



НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ
ДЕПАРТАМЕНТ „ЧУЖДИ ЕЗИЦИ И КУЛТУРИ“

Мария Петрова Ладовинска

**ЗА НЕЯСНАТА РЕФЕРЕНЦИЯ НА ИНФИНИТИВНИЯ ПОДЛОГ
В СЪВРЕМЕННИЯ ИТАЛИАНСКИ ЕЗИК**

ДИСЕРТАЦИЯ

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Професионално направление: *2.1 Филология*

Научна специалност: *Филология – чужди езици*

Научен ръководител

доц. д-р Нели Раданова

Научен консултант

проф. д.ф.н. Мони Алмалех

СОФИЯ

2023 г.

Използвам повода, за да благодаря сърдечно на всички, които съдействаха за осъществяването на настоящето изследване.

На първо място съм безкрайно признателна на проф. Мони Алмалех д.н. и на проф. Гунвер Скюте, член-кореспондент на Академия дела Круска, за подкрепата, търпението, ценните съвети, предоставената литература и съдействието във всички етапи на работата през годините, като отговорността за евентуални грешки и неточности остава единствено моя.

Изказвам своята благодарност на проф. Лоренцо Ренци от университета в Падуа и на Хане Янсен от Копенхагенския университет за безвъзмездно предоставената литература.

Благодаря за отзивчивостта и на участниците в експерименталната част на изследването – италиански студенти и докторанти, участници в международната школа по семиотика в Созопол, 2009 г., организирана от ЮИЕЦСИ на НБУ, както и италиански студенти от университетите в Милано, Флоренция и Торино и техните преподаватели Ингер-Мари Вилърт Бортигنون, Ана Вегенер и Карла Марело. Без тяхното съдействие експерименталната част на изследването нямаше как да се проведе.

Не на последно място изказвам благодарност за административната подкрепа на проф. Дияна Янкова д.н., ръководител на департамент „Чужди езици и култури“ на НБУ.

София, октомври 2023 г.

Мария Ладовинска

Съдържание

	Страница
Увод.....	5
I. Базови понятия и проблеми.....	14
1.1 Неличните форми на глагола в съвременния италиански език.....	14
1.1.1 Неличните форми на глагола в съвременния италиански език – терминологични уточнения.....	14
1.1.2 Граматически категории на неличните форми на глагола в съвременния италиански език.....	15
1.2 Неличните глаголни форми в българския език в съпоставка с неличните форми на глагола в италианския език.....	19
1.2.1 Причастията.....	19
1.2.2 Деепричастието.....	21
1.2.3 Инфинитивът.....	22
1.2.4 Отглаголното съществително.....	23
1.3 Инфинитивът в съвременния италиански език – дефиниция, форми и употреба.....	26
1.4 Подлогът в италианския език.....	29
1.5 Имплицитният подлог.....	32
1.6 Явно vs. неявно. Подтекст и теория на пресупозициите.....	34
1.7 Подчинени експлицитни и подчинени имплицитни изречения.....	37
1.8 Кохезия и кохерентност – два аспекта на текстовата свързаност.....	39
1.8.1 Кохезия.....	40
1.8.1.1 Анафора – един от аспектите на текстовата кохезия.....	41
1.8.1.2 Текстовата анафора и свързаните с нея понятия.....	43
1.8.1.2.1 Анафора vs. катафора.....	43
1.8.1.2.2 Антецедент, постцедент, подемане на предходна номинация, корелация.....	44
1.8.1.2.3 Номинативна верига.....	46
1.8.1.2.4 Елипса.....	47
1.8.1.3 Взаимовръзка между средствата за анафорично подемане и антецедента.....	47
1.8.2 Кохерентност.....	48
1.8.3 Кохерентност vs. кохезия.....	49

1.9	Ментални пространства.....	50
1.10	Законът за езиковата икономия.....	51
1.11	Теория за тематичните роли (падежна граматика).....	52
II. История на проблема.....		55
2.1	Р. Форначари.....	55
2.2	Морети и Орвието.....	56
2.3	Л. Сериани.....	59
2.4	Г. Скуте.....	62
2.4.1	Конструкцията „fare (карам) / lasciare (оставям) + инфинитив”.....	62
2.4.2	Конструкцията “глагол за сетивно възприятие + инфинитив”.....	63
2.4.3	Конструкцията “глагол + предлога ‘di’ + инфинитив”.....	64
2.4.4	Конструкцията “глагол + предлога ‘a’ + инфинитив”.....	66
2.4.5	Конструкцията „глагол + инфинитивна конструкция със собствен подлог”	67
2.5	Grande grammatica italiana di consultazione.....	68
2.5.1	Конструкцията “предлог ‘di’ + инфинитив” и “предлог ‘a’ + инфинитив”.....	68
2.5.2	Каузативната конструкция и конструкцията с глаголи за сетивно възприятие.....	71
2.6	Изводи.....	72
III. Корпусът и анкетата.....		74
3.1	Избор на изследователски инструмент.....	74
3.2	Изграждане на корпус.....	74
3.3	Разработване на анкетата.....	76
3.4	Процедура.....	78
3.4.1	Пилотиране на анкетата.....	78
3.5	Участници.....	79
3.6	Заключение.....	80
IV. Текстолингвистичен анализ.....		81
4.1	Приети условни съкращения.....	81
4.2	Анализ на емпиричния материал.....	83
4.2.1	Анализ на откъсите от “Mal di pietre” („Лек за камъни”) на М. Агус.....	84
4.2.2	Анализ на откъса от “Novecento” („Новеченто”) на А. Барико.....	87
4.2.3	Анализ на откъсите от “Un posto nel mondo” („Кътче в света”) на Ф. Воло.....	89
4.2.4	Анализ на откъсите от “Va’ dove ti porta il cuore” („Върви накъдето те води сърцето”) на С. Тамаро.....	101

4.2.5	Анализ на откъсите от “Due di due” („Двама от двама”) на А. Де Карло.....	105
4.3	Изводи.....	115
4.4	Основни кореферентни форми, отнасящи се до имплицитния подлог на инфинитива и синтактична им роля.....	116
4.5	Видове номинации и тяхната синтактична и референциална функция.....	117
V. Анализ на отговорите на информантите.....		121
5.1	Анализ на откъсите от “Mal di pietre” („Лек за камъни”) на М. Агус.....	123
5.2	Анализ на откъса от “Novecento” („Новеченто”) на А. Барико.....	128
5.3	Анализ на откъсите от “Un posto nel mondo” („Кътче в света”) на Ф. Воло...	130
5.4	Анализ на откъсите от “Va’ dove ti porta il cuore” („Върви накъдето те води сърцето”) на С. Тамаро.....	151
5.5	Изводи.....	157
VI. Резултати от анализа.....		159
VII. Заключение.....		166
Справка за приносите на дисертационния труд.....		170
Цитирана литература.....		171
Експерпирани литературни източници.....		177
Използвани съкращения.....		177
Приложение 1 – Анкетата.....		179
Приложение 2 – Глава IV на италиански.....		184
Приложение 3 – Глава V на италиански.....		215
Приложение 4 – Откъсите от корпуса, публикувани на български.....		250

Увод

Идеята за обекта на това изследване се породи по време на опита ми да извлека от страниците на съвременни италиански прозаични текстове *конструкции, образувани от управляващ глагол и инфинитив, в които подлогът на инфинитива не съвпада с този на управляващия глагол*. Така се натъкнах на употреби на инфинитива, чийто подлог не само има референт, различен от референта на предшестващия го управляващ глагол, но и *референцията на имплицитния подлог на инфинитива не е съотносима с елемент с функция на допълнение в главното изречение*. Наложително е да се поясни, че задължително условие в италианския език за употребата на инфинитив с различен подлог от подлога на главния глагол е глаголът в главното изречение да е придружен от пряко или дателно допълнение, представляващо логически подлог на инфинитива¹. В наблюдаваните случаи имплицитният подлог на инфинитива се оказва напълно понятен и лесен за идентифициране, но единствено при наличието на достатъчно обширен контекст, който надскача рамките на отделното изречение. Казано с други думи, неясният подлог не може да се извлече с помощта на синтаксиса на изречението. Основателността на подобна гледна точка се потвърждава от необходимостта, изразена от Рафаеле Симоне да се постулира лингвистика на текста, редом с лингвистиката на изречението, тъй като текстолингвистиката „тръгва от предположението, че текстът е изграден от изречения, но не е сведим до изречения, тоест, че има своя особена структура (или своя граматика), до голяма степен различна от тази на изреченията” (Симоне 2008: 405).

Актуалността на разглеждания проблем произтича от неговата многопластовост. От една страна представлява илюстрация на явленията на аграматичност, базирани на някаква семантична аномалия. От друга страна, внася още един щрих към темата за организацията на т.нар. „синтактично деструктурирани изказвания“ (Симоне 2008: 375, мой превод), така и към темата за езиковата икономия.

С оглед на съображенията, изложени в увода, **обектът на изследването** е конкретизиран по следния начин – глаголният инфинитив в италианския език и

¹ За условията, при които при различни подлози на главното и на подчиненото изречение, в подчиненото се употребява инфинитив, срв.: Сериани 1989: 552, 581; Морети, Орвието 1980: 28-33, 40, 47, 50, 55, 74, 77, 88, 98; Раданова 2000: 224; Кирякова и Бояджиева 2003: 325, 328; Пранди 2011.

неявният му подлог в подчиненото инфинитивно изречение, който не може да бъде извлечен чрез граматиката на изречението, и идентифицирането на актанта му в случаите на неясна референция.

Дефиниция на термина „референция” намираме при различни автори. Р. Симоне я определя като „същността, обозначена от именна синтагма” (Симоне, 2008: 263, мой превод). Според Добрева и Савова референцията представлява „съотнасянето на езикови знаци с определени извънезикови факти”, при което „съответните извънезикови факти се определят като референти” (Добрева, Савова, 2000: 185). Ст. Димитрова определя референцията като „отношение на актуализираната (контекстуално включена дума или номинална фраза) към обектите от действителността“ (Димитрова 2009: 14), а също и като „сложен ментален процес, свързан със способността на говорещия човек да употребява едни и същи езикови формации, като им придава различен смисъл“ (пак там: 20).

За изясняване на понятието „референция на подлозите” допринася теоретичната постановка на Симоне, който говори за „неясна референция на подлозите” в случаи като следния – “Gli ho chiesto di parlare”², в който „подлогът на *parlare* може да е както „той” така и „аз” (Симоне, 2008: 263). В контекст като този Р. Симоне нарича двата подлога „некорелативни” (щом участниците са различни). Когато подлозите на управлявания глагол и на подчинения му инфинитив обозначават един и същи участник (актант), подлозите очевидно са корелативни.

В настоящето изследване понятието неясна референция се използва във връзка с употребата в съвременния италиански език на инфинитив, чийто подлог се оказва неясен в рамките на изречението (главен глагол плюс подчинен глагол в инфинитив), защото не е предшестван в главното изречение от елемент с функция на допълнение (условие, което в нормативните граматики се изтъква като наложително за употребата на инфинитив в подобни случаи).

Казано другояче, обектът на изследването е едно от най-неексплицитните и най-непрозрачни средства за анафорично подемане³ в съвременния италиански език, т. нар. „нулева анафора”, явление, срещащо се в случаите, в които поради инфинитивната си форма, глаголът е лишен от какъвто и да било белег за флективност, който да ни ориентира в идентифицирането на подлога му.

² “Gli ho chiesto di parlare” = „Помолих го да говори” или „Помолих го да говоря”.

³ За дефиниция на термина „подемане“ вж. 1.8.1.2.2.

Предметът на изследването е представен от „невидимите“ семантико-синтактични отношения и явления, свързани с подлога на италианския глаголен инфинитив в подчиненото инфинитивно изречение.

Трудността при **превод на български на обекта и предмета на изследването** се обяснява със **съществуващата междуезикова дисиметрия** и с **условността на съпоставителния анализ**.

От публикуваните на български преводи на три от книгите⁴, послужили за основа на корпуса, е видно, че инфинитивът с подлог с неясна референция при превод на български неизменно е представен от спрегнат глагол. Това от своя страна обезсмисля упоменаването на български на подлога, тъй като формата на спрегнатия глагол сама по себе си указва лицето и числото на вършителя на действието. Тоест, на български проблемът с неясната референция на подлога не съществува, така както в българския език не съществува инфинитив.

Например изречението “Le ho chiesto di diventare socio, però.” (Воло 2011: 60) със съответния превод на български, направен от Румяна Сарайдарова – „Поисках обаче да ѝ стана съдружник.“ не се оказва еднозначно за носителите на езика, когато е представено самостоятелно, без да е придружено от повече контекст. При наличието на минимално необходимия контекст, в който инфинитивът “diventare” е включен в сложно изречение, водено от главен глагол (“Le ho chiesto *di diventare* socio” = Поисках да ми стане/да ѝ стана съдружник), информантите, носители на езика, „разгъват“ подчиненото имплицитно изречение с инфинитив “di diventare” до експлицитното подчинено изречение с глагол в подчинително наклонение “che ella diventasse socio” (тя да стане съдружник), за да покажат, че според тях подлогът на инфинитива е „тя“. Едва когато същото подчинено изречение е представено в контекст, който надскача рамките на сложното изречение, информантите се насочват към истинския подлог на инфинитива (аз), като разгъват подчиненото имплицитно изречение до следното експлицитно – “che io diventassi socio” (поисках да ѝ стана съдружник).

Липсата или наличието на контекст кара информантите да интерпретират по различен начин една и съща синтактична конструкция, като ѝ приписват всеки път различен подлог. Следователно инфинитивният подлог в подходящ контекст няма нужда да бъде експлициран чрез спрягане на инфинитива и утежняване по този начин

⁴ Вж. Воло 2011, Тамаро 2011 и Агус 2008.

на изречението. Синтактичната конструкция се „счупва“ и носителите на езика (в случая авторите на произведенията, от които са извлечени примерите от корпуса) прибегват до елипса, тъй като контекстът елиминира каквато и да било неяснота около подлога на инфинитива. Следователно логично е да се предположи, че използването на подчинено имплицитно изречение с инфинитив, чийто подлог не съвпада с подлога на главното изречение и не е изразен от някакво допълнение в главното изречение, представлява реализация на закона на Ципф за най-малкото усилие или за езиковата икономия (вж. 1.10). В подкрепа на това предположение идва и твърдението, че „референцията има **кооперативен характер**“, тоест „в процеса на нормалното общуване комуникантите се стараят да я усъвършенстват и прецизират“, а това усъвършенстване на референцията „преминава през различни етапи, но така или иначе стига до процесите, свързани с езиковата икономия, защото опитите на всеки говорещ да подобри изразяването на референцията в своя идиолект образува цели серии от изкази, които в определен речев акт стават постепенно все по-кратки и по-кратки“ (срв. Димитрова, 2009: 45).

От работата с корпуса и преводните еквиваленти на обекта може да се направи изводът, че явлението инфинитив, чийто подлог е с неясна референция няма и не може да съществува в българския език. Затова и разглеждането на явлението в съпоставителен план в двата езика (български и италиански) е невъзможна задача с оглед на разбирането на явлението от редови носители на българския език. Явлението представлява по-скоро илюстрация на констатацията, че „на едни и същи ментални процеси в различните езици съответствуват различни лингвистични форми“ (Димитрова 1989: 127). Там, където има смисъл, явлението е описано в лингвистични термини. Така или иначе, превеждането на български език не носи познание и не дава представа за семантичните, синтактичните и текстовите аспекти на Обекта на изследване, който е и остава характерен само за италианския език.

Основната **цел на изследването** е насочена към откриването на стратегиите за идентифицирането на подлога на инфинитива с неясна референция. Важна цел е да се достигне до начина, по който биват тълкувани езиковите факти с цел да се разбере защо нарушаването на синтактичните норми не пречи на разбирането на текста. Хипотетична цел бе и чрез анализите на примерите от корпуса да се идентифицират елементите, които гарантират семантичната цялост на текстовете.

С оглед на предмета, обекта и целите, залегнали в основата на настоящето изследване, **задачите**, които стоят пред него са следните:

- Преглед на литературата по въпроса за референцията на инфинитивния подлог с цел извличане на методика и подходи. Осмисляне и коментар на гледните точки на авторитетни автори, представителни за различни подходи и епохи.
- Обзор и представяне на проблемите и основните понятия, използвани в изследването.
- Избиране на подходящите за Обекта и Предмета подходи от текстолингвистиката, която е твърде богата и разнообразна езиковедска дисциплина.
- Събиране на емпиричен материал, достатъчно представителен за илюстриране на употребата в съвременния италиански език на инфинитивния подлог с неясна референция.
- Подлагане на емпиричния материал, под формата на анкета, на критичния прочит на информанти, носители на езика.
- Описание и анализ на контекстовите условия, при които функционира инфинитивният подлог с неясна референция.
- Извличане на синтактичните функции, които има инфинитивният подлог, и на референциалните средства, чрез които биват изразени членовете на номинативната му верига, въз основа на събрания емпиричен материал.
- Анализ на резултатите от анкетата с цел изолирането на стратегиите, които прилагат носителите на езика за идентифициране на подлога на инфинитива с неясна референция.

Изследването е изградено върху две **хипотези**:

- Вероятно в съвременния италиански книжовен език съществуват необичайни, за да не кажем аграматични, употреби на инфинитива. При тези употреби извън нормата, инфинитивът се използва при положение, че подлогът му е различен от този на управляващия глагол. Същевременно, подлогът на инфинитива не е представен, под формата на антецедент, от какъвто и да било елемент в главното изречение⁵. Или

⁵ Под „норма” се разбират онези случаи на употреба на главен глагол + инфинитив при различни подлози, описани в граматиките, при които тази употреба е позволена, защото в главното изречение съществува винаги някакъв именен елемент (във винителен или дателен падеж). Това допълнение с ролята на антецедент предшества и предизвестява подлога на инфинитива като елиминира по този начин каквато и да било неяснота. Напр. “aiuto **Pietro** a fare q.c.” („подпомагам Пиетро да направи нещо.”), където „Пиетро” представлява едновременно пряко допълнение на главното изречение и подлог на

другояче казано, неизказаният подлог не може да бъде извлечен с помощта на синтаксиса на изречението. Всъщност това е колкото синтактичен, толкова и семантичен, текстови и прагматичен проблем.

Според Ст. Димитрова „граматичната правилност на изреченията не е нещо константно“, а „се определя само по отношение на дадени пресупозиции“ (срв. Димитрова 1984: 24). Подобни необичайни употреби Ст. Димитрова нарича „граматична нестандартност“, тоест „употребата на нестандартни изречения в стандартни ситуации“ (Димитрова 1984: 119). Граматичната нестандартност се среща рядко, „но за сметка на това тя е извънредно интересна при изучаване действието на пресупозиционния фактор“ (пак там). Дж. Лейкъф, цитиран от Ст. Димитрова, твърди, че „по отношение на много изречения е безсмислено да се задава въпросът, защо те са или не са граматични в някакъв абсолютен смисъл, а трябва да се задава въпросът, защо те са граматично свързани с някои пресупозиции“ (цит. по Димитрова 1984: 15)⁶. Според Лейкъф⁷ „съществува огромно количество случаи, в които не подхожда да се говори за граматична правилност... на изречението в изолация. Вместо това трябва да се говори за относителна граматична правилност... Това значи, че в подобни случаи изречението ще бъде граматически правилно само ако се вземат под внимание някои пресупозиции за природата на света, в тези случаи пресупозициите са систематично свързани с формата на изречението, въпреки че тези връзки могат да не бият на очи.“ (цит. по Димитрова 1984: 15).

- Текстовите откъси, които съдържат нерегламентирани от граматиката на изречението употреби на инфинитива с неявен подлог, се оказват напълно разбираеми единствено в рамките на достатъчно обширен контекст, който надскача рамките на изречението и на лингвистичния контекст и в чиито рамки антецедентите на въпросните подлози са откриват лесно благодарение на фоновите познания на адресатите.

Тази хипотеза намира подкрепа в твърдението на Ст. Димитрова, че „двусмислеността лесно се ликвидира в контекста“ и „не може да се изучава с помощта на изолирани изречения“, тъй като е „свързана със съдържателните структури“ (срв. Димитрова 1984: 40). От своя страна, „съдържателните структури включват и

подчиненото инфинитивно изречение, или “permetto **a Pietro** di fare q.c.” („позволявам на Пиетро да направи нещо.“), в което “Pietro” е едновременно непряко допълнение на главното изречение и подлог на подчиненото инфинитивно изречение.

Срв. също глава 2 – История на проблема.

⁶ Вж. Лейкъф 1970.

⁷ Вж. Лейкъф 1971: 329.

пресупозициите“, а те „не намират вербално въплъщение в повърхностните структури и могат да се изучават само при анализ на изреченията от дискурса“, понеже „само тогава се създават условия за откриването на различни пресупозиции в семантичните структури, свързани с еднакви повърхностни формации“ (пак там).

Корпусът е съставен от двадесет примера, извлечени от малко повече от 1000 страници съвременна италианска художествена проза – пет романа от съвременни автори, публикувани в периода 1989 – 2006 г. Подходящ изследователски инструмент за събиране на емпирични данни се оказва **анкетата**, базирана на корпус от примери. Така четиринадесет от двадесетте примера от корпуса бяха включени в анкета, разделена на две части, като всяка от частите е предшествана от два отворени въпроса. Примерите от анкетата бяха подложени на критичния прочит на двадесет информанти с майчин език италиански.

Методът на анализ на емпиричния материал не се ограничава до текстолингвистичния подход, а стига и по-далече, черпейки всеки път, когато е нужно, от понятийния апарат на прагматиката и на когнитивната лингвистика.

Текстолингвистичният анализ предполага преглед на използваните текстуиращи средства и механизми с оглед на ролята им за идентифицирането на имплицитния подлог на инфинитива. Проследени са номинативната верига, част от която е имплицитният подлог на инфинитива, както и кореферентният механизъм, който свързва имплицитния подлог с действителния му референт. Анализът следва две посоки – от имплицитния подлог на инфинитива към антецедента му, а след това тръгва от антецедента и стига до неизразения подлог на инфинитива⁸. Приложеният в настоящето изследване модел за анализ на кохезивните фактори за персонална кореференция, наречен така от италианския лингвист М. Кини (Кини 1999: 264), разкрива приемствеността на инфинитивния подлог като кохезивно средство и хвърля светлина върху избора на референциалните средства за изразяването му в текста.

От друга страна чрез лингвистичен анализ на текста е интерпретирана гледната точка на носителите на езика с оглед на изследваното явление, като същевременно са проследени възможните предварителни фонові познания, които примерите от корпуса активират в съзнанието на потенциалния реципиент и благодарение на които

⁸ Двупосочният анализ е осъществен по моделите, предложени от К. Илиева (срв. Илиева 1995) и М. Берета (срв. Берета 1990).

кохерентността е осигурена дори и при наличието на празноти като неявния подлог на инфинитива. Този втори вид анализ е резултат на собствена интерпретация на мненията на носителите на езика. Използваният метод за анализ е съгласуван с датския италианист, специалист в областта на италианското езикознание и в частност на текстовата лингвистика и на италианския инфинитив, проф. Гунвер Ските.

Текстолингвистичният анализ се оказва особено подходящ за изследване на разглежданото явление поради комплексния си характер и гъвкавостта на интерпретация, която предполага. Този вид анализ може да изследва както лингвистичните параметри на текста, така и влиянието на екстралингвистичните фактори върху разбирането на текста⁹. Лингвистичният анализ на текста прави възможна неговата интерпретация, тъй като предлага обяснение на „различни страни от устройството на речевия продукт – например на тематичната му структура, на съставящите го единици и части, на начините за свързаност на конституентите му и т.н.“ (Савова 2000: 89).

Резултатите от количествения анализ на получените данни са обработени статистически, представени графично и коментирани. Статистическият анализ илюстрира контекстовите условия, при които функционира инфинитивният подлог с неясна референция, онагледява синтактичните функции, които имат и референциалните средства, чрез които биват изразени членовете на номинативната му верига.

Изследването има следната структура:

- **Увод**, в който се обосновава изборът на темата и нейната актуалност. Представени са обектът и предметът на изследването, основните цели и задачи, хипотезите, както и методите на изследване.
- **Първа глава – БАЗОВИ ПОНЯТИЯ И ПРОБЛЕМИ** – прави обзор и представяне на проблемите и основните понятия, използвани в изследването.
- **Втора глава – ИСТОРИЯ НА ПРОБЛЕМА** – очертава историята на проблема въз основа на пет авторитетни текста, представителни за различни подходи и епохи.
- **Трета глава – КОРПУСЪТ И АНКЕТАТА** – представя параметрите, въз основа на които е събран и сведен до анкета емпиричният материал, залежал в

⁹ вж.: Д. Димитрова, „Текстът и неговият анализ” – <http://belb.info/metodika/dimitrova/tekstanaliz.htm>

основата на настоящето изследване. Представя също така участниците в анкетата и нейното провеждане.

- **Четвърта глава – ТЕКСТОЛИНГВИСТИЧЕН АНАЛИЗ** – двадесетте откъса от корпуса, съдържащи минимално необходимия контекст за идентифицирането на неявния подлог на инфинитива, са подложени на текстолингвистичен анализ и са представени резултатите от него.
- **Пета глава – АНАЛИЗ НА ОТГОВОРИТЕ НА ИНФОРМАНТИТЕ** – представя анализа на отговорите на въпросите в анкетата, дадени от носители на езика.
- **Шеста глава – РЕЗУЛТАТИ ОТ АНАЛИЗА** – прави обобщение на резултатите от проведените анализи.
- **Седма глава – ЗАКЛЮЧЕНИЕ** – представя обобщение на резултатите от изследването върху употребата в съвременния италиански език на инфинитив, чийто подлог е с неясна референция.
- Библиография.
- Четири приложения.

I. Базови понятия и проблеми

Много сериозен проблем е разликата не само в структурата на двата езика, но и установената терминология в италианската и в българската лингвистични литератури. Голямата трудност при описанието и използването на базовите понятия идва от честата липса на симетричен еквивалент в българския език. Друга голяма трудност представляват частичните несъответствия между италианската и българската терминология. Доколкото и където е възможно, италианската терминология е съпоставима с българската, но има случаи, в които се налага собствен превод на италианския термин с евентуални препратки и бележки по отношение на българския език и българската терминология. Много отговорна задача се оказва методологическото разнообразие, с което се налага да се подходи към Обекта и Предмета на изследването.

1.1 Неличните форми на глагола в съвременния италиански език

1.1.1 Неличните форми на глагола в съвременния италиански език – терминологични уточнения

Преди да бъде разгледан и анализиран италианският инфинитив, удачно е да се направи преглед и на останалите нелични форми на глагола в съвременния италиански език – причастието и деепричастието. В италианската специализирана литература тези три именни глаголни форми се наричат „традиционно, но произволно“ глаголни наклонения (Сериани 1989: 383) – *modi indefiniti* (в буквален превод „неопределени наклонения“) в противовес на т.нар. *modi definiti* (буквално „определени наклонения“, това са наклоненията на спрегнатите глаголни форми). Италианските езиковеди Морети и Орвието допускат и наименованията *modi infiniti* или *modi non finiti* (Морети, Орвието 1980: 7). Всъщност става въпрос за три именни глаголни форми (*forme nominali del verbo*), които често се използват като съществителни или прилагателни имена (срв. Сериани 1989: 383; Морети, Орвието 1980: 7).

В българската езиковедска традиция е прието причастието, деепричастието и отглаголното съществително да се наричат нелични или дефективни глаголни форми (срв. Алмалех, Бояджиев, Москов 2000: 11-15). Терминът дефективни форми на глагола няма да бъде употребяван в настоящето изследване по повод на инфинитива, деепричастието и причастието в италианския език, защото италианският термин *verbi difettivi* – в превод на български „дефективни глаголи“ (срв. Петканов 1987: 168;

Раданова 2000: 88) или „глаголи с непълно спрежение“ (Кирякова, Бояджиева 2003: 234), или още „непълни глаголи“ (Петканов 1987: 168) – означава нещо съвсем друго. В съвременния италиански език терминът *verbi difettivi* се отнася до малък брой предимно безлични глаголи, които нямат форми във всички времена и наклонения, защото такива никога не са съществували или са остарели и отпаднали от употреба (срв. Сериани 1989: 427; Кирякова, Бояджиева 2003: 234; Раданова 2000: 88; Петканов 1987: 168).

В специализираните текстове на български, посветени на италианската граматика, италианският инфинитив, причастие и деепричастие са наричани с най-разнообразни наименования – нелични наклонения на глагола (срв. Кирякова, Бояджиева 2003: 212), неопределени форми на глагола (срв. Раданова 2000: 89) и дори неопределителни наклонения на глагола (срв. Петканов 1987: 25). По аналогия с българската терминология, в рамките на настоящето изследване, инфинитивът, причастieto и деепричастieto в италианския език също ще бъдат наричани нелични форми на глагола.

1.1.2 Граматически категории на неличните форми на глагола в съвременния италиански език

Неличните форми на глагола в италианския език са инфинитивът, деепричастieto и причастieto (Скюте 1983: 22; Морети, Орвието 1980: 7; Сериани 1989: 383). Наричат се „нелични“, тъй като не дават „указание за лице вършител на действието и следователно нямат парадигма от форми, образуващи спрежение.“ (Кирякова, Бояджиева 2003: 212). Освен лице, те не изразяват наклонение и в известен смисъл време¹⁰. В състояние са обаче да изразяват опозициите време, вид и залог (срв. Скюте 1983: 22).

Инфинитивът, причастieto и деепричастieto имат по две форми. От една страна това са прост (или сегашен) инфинитив – *parlare, andare*; просто деепричастие – *parlando, andando* и сегашно причастие (*parlante*). От друга – сложен инфинитив – *avere parlato, essere andato*; сложно деепричастие – *avendo parlato, essendo andato* и минало причастие (*parlato*). И двете серии форми трябва да бъдат разбирани в «относителен», а не в «абсолютен» смисъл. Това означава, че както «сегашното», така и «миналото» бележат глаголни действия, които не се отнасят непременно към момента, в който са изразени, а към времето (сегашно, минало или бъдеще) на глагола, от който

¹⁰ Срв. Морети, Орвието 1980: 7; Сериани 1989: 383; Раданова 1993: 93; Раданова 2000: 89.

зависят или с който са свързани в перифраза. По отношение на този глагол уточняват «едновременността»/«следходността» или «предходността» на събитието, което обозначават (срв. Морети, Орвието 1980: 7)¹¹. Това е състояние, което съответства до голяма степен на съвременния български език по линия на връзката на граматическата категория време с причастията и деепричастията – „граматическата категория време не може да намери пълноценна изява в системата на причастията. Доколкото се говори за сегашни и за минали причастия, тия названия се отнасят главно до основата, от която са образувани, а не до никакви по-конкретни последователно и стабилно изразявани темпорални отношения.“ (ГСБКЕ, 2 1983: 374). Деепричастието в българския език изразява, по същия начин както и в италиански, „едновременност спрямо действието на главния глагол (скауземо)“, като означава „второстепенно“ и „допълнително“ действие спрямо глагола в съответното изречение (ГСБКЕ, 2 1983: 382). Според Р. Ницолова „причастията и деепричастията (...) ориентират темпорално събитието, означено с тях, спрямо събитието, означено с личния глагол“ (Ницолова 2008: 430).

Инфинитивът и деепричастието в съвременния италиански език могат да изразяват аналитично опозицията предходност/не-предходност и деятелен/страдателен залог (вж. Скуте 1983: 23). Що се отнася до отношението между неличните форми и категорията вид¹², инфинитивът представя глаголният процес като възможен, а не като реално протичащ (вж. Раданова 2000: 90). Според Г. Скуте, инфинитивът е неутрален по отношение на граматическата категория вид, защото в зависимост от ситуацията може да изразява несвършен вид, свършен вид или да е неутрален (Скуте 1983: 23). Деепричастието има имперфективен характер, изразява действието в развитие (Скуте 1983: 23; Раданова 1993: 96; Раданова 2000: 90); отличителна черта на миналото причастие (сегашното причастие много рядко има глаголна функция) е перфективният му вид – представя действието като изчерпано и приключило (Скуте 1983: 23; Раданова 1993: 95-96).

¹¹ Gli dico (dissi-dirò) di venire subito. (Казвам му/Казвах му/Ще му кажа да дойде веднага); Fumo (fumavo-fumerò) sempre dopo aver mangiato. (Пуша/Пушех/Ще пуша винаги след като съм ял.); Vedo (vidi-vedrò) la solita lampada oscillante davanti alla porta. (Виждам/Видях/Ще видя обичайната лампа поклащаща се пред вратата.); Comprato il biglietto, parte (parti-partirà) (След като купи билета, заминава/замина/ще заминее.); Leggendo le sue lettere, pensa (pensava-penserà) più intensamente a lei. (Четейки писмата ѝ, мисли/мислеше/ще мисли по-силно за нея.); Avendo avvisato il medico sono (ero-sarò) più tranquillo. (След като предупредих лекаря, съм/бях/ще съм спокоен.) (Морети, Орвието 1980: 7, мой превод).

¹² Срв. Раданова 1993: 95-96; Раданова 2000: 89-92; Скуте 1983: 23; Аларкос Льорак 1973: 58-59.

От функционална гледна точка деепричастието в италианския език е тясно свързано с наречието, причастието – с прилагателното, а инфинитивът – с името (срв. Скуте 1983: 23). Това е естествено за българската традиция, където неличните глаголни форми като части на речта са глаголни наречия, глаголни прилагателни имена и отглаголни съществителни имена (срв. Алмалех, Бояджиев, Москов 2000: 13).

И трите нелични форми на глагола в италианския език могат да имат именна употреба. Сред неличните форми на глагола в съвременния италиански двата вида причастие имат форми за мъжки и женски род, единствено и множествено число като прилагателните имена (*parlante* = говорещ/-а, *parlanti* = говорещи; *amato/-a/-i/-e* = обичан/-а/-о/-и). Както сегашното, така и миналото причастие се употребяват с функция на прилагателно име (примерите са от Сериани 1989: 483) – “*apparente buonumore*” (*привидно* добро настроение), “*professore esigente*” (*взискателен* преподавател), “*persone invadenti*” (*нахални* хора), “*faccia sorridente*” (*усмихнато* лице) и “*ragazzo educato*” (*възпитано* момче), “*mancata consegna*” (*неосъществена* доставка), “*espressione stordita*” (*замаяно* изражение). Широко разпространена е и субстантивацията на двете причастия (примерите са от Сериани 1989: 483) – “*il battente*” (крило на врата, прозорец или гардероб), “*il cantante*” (певец), “*la sorgente*” (извор) и “*la camminata*” (разходка), “*l’entrata*” (влизване, вход, приход), “*il significato*” (значение), “*il trattato*” (трактат), “*l’udito*” (слух). Нещо повече – сегашното причастие в съвременния италиански език се употребява рядко с глаголната си функция и то предимно в юридическия и бюрократичния език (срв. Сериани 1989: 481-483; Раданова 2000: 91-92; Кирякова, Бояджиева 2003: 220, 228).

Инфинитивът в съвременния италиански език може да има функция и на съществително име (вж. Сериани 1989: 480,1; Морети, Орвието 1980: 13-16). В тази си употреба субстантивираният инфинитив може да изпълнява всички синтактични функции, присъщи на което и да е друго име (от подлог до допълнение) и може да бъде определен от членна форма, от предлог, от предложен израз, от прилагателни. Що се отнася до съгласуването с членните форми или с прилагателните, субстантивираният инфинитив играе роля на съществително от мъжки род, ед. ч. (срв. Морети, Орвието 1980: 14). Някои субстантивирани инфинитиви отдавна са се лексикализирали, превърнали са се, тоест, в истински съществителни имена, които имат и форми за множествено число. Например – *il dovere/i doveri* (задължение/задължения), *il volere /i voleri* (желание/желания), *il piacere/i piaceri* (удоволствие/удоволствия), *il parere/i pareri*

(мнение/мнения), l'essere/gli esseri (същество/същества) (срв. Сериани 1989: 481; Морети, Орвието 1980: 13).

Отделни прости форми на деепричастието в съвременния италиански език могат да се употребяват и като съществително име. В този случай деепричастието е загубило значението на действие, успоредно на главното и се е субстантивирало (вж. Сериани 1989: 484). Пример за това са *tagliando* (талон) или музикалните термини *diminuendo* (диминуендо) и *crescendo* (кресчендо).

Измежду трите нелични форми единствено миналото причастие участва в образуването на всички съставни глаголни времена и на формите на страдателен залог. В сложните глаголни времена, образувани със спомагателен глагол “essere” (съм), както и във формите за страдателен залог, миналото причастие се съгласува по род и число с подлога (*Marta è partita* = Марта замина; *Carlo e Franco sono partiti* = Карло и Франко заминаха; *Marta è invitata* = Марта е поканена; *Marta e Carla sono invitate* = Марта и Карла са поканени). Ако сложното глаголно време е образувано със спомагателен глагол “avere” (имам) и ако глаголната форма е предшествана от кратка форма на лично местоимение с функция на пряко допълнение, миналото причастие се съгласува по род и число с него (*Ho incontrato Marta e l'ho salutata* = Видях Марта и я поздравих; *Ho incontrato Marta e Carla e le ho salutate* = Видях Марта и Карла и ги поздравих).

Миналото причастие се съгласува по род и число в още един случай – когато е самостоятелно употребено в така наречената в италианската литература партиципиална конструкция. Тя представлява имплицитно изречение за време, в което миналото причастие изразява предходност спрямо главния глагол. Тогава причастието се съгласува по род и число със съществителното, за което се отнася (*Letta la lettera, ha capito la verità* = След като прочете писмото, разбра истината; *Ritornati dal viaggio, Carlo e Luca mi hanno telefonato* = Като се върнаха от пътешествието, Карло и Лука ми се обадиха). Важно е да се отбележи, че в този вид конструкция, подлогът на подчиненото имплицитно изречение за време може и да не съвпада с подлога на глагола в главното изречение (срв. Сериани 1989: 609; Раданова 2000: 92) – “*Venuta la primavera, Edoardo incominciò a parlare del loro non lontano, necessario addio.*” = Когато дойде пролетта, Едоардо започна да говори за тяхната скорошна необходима раздяла. (Моранте, цит. по Кирякова, Бояджиева 2003: 227).

Трите нелични форми на глагола в италианския език се характеризират с три общи качества:

- не изразяват граматическото лице;

- и двете серии форми («сегашни» и «минали») трябва да бъдат разбирани в «относителен», а не в «абсолютен» смисъл, тъй като бележат глаголни действия, които не са отнесени непременно към момента, в който биват изразени, а към времето (сегашно, минало или бъдеще) на глагола, от който зависят или с който са свързани в перифраза;
- могат да функционират и като „име“ – съществително или прилагателно¹³.

1.2 Неличните глаголни форми в българския език в съпоставка с неличните форми на глагола в италианския език

В българската граматична традиция терминът нелични форми на глагола се отнася за причастията, деепричастието, отглаголните съществителни имена и остатъците от стария инфинитив¹⁴. Въпреки че в италианската граматична традиция, за разлика от българската, отглаголните съществителни имена не се причисляват към неличните глаголни форми (т. нар. *modi indefiniti*), за целите на съпоставителния анализ в настоящето изследване ще бъдат разгледани и отглаголните съществителни в италианския език.

1.2.1 Причастията

Причастията в съвременния български книжовен език са нелични глаголни форми, запазили най-много глаголни категории (време – сегашни и минали, залог – деятелни и страдателни, вид – свършени и несвършени), а категориите род, число и определеност „се проявяват свършено естествено при всички причастия – така, както те се проявяват при глагола и прилагателното име“ (ГСБКЕ, 2 1983: 374). Казано другояче, „повечето от граматическите именни и глаголни категории намират някакъв израз (непълн, неравен и непоследователен) при различните причастия“ като по този начин „хибридният характер на цялата причастна система обуславя и частичната проява на граматическите категории“ (пак там).

Срещу двете форми на причастия в италианския език (*participio presente* – сегашно действително и *participio passato* – минало), в съвременния български книжовен език различаваме пет причастия: сегашно деятелно (*четящ*), сегашно

¹³ Срв. Морети, Орвието 1980: 7; Сериани 1989: 480-485; Раданова 1993: 93-95.

¹⁴ Срв. ГСБКЕ, 2 1983: 372; ГСБКЕ, 2 1998, част втора: 202; Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1999: 346; Георгиев 1999: 352,3; Пашов 1989: 166; Ницолова 2008: 429.

страдателно (*любим, управляем*), минало свършено деятелно (*чел*), минало несвършено деятелно (*четял*) и минало страдателно (*четен*).

Сегашно деятелно причастие на български, подобно на сегашното действително причастие в италианския, има основно атрибутивна употреба (*текущ* месец = *tese corrente*). Тоест, то функционира като определение – „минаващи хора“, „страдащ народ“, а често подлежи и на субстантивизиране – „правостоящи“, „трудещи се“ (ГСБКЕ, 2 1983: 376).

Българските езиковеди са единодушни, че в съвременния български книжовен език не може да се говори за сегашно страдателно причастие, тъй като то „не се е изградило като самостоятелна категория, въпреки че в системата неговото място остава незаето“ (ГСБКЕ, 2 1983: 373 и 377), а е „подклас в класа на прилагателните имена“, представено е от форми на отделни лексеми (Ницолова 2008: 439). Някогашните сегашни страдателни причастия се използват в съвременния български език като прилагателни имена с характерната им семантика (възможност или невъзможност за извършване на действие върху даден предмет), а формално са образувани от сегашната основа на преходен глагол с наставка *-(е)м* – „любим“, „видим“, „непредсказуем“, „обработваем“ (срв. ГСБКЕ, 2 1983: 377, 378). Преводните еквиваленти на тези форми в съвременния италиански език са отново прилагателни имена.

Минало свършено деятелно причастие и минало несвършено деятелно причастие са две различни по форма и по значение причастия (*чел-четял, носил-носел*). Едното е образувано от миналата свършена основа на съответния глагол с характерната наставка *-л*, а другото е образувано от имперфектната основа с характерната наставка *-л* (ГСБКЕ, 2 1983: 378, 380).

Минало свършено деятелно причастие има както именна, така и глаголна употреба. Глаголната му употреба е свързана с образуването на аналитични глаголни форми за изявително наклонение (*учил съм, бях учил, ще съм учил, щях да съм учил*), на преизказни форми (*бил съм учил*) и на условно наклонение (*бих учил*). Когато преводен еквивалент на тези спрегнати глаголни форми са аналитични глаголни форми и на италиански (тоест спомагателен глагол + минало причастие), миналото причастие неизбежно се явява техен втори елемент. Минало свършено деятелно причастие на български може само да изпълнява функция на сказуемо в изречението, но само в преизказно наклонение (*Той не получил писмото*). Минало свършено деятелно причастие, подобно на миналото причастие на италиански, има самостоятелна употреба като прилагателно име („Пътниците слизаха бързо от *пристигналия* влак“ – цит. по

ГСБКЕ, 2 1983: 379) и като субстантивирана форма („Доскорошното *минало*... изчезна от паметта му...“, Й. Йовков – цит. по ГСБКЕ, 2 1983: 379).

Минало несвършено деятелно причастие няма самостоятелна употреба като определение (ГСБКЕ, 2 1983: 380). Служи само за образуване на преизказни форми (*пишел съм, пишел е, пишел, бил съм писал, бил пишел, ще пишел*). Въпреки че идеята за преизказването не съществува на италиански във формалния вид, който има на български, преизказните глаголни форми на български, в които участва миналото несвършено деятелно причастие имат своите разнообразни преводни еквиваленти на италиански, обусловени от контекста – аналитични или синтетични, лични или нелични глаголни форми.

Минало страдателно причастие има както именна, така и глаголна употреба. Служи за образуването на „страдателни залогови форми в различни наклонения и за различни времена“ (ГСБКЕ, 2 1983: 382). В италианските форми за страдателен залог също се използва като втори елемент формата на миналото причастие (*participio passato*). Що се отнася до именната им употреба, миналите страдателни причастия в българския език не само могат да функционират като съществителни имена (поканените, изпитаните), а и „най-лесно и най-широко преминават семантично и функционално в категорията на прилагателното име“ (прочетена книга, развеселени хора, награден работник) (ГСБКЕ, 2 1983: 381). Италианското минало причастие (*participio passato*) също се употребява с функция на прилагателно име и подлежи на субстантивация (*gli invitati* – поканените). Що се отнася до преводните еквиваленти на италианските минали причастия с функция на прилагателни, „миналото причастие на преходните глаголи се превежда на български с минало страдателно причастие, а на непреходните глаголи – с минало деятелно причастие.“ (Кирякова, Бояджиева 2003: 228).

1.2.2 Деепричастието

Деепричастието в българския език е неизменяема нелична форма на глагола, която няма нито именна, нито глаголна употреба. То е глаголно наречие (Бояджиев Куцаров, Пенчев 1999: 350; Пашов 1989: 168), което поради хибридната си форма (притежава черти от глагола и от наречието), функционира в изречението като обстоятелствено пояснение (вж. ГСБКЕ, 2 1983: 382): *Гледайки* навън, мисля много неща; *Обръщайки се* назад, видях Никола; *Пишейки* писмото, Марта ще разбере, истината. Както става ясно от тези три примера, деепричастието „означава

второстепенно, допълнително и едновременно действие спрямо глагола (сказуемото) в съответното изречение“ (ГСБКЕ, 2 1983: 382). Основно изискване е подлогът на деепричастието да съвпада с този на спрегнатия глагол (срв. Ницолова 2008: 440, Георгиев 1999: 359, Пашов 1989: 169).

Тези особености на българското деепричастие напълно съвпадат с особеностите на простата форма на италианското деепричастие (*Guardando fuori, penso a tante cose* = *Гледайки* навън, мисля за много неща; *Voltandomi indietro, ho visto Nicola* = *Обръщайки се* назад, видях Никола; *Scrivendo la lettera, Marta capirà la verità* = *Пишейки* писмото, Мария ще разбере истината). Основната разлика между двата езика идва от факта, че италианското деепричастие има не само проста (*guardando*), а и сложна форма (*avendo guardato*), образувана от деепричастието на спомагателния глагол, към което се прибавя миналото причастие на пълнозначния глагол. И двете форми на деепричастието изпълняват на италиански език функция на подчинени имплицитни изречения, като се употребяват много по-често, отколкото деепричастието на български език (вж. Кирякова, Бояджиева 2003: 218). В италиански език простата форма на деепричастието изразява едновременност на действието в подчиненото изречение спрямо главното, независимо от времето на глагола в главното изречение. Сложната форма на деепричастието изразява предходност на действието в подчиненото изречение, най-често подчинено изречение за причина, спрямо главното изречение (*Avendo viaggiato col finestrino aperto, mi sono preso un raffreddore* = *Тъй като пътувах* на отворен прозорец, настигнах).

За разлика от деепричастието в българския език, простата форма на деепричастието на италиански е широко използвана в т. нар. деепричастни или описателни конструкции с глаголите *stare*, *andare* и *venire* (*stava cercando, andava cercando, veniva cercando*)¹⁵.

В италианския език, освен това, деепричастието има и автономна, макар и ограничена употреба. В този случай деепричастието е загубило значението на действие, успоредно на главното и се е субстантивирало. Пример за това са музикалните термини *calando* и *crescendo* (вж. Сериани 1989: 484).

1.2.3 Инфинитивът

¹⁵ За подробно разяснение върху значението на тези три конструкции и съответствието им на български вж. Кирякова, Бояджиева 2003: 218, 219.

Инфинитивът като граматическа категория е отдавна изчезнал от българския език, „запазените остатъци от тази старинна категория нямат системен и представителен характер“ (ГСБКЕ, 2 1998, част втора: 219). В съвременния български език истинска инфинитивна форма не съществува, а инфинитивът се е трансформирал в подчинено да-изречение (срв. Ницолова 2008: 444; Георгиев 1999: 361). При прехода към аналитизъм инфинитивът в съвременния български е заменен с форма за сегашно време, предшествана от частицата *да*, напр.: не мога/не можах *да разбера*, идвам/дойдох *да взема* книгата. Всъщност, единият от начините за предаване на италианския инфинитив при превод на български, независимо от рекцията му (безпредложна или предложна), е чрез да-конструкции: *non sono riuscito a capire* = не успях *да разбера*, *sono venuto a prendere un libro* = дойдох *да взема* една книга, *preferisco rimanere a casa* = предпочитам *да остана* вкъщи, *prometto di venire* = обещавам *да дойда*.

1.2.4 Отглаголното съществително

Отглаголните съществителни в българския език са свързани формално и семантично с глагола и със съществителното име. В съвременния български книжовен език съществуват много видове съществителни, които са образувани от глаголи с помощта на наставки. Такива съществителни имена са, напр.: коситба, сеитба (образувани с наставка -итба), палеж, валеж, стремеж (образувани с наставка -еж), забрана, подготовка, заблуда, принуда (образувани с наставка -а), но те нямат парадигматичен характер, тъй като такъв вид съществителни не могат да се образуват от всички глаголи. В нашата граматика е прието да се включват към парадигмата на глагола само съществителните, образувани с наставките -не и -ние (ГСБКЕ 1983: 383; ГСБКЕ, 2 1998, част втора: 216; Ницолова 2008: 442). Основателна причина за това е, че те „пазят „глаголността“ си, тоест означават глаголни действия, имат видово значение (...) и запазват до голяма степен синтактичните отношения на изходния глагол.“ (Пашов 1989: 179). Другият не по-маловажен мотив е, че „всяко действие освен със спрегнати глаголни форми може да се назове и с отглаголно съществително на -не“ (Пашов 1989: 179).

Отглаголните съществителни на -не се образуват само от глаголи от несвършен вид, докато отглаголните съществителни на -ние се образуват от глаголи от двата вида. Що се отнася до значението на двете форми, отглаголните съществителни с наставка -не изразяват действеност, процесуалност (напр.: идване, прекарване, шегуване,

обсъждане, гледане, пране, счупване, ядене, изключване), докато отглаголните съществителни с наставка -ние в повечето случаи са изгубили глаголността си и са придобили напълно предметно значение, превръщайки се в съществителни имена, които означават някакъв предмет или абстрактно понятие (напр.: събрание, търпение, допълнение, зрение, приспособление, дарение, напрежение, съмнение, приложение).

По правило отглаголните съществителни споделят всички граматични особености, присъщи на съществителното име (ГСБКЕ, 2 1983: 384; ГСБКЕ, 2 1998, част втора: 217; Ницолова 2008: 443). На първо място, отглаголните съществителни са от среден род и се членуват като всички съществителни от среден род, тоест с членна форма -то. Формите за множествено число на отглаголните съществителни имат окончание -ия (внасяния, записвания, допълнения, изключения) или по-рядко -та (яденета, пранета, къпанета).

И двата типа отглаголни съществителни са присъщи на публицистични, научни, административни и делови текстове. В художествения стил и в разговорната реч имат малка честота.

Отглаголното съществително в българския език може да бъде отъждествено донякъде с отглаголното съществително на италиански (*nome deverbale*) и в частност със субстантивирания инфинитив (*infinito sostantivato*), който представлява един от възможните видове отглаголно съществително на италиански. Рафаеле Форначари прави паралел между двете форми на италиански, които нарича “*infinito sostantivato*” (субстантивиран инфинитив) и “*sostantivo verbale*” (отглаголно съществително). Авторът изтъква, че разликата между тях се състои в това, че „инфинитивът като съществително има неутрален смисъл, тоест означава действието по абстрактен и неопределен начин, но се различава от съответното истинско отглаголно съществително, тъй като запазва значението за действие“ (Форначари 1881: 119, мой превод). За да илюстрира твърдението си, Форначари дава за пример следните двойки имена (субстантивиран инфинитив и отглаголно съществително), произлизащи от един и същи глагол: *il sentire/il sentimento* (чувство); *l’ardere/l’ardore* (горене); *l’incominciare/l’incominciamento* (започване); *l’aspirare/l’aspirazione* (стремеж); *l’aspettare/l’aspettazione* (чакане, очакване); *il lamentare/il lamento* (оплакване); *l’avvicinarsi/l’avvicinamento* (приближаване); *il variare/la variazione* (промяна); *il muovere/il movimento* (движение); *il battere/il battito* (удряне, удар). Чрез приведените примери, чиито преводни еквиваленти на български не могат да предадат нюанса в значението на италиански, авторът показва как „инфинитивът изразява нещо, което е

моментно по природа и в действие, докато съответното съществително обрисова нещо продължително и обичайно; инфинитивът изразява нещото в развитие, докато името изразява нещото като статично и стабилно“ (Форначари 1881: 119, мой превод).

Тъй като чисто формалните критерии се оказват недостатъчни за идентифицирането на субстантивирания инфинитив в италианския език, Г. Скуте предлага следната дефиниция: „субстантивираният инфинитив е инфинитив, който заема в изречението мястото, отредено на съществителното име и който може да бъде придружаван от същите подчинени членове, които са характерни за съществителното име в подобни ситуации; тоест, това е инфинитив, който образува ядрото на дадена именна синтагма при идентични условия на тези, в които се оказва съществителното в същата ситуация.“ (Скуте 1983: 487, мой превод).

Според традиционната дефиниция, субстантивираният инфинитив представлява инфинитив, въведен от някакво определяемо и придружаван от типичните за именната синтагма елементи. Определяемото, което може и да бъде изпуснато, е представено от някаква членна форма (определителен член, неопределителен член, членуван предлог), от показателно, неопределително или въпросително прилагателно (срв. Егерланд, Симоне 2011; Сериани 1989: 480, 481; Морети, Орвието 1980: 13-16)¹⁶. Инфинитивът с функция на съществително име в съвременния италиански език се употребява в мъжки род ед.ч., като само лексикализираните му форми притежават и мн.ч. (*l'essere/gli esseri* – същество/същества, *il dovere/i doveri* – задължение/задължения и т.н.). Въпреки че по-често в ролята на субстантивиран инфинитив се среща синтетичната му форма, ролята на съществително не е чужда и на аналитичната му форма (срв. Егерланд, Симоне 2011; Морети, Орвието 1980: 16). Субстантивираният инфинитив компенсира липсата в италианската лексика на имена, които означават действие и процес (вж. Егерланд, Симоне: 2011; Сериани 1989: 480).

Както вече бе споменато, в съвременния италиански език формите на субстантивирания инфинитив (*infinito sostantivato*) представляват само част от възможните именни форми, получени от глаголи. Всички тези форми са обединени под общото наименование отглаголни съществителни (*nomi deverbali*). Те са многобройни,

¹⁶ - *Il mangiare per domani è nel frigo.* (Яденето за утре е в хладилника. – определителен член + инфинитив);

- *Claudia è la più brava nel cantare questa canzone.* (Клаудия и най-добрата в пеенето на тази песен. – членуван предлог + инфинитив);

- *Mangiare sazia.* (Храненето засища. – инфинитив без какъвто и да било определител);

- “*Ho avuto l'impressione che quei documenti e quel suo venire da me fossero in funzione di una specie di ricatto.*” (Иаша, цит. по Морети, Орвието 1980: 15) (Струваше ми се, че тези документи, това му идване при мене бяха нещо като изнудване. – показателно прилагателно + инфинитив).

разнообразни по форма и с голяма честота на употреба (срв. Якобини: 2010). В съвременния италиански език отглаголните съществителни се образуват по два начина – чрез суфиксация или конверсия¹⁷ – и означават *действие и резултат* (spostamento – преместване, passeggiata – разходка, diffidenza – мнителност), *вършител на действието* (giocatore – играч, invasore – нашественик, lettore – читател, abitante – жител, ammalato – болен, arrotino – точилар, imbrogliatore – измамник), *инструмент* (amplificatore – усилвател, lavatrice – пералня, scrittoio – бюро, писалище, frullino – миксер, ammorbidente – омекотител, stampante – принтер, fermaglio – кламер) и *място* (laboratorio – лаборатория, spogliatoio – съблекалня, scorciatoia – кратък път).

1.3 Инфинитивът в съвременния италиански език – дефиниция, форми и употреба

С оглед на важността на италианския инфинитив като елемент от обекта в настоящето изследване, тук ще му се обърне специално внимание.

В семантично отношение инфинитивът е глаголната форма, която по най-неутрален начин изразява чистото съдържание на глаголния корен (Скюте 1983: 24). По този начин инфинитивът се оказва най-абстрактната форма, виртуална, в пълния смисъл на думата, и неслучайно формата, използвана в речниците (Аларкос Льорак 1973: 60, Егерланд 2010).

Инфинитивът посочва най-общо глаголното действие без каквито и да било указания за лице, род и число. В речта инфинитивът „поема“ значение за лице от глагола, който го води, или от личните местоимения и от езиковия контекст (срв. Кирякова, Бояджиева 2003: 212). В италианския език инфинитивът има две форми или времена (срв. 1.1.2) – проста форма (наричана още сегашен или прост инфинитив, който е образуван от основата на глагола, завършваща с тематична гласна за спрежението и окончанието **-re: parlare** – говоря, **scrivere** – пиша, **venire** – идвам) и сложна форма (наричана още минал или сложен инфинитив, образуван по аналитичен начин – от инфинитива на спомагателния глагол **avere** – имам или **essere** – съм и миналото причастие на пълнозначния глагол: **avere parlato, essere venuto**).

¹⁷ Пак там: Чрез конверсия се образуват в италианския език отглаголни съществителни от неличните форми на глагола, напр. *corsa* – тичане, *posata* – прибор за хранене, *promessa* – обещание, *grugnito* – грухтене (образувани от формата за ж.р. ед. ч. на миналото причастие); *cantante* – певец, *credente* – вярващ, *pulsante* – бутон, *stampante* – принтер (образувани от формите на сегашното причастие); *il correre* – тичане, *il parlare* – говорене (образувани от простата форма на инфинитива); *dividendo* – делимо, *laureando* – дипломант (образувани от простата форма на деепричастието) – мой превод.

Инфинитивът има глаголна и именна употреба. Глаголната му употреба е свързана с образуването на съставното глаголно сказуемо, с широката му употреба в подчинени имплицитни изречения, със сравнително ограничената му употреба в независими изречения и с употребата му за образуване на отрицателната форма на повелително наклонение за второ лице единствено число.

Съставното глаголно сказуемо (*predicato verbale complesso*) се състои от „две или повече глаголни форми, образуващи синтактична единица“¹⁸ (т.е. „глагол в лична форма и глагол в инфинитив с общ подлог, които образуват синтактична единица“¹⁹). Глаголите, които участват като първи елемент в образуването на съставно глаголно сказуемо са ограничен брой и принадлежат към определени групи. Могат да бъдат:

- Модалните глаголи *dovere* (трябва), *potere* (мога) и *volere* (искам) – *Devo uscire* (Трябва да изляза).
- Други глаголи, близки по смисъл до тях, изразяващи желание, възможност, необходимост, задължителност: *desiderare* (желая), *preferire* (предпочитам), *osare* (осмелявам се), *riuscire* (успявам) – *Non riesco a scrivere* (Не успявам да пиша).
- Фазовите глаголи със значение на „започвам“ (*cominciare, iniziare, mettersi+a*), „продължавам“ (*continuare*) и „свършвам, приключвам, преставам, прекратявам“ (*finire, smettere, terminare, cessare*) – *Comincio a studiare* (Започвам да уча). В българския език фазовите глаголи са също *започвам, продължавам, свършвам* (и техните синоними) и подобно на фазовите глаголи в италианския език, тези в българския също образуват съставно глаголно сказуемо заедно със следващия ги глагол, тоест фазовият глагол приписва заедно с другия глагол един комплексен признак на подлога и двата глагола образуват един предикативен център²⁰.
- Глаголи и изрази, изразяващи намерение като „*avere l'intenzione+di*“ (възнамерявам да), „*pensare+di*“ (мисля да) – *Penso di partire* (Мисля да замина);
- Полуспомагателният глагол *stare* (стоя) като елемент от конструкцията „*stare+per*“ (каня се да) със значение на непосредствено предстоящо действие – *Sto per partire* (Каня се да замина).
- Спомагателният глагол *avere* (имам) в конструкцията „*avere+da*“ със значение на необходимост – *Ho da fare* (Имам работа).

¹⁸ срв. Кирякова, Бояджиева 2003: 307.

¹⁹ срв. Раданова 2000: 205, 206.

²⁰ срв. Влахова: <http://www.slav.uni-sofia.bg/grammar/synt5.html>

- Глаголите *fare* (правя) и *lasciare* (оставям), съответно в каузативната и в отстъпителната конструкция – *Ti faccio vedere le foto* (Ще ти покажа снимките)²¹.

Двете форми на италианския инфинитив участват най-често в образуването на различни видове подчинени имплицитни изречения (дефиниция на подчинени имплицитни изречения вж. в 1.7). Според Л. Сериани и енциклопедия Трекани²² става въпрос за деветнадесет подчинени имплицитни изречения (срв. Сериани 1989: 479, 480), а според Морети и Орвието подчинените имплицитни изречения, в които е възможна употребата на инфинитив са двадесет и едно (срв. Морети, Орвието 1980: 23-98).

Инфинитивът в съвременния италиански език се среща в някои видове прости изречения: преки въпросителни изречения, които изразяват съмнение – “*che dire?*” (какво да кажа? / какво да кажем? / какво да се каже?); възклицателни изречения – “*Lui fare una cosa simile!*” (Той да направи нещо подобно!); подбудителни изречения – “*suocere a varore*” (да се вари/варете на пара); изречения, изразяващи желание – “*Volare... oh, ho!... / cantare... oh, oh, oh, oh / nel blu dipinto di blu*” (Аз летя! / Пея! / В безкрайното синьо небе)²³.

По повод именната си употреба инфинитивът бива наричан субстантивиран инфинитив²⁴ (срв. 1.2.4). Въпреки че простата форма на инфинитива се среща по-често от сложната в ролята на съществително име, тази роля не е изключена и за сложната форма.

Дефиниция, базирана на морфосинтактичните характеристики на инфинитива предлага датската италианистка Г. Скюте: „Инфинитивът е нелична форма на глагола, съставена от глаголен корен + нелична флексивна форма –*ge*. От глаголния корен зависи възможността за образуване на глаголна синтагма, тоест за подчиняване на инфинитива на членове, зависещи от глаголната функция. Флексивната форма –*ge* е решаваща за външната функция на синтагмата, която е именна функция. Инфинитивът се отличава от останалите нелични форми заради неутралитета си по отношение на вида и заради именната си функция в най-широк смисъл, която му позволява да се

²¹ срв. Кирякова, Бояджиева 2003: 307; Раданова 2000: 205, 206; Сериани 1989: 395-398.

²² [https://www.treccani.it/enciclopedia/infinito_\(La-grammatica-italiana\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/infinito_(La-grammatica-italiana)/)

²³ Срв. Сериани 1989: 479, 522, 523, 527. Преводът на припева на песента “*Nel blu dipinto di blu*”, известна повече като “*Volare*” („Нарисувано синьо небе“ или „Аз летя“), на Доменико Модуньо е съобразен с превода на български, направен от Наташа Величкова, на италианския биографичен филм „Аз летя – страхотната история на Доменико Модуньо“, 2013 г.

²⁴ *il parlare* – говорене, *il bere* – пиене, *l'essere* – същество, съществуване, битие.

появява във всички позиции в изречението, с изключение на тази на ядрото, или на глаголен член.“ (Скюте 1983: 24, мой превод).

1.4 Подлогът в италианския език

Преди всичко, наложително е да се уточни, че италианският език, подобно на българския, спада към т.нар. нулево субектни езици (или „изпускащи местоимения подлог”)²⁵. На второ място, подлогът в италианския език, по същия начин както и в българския, проектира върху глагола лицето и числото си. Тъкмо поради това, употребата на подлога не е задължителна.

Дефиницията на понятието ‘подлог’ се оказва трудно начинание. Р. Симоне, например, заключава, че понятието ‘подлог’ е нестабилно понятие. Трябва да се уточни, че Симоне има предвид подлога по принцип, а не само италианския. Ученият разкрива трудностите при дефинирането на подлога като привежда критерии за идентифицирането му, които „не само не важат за всички езици, но често не важат дори и за един и същи език” (Симоне 2008: 357, мой превод).

Според нормативните текстове, като италианската граматика на Л. Сериани, „подлогът е елементът на изречението, към който се отнася сказуемото” (Сериани 1989: 89). Кирякова и Бояджиева уточняват че „подлогът означава лицето или предмета, който извършва или понася действието, предизвиква го или по отношение на който правим някаква констатация. Подлогът може да бъде означен и с абстрактно понятие, явление или признак...” (Кирякова и Бояджиева 2003: 304). Л. Сериани също припомня важния факт, че в италианския език всички части на речта могат да играят ролята на подлог на изречението. Сред тях обичайни са съществителното име и формите, които могат да го заместят, като местоимение, субстантивирано прилагателно, субстантивиран инфинитив. Възможно е цяло изречение да играе ролята на подлог, когато имаме подчинено подложно изречение (*proposizione soggettiva*). Като подлог на изречението могат да бъдат използвани членните форми, предлозите, съюзите, наречията, междуметията, но в този случай употребата им се свързва най-често с изреченията с металингвистична функция (Сериани 1989: 90). Все с оглед на италианския език, Сериани прави разграничение между граматически подлог (формалния подлог на изречението) и логически подлог (истинския вършител на действието) (пак там: 90). Това е съотносимо с възможните разлики между подлога и

²⁵ Срв. Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1999: 596 и Осенова 2019: 7 („граматиката в българския език позволява изпускането на подлога поради наличието на богата глаголна морфология“).

семантичната роля Агент. Рафаеле Симоне прави същото разграничение, но включва и трети тип подлог – т. нар. психологически подлог (Симоне 2008: 377).

“Grande grammatica italiana di consultazione” прави разграничение между ‘синтактичен подлог’ и ‘подлог на предикацията’ (Салви 1988: 36-42). Възможно е те да не съвпадат. Тоест, подлогът на предикацията може да бъде елемент, който е различен от синтактичния подлог: „...в някои конструкции дори непрякото допълнение (по-рядко прякото допълнение) може да има функция на подлог на предикацията. В такъв случай непрякото допълнение се намира преди глагола или е негова клитика, а синтактичният подлог е част от сказуемото.“ (Салви 1988: 37, мой превод). Италианският езиковед показва възможното несъвпадение със следните два модела, които илюстрира с по едно изречение (пак там: 37):

[подлог^{подлог}] [сказуемо^{глагол + ...}]

[Giovanni] [ama i fiori] = Джовани обича цветята.

[подлог^{непряко допълнение}] [сказуемо^{глагол + подлог + ...}].

[A Giovanni] [piacciono i fiori] = На Джовани му харесват цветята.

Друго условие, изтъкнато от Салви, за да може даден елемент, различен от синтактичния подлог, да служи за подлог на предикацията, е този елемент да има най-високата семантична роля в изречението, в което се намира (Салви 1988: 40). Езиковедът припомня скалата на основните семантични роли – агент, експериентор/датив, обект – и в светлината на тази йерархия пояснява, че непрякото допълнение със семантична роля експериентор/датив може да бъде подлог на предикацията (в курсив), само ако синтактичният подлог на изречението има функция на обект: *A Giovanni piacciono i fiori* = *На Джовани му харесват цветята*; *Mangiando la pizza, mi si è rotto un dente* = *Ядейки пица, ми се счупи зъб*; *Appena rientrato, gli è stato assegnato un nuovo incarico* = *Веднага щом се върна, му беше възложен нов ангажимент* (пак там: 40).

На трето място, подлогът на предикацията може да бъде елемент, различен от синтактичния подлог, когато синтактичният подлог няма референт. Това се случва при употребата на трето лице, мн. ч. като неопределен подлог и с някои неопределителни местоимения като *nessuno* (никой) – *Appena arrivato a Lisbona, gli hanno detto che non avrebbe ricevuto soldi* = *Щом пристигна в Лисабон, му казаха, че няма да получи пари*;

Appena arrivato a Lisbona, non lo ha ricevuto nessuno = Щом пристигна в Лисабон, не го посрещна никой (пак там: 41).

На свой ред синтактичният подлог притежава фундаментални синтактични характеристики, както и семантични свойства. Според Салви, тези синтактични характеристики са следните – преди всичко именителен падеж; на второ място – съгласуване по лице (със спрегнатите глаголни форми), число и евентуално род с глагола в изречението; на трето място – подлогът не се свързва с неличните глаголни форми (пак там: 47). Семантичните роли, които може да приема подлогът, според Салви са – агент (*Giovanni picchia il suo cane* = Джовани бие своето куче), инструмент (*Il sasso ruppe la finestra* = Камъкът счупи прозореца), обект (*La pietra rotolò giù per il pendio* = Камъкът се търкулна налуду по склона), експериентор (*Maria ha sentito cantare Bergonzi* = Мария чу да пее Бергонци), датив (*Giorgio possiede questo libro* = Джорджо притежава тази книга) и локация (*Il giardino pullula di vespe* = Градината гъмжи от оси). Трябва да се уточни, че видът семантична роля, която може да приема синтактичният подлог на изречението, се определя от глагола (пак там: 56-58).

От гледна точка на синтаксиса на подлога, “Grande grammatica italiana di consultazione” разделя инфинитивните изречения на четири групи (Скюте, Салви, Манцини 2001: 485-486):

- Най-значителната група включва инфинитивните изречения с неизразен подлог, но интерпретиран така, както би било интерпретирано лично или възвратно местоимение в същата позиция – “Gianni ordinò a Piero_i di Ø_i andarsene.” (Джани заповяда на Пиеро_i да Ø_i си ходи.) = “Gianni ordinò a Piero che lui (Piero) se ne andasse.” (Джани заповяда на Пиеро той (Пиеро) да си ходи.). В този тип изречения неизразеният подлог е задължително „управляван” (controllato), в случая от *Piero*. Допълнението на глагола ‘ordinare’ (заповядвам) се нарича „управляващ елемент” (controllore) на подчинения подлог. Този тип изречения се наричат ‘управлявани изречения’ (frasi a controllo)²⁶ (Скюте, Салви, Манцини 2001: 486-497).
- Вторият вид инфинитивни изречения се наричат ‘повдигнати конструкции’ (costruzioni a sollevamento, мой превод) (пак там: 542-545) и се появяват винаги с неизразен подлог, въведени са от ограничен клас глаголи, който включва

²⁶ Вместо буквалния превод на италианските термини ‘controllo’ (контрол), ‘controllato’ (контролиран) и ‘frasi a controllo’ (контролирани изречения) са предпочетени съответно термините ‘управление’, ‘управляван’ и ‘управлявани изречения’, предвид факта, че става въпрос за семантично управление, описано и за българския език, макар и в по-различен контекст (срв. Алмалех 2000).

‘sembrare’ (изглежда) – “Maria_i sembra Ø_i amare Gianni.” (Мария_i изглежда Ø_i обича Джани.) = “Sembra che Maria ami Gianni.” (Изглежда, че Мария обича Джани.)²⁷.

- Третият тип се отнася до т.нар. ‘конструкция с глагол за сетивно възприятие’, тоест инфинитивните изречения с подлог във винителен падеж – “Ho visto i miei amici piangere.” (Видях моите приятели да плачат). Този вид засяга глаголите за сетивно възприятие: vedere (виждам), sentire (чувам), guardare (гледам), ascoltare (слушам) и някои други.
- Четвъртият тип са инфинитивните изречения с подлог в именителен падеж, използвани единствено във високия стил. Конструкцията се среща след глаголи, изразяващи мнение и декларация (Скюте, Салви, Манчини 2001: 528) – “Ritengo esser Piero uno dei nostri più validi sostenitori.” (Считам, че Пиеро е един от най-ценните ни поддръжници.). В този случай се говори за инфинитив с изразен или лексикален подлог.

1.5 Имплицитният подлог

Наложително е да се изтъкне фактът, че в настоящето изследване подлогът на инфинитива често ще бъде наричан имплицитен или неявен. Не става въпрос за нонсенс, тъй като на италиански има случаи, в които подлогът на инфинитива би могъл да бъде и експлицитен. Различните източници наричат тези употреби на инфинитива с изразен подлог по различен начин:

- Морети и Орвието, например, говорят за подчинено инфинитивно изречение, което „има за сказуемо прост инфинитив, чийто подлог служи в същото време за допълнение на главното изречение” (Морети-Орвието 1980: 23, мой превод):

...cercava di portare avanti il «Grande Disegno di sviluppo economico e culturale *che* sapeva essere l'unica salvezza del paese». («Панорама», 5-12-1978, цит. по Морети-Орвието 1980: II 23)

(...опитваше се да осъществява Великия План за икономическо и културно развитие, който знаеше, че е единственото спасение за страната.)

²⁷ Основната разлика между управляваните конструкции и повдигнатите конструкции се състои във факта, че докато в първия вид конструкции има два кореферентни елемента (аргумент на управляващия глагол и неизразения подлог на инфинитива), във втория вид конструкции има един-единствен елемент, подлога на инфинитива, който е подлог и на управляващия глагол (Скюте, Салви, Манчини 2001: 543, мой превод).

- Сред особените случаи на подчинени допълнителни изречения, Л. Сериани включва инфинитива с изразен подлог:

...altri sentenziavano *non essere* altro, *il problema meridionale*, che un caso particolare della oppressione capitalistica (цит. по Сериани, 1989: 563)

(...други изказваха мнение, че проблемът на италианския Юг не е друго, освен частен случай на капиталистическото потисничество)

- Скюте е посветила цяла глава на т.нар. конструкция „глагол + инфинитивна конструкция със собствен подлог”, наречена така именно защото инфинитивът се явява със собствен подлог (Скюте 1983 II: 292-314):

aveva dichiarato essere necessario questo comportamento (Скюте 1983: II 294)

(беше обявил, че това поведение е необходимо)

Più dappresso, si sentiva un sussurro concitato e trepido, critico e orgoglioso, che disse a Johnny nulla essere assolutamente accaduto al paese. (цит. по Скюте 1983: II 307)

(По-наблизо се чуваше разгорещено и трепетно, критично и високомерно шушукане, което каза на Джони, че абсолютно нищо не се е случило в селото.)

- “Grande grammatica italiana di consultazione” разглежда конструкцията ‘инфинитив с изразен подлог’, която се появява „във високолитературния и в бюрократичния език” (Скюте, Салви, Манцини 2001: 527). Това е спорният случай, който Морети и Орвието причисляват към подчинените инфинитивни изречения:

Affermava infatti esser la famiglia... la maledizione dell'uomo (цит. по Скюте, Салви, Манцини 2001: 528)

(Твърдеше всъщност, че семейството е... проклятието на мъжа.)

Другите две нелични форми на италианския глагол – деепричастието и причастието – също могат да имат както имплицитен, така и експлицитно изразен подлог. Аналогиите с инфинитива са много.

Както деепричастието, така и причастието могат да образуват подчинени имплицитни изречения със собствен експлицитно изразен подлог, различен от този на главното (срв. Салви 1986: 37-53):

Avendo l'opposizione presentato un'interpellanza, la seduta pomeridiana dovette essere aggiornata. (цит. по Салви 1986: 38)

(След като опозицията направи запитване, следобедното заседание трябваше да бъде отложено.)

Appena arrivata Maria, ci si mise a tavola. (Салви 1986: 39)

(Щом пристигна Мария, се седна на масата.)

Обикновено подлогът на деепричастието и на причастието не се изразява експлицитно, но трябва задължително да бъде кореферентен с някакъв елемент на главното изречение, наричан 'управляващ' (вж. също 2.5.1). По принцип, и в двата случая управляващ елемент се оказва подлогът на главното изречение:

Giovanni incontrò Piero, passeggiando nel parco. (Салви 1986: 38)

(Джовани среща Пиетро, разхождайки се в парка.)

Appena uscito di casa, Giovanni incontrò Piero. (Салви 1986: 39)

(Щом излезе от къщи, Джовани среща Пиетро.)

Факт е обаче, че елементът, който управлява интерпретацията на неизразения подлог в тези два случая, невинаги може да бъде идентифициран със синтактичния подлог на главното изречение. Тоест, негов управляващ елемент би могъл да бъде и елемент, различен от подлога на главното изречение (Салви 1986: 37, 38, 42) точно както се случва с инфинитива (вж. 2.5.1).

1.6 Явно vs. неявно. Подтекст и теория на пресупозициите

Без съмнение 'явен' ('експлицитен') и 'неявен' ('имплицитен', 'скрит') са много важни понятия в настоящото изследване. Дефиниция на тези термини, базирана на критерия наличие или липса на конкретни корелати, откриваме при Янсен (Янсен 2003: 42). За да може да се говори за явна (или експлицитна) информация „е необходимо, но и достатъчно, да съществуват нейни **конкретни корелати** в текстовата поредица. Експлицитността се състои именно в избора да се извика директно, с **конкретен стимул**, изграден от езиков материал, онова мисловно изображение, от което се състои информацията (да бъде извикано в ума на събеседника)” (Янсен 2003: 42, мой превод). И обратно, неявната (или имплицитна) информация е дефинирана тъкмо въз основа на „**отсъствието на конкретни корелати**“, защото „да се представи дадена информация

като имплицитна означава да не се активира директно в текста въпросното съдържание, а да се изиска от събеседника да извлече или възстанови, въз основа на вече предоставената информация или на общите му познания, онази информация, която е нужна, за да направи по-последователно и по-пълно представянето на темата на текста” (пак там: 42, получер шрифт на Янсен, мой превод).

Идеята за паралелното съществуване на явното и неявното и за тяхното неизбежно постоянно редуване във всеки текст се подема и от Р. Симоне: „адресантът няма нужда да съобщава цялата информация, която възнамерява да предаде. Той съобщава само най-важната, като оставя известна част от нея в сянка, така че да бъде извикана индиректно (...) или просто да остане непозната. Следователно текстът представлява сплитка, в която заедно с пълнотите, има и известно количество празноти, пропуски на информация, които обаче не затрудняват тълкуванието му докато съществува възможност те да бъдат запълнени.” (Симоне 2008: 447, мой превод).

От друга страна, на основата на бинарния принцип, понятията ‘имплицитно’ и ‘експлицитно’ бележат една от възможните опозиции, които се наблюдават сред видовете повърхнинни връзки, съществуващи в текстовете. Експлицитните връзки „са изрично проявени, явни са, получили са формален израз чрез различни езикови и неезикови средства.“ (Добрева, Савова 2000: 208). Имплицитните връзки „не са получили изричен израз в текстовата повърхнина; те са неявни, скрити, основани на подразбиране (...) Междуизреченското съотнасяне в случая се осъществява чрез логическо извеждане (инференция), чрез разшифроване на вложени в контекста информации, чрез опора на езиковата и текстовата компетенция и интуиция, на общия познавателен репертоар, на пресупозитивните знания, на ситуативни данни. Разпознаването на имплицитните връзки изисква от реципиентите освен съответен запас от знания, също и определени умствени усилия.“ (пак там: 209).

Проблемът за имплицитното, за вербално неизразената информация, тоест за подтекста, става обект на лингвистични изследвания едва през двадесети век (срв. Збиза 2009; Димитрова 1984: 3). Тъй като имплицитното е въпрос на езикова употреба, а не на правила на езиковата система, то е обект на изследване от прагматиката на езика (Бианки 2003: 3-20; Бадзанела 2005: 101-19, цит. по Збиза 2009). Имплицитно не означава „неизказано“. То е онази част от неизказаното явно, която може да бъде възстановена от адресата благодарение на различни видове индикатори в текста и стратегии за инференция. Докато „неизказано“-то е онова, което не може да се възстанови на базата на текста, а изисква още информация, други източници (срв. Збиза

2009). Италианският езиковед М. Збиза прави разграничение между два основни вида имплицитно поднесена информация, разглеждани от лингвистичната прагматика. Става въпрос за пресупозицията и имплицатурата. Разликата между тях се състои в това, че пресупозициите са „имплицитна информация, чиято истинност се приема за даденост от този, който приема за уместно произнасянето на дадено изказване“, докато имплицатурите представляват „имплицитна информация, която адресатът е упълномощен да извлече от факта, че говорещият или авторът е произвел дадено изказване и която представлява допълнение на това, което изказването изразява експлицитно или уточнение на смисъла му“ (Збиза 2009).

Като обобщава гледните точки на лингвистите, посветили се на темата за подтекста, Стефана Димитрова заключава, че „въпросът за подтекста, за вербално неизразената информация се нарича в съвременната езиковедска наука въпрос за пресупозициите“ (Димитрова 1984: 3). Авторката уточнява, че терминът не се използва еднозначно от всички лингвисти (пак там). Така или иначе, проблемът за неясната референция на инфинитивния подлог в съвременния италиански език се оказва пряко свързан с теорията на пресупозициите. Според дефиницията на Ст. Димитрова те са „част от семантичния компонент на езика, онази негова част, която не получава вербален израз, а се крие зад изречението и се подразбира от слушащия или четящия даден текст“ (Димитрова 1984: 5). Димитрова определя пресупозицията още като „имплицитна (неизразена, вътрешно присъща) категория“ (пак там: 45). Освен това, понятието „пресупозиция“, т.е. това, което се предполага, което се подразбира (пак там: 11), се явява синоним на понятието „подтекстова информация“.

Много съществен факт, който не бива да се пренебрегва е, че „във всеки език действа нещо като пресупозиционна традиция“, тоест „прието е да се погасяват някои пресупозиции“, докато други са „общоизвестни и не се нуждаят от вербално погасяване“ (срв. Димитрова 1984: 124). Нещо повече, „тяхното погасяване води или до нарушаване на правилата за ясност, или до създаване на допълнителни ефекти – изреченията стават странни, претоварени с излишни участъци, напълно излишни“ (пак там: 124).

Превръщайки се в едно от „централните понятия на текстовата лингвистика“, пресупозициите все повече се изучават на „синтактично и на семантично ниво“ (срв. Димитрова 1984: 7, 8). Нещо повече, теорията на пресупозициите води до възникването на нови тенденции в лингвистиката, „най-съществената от които е оспорването на автономията на синтаксиса“ (Димитрова 1984: 8). От друга страна, „анализът на

пресупозициите на изречението представлява най-същественният принос, направен в лингвистичната семантика през последните години“ (Тодоров 1970²⁸: 10, цит. по Димитрова 1984: 8). С оглед на това, предметът на изследването също е разгледан както на синтактично, така и на семантично ниво.

1.7 Подчинени експлицитни и подчинени имплицитни изречения

С оглед на факта, че изследваното явление се среща в италианския език само в подчинени имплицитни изречения, каквито не съществуват в българския език, наложително е да бъде представено и това понятие.

Както в българския език, така и в съвременния италиански език сложното изречение представлява синтактична цялост, изградена от две или повече прости изречения. Ако простите изречения, които изграждат сложното, са от едно и също синтактично равнище, тоест са относително самостоятелни и в състояние да предадат логически завършена мисъл, те са свързани със съчинителна връзка (“Mario legge il giornale e guarda la televisione.”²⁹ = *Марио чете вестника и гледа телевизия.*). Този тип сложни изречения се наричат сложни съчинени изречения – те са изградени на принципа на координацията (срв. ГСБКЕ, т.3, част втора 1998: 59; Кирякова, Бояджиева 2003: 323). Ако простите изречения, които изграждат сложното, са от различно синтактично равнище, тоест едно от тях, наричано главно (*proposizione principale/reggente*), е автономно, а другото или другите, наричани подчинени (*proposizione subordinata/secondaria*), зависят от него както синтактично, така и семантично, те са свързани с подчинителна връзка (“Mario legge il giornale per tenersi aggiornato.”³⁰ = *Марио чете вестника, за да е осведомен.*). Този тип сложни изречения се наричат сложни съставни изречения – те са изградени на принципа на субординацията (срв. ГСБКЕ, т. 3, част втора 1998: 59; Кирякова, Бояджиева 2003: 323).

Простите изречения в рамките на сложното могат да бъдат свързани помежду си от три вида синтактични връзки – съчинително свързване (координация, *coordinazione*), подчинително свързване (субординация, *subordinazione*) и безсъюзно свързване (*giustapposizione* или *asindeto*)³¹, характерно за някои сложни съчинени изречения.

В съвременния италиански език (за разлика от българския, в който не съществува подобно разграничение) подчинените изречения се поделят формално на

²⁸ Става въпрос за 60-те години а XX век.

²⁹ Сериани 1989: 529.

³⁰ Сериани 1989: 530.

³¹ срв. Сериани 1989: 529-533; ГСБКЕ 1998, т.3, част втора: 59-63.

експлицитни (*subordinate esplicite*) и имплицитни (*subordinate implicite*) в зависимост от наклонението на сказуемото. Експлицитни са подчинените изречения, чийто глагол е спрегнат в едно от личните наклонения (*modi finiti*) – изявително (*modo indicativo*), подчинително (*modo congiuntivo*) или условно (*modo condizionale*). Подлогът на подчинените експлицитни изречения е независим – “Giovanni spera che Piero arrivi” = *Джовани се надява, че Пиеро ще пристигне* (срв. Пранди 2011). Подчинените изречения, в които глаголът е в някое от неличните наклонения (*modi indefiniti*) – инфинитив (*infinito*), деепричастие (*gerundio*) или причастие (*participio*), се наричат подчинени имплицитни изречения. Характерно за подлога на подчинените имплицитни изречения е, че той не е изразен, но е контролиран от аргумент на главния глагол (срв. Пранди 2011). Например, подлогът на подчиненото имплицитно изречение за цел съвпада с подлога на главния глагол (Giorgio ha comprato una scala per potare i meli. = *Джорджо купи стълба, за да подреже ябълковите дървета*). Подлогът на подчиненото имплицитно допълнително изречение е обвързан с главния глагол, тъй като съвпада или с подлога му (Ti prometto di rientrare entro le dieci. = *Обещавам ти да се прибера преди десет часа*), или с прякото му допълнение (Ho pregato Luca di rientrare entro le dieci. = *Помолих Лука да се върне преди десет часа*) (срв. Пранди 2011), или с дателното му допълнение (Subito dopo gli fece cenno di abbassarsi e di non fare alcun rumore.³² = *Веднага след това му направи знак да се наведе и да не вдига никакъв шум*). Следователно, задължително условие в италианския език за употреба в подчиненото имплицитно изречение на инфинитив с различен подлог от подлога на главния глагол е глаголът в главното изречение да е придружен от пряко или дателно допълнение, представляващо логически подлог на инфинитива в подчиненото изречение³³.

Не на последно място е важно да се отбележи, че „италианските имплицитни изречения се превеждат най-често на български с лични форми на глагола“ (вж. Раданова 2000: 224).

С оглед на синтактичния контекст, в който се среща обектът на изследването, в главата „История на проблема“ е описано в какви видове подчинени изречения, според различни италиански автори, е възможна употребата на глагол в инфинитив, който има подлог, различен от този на главния глагол. Въпреки че не са единодушни по отношение на видовете подчинени изречения, в които се среща инфинитив с подлог,

³² Цит. по Кирякова, Бояджиева 2003: 328.

³³ За условията, при които при различни подлози на главното и на подчиненото имплицитно изречение, в подчиненото се употребява инфинитив, вж.: Сериани 1989: 552, 581; Морети, Орвието 1980: 28-33, 40, 47, 50, 55, 74, 77, 88, 98; Раданова 2000: 224; Кирякова и Бояджиева 2003: 325, 328; Пранди 2011.

различен от този на главния глагол, авторите са единодушни, че задължително някъде в изречението **има** елемент, който да подсказе кой е подлогът на инфинитива. Работата с корпуса позволи да бъде изолирано изследваното явление (тоест, употреба на глагол в инфинитив, който има подлог, различен от този на главния глагол, при положение че никъде в изречението **няма** елемент, който да подсказе кой е подлогът на инфинитива) в следните видове подчинени имплицитни изречения – подчинено допълнително изречение (*subordinata oggettiva*), подчинено подложно изречение (*subordinata soggettiva*), подчинено съюзно определително изречение (*subordinata dichiarativa attributiva*)³⁴, подчинено въпросително изречение (*subordinata interrogativa*), подчинено обстоятелствено изречение за цел (*subordinata finale*), подчинено обстоятелствено изречение за време (*subordinata temporale*).

1.8 Кохезия и кохерентност – два аспекта на текстовата свързаност

Едно научно изследване в областта на текстолингвистика не може да подмине основополагащите за тази езиковедска област понятия кохезия и кохерентност. Още повече, че в центъра на настоящето изследване е поставен един от аспектите на текстовата кохезия – анафоричните повърхнинни връзки (или по-точно, нулевата анафора).

Кохезията и кохерентността представляват двата взаимосвързани аспекта на признака свързаност, който се явява същностна характеристика на текста. Дълбочинната (смислова) свързаност се нарича кохерентност, а повърхнинната

³⁴ Подчинени определителни изречения в българския език са както тези, въведени от относително местоимение (Книгата, **която** чета, е взета от библиотеката), така и тези, въведени от съюзите "че" и "да" (Не се изключва възможността **да** останем в града; Слухът, **че** са го видели, бързо обиколи града).

За италианския синтаксис това са два различни вида подчинени изречения. Първият вид се нарича *subordinata relativa* (подчинено относително изречение). Това са подчинените изречения, въведени от относително местоимение. Изреченията, които съответстват на българските определителни изречения, въведени от съюзите "че" или "да", се наричат *subordinata dichiarativa attributiva* и в специализираните текстове на български, посветени на италианската граматика, са наречени **подчинени определителни изречения** (Раданова 2000: 230, 231) или **подчинени пояснителни изречения** (Кирякова, Бояджиева 2003: 328, 329).

Терминът *подчинено съюзно определително изречение*, използван в настоящето изследване по повод на италианските определителни изречения, съответстващи на българските, въведени от съюзите „че“ или „да“, е заимстван от Й. Пенчев (Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1999: 581). Езиковецът прави разграничение, подобно на това в италианския синтаксис – определителните изречения, въведени от „че“ или „да“ нарича **съюзни определителни изречения**, а въведените от относително местоимение – **относителни определителни изречения**.

Представителната Граматика на съвременния български книжовен език (ГСБКЕ, 3 1998, част втора: 79-99) също прави разграничение в наименованията на двата вида подчинени определителни изречения. Въведените от „че“ или „да“ са назовани **определителни изречения без съотносителна с определяемото дума** (ГСБКЕ, 3 1998, част втора: 88), а въведените от относително местоимение или наречие – **определителни изречения със съотносителна с определяемото дума** (ГСБКЕ, 3 1998, част втора: 81). За краткост в настоящето изследване са използвани термините, въведени от Й. Пенчев.

(езикова, линейна) свързаност носи името кохезия. Двата аспекта на текстовата свързаност са две страни на едно и също явление, взаимно се допълват и съществуват един чрез друг.

1.8.1 Кохезия

Терминът кохезия, въведен от Халидей през 1964 г., обозначава съвкупността от лексикални, морфологични, синтактични и т.н. връзки между елементите от езиковата повърхнина на текста³⁵. От своя страна линейната повърхнинна свързаност на текста се осъществява от определени механизми за свързаност, наричани *текстуиращи механизми* или *типове*³⁶. Тъй като имат универсален характер, те присъстват в текстовия синтаксис на всички езици – напр. лексикалната рекуренция, прономинализацията, синонимизацията, словната трансформация, елиптирането и др. На свой ред, действието на отделните механизми се осъществява от *средствата за свързаност*³⁷ (текстуиращи средства или конектори), които се делят на езикови и неезикови. Езиковите средства могат да бъдат лексикални, морфологични, синтактични, фонетични. Средствата с неезиков характер засягат както писмената реч (напр. пунктуацията), така и устната реч (мимики, жестове)³⁸.

Според труда на Халидей и Хасан „Кохезията в английски“, кохезията е налице, когато интерпретацията на даден елемент в речта зависи от тази на друг елемент³⁹. Халидей и Хасан различават два основни типа кохезия – граматическа и лексикална. Референцията, субституцията и елипсата са илюстрация на първия тип, а конюнкцията е на границата между двата типа (основно граматическа, но с лексикален компонент).

³⁵ срв. Симоне 2008: 406; Кафи 2002: 94; Добрева, Савова 2000: 84, 206; д-р Богранд, Дреслер, Стоянова-Йовчева 1995: 15.

³⁶ вж. Добрева, Савова 2000: 218, 220-247 и Добрева, Савова 1994: 172-191.

³⁷ вж. Добрева, Савова 2000: 84 и 219, 220.

³⁸ Що се отнася до средствата за свързаност с оглед на предмета на настоящото изследване, важно е да се отбележи, че „не всички съдържателни елементи намират съответен израз. Някои от тях подлежат на логическо извеждане; други, за които говорещият предполага, че са известни на адресата или са явно очевидни за него, съзнателно не се споменават, а трети, които могат да се възстановят с опора на контекста и ситуацията, просто се изпускат“. Затова и „смысловата свързаност се разглежда като експлицитна (изрично изразена) и имплицитна (неизразена). Във втория случай се касае за участъци от текста, където липсват формални изразители на свързаността (...). Експлицитното или имплицитно представяне на съдържателната свързаност на текста не внася промени в характера ѝ като основно текстово качество“. Съвсем логично, „по-пълнен набор от експлицитни сигнали за свързаност се открива в писмените текстове (...) В устната реч има повече условия за използване на имплицитния тип връзка, тъй като при непосредствения контакт между събеседниците много неща се подсказват от самата ситуация или пък се проявяват по неезиков път – чрез жестове, мимики, интонационно оформление на изказването и т.н.“ (Добрева, Савова 1994: 155).

³⁹ срв. Халидей, Хасан 1976: 4; Добрева, Савова 2000: 206.

Докато лексикалната кохезия се постига чрез речников подбор, граматическата се осъществява чрез граматиката⁴⁰.

1.8.1.1 Анафора – един от аспектите на текстовата кохезия

Преди да бъде представен терминът ‘анафора’, удачно е да се направи едно важно уточнение – в текстолингвистиката това понятие се използва, за да опише явление, различно от реторичната фигура със същото име. Според „Енциклопедичен речник на литературните термини“, понятието ‘анафора’ произлиза от гръцката дума *anaphorá*, която означава ‘повторение’ – „стилистическа фигура, способ за увеличаване изразителността на словото посредством повторение на звуци, думи и изрази в началото на няколко следващи стихове или фрази” (Богданов 1993: 34). Други автори наричат двата вида анафора стилистична и текстолингвистична, като дефинират първата като „специална техника за създаване на повърхнинна успоредност“, която „представлява повтаряне на дума или група думи в началото на съседни изречения, на (част от) първото изречение в съседни абзаци (в прозаични текстове), повтаряне на дума или група думи в началото на съседни стихове, на първия стих в съседни строфи (в стихотворни текстове) и под.“ (Добрева, Савова 2000: 245).

“Dizionario grammaticale” представя анафората като „реторична фигура, която се състои в неколкочкратното повторение, в дадено изречение или строфа, на една и съща дума или начален елемент с цел емфатизиране на семантичната или метричната стойност” и като подход, с който „в граматиката (...) се подразбира синтактичният похват, чрез който предшестващи елементи в речта биват подети и заместени с други местоименни елементи...” (Чепелини 1990: 32, мой превод).

Текстолингвистичното понятие анафора представлява един от аспектите на текстовата кохезия, който е широко проучван от лингвистиката на текста⁴¹ и който заема централно място в изграждането на текстовете. Анафората е и основно средство, с което езикът разполага, за да обединява в едно цяло повече или по-малко обширни части от текста.

Авторите, посветили статии на темата за анафората в “Encyclopedia of Language and Linguistics”, я определят като „явление“, „процес“ или „отношение“. Според Кинг анафората е явлението, чрез което израз, наречен проформа бива интерпретиран в светлината на друг, наречен антецедент на проформата, който се намира в

⁴⁰ срв. Халидей, Хасан 1976: 6; Сандерс, Пандер Маат 2006: 591-595.

⁴¹ За дефиниция на термина ‘анафора’ вж. също Халидей, Хасан 1976: 14.

непосредствения лингвистичен контекст (срв. Кинг 2006: 238). Грийн определя анафората като процес, чрез който езиков елемент бива интерпретиран като произлизащ от предходен елемент – неговия antecedent (срв. Грийн 2006: 415). Хуанг изтъква три значения на термина анафора в съвременната лингвистика като на първо място поставя анафората като взаимоотношение между два лингвистични елемента, при което интерпретацията на единия (наречен анафора) по някакъв начин предполага интерпретацията на другия (наречен antecedent) (срв. Хуанг 2006: 231).

Различни италиански автори също предлагат кратки и изчерпателни дефиниции на явлението **анафора** от гледна точка на текстолингвистиката. Според “Breve dizionario di linguistica” (Кратък лингвистичен речник) „това е явлението, поради което даден израз препраща към друг израз в текста, от който зависи интерпретацията му” (Казадеи 2001: 10, мой превод). С оглед все на текстолингвистиката, Клаудия Кафи и Рафаеле Симоне дефинират термина като „препращане назад” (срв. Кафи 2002: 96; Симоне 2008: 225). Мария-Елизабет Конте описва явлението анафора като „акт на позоваване” (Конте 1988: 21). Следва разяснението, че с „анафорично местоимение говорещият се позовава на референт, на който се е позовавал вече в речта си с предходен израз”. Авторката подчертава, че „позоваването не се осъществява от самото анафорично местоимение, а от говорещия посредством употребата на анафоричното местоимение“ (вж. Конте 1988: 21, мой превод). М.-Е. Конте пояснява, че под термина анафорично местоимение разбира ‘проформа’, тоест „всички онези изрази, с които говорещият може да се позовава на предмети и същности, на които вече се е позовавал чрез някакъв antecedent по-напред в текста.” (пак там: 21). За да се избегнат недоразумения, е наложително да се направи пояснението, че в италианската литература, посветена на лингвистиката на текста, е прието с термина „проформа“ да се наричат всички видове референциални средства, които могат да се отнасят до antecedenta (срв. Берета 1990: 93-97). Най-непрозрачните, т.е. неексплицитни, проформи са елипсите (съгласуването по лице и число на спрегнатия глагол с antecedenta, както и нулевата анафора). В скалата на ‘прозрачността’ следват неударените форми на личните местоимения и ударените им форми. В края на скалата, като най-прозрачни, тоест експлицитни, се намират именните синтагми.

Българските специалисти в областта дефинират текстолингвистичното понятие анафора като „употребата на дадена про-форма след корефериращия израз“ (д-во Богранд, Дреслер, Стоянова-Йовчева 1995: 67) или като „препращане към предходно споменат елемент“ (Добрева, Савова 2000: 245), или като „препращане назад към вече

назованото“ (Илиева 1985: 150). Анафоричната връзка, която е регресивен тип връзка, се създава „при съотнасяне на даден текстов елемент с предходен елемент, т.е. при отращане назад, „наляво“ в текста, към по-рано съобщена информация.“ (пак там: 210).

1.8.1.2 Текстовата анафора и свързаните с нея понятия

1.8.1.2.1 Анафора vs. катафора

Противоположно на явлението анафора (респ. анафорична връзка) е катафората (респ. катафорична връзка)⁴². Нещо повече, според Халидей и Хасан те представляват съответно немаркиран и маркиран елемент в опозитивна двойка. Българските специалисти в областта на текстолингвистиката дефинират катафората „препращане напред към онова, което предстои да се назове“ (Илиева 1985: 150) или „употребата на про-формата преди корефериращия израз“ (д-р Богранд, Дреслер, Стоянова-Йовчева 1995: 68). Съответно катафоричната връзка, в съпоставка с анафоричната, се създава при обратна посока на свързването – „при съотнасяне на даден текстов елемент със свързваща функция със следходен елемент, т.е. при отпращане напред, „надясно“ в текста, към все още неподадена и невъзприета информация.“ (Добрева, Савова 2000: 211; Добрева, Савова 1994: 171). В този смисъл, катафоричната връзка има проспективен характер, следователно и по-малка честота в текста, отколкото анафоричната. Това е и причината, поради която анафоричните връзки са основополагащи за изграждането на текста, понеже поднасянето на нови съдържателни елементи става върху основата на вече познати и тъй като от два съотнесени елемента е по-естествено вторият да зависи в своята интерпретация от първия, а не обратно (срв. Добрева, Савова 2000: 211; Добрева, Савова 1994: 171). Понятията анафора и катафора са свързани и с теорията за референцията, тъй като тя „може да се проявява двупосочно – ретроспективно и проективно“ (Димитрова 2009: 20). Казано по друг начин, референцията може да има както анафоричен характер, когато „назованият в предишното изречение референт може да бъде обозначен в следващите с местоименна реприза (замяна)“ (пак там: 45), така и катафоричен – тогава „отпратката действа в обратна посока, надясно, от началото на текста към по-нататъшното му разгръщане...“ (пак там: 45).

С оглед обекта на настоящето изследване (неявният подлог на инфинитива в съвременния италиански език и неясната му референция) е важно да се изтъкне, че

⁴² За дефиниция на термина ‘катафора’ вж. също Халидей, Хасан 1976: 17.

анафоричната и катафоричната връзки могат да бъдат експлицитни или имплицитни (срв. Добрева, Савова 2000: 212). Когато връзката е експлицитна, се говори за синтактична анафора или катафора, а когато е имплицитна, става въпрос за семантична анафора или катафора. И тъй като катафоричната връзка се среща доста по-рядко от анафоричната, ако е и имплицитна, тоест неявна, основана на подразбиране, то това я прави още по-необичайна и рядка. В този смисъл, неизразеният подлог на инфинитива с неясна референция, обект на изследването, се явява в ролята на семантична анафора и много рядко в ролята на семантична катафора. За целите на анализа, проведен в изследването, по-нататък в текста те ще бъдат наричани само анафора или катафора.

1.8.1.2.2 Антецедент, постцедент, подемане на предходна номинация, кореференция

Изясняването на понятията анафора (респ. анафорична връзка) и катафората (респ. катафорична връзка) не се изчерпва с дадените дотук дефиниции. Те са свързани с още термини, които ще бъдат многократно споменавани по-нататък в изследването за целите на анализа. Следващите три текста ги илюстрират:

- „Вчера докато тръгвах за работа видях една сива котка, която стоеше изплашена до вратата на гаража... когато вечерта се прибрах вкъщи, котката беше все още там... Не се поколебах – преди да Ø загине прегазена под някоя кола, я взех, занесох я вкъщи, дадох й топло мляко. Животинчето се съвзе веднага и като начало Ø започна да изследва къщата...”
- „Предупредих ви нещо: няма да успее да се върна навреме.”
- „Ето какво си мисля: ...”

Подчертаните елементи в първия текст⁴³ са свързани помежду си от връзки, които се наричат анафорични. Въпреки че са различни части на речта (имена и местоимения), тези елементи се отнасят до един и същи обект. В конкретния случай този обект е една котка, за която се говори в целия текст. Със знака Ø са отбелязани двата случая на елипса, тоест пропускането на подлога. Анафоричните елементи са всички подчертани форми след „която“, включително, а „една сива котка“ е елементът, към който се препраща. Анафоричните елементи подемат вече спомената информация и по този начин осъществяват текстово свързване между съответните конституенти. Заради тази им функция анафоричните елементи се наричат анафорични конектори, а

⁴³ Текстът е извлечен от:
<http://www00.unibg.it/dati/corsi/3075/12240Materiali%20DLI%20per%20laboratori.pdf> (посетен юни 2013)

елементът, към който анафоричният конектор препраща поради предходното си местоположение се нарича **антецедент** (срв. Добрева, Савова 2000: 210, 211) в конкретния случай – „една сива котка“. Казано другояче, антецедентът представлява „първото назоваване на извънезиковия обект (референт) в текста“ (срв. Илиева 1985: 30). Добрева и Савова използват като синоними на ‘антецедент’ понятията „първа номинация на обекта“, „първо название“, „първоспоменавање на обекта“ (срв. Добрева, Савова 1994: 165) и дори „инициална референция“ или „първоначална номинация“ (срв. Добрева, Савова 2000: 185, 187). За целите на настоящето изследване ще бъдат използвани като синоними термините „антецедент“ и „първоспоменавање“.

По-нататъшните обозначения на въведения вече обект или „заменителите на антецедентите при по-нататъшното повтаряне на референтите“ (вж. Илиева 1985: 30) са наричани в българската текстолингвистична традиция „семантични повторения“ на тази номинация, „подемане на предходна номинация“, „следващи номинации“, „следващи обозначения на един и същ обект“⁴⁴, „про-форми“⁴⁵ или просто „корелеренти“⁴⁶. Както беше подчертано в 1.8.1.1, в италианската литература, посветена на лингвистиката на текста, е прието с термина „проформа“ да се наричат всички видове референциални средства, които могат да се отнасят до антецедента (срв. Берета 1990: 93-97). По-нататъшните обозначения в текста на въведения вече обект ще бъдат наричани в изследването с термините „номинация“ и понякога „проформа“.

Тъй като катафоричната връзка действа аналогично на анафоричната, но в обратна посока, при нея става също въпрос за катафоричен елемент (катафоричен конектор) – в конкретните примери „нещо“ или „ето какво“ – който се съотнася с елемент, намиращ се този път надясно в текстовата повърхнина. Този втори елемент поради следходното си положение се нарича **постцедент** (срв. Добрева, Савова 2000: 211), в конкретните случаи „няма да успее да се върне навреме“ или изречението, заместено от многоточие.

Като се вземе под внимание тази терминология, понятието ‘анафора’ би могло да бъде определено като онзи езиков механизъм, който установява връзка между два или повече елемента на текста, тоест антецедентът и всички изрази, които препращат към него в хода на текста⁴⁷. Важна характеристика на анафората е фактът, че

⁴⁴ Срв. Добрева, Савова 1994: 165 и 166; Добрева, Савова 2000: 185, 188, 191 и 223.

⁴⁵ д-р Богранд, Дреслер, Стоянова-Йовчева 1995: 67.

⁴⁶ Срв. Илиева 1985: 30.

⁴⁷ М.-Е. Конте предлага задълбочен и интересен анализ на понятията анафорично подемане (или анафорично повторение), текстов референт, въвеждане на текстов референт. Срв. Конте 1988: 32.

антецедентът (първото споменаване на обекта) и подеманятия му (по-нататъшните обозначения на въведения вече обект) се отнасят до един и същи индивид или обект. Тази референциална идентичност, тоест фактът, че няколко текстови конституента обозначават едно и също нещо в последователни изречения, се нарича **коререференция** (срв. Кафи 2002: 94). Разнообразни са дефинициите на термина, които дават различните автори. Коререференцията представлява според тях „подемането и препращането на информация за даден референт по-нататък в текста чрез разнообразни следващи номинации“ или „многократното съотнасяне на текстови обозначения (номинации) с даден извънтекстов референт“, или „акт на повторна или многократна референция спрямо един и същ референт“ (Добрева, Савова 2000: 185), или още явление, поради което два или повече анафорични или референциални израза обозначават или се отнасят до един и същи обект в заобикалящия свят (срв. Хуанг 2006а: 203).

1.8.1.2.3 Номинативна верига

От друга страна, ако елементите за подемане са повече от един, става въпрос за **‘номинативна верига’**. Терминът принадлежи на Д. Фивегер (1978) и е обект на интерпретации още в най-ранните трудове по текстолингвистика, като самото явление е коментирано още в античната реторика и в стилистиката.

Добрева и Савова обясняват явлението по следния начин – „След въвеждането на даден обект чрез първоначална номинация, ако той има продължаваща валидност в текстовия свят, идеята за него (съобразно с нуждите на разкриването на темата) се подема и препраща по-нататък в следващите изречения и части на текста чрез серия от различни обозначения. Връзката между тези обозначения се основава върху коререференцията. Въпросните обозначения именно създават в последователността на своето появяване верига, наречена номинативна (именуваща). (...) под номинативна верига се разбира поредицата от последователни обозначения на един и същ обект в повърхнинната структура на текста.“⁴⁸. Според италианския специалист по текстолингвистика Клаудия Кафи, номинативната верига е образувана от „свкупността от всички подемащи елементи, които в даден текст препращат към един и същи антецедент – следователно дори и глаголни маркери за число и лице на сказуемото, и т.н.“ (Кафи 2002: 95, мой превод).

⁴⁸ Срв. Добрева, Савова 2000: 187; Добрева, Савова 1994: 163.

За целите на проведения анализ по-нататъшните номинации (обозначения) на въведения вече обект, са поделени на ‘силни’ и ‘слаби’. Термините силна и слаба номинация се използват в настоящето изследване в смисъла, който влага в тях Моника Берета. С първия термин (силна номинация, на итал. *ripresa forte*) тя нарича именната форма, удареното лично местоимение и показателното местоимение (срв. Берета 1990: 94 и 97). С термина слаба номинация (на итал. *ripresa esile*) Берета назовава глаголното съгласуване (употребата на спрегната глаголна форма без явно изразен подлог), нулевата анафора (употребата на нелична глаголна форма без явно изразен подлог) и неудареното лично местоимение (срв. Берета 1990: 103).

1.8.1.2.4 Елипса

Неизразяването на анафората се нарича **елипса**. М.-Е. Конте предлага интересна гледна точка по отношение на този много използван термин: „елипсата, традиционно считана за липса (подказва го самото наименование), се появява в друга светлина в текстолингвистиката – елипсата бива считана за кохезивно средство.” (Конте 1989: 286, мой превод).

Стефана Димитрова дава „доста широко значение“ на термина елипса, с който обозначава „всички съкратени, редуцирани, „свити“ конструкции“ (срв. Димитрова 1984: 11).

Добрева и Савова (Добрева, Савова 2000: 236, 237) дефинират елиптирането като основен текстуиращ механизъм, който представлява „пропускане на структурни елементи в дадена пропозитивна номинация“ и „изпълнява свързваща функция въз основа на факта, че тези елементи са споменати на друго място в близкия контекст“. Принципът, на който действа елиптирането е, че „нещо е оставено неизказано, но се разбира въпреки това“. Относно елиптичността Добрева и Савова подчертават, че тя се явява „характеристика на структурата на изречението, а не на неговото съдържание“, имайки предвид, че от гледна точка на смисъла „на елиптичното изречение нищо не му липсва; пропуснатите части са ясни не само като синтактични елементи (сказуемо, подлог и пр.), но и като съдържателни единици.“ (пак там).

1.8.1.3 Взаимовръзка между средствата за анафорично подемане и антецедента

Текстовата лингвистика е изучила и описала различните видове средства за свързаност на текста, които говорещите имат на разположение в езика. Според Добрева и Савова (Добрева, Савова 2000: 219, 220) те представляват „езикови средства – думи,

изрази, морфеми, фонемни, изречения, интонемни“ и се разделят на „лексикални – конкретни думи и техни съчетания, употребени като повторени елементи, синоними, антоними, думи от едно и също лексико-семантично поле и пр.; морфологични – класове думи (части на речта), членни морфеми, темпорални морфеми, залогови трансформации, словообразователни модели и пр.; синтактични – съюзи и съюзни думи, типове изречения, елиптични конструкции, изреченски модели, словоред, аранжиране на изречения и др.; фонетични (фонемни и прозодически) – звукови редувания, сричкови съответствия, контраст между ударени и неударени срички, интонационни контури, логически ударения, паузи и др.“

Централно място в проучванията на специалистите по текстолингвистика, с оглед на средствата за свързаност на текста, заема функционалният принцип за съотношение между типа антецедент и вида подемане, формулиран от Гивон (Гивон 1983) и потвърден от други специалисти по текстолингвистика, според който подемането трябва да бъде толкова по-слабо от формална гледна точка и непрозрачно, колкото по-лесно откриваем е антецедентът. И обратно – трябва да е толкова по-прозрачно и експлицитно, колкото по-труден за откриване е антецедентът (защото е много отдалечен в текста или защото се конкурира с други възможни антецеденти).

Гивон илюстрира принципа чрез скала (Гивон 1983: 17), цитирана на италиански и от Корзен (Корзен 1999: 323). Става въпрос за подробен списък от възможните форми за подемане, изработен въз основа на емпирични данни, извлечени от различни езици, който взема под внимание както проформите сами по себе си, така и синтактичните структури, които ги съдържат.

По примера на Гивон, Моника Берета подрежда пак във възходящ ред, според степента на експлицитност, стратегиите за подемане, използвани в италианския език (Берета 1990: 94-96).

1.8.2 Кохерентност

Кохерентността, или дълбочинната свързаност на текста, зависи от смисловите връзки между частите на даден текст, които дори и при липса на експлицитни лексикални или граматически връзки, позволяват текстът да бъде интерпретиран. Казано другояче, под кохерентност се разбира глобално смислово единство или още, по думите на Р. Симоне „кохерентността на даден текст не се състои в чисто езиковите му характеристики, а в съвкупността от фонове познания, с които адресатът го обработва и

сравнява, и които рецепцията на текста активира у него.” (Симоне 2008: 448, мой превод).

Авторитетната “Encyclopedia of Language and Linguistics” поставя кохерентността на психологическа основа. Според автора на статията “Coherence: Psycholinguistic Approach”, един текст е кохерентен до момента, до който е разбираем, до момента, до който в него няма нищо, което да не е свързано със съдържанието и до момента, до който не съществува усещането, че нещо от текста липсва (вж. Санфорд 2006, т.2: 585-591). Преценяваме текста като некохерентен, ако тези условия не са налице. Двата важни източника на информация, които допринасят за кохерентността, са знаците в текста и психологическите ограничения. Текстовите знаци се намират в самия текст, а психологическите ограничения се отнасят до мисловните процеси или инференции, които се прибавят към това, което е казано чрез текста. Кохерентният текст е така замислен, че да набавя необходимото, за да улеснява разбирането, докато некохерентният текст не го постига, оставяйки посланието неразбираемо за читателя или слушателя. Според традиционното схващане в текстолингвистиката, кохерентността е вътрешноприсъщо свойство на текста. Според психологическата гледна точка, кохерентността е нещо, което зависи от умствената дейност на читателя или слушателя, от тяхната способност да разбират посланието, което авторът на текста се опитва да предаде (пак там: 585-591).

1.8.3 Кохерентност vs. кохезия

Въпреки че, както беше вече изтъкнато, кохезията и кохерентността представляват два аспекта на свързаността, които взаимно се допълват и съществуват един чрез друг, те не са равнопоставени. Измежду двете страни на текстовата свързаност, кохезията се оказва производна от кохерентността, приема се като вторична спрямо дълбочинната свързаност или още като нейно външно проявление. Кохерентността се явява основна, тъй като без смислово единство речевият продукт остава лишен от текстуалност (вж. Добрева, Савова 2000: 82, 83).

Наложително е да се направи важното уточнение, че кохезията улеснява, но не гарантира текстовата кохерентност, тъй като не е нито необходимо, нито достатъчно условие, за да превърне съвкупност от изречения в текст. Текстовата кохерентност се оказва онзи основен критерий, йерархично стоящ над другите, отговорен за разбирането на текста. Даден текст може да бъде кохерентен дори и да липсват експлицитни средства, които да бележат тази кохерентност. Липсата на кохерентност,

обаче, компрометира съществуването на самия текст. Италианският лингвист Рафаеле Симоне изтъква, че „кохерентността запълва пропуските, оставени от кохезията” (Симоне 2008: 448, мой превод) и че „в организацията на текста кохерентността има превес над кохезията що се отнася до достигането на предикативна ефикасност” (пак там: 452, мой превод).

Според авторите на статията „Кохезия и кохерентност: лингвистичен подход“ в „Encyclopedia of Language and Linguistics”, подходът към свързаността на текста от гледната точка на кохезията е неподходящ, а доминиращо трябва да е становището, че свързаността на речта е характеристика по-скоро на мисловната представа за текста отколкото на самия текст. Разбирана именно по този начин, свързаността често се нарича кохерентност (срв. Сандерс, Пандер Маат 2006: 592).

От друга страна, ако кохезията присъства в синтактичните и граматическите взаимоотношения, които регулират връзките между изреченията, кохерентността по-скоро бива приписвана на текста от този, който го тълкува въз основа на фоните⁴⁹ или прагматическите му познания. Следователно адресатът на текста е този, който дава смисъл на онова, което чете или слуша, опитвайки се да достигне до съответстваща на собствения му опит за устройството на света интерпретация. Затова кохерентността не е вътрешно присъщо на текста свойство, а произтича от интерпретативната дейност на реципиента.

1.9 Ментални пространства

До понятието „ментално пространство” се наложи да се прибегне по повод на анализа на някои от откъсите от корпуса, на които не беше възможно да се даде удовлетворителна и убедителна интерпретация със средствата само на текстолингвистичния анализ.

Жил Фоконие е водещ поддръжник на теорията за менталните пространства – изключително влиятелна когнитивната теория за построяването на значение. Фоконие развива този подход в двата си знакови труда „Ментални пространства“ (Фоконие [1985] 1994) и „Картиране в мисленето и езика“ (Фоконие 1997)⁵⁰.

Според Фоконие „езикът не концептуализира мисълта в цялата ѝ сложност, а по-скоро „програмира“ прости инструкции за изразяването на богати и сложни идеи. В

⁴⁹ В текстолингвистиката под „енциклопедия” или „фонове познания” се разбира нещо като ‘склад на познания’, които всеки говорещ натрупва и отчасти обновява през живота си. Тези познания създават фона, който позовава да бъдат разбрани и разтълкувани дори и най-обикновените ежедневни изказвания.

⁵⁰ За превода на заглавията вж. Дагнев, Сайкова 2013.

този смисъл менталните пространства са области от концептуалното пространство, които съдържат специфичен вид информация. Те отразяват енциклопедичното знание за света и са контекстово и културно ориентирани. И тъй като са зависими от контекста, те създават „временни пакети“ от концептуализирана информация, специфични за конкретния реализиран дискурс.“ (Дагнев, Сайкова 2013).

Джон Динсмор предлага стегнато и ясно представяне на теорията на Фоконие: „Фоконие описва теорията за представяне на човешкото знание и езиковата обработка и хвърля светлина върху широк кръг проблеми, които представляват предизвикателство както за лингвистите, така и за философите на езика... Теорията на Фоконие е особено важна за идентифициране на ролята на когнитивните фактори, особено принципите за организиране на знанията и процедурните стратегии за семантично тълкуване, по-известни като „логика“ на естествения език... Изучаването на мисловните пространства в качеството им на единно и всеобхватно организационно средство представлява мощна новаторска идея.“ (Динсмор 1987: 1, мой превод).

1.10 Законът за езиковата икономия

Един от изводите, който се наложи в хода на изследването, проведено върху емпиричния материал, се отнася до принципа за езикова икономия (вж. 2.6). Това е теория, създадена от езиковеда А. Мартине, повлиян от функционализма. Според него, типична за човешката природа е склонността за оптимизиране на системата на езика, т.е за постигане на най-висок резултат с възможно най-малко усилие⁵¹.

Концепцията за икономията е принцип или тенденция, характерна за всички живи организми – може да бъде описана като ‘принципът на най-малкото усилие’, Въпреки че е принцип в биологията, той действа и в езиковото поведение, в езиковата еволюция. Първата логична, класическа дефиниция на понятието **езикова икономия** дава Мартине, който изучава и анализира принципа на функционалната икономия в лингвистиката, изследвайки многообразните ѝ приложения във фонологията и в синтаксиса. Законът за езиковата икономия не е нищо друго освен израз на стремежа на човека да предаде максимум информация чрез минимум езикови средства. Според Мартине езиковата икономия представлява нестабилно равновесие между нуждата от общуване (която постоянно се променя и подтиква към обновяване на езика, когато чрез някой свой елемент той вече не е в състояние да поднесе достатъчно информация)

⁵¹ Мартине 1967.

и естествената човешка инертност (която се стреми да остави всичко непроменено) – две основни сили, допринасящи за оптимизацията на езиковата система. Мартине твърди, че всяка промяна, случваща се в системата, която никога не е статична, се обяснява чрез смисъла на следната дихотомия – обикновеният комуникативен акт изисква, от една страна, яснота и точност, които увеличават значително единиците информация, а от друга страна предполага значителна естествена инерция, която създава без усилие по-малобройни, по-малко точни и по-често срещащи се единици, резултат от което е прибързано и повърхностно изразяване. Докато инертността е постоянен, неизменен компонент, човешката комуникация се нуждае от постоянна промяна, така че естеството на това равновесие се променя с времето. Все пак, обаче, езиковото поведение изглежда се регулира от това, което Ципф, от когото черпи най-много вдъхновение Мартине, нарича „принцип на най-малкото усилие“ (Ципф 1949). В подобна теория принципът на икономията играе важна балансираща роля – всяка неикономична промяна, която би коствала прекалено много усилия и представлява пречка за разбирането бива автоматично премахната или избегната.

Ципф се опитва да изследва езика като естествен феномен и открива, че склонността към икономия е критерий, регулиращ всеки аспект на човешкото поведение, което се управлява от този „принцип на най-малкото усилие“, действащ също и в езиковата еволюция. В подобен динамичен процес като езиковата промяна, думите биват постоянно скъсявани, променяни, елиминирани, вземани назаем и изменяни в значението си, но благодарение на принципа на най-малкото усилие балансът винаги се запазва с максимална икономия.

1.11 Теория за тематичните роли (падежна граматика)

Изречението може да бъде анализирано не само като предикативна структура, изградена от подлог и сказуемо, а и като структура, изградена от глагола и неговите валентности (или аргументи) (вж. Ванели 2012: 31). Валентната схема представлява синтактичната реализация на така наречените на семантично ниво семантични роли, тематични роли или дълбоки падежи (пак там). Казано по друг начин, аргументната структура се определя от лексикалното значение на глагола, чрез който се изразява предикатът (вж. Коева 2008: 8; Симоне 2008: 239). Теорията за тематичните роли, т. нар. падежна граматика⁵², съотнася предиката с определен брой аргументи посредством

⁵² Филмор 1977; 2002.

различни тематични роли (напр. агент, пациент, инструмент, обектив, датив). Централна теза в теорията е, че относително малък брой тематични роли е достатъчен, за да се опишат отношенията между предиката и аргументите. Също така малък брой правила за съотнасяне са достатъчни, за да се покаже начинът, по който семантичните аргументи се съотнасят със синтактичната си реализация (вж. Коева 2008: 8).

Очевидно е, че теорията за дълбоките падежи на практика съвпада с тази за тематичните роли на глагола. Въз основа на тази теория е възможно да се даде име на аргументите, които характеризират всеки глагол. Например, аргументната структура на тривалентния глагол “dare” (давам), може да се илюстрира със следното изречение: “Il bambino dà una mela a Maria” (Детето дава ябълка на Мария), където “il bambino” (детето) е агент, “una mela” (ябълка) е обектив, а “Maria” (Мария) е бенефициент.

Теорията за тематичните роли търпи и различни критики като например тази, че няма „единно мнение за подходящото множество от роли“ и че не съществуват „достатъчно формални критерии, с които точно да се дефинира съотнасянето между аргумент, роля и синтактична проекция“ (Даути 1991, цит. по Коева 2008: 10). Друг недостатък на теорията е, че „дефинициите на тематичните роли са обикновено или много неопределени, или много общи“ и следователно „трудно могат да се използват извън рамките на дадени класове от глаголи, за които са създадени“ (Коева 2008: 10). Освен това, „няма точен критерий за еднозначното определяне на тематичните роли въпреки общия консенсус, че аргументната структура до голяма степен е предсказуема от семантиката на описваната ситуация“ (пак там). Още повече, че самият Филмор е предложил постепенно цяла серия от дълбоки падежи, в която често е внасял промени чрез изследванията си.

С оглед теорията за тематичните роли и предмета и обекта на изследването е наложително да се внесат следните уточнения:

- Във всички примери от корпуса имплицитният подлог на инфинитива се отнася все до одушевен референт, т.е. до някой от участниците в историята.
- Инфинитивът е в деятелен залог във всички примери от корпуса, а това прави невъзможно да изпълнява семантичната роля пациент.
- Тези две обстоятелства ограничават възможностите на инфинитивния подлог да приема различни семантични роли.
- Може би поради тази причина за носителите на езика вършителят на действието на инфинитива съвпада със синтактичния подлог на инфинитива.

- В номинативната верига кореферентните форми, отнасящи се до инфинитивния подлог с неясна референция, в повечето случаи имат синтактична функция на подлог и по-рядко на пряко или на непряко допълнение.

Щом носителите на езика интуитивно посочват синтактичния подлог на инфинитива като вършител на действието, изразено от глагола в инфинитив, това би могло да означава, че подлогът има семантична роля агент. Още повече, че езиковедите не са единодушни за броя на семантичните роли и за това как да бъдат дефинирани⁵³.

⁵³ „...тематични роли като агент, пациент, експеримент и т.н. са резултат по-скоро на семантична интуиция, отколкото на формално семантично описание.“ (Коева 2008: 11).

II. История на проблема

Историята на проблема е проследена въз основа на пет авторитетни текста, представителни за различни подходи и епохи. Първите три текста са от нормативен характер – “*Sintassi italiana dell’uso moderno*” на Р. Форначари, граматика от далечната 1881 г.⁵⁴; том II, глава I на “*Grammatica italiana*” на Морети и Орвието⁵⁵, както и “*Grammatica italiana*” на Л. Сериани⁵⁶. Останалите два текста са: вдъхновената от генеративната граматика⁵⁷ “*Grande grammatica italiana di consultazione*” под редакцията на Л. Ренци, Дж. Салви и А. Кардиналети, по-точно глава IX на том II – “*Frase subordinate all’infinito*” („Подчинени инфинитивни изречения“)⁵⁸, и повлияната от идеите на структурализма монография “*La sintassi dell’infinito in italiano moderno*” („Синтаксис на инфинитива в съвременния италиански език“) на датската италианистка Г. Сkjюте⁵⁹.

2.1 Рафаеле Форначари

Форначари обръща внимание на подлога на инфинитива в глава XX на първа част на граматиката, посветена на употребата на частите на речта и в глава V на втората ѝ част, в която се разглежда употребата на простото изречение. Авторът се ограничава с констатацията, че „инфинитивът, използван като глагол, може да представлява елиптично изречение (с подразбран подлог, защото е неопределен или защото е ясен сам по себе си), а може да бъде и цяло изречение със свой подлог“ (Форначари 1881: I 121, мой превод). За възможното различие между подлозите на инфинитива и на управляващия го глагол, Форначари споменава по повод на употребата на инфинитива като цяло изречение. Такава употреба на инфинитива, според автора, е налице след глаголите ‘fare’ (карам), ‘lasciare’ (оставям) и често след глаголите за сетивно възприятие ‘vedere’ (виждам), ‘udire’ (чувам), ‘sentire’ (слушам), „когато е необходимо да се изрази подлогът или защото е различен от този на главното изречение, или защото е нужно да бъде подчертан“ (Форначари 1881: I 124, мой превод). Авторът прави

⁵⁴ Форначари 1881.

⁵⁵ Морети, Орвието 1980.

⁵⁶ Сериани 1989.

⁵⁷ Вж. Ренци, Салви, Кардиналети 2001: 11-12.

⁵⁸ Сkjюте, Салви, Манцини 2001.

⁵⁹ Сkjюте 1983.

уточнението, че името, което е подлог на инфинитива, става пряко допълнение на спрегнатия глагол, който го управлява (пак там).

При описанието на поведението на подлога на инфинитива, Форначари не стига по-далече от конструкциите с каузативни глаголи и тези с глаголи за сетивно възприятие. По-нататък, по повод употребата на простото изречение (Форначари 1881: II 210-223), ученият споменава за възможността инфинитивът да участва в различни видове подчинени имплицитни изречения. Единствено по повод на подчиненото допълнително имплицитно изречение се споменава, че то се превръща в експлицитно, ако подлогът му е различен от този на главното изречение. Проблемът за евентуална нееднаквост на подлозите на главното и различните подчинени имплицитни изречения с инфинитив не се разглежда.

2.2 Морети и Орвието

Морети и Орвието разглеждат въпроса за нееднаквостта на подлозите с оглед на видовете подчинени имплицитни изречения с инфинитив, в които явлението е налице. Преди да започнат подробния им преглед, авторите внасят наложителното уточнение, че подлогът на инфинитива (прост или сложен), който се намира в подчинено изречение или който образува глаголна перифраза, по принцип е същият като на главното изречение или като на глагола, с който инфинитивът е свързан в перифраза: Sono sicuro di aver fatto bene. = Сигурен съм, че направих добре. – подлог «аз»⁶⁰; Vogliamo uscire. = Искаме да излезем. – подлог «ние». (срв. Морети, Орвието 1980: 9).

Учените не пропускат да изтъкнат, че все пак подлогът на инфинитива може да се окаже генеричен⁶¹: Bisogna lavorare. = Нужно е да се работи. (пак там).

Авторите не изключват и възможността инфинитивният подлог да бъде и различен, ако по някакъв начин е отбелязан в контекста: Mi pregò di accomodarmi. = Помоли ме да се настаня удобно. – подлог «io/аз», предизвестен от «mi/ме». (пак там).

При описанието на видовете подчинени имплицитни изречения с инфинитив, авторите разглеждат и илюстрират с примери съществуващите възможности и условия за нееднаквост на подлозите на подчинения и на главния глагол.

Морети и Орвието подробно разглеждат т.нар. **подчинени инфинитивни изречения (proposizione infinitiva)** (вж. Морети, Орвието 1980: 23-27). В тази категория авторите включват подчинени имплицитни изречения, които имат за

⁶⁰ Преводът на примерите е мой (М.Л.).

⁶¹ За понятията „обобщен липсващ подлог“ и „генеричност“ вж. Осенова 2019.

сказуемо прост инфинитив, чийто подлог е същевременно допълнение на главното изречение. Управляващите глаголи изразяват, от семантична гледна точка, сетивно възприятие, мисловна дейност или става въпрос за глаголите *fare* (с каузативното значение „постигам/търся някакъв резултат“) и *lasciare* (със значение „позволявам да се извърши някакво действие или да се установи някаква ситуация“) (пак там: 23, 24). Авторите посочват следните елементи на главното изречение като възможни логически подлози на инфинитивната конструкция: кратката форма на личното местоимение пряко допълнение (*pronome accusativo atono*), относително местоимение (*pronome relativo*), непряко допълнение (*complemento indiretto*) на главното изречение, въведено от предлозите «а» или «da» или кратка форма на лично местоимение дателно допълнение (*pronome dativo atono*):

Non lo lasciava commentare.⁶² (цит. по Морети, Орвието 1980: 24)

(Не го оставяше да коментира.)

Scendevo nell'orto e mi inoltravo nell'unico vialetto *che* il nonno (...) aveva fatto tracciare e ornare di nuove piante. (цит. по Морети, Орвието 1980: 24)

(Слизах в зеленчуковата градина и се отдалечавах по единствената алея, *която* дядо ... беше оставил да се очертае и украси с нови растения.)

«Cosa fai... Dormi?» sentii dire *da* Francesco. (цит. по Морети, Орвието 1980: 25)

(«Какво правиш... Спиш ли?» чух да казва Франческо.)

Sentii dire un giorno *al* babbo... (цит. по Морети, Орвието 1980: 25)

(Чух един ден татко да казва...)

In quel momento un trapezio di passi *ci* fece volgere *il* capo... (цит. по Морети, Орвието 1980: 25)

(В този момент шум от стъпки ни накара да обърнем глави...).

За подлога на инфинитива **в подчиненото имплицитно подложно изречение (*proposizione soggettiva*)** и **в подчиненото имплицитно допълнително изречение (*proposizione oggettiva*)**⁶³ Морети и Орвието посочват, че ако не е генеричен, той е

⁶² Курсивът в примерите на италиански е на Морети и Орвието.

⁶³ За превода на български на наименованията на видовете подчинени изречения на италиански, срв. Кирякова, Бояджиева 2003: 326.

предшестван от елемент с функция на допълнение в главното изречение (срв. Морети, Орвието 1980: 28-33 и 35-40):

Essere alla testa di qualcosa ... *mi esaltava*... (цит. по Морети, Орвието 1980: 29)

(Да бѣда начело на нещо ... ме екзалтиреше...)

Lo fissò con una gioia negli occhi, che fu quella dei nostri primi parenti e di tutti i peccatori di poi, quando il peccato *ci persuade d'essere nascosti a Dio*. (цит. по Морети, Орвието 1980: 40)

(Погледна го втренчено с поглед, изпълнен с радостта на нашите прародители и на всички следващи грешници, когато грехът ни убеждава, че сме скрити от Господ.).

Имплицитното подчинено обстоятелствено изречение за причина (*proposizione causale*) също може да съдържа инфинитив, чийто подлог е различен от подлога на главното изречение. Морети и Орвието отново изтъкват, че това е възможно, ако инфинитивният подлог е предшестван от някакъв елемент с функция на допълнение в управляващото изречение:

Lodò la mamma *per aver seguito i suoi consigli*. (цит. по Морети, Орвието 1980: 47)

(Похвали майката, защото беше последвала съветите му.)

Ma subito dopo *lo rimproverò di non averla avvertita che era a letto malato*. (цит. по Морети, Орвието 1980: 50)

(Веднага след това обаче го укори, че не я беше предупредил, че е болен на легло.).

Голяма част от **подчинените имплицитни обстоятелствени изречения за цел (*proposizione finale*)**, въведени от предлога 'а', воден от глаголи, глаголни изрази, имена и прилагателни, които засягат сферата на волеизявата и означават упълномощаване, подкана, подтикване, задължение, убеждаване, също предполагат инфинитивен подлог, различен от подлога на главния глагол. И в този случай елемент с функция на допълнение в главното изречение предизвестява подлога на инфинитива в подчиненото:

Ci invitò *a recarci ogni sera da lei per farle compagnia*. (цит. по Морети, Орвието 1980: 74)

(Покани ни да я навещаваме всяка вечер, за да ѝ правим компания.).

Подчиненото имплицитно обстоятелствено изречение за време (*proposizione temporale*), което изразява едновременност спрямо действието в главното изречение, често съдържа инфинитив, чийто подлог е различен от подлога на главния глагол (срв. Морети, Орвието 1980: 93-97). Според авторите подлогът на тези подчинени изречения, логичен или синтактичен, винаги е понятен (пак там: 97):

Sul cadere del crepuscolo, si metteva a suonare l'oboe, o il clarino, o il flauto. (цит. по Морети, Орвието: 96)

(На свечеряване започваше да свири на обой или на кларинет, или на флейта.).

За възможно разминаване между подлозите на подчиненото и на главното изречение, но винаги при наличие на елемент с функция на допълнение в главното, който да предизвестява подлога на инфинитива в подчиненото, Морети и Орвието споменават и по повод на **подчинените имплицитни обстоятелствени изречения за сравнение (*proposizione comparativa*)** и за място (***proposizione locativa***) (пак там: 55 и 88).

2.3 Лука Сериани

Като описва различните видове подчинени изречения, Сериани разглежда и имплицитните им варианти, проследявайки и случаите на допустимо несъвпадение на подлога им с този на главното изречение. Авторът мотивира тази употреба или с наличието на допълнение в главното изречение, което съвпада с подлога на глагола в инфинитив, или с наличието на изразен подлог на инфинитива. В нормативната граматика на Сериани въпросът за подчинените имплицитни изречения с инфинитив, чийто подлог е различен от този на управляващия глагол, е разгледан по-обстойно по повод на най-често срещаните и обичайни подчинени изречения на всяко ниво в италианския език –подчинените допълнителни (срв. Сериани 1989: 552-553) и подложни изречения (пак там 1989: 549). Значително по-кратко представяне на проблема е предложено за различните видове подчинени обстоятелствени изречения⁶⁴.

По повод на **имплицитното подчинено допълнително изречение (*subordinata oggettiva*)** Сериани изброява няколко категории главни глаголи, които позволяват употребата на инфинитив, чийто подлог е различен от този на главния глагол.

⁶⁴ За превода на български на наименованията на видовете подчинени изречения на италиански, срв. Кирякова, Бояджиева 2003: 326.

На първо място авторът обръща внимание на каузативните глаголи “fare” (карам) и “lasciare” (оставям) и по-специално на конструкцията «far fare qualcosa a / da qualcuno» (карам някого да прави нещо), която „представява нещо като кооперация между двата подлога – граматическия на каузативния глагол и логическия на инфинитива, тъй като първият провокира действието на втория – «аз [граматически подлог] правя така, че x [логически подлог] да направи нещо» → «аз карам x да направи нещо»“ (Сериани 1989: 551, 552)⁶⁵. След като се ограничава до пояснението, че логическият подлог е представен от непряко допълнение, въведено от предлозите “da”, “a” или “da”, авторът препраща към Скюте (Скюте 1983: I 57-75) за аналитично описание на различните възможности за реализация на тази конструкция.

На второ място Сериани се спира на глаголите за волеизява като изброява най-често срещаните: *comandare* (заповядвам), *concedere* (отстъпвам), *consentire* (позволявам), *imporre* (налагам), *ingiungere* (заповядвам, налагам), *intimare* (заповядвам, нареждам), *ordinare* (заповядвам), *permettere* (разрешавам, позволявам), *proibire* (забранявам), *raccomandare* (препоръчвам), *suggerire* (съветвам), *vietare* (забранявам) (Сериани 1989: 552). Авторът пояснява с кратък пример, че нееднаквостта на подложите в този случай е възможна, тъй като адресатът на волеизявата е изразен в главното изречение чрез дателно допълнение («*gli impongo di tacere*» = налагам му да мълчи).

Към групата на глаголите за волеизява са причислени и декларативните глаголи, в случаите, в които са употребени със значение на глаголи за волеизява (*avvertire* – предупреждавам или *dire* – казвам) (пак там: 553). Накрая авторът се спира и на сетивните глаголи (*osservare* – наблюдавам, *sentire* – усещам/чувствам/чувам, *udire* – чувам, *vedere* – виждам), като нееднаквостта на подложите и в този случай е илюстрирана с лаконичен пример – «*sento qualcuno bussare*» = чувам някого да чука (пак там: 553).

Сериани изтъква един безспорен случай на употреба на инфинитив в **имплицитно подчинено подложно изречение (subordinata soggettiva)** при нееднаквост на подложите. Това се налага, когато логическият подлог на главното изречение се идентифицира с граматическия подлог на подчиненото подложно (пак там: 549). Авторът умишлено представя неприемлив пример със спрегнат глагол в подчиненото подложно изречение, за да илюстрира основателността на твърдението си

⁶⁵ Преводът на примерите е мой (М.Л.).

– “*mi sembra che io sia stato chiaro”, вместо “mi sembra di essere stato chiaro” (струва ми се, че бях ясен) (пак там: 549).

Нееднаквост на подложите в главното изречение и в **имплицитното подчинено обстоятелствено изречение за причина (subordinata causale)** Сериани описва като рядко срещано явление и то предимно в писмената реч, по възможност с изразен следпоставен подлог на инфинитива:

...*si è gridato* allo scandalo, da destra e da sinistra, *per avere Craxi* osato ignorare nell’aula di Montecitorio il tema della famosa ‘staffetta’...⁶⁶ («Ла Национе», 28.2.1987, 2, цит. по Сериани 1989: 580)

(...открито се протестира и отдясно и отляво, тъй като Кракси се беше осмелил да пренебрегне в парламента темата за прословутата ‘щафета’...)

В описанието на **имплицитните подчинени обстоятелствени изречения за цел (subordinata finale)**, авторът споменава, че имплицитната конструкция с инфинитив може да съществува и при различни подлози, особено ако подлогът на подчиненото изречение за цел съвпада с пряко или непряко допълнение в главното изречение:

...le cose ch’eran mancate *a me per essere* lui, e quelle ch’eran mancate *a lui per esser* me, io le sentivo allora come un’ingiustizia... (цит. по Сериани 1989: 581, курсив на Сериани).

(...нещата, които бяха липсвали на мен, за да бъде него и онези, които бяха липсвали на него, за да бъде мен, аз ги чувствах тогава като несправедливост...).

В **имплицитното подчинено обстоятелствено изречение за последица и заключение (subordinata consecutiva)**, според Сериани, също може да бъде употребен инфинитив при нееднаквост между подлога му и този на главния глагол, при положение че подлогът на инфинитива е представен от непряко допълнение в главното изречение:

...rispose don Nicola con una franchezza da non lasciar dubbi... (цит. по Сериани 1989: 585).

(...отговори дон Никола с чистосърдечност, която не оставя съмнения...).

По отношение на **имплицитното подчинено обстоятелствено изречение за противопоставяне (subordinata avversativa)** авторът изтъква, че сред възможните сложни съюзи, които могат да го въвеждат, единствено *lungi da/lungi dal* (букв. „далече

⁶⁶ Курсивът в примерите на италиански е на Сериани.

от“) се оказва най-подходящ за въвеждане на инфинитив с различен подлог от този на главния глагол. Авторът не разяснява в какви случаи това разминаване в подлозите е възможно, но предложеният пример илюстрира конструкцията при наличие на изразен подлог в подчиненото изречение:

...lungi dall'essere la mia una posizione contraria alla mobilitazione anti-Aids, suggerirei piuttosto di modificare i metodi... («Ла Република», 15-16.2.1987, 8, цит. по Сериани 1989: 610).

(...позицията ми в никакъв случай не е противопоставяне на анти-СПИН мобилизацията, по-скоро бих посъветвал да се променят методите...).

2.4 Гунвер Скюте

В монографията “La sintassi dell’infinito in italiano moderno” („Синтаксисът на инфинитива в съвременния италиански език“), датската италианистка Гунвер Скюте, последовател на повлияния от американския структурализъм датски лингвист Кнуд Тогеби, предлага подробно описание на „ситуациите, в които инфинитивът или инфинитивната синтагма са пряко подчинени на някакъв глагол“ (Скюте 1983: 38). Различните случаи на нееднаквост на подлозите на инфинитива и на управляващия глагол се разглеждат по повод на каузативните конструкции „fare (карам) / lasciare (оставям) + инфинитив“ (пак там: 53 и сл.), „глагол за сетивно възприятие + инфинитив“ (пак там: 247 и сл.), „глагол + предлог ‘di’ + инфинитив“ (пак там: 115 и сл.), „глагол + предлог ‘a’ + инфинитив“ (пак там: 208 и сл.) и „глагол + инфинитивна конструкция със собствен подлог“ (пак там: 292 и сл.). В тези конструкции, ако не е изразен, подлогът на инфинитива има за антецедент някакво допълнение в главното изречение.

2.4.1 Конструкцията „fare (карам) / lasciare (оставям) + инфинитив“

Датската изследователка стига до най-малки подробности като описва различните видове конструкции. От обобщението на немалкото страници се оказва, че в случая на „fare (карам) / lasciare (оставям) + инфинитив“ елементът, който предшества подлога на инфинитива, зависи обикновено от семантико-синтактичната природа на самия инфинитив (преходен, непреходен, възвратен глагол).

Инфинитивът на преходния глагол предполага логически подлог на инфинитива (S_2)⁶⁷ във функция на непряко (дателно) допълнение (OD_1)⁶⁸ на главния глагол или на

⁶⁷ S_2 – логически подлог на инфинитива (soggetto logico dell’infinito)

⁶⁸ OD_1 – непряко (дателно) допълнение на главния глагол (oggetto dativale)

допълнение, означаващо вършителя на действието (агентно допълнение)⁶⁹ на главния глагол (Скюте 1983: 63, 64):

Quando poi **ti** facevo notare che toccare un albero non è per niente diverso dal toccare un qualsiasi essere vivente... (Тамаро 1996: 53) – $S_2 = OD_1$.

(Когато те карах да обърнеш внимание, че да докоснеш едно дърво не е никак по-различно от това да докоснеш което и да е друго живо същество...)⁷⁰

La sera, dopo il lavoro, e le domeniche, **si era fatto aiutare dal cognato**... (Барико 2006: 11) – S_2 = агентно допълнение на главния глагол.

(Вечерно време след работа и в неделните дни му беше помагал зетят...).

Изключение е появата на логически подлог на инфинитива във функция на пряко допълнение на управляващия глагол, но и в този случай е формулирано правило.

С инфинитив на непреходен или възвратен глагол, S_2 е изразен чрез прякото допълнение на главния глагол (O_1)⁷¹:

Staccò un blues che avrebbe fatto piangere anche **un macchinista Tedesco**... (Барико 2006: 40) – $S_2 = O_1$

(Извири един блус, които щеше да разплаче и немски машинист...)

...non riusciva a farlo parlare... (цит. по Скюте 1983: I 66) – $S_2 = O_1$

(...не успяваше да го накара да говори...)

In ginocchio, **la farò mettere!** (цит. по Скюте 1983: I 65) – $S_2 = O_1$

(Ще я накарам да падне на колене!)

Li lasciarono fermarsi a guardarla... (цит. по Скюте 1983: I 65) – $S_2 = O_1$

(Оставиха ги да спрат да я погледат...).

2.4.2 Конструкцията „глагол за сетивно възприятие + инфинитив“

В рамките на конструкцията „глагол за сетивно възприятие + инфинитив“ Г. Скюте разграничава глаголите “sentire” (слушам) и “vedere” (виждам) от всички останали глаголи за сетивно възприятие, тъй като понякога двата глагола се свързват с

⁶⁹ агентно допълнение на главния глагол = complemento d'agente del verbo reggente

⁷⁰ Преводите на български са мои (М.Л.) и дават относителна представа за предмета на изследване в италианския език.

⁷¹ O_1 – пряко допълнение на главния глагол (complemento oggetto del verbo reggente)

инфинитив по подобие на конструкцията „fare (карам) / lasciare (оставям) + инфинитив“, т.е. отново елементът, който предшества S_2 зависи от семантико-синтактичната природа на глагола в инфинитив.

Гунвер Скуте дефинира конструкцията, образувана от глагол за сетивно възприятие и инфинитив като съдържаща глагол в деятелен или страдателен залог, който означава сетивно възприятие или който имайки това значение като латентна възможност, придобива значение за възприятие в конструкцията „глагол за сетивно възприятие + инфинитив“. Авторката констатира конструкцията със следните глаголи за сетивно възприятие (според честотата им): vedere (виждам), sentire (слушам), udire (чувам), intendere (разбирам, узнавам), guardare (гледам), osservare (наблюдавам), avvertire (чувствам, усещам), ascoltare (слушам), seguire (следвам, проследявам), attendere (чакам, очаквам), scorgere (забелязвам), mirare (съзерцавам), notare (забелязвам), sorprendere (изненадвам), immaginare (представям си), spiare (шпионирам, дебна), ricordare (помня, спомням си), cogliere (долавям, усещам). Авторката отбелязва, че някои от тези глаголи сами по себе си не могат да бъдат наречени глаголи за сетивно възприятие, но придобиват такова значение в конкретния контекст (срв. Скуте 1983: 247-252).

Изключения не липсват, но авторката намира обяснение за появата им. С останалите глаголи за сетивно възприятие $S_2 = O_1$, независимо от семантико-семантичната същност на инфинитива⁷²:

Sentivo bisbigliare dai grandi cose terribili... (Тамаро 1996: 154) – S_2 = агентно допълнение на главния глагол
(Чувах възрастните да шушукат ужасни неща...)

Ho detto addio ai miracoli quando *ho visto ridere gli uomini...* (Барико 2006: 59) – $S_2 = O_1$
(Казах сбогом на чудесата, когато видях мъжете да се смеят...)

Appena chiudevo gli occhi *sentivo la stoffa del materasso* sotto la schiena *trasformarsi* in fiamme... (Тамаро 1996: 57) – $S_2 = O_1$
(Щом затворех очи, усещах как дюшекът под гърба ми се превръща в пламъци...)

La guardavo chiudere a uno a uno *i cassetti*, ... (цит. по Скуте 1983: II 258) – $S_2 = O_1$
(Гледах я да затваря едно по едно чекмеджетата, ...)

⁷² Преводите на български са мои (М.Л.) и дават относителна представа за предмета на изследване в италианския език.

Sotto le tue parole *percepivo ribollire l'energia*... (Тамаро 1996: 23) – $S_2 = O_1$

(Зад твоите думи усещах да кипи енергията...)

...*lo udivo levarsi, e uscire nel corridoio*... (цит. по Скюте 1983: II 261) – $S_2 = O_1$

(...чувах го да става и да излиза в коридора ...).

2.4.3 Конструкцията „глагол + предлога ‘di’ + инфинитив“

В конструкцията „глагол + предлога ‘di’ + инфинитив“ при наличие на различни подлози много често S_2 бива изразен под формата на O_1 или OD_1 според семантиката на управляващия глагол:

...*mi pregò lo stesso di interrompere* le mie uscite solitarie. (Тамаро 1996: 102) – $S_2 = O_1$

(...въпреки това ме помоли да прекратя самотните си разходки.)

...era lui che *mi impediva di andare avanti*. (Тамаро 1996: 98) – $S_2 = OD_1$

(...именно той ми пречеше да вървя напред.).

Датската италианистка подрежда глаголите, които са част от тази конструкция и допускат $S_2 \neq S_1$ ⁷³ в няколко групи според семантико-синтактични критерии. Глаголите от първата група изразяват заповед или позволение, а инфинитивът, който ги следва може да бъде заместен със съществително или с кратката форма на личното местоимение за трето лице, ед.ч. – ‘lo’. Логическият подлог на инфинитива (S_2), с който са свързани посредством предлога ‘di’ е представен от дателното допълнение на управляващия глагол (OD_1) (вж. Скюте 1983: 165-169). Глаголите от тази първа група са следните: *accordare* (разрешавам, отпускам), *chiedere* (питам, искам), *comandare* (заповядвам), *concedere* (позволявам, разрешавам), *consentire* (позволявам, допускам), *consigliare* (съветвам, препоръчвам), *dettare* (диктувам), *dire* (казвам), *domandare* (питам, искам), *impedire* (възпрепятствам, преча), *imporre* (налагам), *ingiungere* (заповядвам, налагам), *intimare* (заповядвам, нареждам), *invocare* (призовавам, моля, искам), *lasciare* (оставям), *mormorare* (мърморя), *ordinare* (заповядвам), *perdonare* (прощавам), *permettere* (позволявам), *proibire* (забранявам), *proporre* (предлагам), *raccomandare* (препоръчвам, съветвам, моля), *rendere possibile* (правя възможно), *ripetere* (повтарям), *scrivere* (пиша),

⁷³ S_1 – подлог на управляващия глагол (soggetto del verbo reggente)

suggerire (подказвам), urlare (викам, крещя), vietare (забранявам) (вж. Скюте 1983: 169).

Глаголите от втората група принадлежат също на семантичното поле на заповедта и разрешението, но инфинитивът, който ги следва не подлежи на заместване нито със съществително, нито с лично местоимение и освен това логическият му подлог съвпада ту с прякото допълнение, ту с дателното допълнение на управляващия глагол (вж. Скюте 1983: 169, 170). Към тази втора група авторката причислява следните глаголи и изрази: *accennare* (намеквам, загатвам), *ammonire* (предупреждавам), *dar modo* (давам възможност), *dar occasione* (давам възможност), *dar tempo* (давам време), *far cenno* (намеквам), *far segno* (давам знак), *rispondere* (отговарям), *scongiurare* (умолявам, заклевам) (вж. Скюте 1983: 170).

Глаголите от третата група в семантично отношение означават „моля“, „умолявам“, „благодаря“ или „обвинявам“. Инфинитивът, който ги следва може да бъде заместен от предлога ‘di’+съществително или от частицата ‘ne’, а логическият му подлог е изразен от прякото допълнение на управляващия глагол (O₁). Скюте изброява следните глаголи в тази група: *accusare* (обвинявам), *avvertire* (предупреждавам), *consolare* (утешавам), *incaricare* (натоварвам, възлагам), *pregare* (моля), *punire* (наказвам), *rimproverare* (укорявам), *ringraziare* (благодаря), *sospettare* (подозирам), *supplicare* (умолявам) (вж. Скюте 1983: 170-172).

2.4.4 Конструкцията „глагол + предлога ‘a’ + инфинитив“

Що се отнася до конструкцията „глагол + предлога ‘a’ + инфинитив“ при наличие на различни подлози, одушевеният логически подлог на инфинитива (S₂) се оказва изразен от прякото допълнение на управляващия глагол (O₁), с изключение на глагола “*insegnare*” (преподавам) и на израза “*dare a intendere*” (давам да се разбере), които изискват S₂ = OD₁ (Скюте 1983: 208-215):

Mi hanno invitata ad andare con loro. (Тамаро 1996: 77) – S₂ = O₁
(Поканиха ме да отида с тях.)

Ti ricordi quando ti insegnavo a cucinare le crêpes? (Тамаро 1996: 63) – S₂ = OD₁
(Спомняш ли си когато те учих да правиш палачинки?).

В семантично отношение за глаголите от тази група е характерна идеята за движение, в пряк или преносен смисъл. Движението е насочено към някакъв обект S₂,

който е различен от S₁, като движението цели да накара S₂ да изпълни основното действие, изразено от инфинитива (вж. Скуте 1983: 208).

Гунвер Скуте изрежда следните глаголи като възможни управляващи глаголи в конструкцията „глагол + предлога ‘а’ + инфинитив“ при наличие на различни подлози: aiutare (помагам), ammettere (допускам), ammonire (предупреждавам), apprendere (разбирам), autorizzare (упълномощавам), avvertire (предупреждавам), avvezzare (приучавам, създавам навик), chiamare (викам, повиквам), condannare (осъждам), condurre (водя), consigliare (съветвам), convincere (убеждавам), costringere (принуждавам), dare (a intendere) (давам да се разбере), decidere (решавам), determinare (определям), diffidare (съмнявам се), esortare (увещавам, насърчавам, подтиквам), incitare (подбуждам, подтиквам, насърчавам), incoraggiare (насърчавам, окуражавам), indurre (подбуждам, подтиквам), insegnare (преподавам, уча), invitare (каня), invogliare (предразполагам, настройвам), interessare (интересувам), istigare (подстрекавам), mandare (пращам), menare (водя), mettere (слагам), muovere (движа), obbligare (задължавам), portare (нося), provocare (предизвиквам), ridurre (докарвам, свеждам), sconsigliare (умолявам, заклевам), scoraggiare a/da (обезкуражавам), sedurre (съблазнявам), sfidare (предизвиквам), sollecitare (подтиквам, искам, моля настойчиво), spedire (изпращам), spingere (подтиквам), stimolare (стимулирам), supplicare (умолявам), tentare (опитвам), trarre (извличам), trascinare (влека, увличам) (срв. Скуте 1983: 208, 209).

2.4.5 Конструкцията „глагол + инфинитивна конструкция със собствен подлог“

Конструкцията „глагол + инфинитивна конструкция със собствен подлог“ се нарича така именно защото, за разлика от четирите разгледани дотук конструкции, инфинитивът има свой изразен подлог, който е различен от подлога, прякото допълнение или дателното допълнение на управляващия глагол (срв. Скуте 1983: 294):

aveva dichiarato essere necessario questo comportamento (Скуте 1983: II 294)
(беше обявил, че това поведение е необходимо).

Глаголите, които управляват тази конструкция принадлежат на семантичната сфера, която включва различните нюанси между „декларация“ и „мнение“, или глаголите придобиват този смисъл в конкретния контекст. Авторката изброява като управляващи конструкцията следните глаголи: affermare (твърдя), aggiungere (добавям),

assumere (допускам), chiarire (изяснявам), confermare (потвърждавам), conoscere (зная, познавам), dare a intendere (давам да се разбере), dichiarare (заявявам), dire (казвам), (non) dubitare (съмнявам се, не се съмнявам), immaginare (представям си), intendere (разбирам, научавам, узнавам), pensare (мисля), reputare (считам, смятам), ribadire (потвърждавам), ricordare (помня), sapere (зная), scoprire (откривам), scrivere (пиша), sentire (чувам, чувствам), sostenere (твърдя), sottolineare (подчертавам), spiegare (обяснявам) (вж. Скюте 1983: 302).

2.5 Grande grammatica italiana di consultazione

За да е по-пълна картината остава да бъде разгледана глава IX на **“Grande grammatica italiana di consultazione”**, озаглавена „Подчинени изречения в инфинитив“.

Случаите, в които подложите на главния глагол и на инфинитива са различни намираме описани по повод на каузативната конструкция, на конструкцията с глагол за сетивно възприятие и на управляваните изречения от типа „предлог ‘di’ + инфинитив” и “предлог ‘a’ + инфинитив“.

2.5.1 Конструкциите „предлог ‘di’ + инфинитив” и “предлог ‘a’ + инфинитив“

Подчинените инфинитивни изречения, въведени от предлозите ‘di’ и ‘a’, са част от т. нар. **управлявани изречения**, наречени така именно защото предполагат наличието на елемент, който „управлява“ неизразения подлог на инфинитива (Скюте, Салви, Манцини 2001: 484). Авторите обясняват, че „по принцип инфинитивните изречения съществуват без изразен подлог... Когато подлогът не е изразен, той може да има, според функцията на инфинитивното изречение, на главния глагол и на контекста, или твърде обща интерпретация “È possibile uscire tutte le sere” = Възможно е да се излиза всяка вечер («si può uscire tutte le sere» = може да се излиза всяка вечер), или определена интерпретация, при която неизразеният подлог на инфинитива се съотнася с елемент от самото изречение.“ Отношението между този елемент и неизразения подлог на инфинитива се нарича „управление“ и именно този елемент („управляващият“) „управлява неизразения подлог на подчиненото инфинитивно изречение“⁷⁴.

⁷⁴ Вместо буквалния превод на италианските термини ‘controllo’(контрол), ‘controllato’(контролиран) и ‘frasi a controllo’ (контролирани изречения) предпочетени са съответно термините ‘управление’,

Всъщност, подчинените инфинитивни изречения, въведени от предлозите ‘di’ и ‘a’, които авторите на *Grande grammatica italiana di consultazione* наричат конструкциите „предлог ‘di’+инфинитив” и “предлог ‘a’+инфинитив” са същите, които Г. Скюте разглежда под наименованията „глагол+предлог ‘di’+инфинитив” и „глагол+предлог ‘a’+инфинитив”.

Авторите на глава IX на *Grande grammatica italiana di consultazione* описват глаголите, които управляват конструкцията „предлог ‘di’ + инфинитив” като принадлежащи на сферата на „мисловните дейности“. Въз основа на елемента, който управлява връзката с неизразения подлог на инфинитивното изречение, глаголите от тази група предполагат като управляващ елемент или непрякото допълнение (“**Gli** consigliò di presentarsi” = Препоръча **му** да се представи – пак там: 527), или прякото допълнение (“Pregò **il figlio** di aiutarlo” = Помоли **сина** си да му помогне – пак там: 527). Глаголите от първата подгрупа принадлежат като семантика изключително на групата на глаголите, които означават заповед или разрешение (или глаголи, които могат да придобиват такова значение). Към тази група авторите причисляват глаголите chiedere (питам, искам), comandare (заповядвам), dire (казвам), domandare (питам, искам), impedire (преча, възпрепятствам), imporre (налагам), ingiungere (заповядвам, нареждам), ordinare (заповядвам), perdonare (прощавам), permettere (разрешавам), proibire (забранявам), proporre (предлагам), raccomandare (препоръчвам), scrivere (пиша), suggerire (съветвам, подсказвам), vietare (забранявам) (пак там: 527). Глаголите от втората подгрупа са глаголи като accusare (обвинявам), ammonire (предупреждавам), incaricare (натоварвам, възлагам), pregare (моля), punire (наказвам), rimproverare (укорявам), ringraziare (благодаря), scongiurare (умолявам, заклевам) (пак там: 527).

Глаголите, които образуват конструкция с „предлог ‘a’ + инфинитив” при наличие на различни подлози, могат да бъдат разпределени, от семантична гледна точка, в две групи. Според авторите, глаголите от първата група изразяват „състояние или движение във физически или в преносен смисъл” и предполагат като управляващ елемент прякото допълнение. Тези глаголи са: condurre (водя, отвеждам), mandare (пращам, изпращам), portare (нося), spedire (пращам, изпращам), trascinare (повличам, увличам) (пак там: 531)⁷⁵:

‘управляван’ и ‘управлявани изречения’, предвид факта, че става въпрос за семантично управление, описано и за българския език, макар и в по-различен контекст (срв. Алмалех 2000).

⁷⁵ Преводите на български са мои (М.Л.) и дават относителна представа за предмета на изследване в италианския език.

Tante volte ho provato ... a spiegarle il percorso che **mi** aveva portato ad allontanarmi da lei.
(Тамаро 1996: 144)

(Много пъти съм се опитвала ... да ѝ обясня причините, които ме бяха накарали да се отдалеча от нея.).

Глаголите от втората група изразяват „склонност, пасивно поведение на ума (състояние) или активно поведение на ума (тенденция, желание)“ и имат за управляващ елемент прякото допълнение, с изключение на глагола *insegnare* (преподавам), който изисква като управляващ елемент непряко допълнение. Към тази група авторите причисляват: *aiutare* (помагам), *autorizzare* (упълномощавам), *chiamare* (викам, повиквам), *condannare* (осъждам), *convincere* (убеждавам), *esortare* (увещавам, насърчавам, подтиквам), *incitare* (подбуждам, подтиквам, насърчавам), *incoraggiare* (насърчавам, окуражавам), *indurre* (подбуждам, подтиквам), *invitare* (каня), *obbligare* (задължавам), *sollecitare* (подтиквам) (Скюте, Салви, Манцини 2001: 531):

Cercavo un segno, qualcosa che **mi** aiutasse a capire che direzione aveva preso la sua vita.
(Тамаро 1996: 48)

(Търсех някакъв знак, нещо, което да ми помогне да разбера каква посока беше поел животът ѝ.)

Mi hanno invitata ad andare con loro. (Тамаро 1996: 77)

(Поканиха ме да отида с тях.)

Ti ricordi quando **ti** insegnavo a cucinare le crêpes? (Тамаро 1996: 63)

(Спомняш ли си когато те учих да правиш палачинки?).

Възможността неявният инфинитивен подлог в двете разглеждани конструкции да се съотнася с различен елемент от главното изречение намира своето обяснение в специализираната литература и на български (срв. Алмалех, Бояджиев, Москов 2000: 95-102), и на италиански (срв. Симоне 2008: 285, 359), която разглежда разликата между подлог и агент (на италиански – ‘soggetto’ и ‘attore’/‘agente’). Алмалех изтъква, че „отлично обяснение за това разминаване между семантичен вършител и подлог (...) е теорията за семантичните роли“, за чиито автори се считат Чарлз Филмор и Ал. Теодоров-Балан (Алмалех 2000: 95). Италианският лингвист Рафаеле Симоне нарича подлога и агента две функции, които или съвпадат, или се различават понякога парадоксално (Симоне 2008: 359). Симоне дава пример със следното изречение: “Carlo

prega Luigi di restare a casa” (Карло моли Луиджи да остане вкъщи), в което „Луиджи“ формално е пряко допълнение на глагола „моли“, но същевременно е и агент на „да остане вкъщи“ (пак там).

Теорията за семантичните роли и разграничението между повърхнинна и дълбинна структура, обясняват явлението контролирани изречения (срв. Симоне 2008: 370). В едно контролирано изречение като *“Luigi ha consigliato a Carlo di uscire”* (Луиза препоръча на Карло да излезе), повърхнинната структура не разкрива подлога на инфинитива *“uscire”*. Единствено проследяването на дълбинната структура дава възможност да изпъкнат подлозите на двете сказуеми – на спрегнатия глагол *“ha consigliato”* (препоръча) и на инфинитива *“uscire”* (излизам), като указва, че съществува корелативна връзка между експлицитния аргумент *“a Carlo”* (на Карло) и неизразения подлог на инфинитива *“uscire”* (срв. Симоне 2008: 370,1).

В този смисъл, управляващият елемент на неизразения инфинитивен подлог в конструкциите „предлог ‘di’+инфинитив“ и „предлог ‘a’+инфинитив“ представлява агент за подчиненото инфинитивно изречение. Същият този управляващ елемент има функция ту на пряко, ту на непряко допълнение на главното изречение в зависимост от семантиката на главния глагол.

2.5.2 Каузативната конструкция и конструкцията с глаголи за сетивно възприятие

Глаголите, които участват в **каузативната конструкция** са каузативните *fare* (карам) и *lasciare* (оставям), както и четирите глагола за сетивно възприятие: *intendere* (възнамерявам), *sentire* (слушам), *udire* (чувам) и *vedere* (виждам) (Скюте, Салви, Мандини 2001: 499). Те управляват инфинитив, чийто логически подлог е винаги различен от този на главния глагол. За да очертаят случаите, в които тези глаголи образуват каузативна конструкция, авторите си служат с няколко синтактични критерия (пак там: 501-503) – позицията на клитиките, образуването на страдателен залог с частицата *“si”*, отрицанието на инфинитива, простата форма⁷⁶ на инфинитива.

Като доказателство за факта, че всички тези глаголи, с изключение на *fare* (карам), само при определени обстоятелства участват в каузативна конструкция, авторите разглеждат и нейната противоположност – **конструкцията с глаголи за сетивно възприятие** (пак там: 509-513), която се появява с всички останали глаголи за

⁷⁶ Вж. 1.3

сетивно възприятие, както и с четирите изброени, когато синтактичният контекст е различен от току-що описания⁷⁷. Авторите уточняват, че „в конструкцията с глаголи за сетивно възприятие глаголът управлява пряко допълнение и подчинено изречение с инфинитив, въведено без предлог, чийто неизразен подлог се управлява от прякото допълнение: “Maria ha sentito Piero suonare il pianoforte” (Мария чу Пиеро да свири на пиано)“ (пак там: 509, мой превод).

Що се отнася до подлога на инфинитива в каузативната конструкция, семантико-синтактичната му природа зависи от семантико-синтактичната природа на инфинитива. Посочват се същите закономерности както при Г. Скуте – подлогът на инфинитива на непреходните глаголи се появява като пряко допълнение на глаголната конструкция (пак там: 503); инфинитивът на преходните глаголи предполага логически подлог, изразен от непряко (дателно) допълнение или от допълнение, означаващо вършителя на действието (агентно допълнение) (пак там: 507); за възвратните глаголи в инфинитив важи същото като за останалите непреходни глаголи (пак там: 509).

Авторите изтъкват като най-отчетлива разлика между двата вида конструкции тази, свързана със синтаксиса на подлога. **В конструкцията с глаголи за сетивно възприятие аргументната структура на инфинитива остава постоянна** – т. е. инфинитивният подлог винаги е представен от прякото допълнение на главния глагол независимо от семантико-синтактичната функция на инфинитива (преходен или непреходен глагол): “L’ho sentito suonare il pianoforte” = Чух го да свири на пиано (пак там: 512). **В каузативната конструкция аргументната структура на инфинитива не е постоянна**, тъй като семантико-синтактичната природа на подлога на инфинитива зависи от семантико-синтактичната природа на инфинитива – подлогът може да се появява като пряко допълнение, като непряко или като агентно допълнение.

2.6 Изводи

Направеният дотук преглед разкрива доста сложна ситуация, характеризираща се с множество възможни случаи, сред които е трудно да се търси систематичност.

⁷⁷ Срв. Скуте, Салви, Манчини 2001: 511: „Конструкцията с глаголи за сетивно възприятие се управлява от следните глаголи: а) “intendere” (възнамерявам), “sentire” (слушам), “udire” (чувам) и “vedere” (виждам), които се употребяват и в каузативната конструкция; б) “lasciare” (оставям), но само в някои разновидности на италианския (...); в) “ascoltare” (слушам), “avvertire” (усещам), “guardare” (гледам), “mirare” (гледам, наблюдавам), “notare” (забелязвам), “osservare” (наблюдавам), “scorgere” (зървам, забелязвам), “spiare” (наблюдавам скришом, следя); г) някои глаголи, които придобиват значение за сетивно възприятие в тази конструкция – “immaginare” (представям си, предполагам, мисля, смятам), “cogliere” (улавям,хващам), “ricordare” (помня,напомням,спомням си), “seguire” (следвам,проследявам).“ (мой превод)

Понякога даден случай предполага няколко решения или изключения, което усложнява картината още повече. Ако приложим семантико-синтактичен критерий към това многообразие от конструкции (главен глагол + инфинитив с различни подлози), бихме могли да ги обособим по следния начин:

А) Конструкции, в които подлогът на инфинитива зависи от семантико-синтактичната природа на инфинитива (преходен, непреходен, възвратен); казано другояче – аргументната структура на инфинитива не е постоянна.

Б) Конструкции, в които подлогът на инфинитива зависи от семантико-синтактичната природа на управляващия глагол; т.е. аргументната структура на инфинитива е неизменяема.

В) Една единствена конструкция с изключително ограничена употреба в съвременния италиански, чийто инфинитив се явява с изразен подлог.

В търсене на яснота се опитах да обобщя гледните точки на петте разгледани текста и да подредя отделните случаи на „главен глагол + инфинитив с различни подлози“ с оглед на синтактичната функция на подлога на инфинитива по отношение на управляващия глагол. Резултатите от този преглед показват колко би било трудно да се дадат правила за синтактичната функция на подлога на инфинитива, тъй като почти винаги съществуват едновременно двете възможности – функция както на пряко допълнение, така и на непряко допълнение на главния глагол.

Освен тези изводи, критичният преглед на случаите „управляващ глагол + инфинитив с различни подлози“ ме подтикна да потърся обяснение извън сферата на синтаксиса:

А) Фактът, че подлогът на инфинитива може да бъде изразен синтактично с различни видове допълнения, показва, че той е логико-семантичен, а не синтактичен подлог.

Б) Подразбраният подлог превръща разглежданите конструкции в израз на принципа на езиковата икономия.

В) Щом подлогът бива изразен чрез допълнение, би могло да се предположи, че става въпрос за семантично управление. Очевидно синтаксисът налага неексплициране, като част на изречението, на семантичния подлог на инфинитива, а представянето му като друга част на изречението – допълнение.

III. Корпусът и анкетата

3.1 Избор на изследователски инструмент

С цел да се изследва начинът, по който инфинитивният подлог с неясна референция бива интерпретиран от носителите на езика и да се идентифицират елементите, които гарантират семантичната цялост на текстовете, съдържащи изследваното явление, внимателно бе избран изследователски инструмент, в състояние да събере емпирични данни. Подходящ инструмент се оказва анкетата, базирана на корпус от примери. Анкетата представлява „...инструмент за събиране на информация, дефиниран като структурирана съвкупност от въпроси и съответните категории отговори, зададени предварително от автора на анкетата, или по-точно като съвкупност от т. нар. „затворени“ въпроси, при които от интервюирания (т.е. този, който отговаря на въпросите в анкетата) се изисква да посочи измежду предложените отговори онзи, който в най-голяма степен изразява позицията му, и/или от „отворени“ въпроси, които не предполагат предварително зададени отговори.“ (Дзамунер 1996, мой превод).

Като се има предвид дефиницията на Дзамунер, наложително е да се подчертае, че анкетата е съставена от отворени въпроси. Този избор бе продиктуван от факта, че единственият начин да бъдат получени свободни отговори и качествена информация беше инициативата за отговора да бъде поверена на усета и логическата мисъл на информантите, въпреки потенциалния риск това да доведе до получаване на непълни, неясни, неподходящи отговори или до липса на отговори.

Другото предвидено ограничение за достоверността на резултатите от анкетата е ангажиментът от страна на информантите. За да не бъдат демотивирани, в анкетата бяха включени обозримо количество примери. В крайна сметка, попълването на подобна анкета изисква от анкетирувания да подходи старателно и да посвети достатъчно време и търпение съвсем безкористно.

3.2 Изграждане на корпус

Корпусът е съставен от примери, почерпани от писмената форма на езика, защото по правило тя е, така да се каже, програмираната форма на езика, подвластна на правила, както твърди и Сериани: „Писмената форма на езика е регулирана и програмирана, докато устната му форма в ситуация е винаги в някаква степен

‘замърсена’ (странични за разговора шумове, дефекти на говора или на изпълнението на говорещите) и предполага неизменна доза неяснота, като подтиква слушателя към съдействие (...) Писмената форма на езика е стегната и последователна и не предлага възможност за обратна връзка (*feedback*). При диалог този, който говори, има винаги възможност да проследи реакциите на събеседника...” (Сериани 2010: 1e и 1c, мой превод).

В подкрепа на този избор се явява и констатацията на Скуте, че „...между устната и писмената форма на езика съществуват значителни различия (...), зависещи от различните паралингвистични средства на разположение. За устната употреба на езика – мимика, жестове, модулация на гласа, пауза; за писмения му вариант – пунктуация, подялба на абзаци, оформление на страницата и т.н. Тук трябва да се добави индивидуалният фактор (стилистичните предпочитания и вариации, както и комуникативната ситуация) – степента на взаимни очаквания по отношение на комуникацията и (не)споделените фонове познания, все важни фактори за възможността за инференция. Взаимното познаване и доверие оставят широко поле на инференцията и обратно.“ (Скуте 2009: 111, мой превод).

В изследването не са използвани примери от устната форма на езика по още една причина – би било трудно, дори невъзможно, да се документира подобно явление в речта. Изолирането му в писмени текстове коства неколккратно внимателно прочитане, от което следва, че същият процес, приложен към устната форма на езика, би трябвало да е значително по-труден.

Липсата на примери от устната форма на езика донякъде е компенсирана от стила на писане на предложените автори, които не правят изключение от „новата картина на италианския език, в която се наблюдават съществени промени: скъсена е чувствително дистанцията между писмения и говоримия език и художественото писане вече не се различава така драстично от регистъра на общуването в ежедневието“ (Карапеткова 2016: 48).

Примерите от корпуса са ексцерпирани от малко повече от 1000 страници съвременен италиански текст художествена проза – пет романа от съвременни автори, публикувани в периода 1989 – 2006 г.:

- “Va’ dove ti porta il cuore” („Върви накъдето те води сърцето“), Сузана Тамаро⁷⁸,
- “Novecento” („Новеченто“), Алесандро Барико⁷⁹,

⁷⁸ спойка между литературните жанрове епистоларен роман и дневник

- “Un posto nel mondo” („Кътче в света“), Фабио Воло⁸⁰,
- “Mal di pietre” („Лек за камъни“), Милена Агус⁸¹,
- “Due di due” („Двама от двама“), Андреа Де Карло⁸².

По данни на лингвостатистиката извадката е представителна, ако съдържа около 200 000 словоупотреби, тоест приблизително 500 страници текст (срв. Илиева 1995: 145).

Всеки от двадесетте примера представя изречението, в което е изолирано разглежданото явление, тоест управляващ глагол, следван от инфинитив, чиито подлози не само имат различни референти, но и референцията на неявния подлог на инфинитива не е съотносима с елемент с функция на допълнение в главното изречение. Наложително е да се припомни, че задължително условие в италианския език за употребата на инфинитив с различен подлог от подлога на главния глагол е глаголът в главното изречение да е придружен от пряко или дателно допълнение, представляващо логически подлог на инфинитива (вж. Увод).

3.3 Разработване на анкетата⁸³

Съставянето на анкетата върху обекта на изследването, с оглед и на поставените цели, е извършено със съдействието и под инструкциите на датския италианист проф. Гунвер Скъоте.

Четиринадесет от двадесетте примера от корпуса бяха включени в анкета, разделена на две части. Всяка от двете части е предшествана от два неизменни въпроса във връзка с подлога на инфинитива от съответния откъс. Съвсем целенасочено въпросите са формулирани като е избегната каквато и да било специализирана терминология, която би могла да повлияе на резултатите:

Nelle pagine che seguono troverai 14 frasi. Leggile attentamente ad una ad una e prova a completare i due spazi vuoti sotto ogni frase con l'informazione richiesta seguendo le istruzioni:

(На страниците, които следват, ще намериш 14 изречения. Прочети ги внимателно едно по едно и се опитай да попълниш двете празни полета под всяко изречение с нужната информация според инструкциите)

1) Nella casella contrassegnata dal numero 1, che segue ogni frase, cerca di indicare, magari con un pronome (io, tu, lui...), la persona o la cosa che compie l'azione espressa dal verbo evidenziato;

(В кутийката, отбелязана с номер 1, която следва всяко изречение, се опитай да посочиш, евентуално с местоимение (аз, ти, той...), човека или обекта, който извършва действието⁸⁴, изразено от подчертания глагол)

⁷⁹ опростен и гладък изказ

⁸⁰ разговорен и достъпен език

⁸¹ свеж и непринуден език, наподобяващ ежедневния

⁸² рязък и остър стил, плавен и гладък изказ

⁸³ Вж. Приложение 1.

2) Nella casella numero 2 indica l'elemento della frase che ti ha aiutato a risalire a quest'informazione.

(В кутийка номер 2 посочи елемента от изречението, който ти помогна да достигнеш до тази информация)

В първата част на анкетата е изолирана съвкупността управляващ глагол и подчинен инфинитив плюс ядрените, а понякога и малкото обстоятелствени елементи, които заедно образуват текст, който би трябвало да е напълно разбираем, ако не е неявният подлог на инфинитива. Това са изречения, които са „извлечени от текстовия или ситуационния им контекст“, които са „отворени за различни тълкувания“ (Скюте 2009: 110, мой превод). Когато същите изречения биват поставени в конкретен текстови или ситуационен контекст (във втората част на анкетата), т.е. „в света на споделените познания на събеседниците“, се оказва, че „декодирането чрез инференция става лесно и очевидно“ (пак там).

С цел да стане ясен и конкретен подлогът на глагола, който управлява инфинитива, в два от примерите (извлечени от романа на Ф. Воло) е представен и спрегнатият глагол, който предшества тази съвкупност:

“Era il papà di Fede. Ultimamente *mi chiamava* spesso per parlare con lui.”

“Il bar sotto casa (...) ha cambiato gestione e quella nuova *ha messo* la pay TV per guardare le partite.”

Откъсите във втората част на анкетата представят номинативната верига на инфинитивния подлог с неясна референция. Всеки откъс представя минимално необходимия контекст за идентифицирането на неявния подлог. Ето защо често пъти цитираният откъс не спира до изследвания подлог, а включва и следващи членове на веригата му. Това означава, че при описанието на контекстуалните условия, в които функционира инфинитивният подлог с неясна референция, са взети предвид всички елементи на номинативната му верига – както предходни, така и следходни.

Броят на примерите в корпуса (20) е по-голям от броя на откъсите в анкетата (14). Шестте допълнителни откъса са извлечени по-късно, през лятото на 2010 г., когато данните от пилотирането на анкетата бяха вече събрани. Всичките двадесет откъса от корпуса, съдържащи минимално необходимия контекст за идентифицирането на

⁸⁴ С цел да се избегне употребата на каквато и да било специализирана терминология в анкетата, интервюираните са приканени да посочат не синтактичния подлог на инфинитива, а вършителя на действието, изразено от глагола в инфинитив. Независимо от семантичната роля на синтактичния подлог на инфинитива, информантите посочват без колебание именно него като вършител на действието, изразено от глагола в инфинитив. Затова и по-нататък в изследването, когато става въпрос за имплицитния подлог на инфинитива (но не и за неговите предходни или следходни номинации в номинативната верига, чиято синтактична функция може и да не е подлог), той бива наричан още вършител на действието.

неявния подлог на инфинитива, са анализирани в глава 4. Новите шест примера, открити върху близо 380-те страници на романа „Due di due“ на А. Де Карло затвърдиха убеждението в съществуването и достоверността на констатираното явление – употребата в съвременния италиански език на инфинитивния подлог с неясна референция (който не може да се извлече от непосредствения контекст).

3.4 Процедура

3.4.1 Пилотиране на анкетата

Данните от пилотирането на анкетата са събрани в периода септември 2009 – април 2010 година. Въпросите в анкетата бяха подложени на критичния прочит на 20 информанти, носители на езика. Съвсем съзнателно са подбрани информанти с майчин език италиански след като стана ясно, че стопроцентовото разбиране на откъсите от корпуса изисква отлично владение на италианския език. В подкрепа на този избор е и констатацията, че: „Адресатът до голяма степен определя „съдбата“ на текста – чрез встъпването си в ролята на реципиент той осигурява възможност на текста да изпълни комуникативното си предназначение; съответно чрез отказа или пък чрез неспособността си да възприеме знаковия продукт адресатът блокира самата комуникация, а по този начин и възможността съответният знаков продукт да се прояви актуално като текст.“ (Добрева, Савова 2000: 37).

От друга страна, „адресатът не е участник в създаването на текста (...), но е (съ)участник в създаването на смисъла на текста – чрез своята субективна интерпретация адресатът не само получава вече изразени значения, но влага и собствен смисъл в текста.“ (пак там: 37, 38).

Не на последно място, в подкрепа на липсата на информанти неносители на езика се явяват и твърденията на Добрева и Савова, че „общуването се затруднява значително (...) при съществени различия във владенето на езика (...)“ (пак там: 39) или казано по друг начин – „в зависимост от това, доколко смисловата интерпретация на текста в съзнанието на адресата се доближава до изходния замисъл на адресанта, може да се стигне до различна дълбочина на разбирането – напр. до относително пълно (или правилно разбиране), до недоразбиране, неразбиране или ‘криворазбиране’.“ (пак там: 59).

С оглед професионалното обкръжение на автора на проучването, както и предвид целите на изследването, най-достъпните информанти бяха именно тези от академичните среди. Сред двадесетте информанти само двама са анкетирани в

присъствието на анкетиращия, като инструкциите са дадени и в устна форма. Всички останали са интервюирани чрез електронна поща. Четиринадесет от осемнадесетте анкети, изпратени в електронен формат, достигнаха университетите в Милано, Флоренция и Торино и бяха върнати по пощата, попълнени на хартия. Така за целите на изследването бяха събрани:

- две анкети, на чието попълване интервюиращият е присъствал,
- четири анкети, попълнени в електронен формат и изпратени по електронна поща⁸⁵,
- четиринадесет анкети, попълнени на хартия от интервюираните и изпратени по пощата.⁸⁶

3.5 Участници

След като бяха събрани и систематизирани резултатите от анкетата, стана ясно, че изборът на информанти от академичните среди, наложен от обстоятелствата, е осигурил значителна еднородност с оглед на възрастта и, до известна степен, с оглед на социалния статус на информантите.

Що се отнася до профила на респондентите, абсолютно всички са обявили италианска националност, с изключение на един с двойна (с италианска и френска националност), и роден език италиански, с изключение на двама информанти с по два майчини езика (италиански и френски; италиански и немски). Трябва също да се отбележи, че две от анкетите останаха анонимни, така че, събирането на данните, касаещи профила на информантите е направено въз основа на 18 от анкетите.

Всички обявяват, че знаят от един до пет чужди езика. Сред тези езици се откроява английският (18 информанти), следван от датския (10), от френския (8), от немския (5) и от още пет езика, всеки от които се владее от един анкетиран (португалски, шведски, японски, руски, български).

⁸⁵ Пет от анкетираните (MASSimo, FEDerica, VIViana, MARianna, BETtina) бяха сред участниците в Международната ранноесенна школа по семиотика (EFSS) – Созопол 2009 г., организирана от Югоизточноевропейски център за семиотични изследвания на НБУ, в която участва и интервюиращият. Един от италианските студенти (ALIce) попълни анкетата в качеството си на лектор по италиански в курсовете на Италианския културен институт в София.

⁸⁶ Девет студенти от Милано (ANDrea, LUCa, MIChele, SAMuele, SIBilla, Tea, VANessa, Anonimo 1, Anonimo 2) попълниха анкетите по молба на лектора им по датски, Ингер-Мари Вилърт Бортигنون. Попълнените анкети на четири студенти от Флоренция (ALFonso, FLAvia, FRAncesca, STEfano) стигнаха до интервюиращия благодарение на лектора им Ана Вегенер. Контактът с участника от Торино (SIMona) бе осъществен по електронна поща със съдействието на Карла Марело, преподавател по Дидактика на съвременните езици в университета в Торино. Връзката с лекторите на италианските студенти от Милано, Флоренция и Торино бе осъществена благодарение на датската италианистка проф. Гунвер Скуте.

Четири от анкетираните учат или са учили специалност, различна от Езици и/или Литература. Сред всичките двадесет информанти четири са докторанти или изследователи. Всички останали или учат (студенти в първи, втори, трети или пети курс), или са се дипломирали. Студентите са на не повече от 25 години, докато изследователите (докторанти и доктори) са между 30- и 40-годишни.

3.6 Заключение

Анкетата с отворени въпроси, залегнала в основата на проучването, предопредели по-голяма ангажираност от страна на анкетираните както и по-голямо усилие от страна на автора при тълкуването на отговорите. Въпреки ограниченията, които по правило предполагат отворените въпроси, този начин на събиране на емпирични данни, с оглед на изследваното езиково явление, се оказа подходящ за целите на изследването.

Резултатите от анкетата напълно оправдават избора само на информанти носители на езика за обект на изследването. Проблемът за неясната референция на инфинитивния подлог в съвременния италиански език се оказва пряко свързан с теорията на пресупозициите, тоест на подразбраното. Това наложи информанти да са именно носители на езика, чиято пресупозиционна база по правило се отличава с по-голяма стабилност от тази на не-носителите на езика (срв. Димитрова 1984: 124).

IV. Текстолингвистичен анализ⁸⁷

4.1 Приети условни съкращения

Пета глава представя резултатите, получени след подлагането на лингвистичен анализ на откъсите от корпуса, съдържащи минимално необходимия контекст за идентифицирането на неявния подлог. Според терминологията на Янсен в анализираните тук случаи на поява на имплицитен подлог на инфинитива, очевидно става въпрос за присъща информация, предадена по имплицитен начин⁸⁸.

Редът на анализираните откъси не следва никаква логика, а отразява единствено хронологията на извличането им от произведенията на посочените автори. Двадесетте откъса са обозначени в глави 4 и 5 с инициалите на автора (на латиница), следвани от номера на страницата, поставен в скоби. Когато два откъса, извлечени от една и съща книга, се намират на една и съща страница, тяхната последователност е отбелязана като номерът на страницата е следван и от буквите *a* и *b*. Така МА означава М. Агус (M. Agus), АВ означава А. Барико (A. Baricco), FV означава Ф. Воло (F. Volo), ST означава С. Тамаро (S. Tamaro) и накрая ADC означава А. Де Карло (A. De Carlo). Двадесетте съкращения, използвани с цел по-голяма прегледност и пестене на място, са следните:

- МА(29), МА(40/41) – за откъсите, извлечени от “Mal di pietre” („Лек за камъни”) на М. Агус,
- АВ(51/52) – за единствения откъс, открит на страниците на “Novecento” („Новеченто”) на А. Барико,
- FV(28), FV(34), FV(60), FV(67), FV(89), FV(110), FV (220), FV(257), за емпиричния материал, почерпан от “Un posto nel mondo” („Кътче в света”) на Ф. Воло,
- ST(61a), ST(61b), ST(67/68), за примерите, намерени на страниците на “Va’ dove ti porta il cuore” („Върви накъдето те води сърцето”) на С. Тамаро,

⁸⁷ Тъй като в българския език няма инфинитив и преводът от италиански на български на емпиричната част от изследването го прави трудно разбираемо и на места безсмислено за българския читател, глава 4 е представена в първоначалния ѝ вид, на италиански, в Приложение 2.

⁸⁸ Срв. Янсен (1999: 156, 157): „Говорещият (...) трябва да реши с оглед на целта, която преследва с текста си, коя информация е присъща и коя може да бъде пренебрегната. От информацията, считана за присъща, която ще изгради комплексното съдържание на текста, трябва да извърши по-нататъшна селекция, да реши коя информация да представи експлицитно и коя – имплицитно.” (мой превод)

- ADC(22), ADC(118/119), ADC(143), ADC(164), ADC(233/234), ADC(368/369) – за откъсите, извлечени от “Due di due” („Двама от двама”) на А. Де Карло.

За целите на анализа всеки откъс е сведен до отделни прости изречения с цел да се открие разстоянието от антецедента до която и да е следваща номинация, пресметнато в брой изречения (срв. Берета 1990: 97). Под „просто изречение” (срв. Кини 1999: 275, 256 където оригиналният термин е “clausola”) се има предвид всяка изреченска единица, която съдържа сказуемо, вкл. и съставно (или негова елипса) и неговите аргументи плюс пояснения за място, време и модалност. Отново по примера на Кини, съставните сказуеми не са разчленявани, за да се избегне прекомерното присъствие на нулеви анафори и на подчинени имплицитни изречения⁸⁹. Преводът на български на отделните изречения следва официално публикувания (вж. Приложение 4), с изключение на малкото случаи, в които буквалният превод се оказва по-удачен за постигане на синтактично съответствие между италианския и българския текст. Откъсите от произведенията на А. Барико и А. Де Карло са в мой превод. Преводите са представени само и единствено с цел да улеснят българския читател.

Същевременно, в края на всеки ред, чрез съкращенията PR, SEC и SECI е указан синтактичният статут на отделните изречения – съответно главно изречение (PR), подчинено експлицитно изречение (SEC) и подчинено имплицитно изречение (SECI). Цифрите 1^о, 2^о, 3^о показват степента на зависимост на подчинените изречения (когато е над първа).

Звездичката, която се появява в откъсите MA(29), MA(40/41), FV(220) и ST(61b) бележи оригиналната последователност на подчинените прости изречения, която с практическа цел се наложи да бъде леко променена на няколко пъти, за да се открие синтактичният статут на простите изречения. Простите изречения с разменени места са предшествани, в съответствие с оригиналната им последователност, от цифрите [1] и [2] в квадратни скоби, като край на първото и началото на второто просто изречение, тоест мястото им на свързване според оригиналния словоред, е отбелязано със звездичка.

С курсив са отбелязани кореферентните форми, отнасящи се до подлога на разглеждания инфинитив, представен на сив фон. Тези форми са анализирани и отбелязани в скоби със следните съкращения – NPRO = именна форма (независимо

⁸⁹ За дефиниция на термина съставно сказуемо вж. 1.3.

дали става въпрос за съществително собствено име, за съществително нарицателно име или пък за именна синтагма); ZP = нулева прономинализация или глаголно съгласуване (употребата на спрегната глаголна форма без явно изразен подлог); Z = нулева анафора, (употребата на нелична глаголна форма без явно изразен подлог); PRO = лично местоимение, ударена форма; CLIT = лично местоимение, неударена форма; POSS = притежателно местоимение.

Финалната част на анализа на всеки откъс представлява схемата на номинативната верига на инфинитива с неясна референция. Членовете на веригата са посочени с формите, с които се появяват в текста, разделени с тиренце. Елипсите са обозначени, както е прието, със знака Ø.

4.2 Анализ на емпиричния материал

Текстолингвистичният анализ се оказва особено подходящ за изследване на разглежданото явление поради комплексния си характер и гъвкавостта на интерпретация, която предполага. Чрез текстолингвистичен анализ на откъсите е направен преглед на използваните текстуиращи средства и механизми с оглед на ролята им за идентифицирането на имплицитния подлог на инфинитива. Проследени са номинативната верига, част от която е имплицитният подлог на инфинитива, както и кореферентният механизъм, който свързва имплицитния подлог с действителния му референт. Освен това изследването поставя на фокус синтактичната функция на членовете на номинативната верига, засягаща имплицитния подлог на инфинитива и способства за подялбата на отделните номинации на силни и слаби⁹⁰, както и за проследяването на ролята им като референциални средства. От една страна, анализът на всеки откъс следва две посоки – от имплицитния подлог на инфинитива към antecedента му и обратно⁹¹. От друга страна, приложен е модел за анализ на кохезивните фактори за персонална кореференция (срв. Кини 1999: 264), който разкрива приемствеността на инфинитивния подлог като кохезивно средство и хвърля светлина върху избора на референциални средства за изразяването му в текста –

⁹⁰ Вж. 1.8.1.2.3. Термините ‘силна’ и ‘слаба’ номинация се използват в настоящето изследване в смисъла, който влага в тях М. Берета. С първия термин (силна номинация, на итал. *ripresa forte*) тя нарича именната форма, удареното лично местоимение и показателното местоимение (срв. Берета 1990: 94 и 97). С термина слаба номинация (на итал. *ripresa esile*) Берета назовава глаголното съгласуване (употребата на спрегната глаголна форма без явно изразен подлог), нулевата анафора (употребата на нелична глаголна форма без явно изразен подлог) и неудареното лично местоимение (срв. Берета 1990: 103).

⁹¹ Двупосочният анализ е осъществен по моделите, предложени от К. Илиева (срв. Илиева 1995) и М. Берета (срв. Берета 1990).

изразяване посредством проформи клитики или празни проформи (CLIT, ZP, Z), чрез лексикални (NPRO) или чрез местоименни (PRO) форми за номинация.

4.2.1 Анализ на откъсите от “Mal di pietre” („Лек за камъни”) на М. Агус

Първите два откъса, съответно MA(29) е MA(40/41) са извлечени от романа “Mal di pietre” („Лек за камъни“) на М. Агус⁹².

MA(29)

Il Reduce (...) [2]*era un uomo bellissimo. Ветерана (...) [2]*бил много красив мъж.	(PR)
[1] nonostante avesse una gamba di legno e la stampella* [1] въпреки дървения крак и патерицата*	(SEC)
<u>Nonna</u> (NPRO) [2]* subito <u>si mise</u> allo scrittoio, Баба [2]* седнала на писалището	(PR)
[1] dopo cena, appena <u>0 (Z) arrivata</u> in camera* [1] след вечеря, веднага щом се прибрала в стаята си,*	(SECI)
a <u>0 (Z) descriverlo</u> nei particolari, да го опише подробно,	(SECI)
così se non lo <u>0 (ZP) avesse visto</u> più nell'albergo, та ако случайно не го видела повече в хотела,	(SEC2°)
non c'era pericolo нямало опасност	(PR)
di <u>0 (Z) dimenticarlo</u> . да го забрави.	(SECI1°)

Имплицитният подлог на инфинитива “dimenticarlo” (да го забрави) препраща към квазиантецедент – елиптирания подлог на “avesse visto”. От своя страна той ни отвежда до неизразения подлог на инфинитива “descrivere” който, тъй като се явява подчинено имплицитно изречение на главното експлицитно “si mise allo scrittoio (a)” = седна на писалището (да), се намира в директна анафорична връзка с антецедента “nonna” (баба) с функция на подлог.

Номинативната верига има следната структура – първоспоменавање, осъществено с именна форма (“nonna”); следващите номинации са слаби (глаголно съгласуване, три нулеви анафори). Първоспоменаването има функция на подлог, а

⁹² Цитатите на български от романа “Mal di pietre” („Лек за камъни“) са представени според публикувания превод на български (вж. Агус 2008).

следващите запазват същата синтактична функция. Следователно става въпрос за случай на структурна хомогенност между антецедент и следващи номинации.

Изречението, което съдържа антецедента е главно – “*Nonna, dopo cena, (...) subito si mise allo scrittoio (...)*”.

Nonna – Ø – Ø – Ø – Ø

МА(40/41)

[1] Anche l'idea di nonna, *era (PR)
[1] И баба* мислела,

[2] *pur non intendendosi di politica, (SEC1)
[2] *макар че не разбираше от политика,

che non è possibile (SEC1°)
че не е възможно

che tutti i Tedeschi invasori dell'Italia (NPRO) fossero cattive persone. (SEC2°)
всички германци нашественици в Италия да са били лоши хора. (...)

Suo marito, che invece di politica si intendeva (...) (SEC)
Мъжът ѝ, който разбирал от политика (...)

diceva sempre (PR)
казвал винаги,

che non c'era ragione strategica (SEC1°)
че не е имало стратегическа причина

per Ø (Z) aver mutilato la città in quel modo, (SEC12°)
да се съсипе градът по такъв начин,

eppure tutti i piloti dei B17, le fortezze volanti, (NPRO) non potevano essere malvagi, no? (PR)
и все пак не е възможно всичките пилоти на B-17, летящите крепости, да са били лоши хора, нали?

Ci saranno state anche fra loro (PRO) delle brave persone (NPRO). (PR)
Сигурно и между тях е имало добри хора.

В този пример имплицитният подлог с неясна референция (подлогът на сложния инфинитив “aver mutilato” = да се съсипе) се намира в пряка анафорична връзка с антецедента – именна синтагма с функция на подлог – “tutti i Tedeschi invasori dell'Italia” (всички германци нашественици в Италия).

Единствено наличието на достатъчно и подходящ контекст около сложния инфинитив “aver mutilato” отвежда до подлога му – “i Tedeschi” (германците) или “i piloti” (пилотите). Без контекста около сложното изречение, част от което е сложният инфинитив, инфинитивният подлог изглежда безличен (“Suo marito, (...) diceva sempre

che non c'era ragione strategica per aver mutilato la città in quel modo"). Примерът е интересен именно заради двусмислената интерпретация

Фактът, че по-голямата част от носителите на езика са се спрели на "i Tedeschi" като подлог на "aver mutilato" (срв. гл. 5) дава основание да се продължи анализа като се има предвид именно този подлог, а не някакъв друг безличен⁹³.

От друга страна, синтагмите "i tedeschi" (германците) и "i piloti" (пилотите), като кандидати за подлог на сложния инфинитив, имат две интересни характеристики, които правят спорна тази им функция. Става въпрос за отрицанието и за тоталността – "non è possibile che tutti i Tedeschi invasori dell'Italia fossero cattive persone" = не е възможно всички германци нашественици в Италия да са били лоши хора и "tutti i piloti dei B17 ... non potevano essere malvagi..." = не е възможно всичките пилоти на В-17 (...) да са били лоши хора. Дори и на пръв поглед "i tedeschi invasori" (германските нашественици), идентифицирани по-нататък с "i piloti dei B17" (пилотите на В-17), да са тези, които са "съсипали" (aver mutilato) града, при по-внимателен прочит на откъса става ясно, че не всички немци, а още по-малко всички пилоти, са представени от автора като причинителите на съсипването. Почти единодушната интерпретация от страна на анкетиранияте (срв. гл. 5) подкрепя предположението, че подлогът е бил открит с помощта на извънтекстови познания, т.е. благодарение на фоновите познания. Въпреки пропуските в информацията около подлога на сложния инфинитив, на анкетиранияте изглежда логично "i Tedeschi invasori dell'Italia" (германците нашественици в Италия) да са онези същите "piloti dei B17" (пилоти на В-17), които са бомбардирали италианската територия по време на Втората световна война, съсипвайки един измежду многото италиански градове, за който се говори в откъса.

Констатацията на Скъте за „ролята на *неизказаното* или на *белите полета*, които предполагат споделени фонове знания" (Скъте 2008: 355) подкрепя предположението, че до подлога на инфинитива в този откъс е възможно да се достигне благодарение на извънтекстови елементи.

⁹³ В подкрепа на казаното във връзка с двусмислената интерпретация е констатацията, че „Темата се извлича винаги от страна на реципиент с реални субектни характеристики, с конкретни енциклопедически и тематични познания, с индивидуални вярвания, предубеждения, речеве навици и предпочитания, с определена социална позиция и т. н. Така че всеки реципиент на основата на субективно проведения анализ на текста стига до извода, че в основата на този текст стои „еди-каква си“ тема. В този смисъл той приписва на текста (своя, субективно изведена) тема. Впрочем и продуцентът също субективно е приписал някаква тема на своя текст, т. е. строил е текста с намерението да представи „еди-каква си“ тема в него. Няма обаче гаранция, че ако в един по-късен момент продуцентът стане реципиент на собствения си текст, непременно ще извлече от него точно тази тематична структура, която е имал предвид в процеса на създаването му.“ (Добрева, Савова 2000: 144).

Ако се поддържа становището, че подлогът на “aver mutilato” са “i tedeschi”, структурата на номинативната верига би имала следния вид: първоспоменавање с функция на подлог, осъществено с именна синтагма (“tutti i Tedeschi invasori dell’Italia” = всички германци нашественици в Италия), следващата номинация е представена от нулева анафора. По-нататъшните номинации представляват съвкупност от именни синтагми (синоними на антецедента) и едно ударено лично местоимение (“loro” = тях). С изключение на една номинация с функция на непряко допълнение (“fra loro” = сред тях), всички останали имат синтактичната функция на подлог.

Изречението, което съдържа антецедента се оказва подчинено от втора степен.
tutti i Tedeschi (=cattive persone) – Ø – tutti i piloti dei B17 – loro – brave persone

4.2.2 Анализ на откъса от “Novecento” („Новеченто”) на А. Барико

Откъсът АВ(51/52) е извлечен от романа “Novecento” („Новеченто”) на А. Барико⁹⁴.

АВ(51/52)

<i>Io (PRO), dal Virginian, ci scesi il 21 agosto 1933.</i>	(PR)
Слязох от „Вирджиниън“ на 21 август 1933.	
<i>Ø (ZP) C’ero salito sopra sei anni prima.</i>	(PR)
Бях се качил преди шест години.	
<i>Ma mi (CLIT) sembrava</i>	(PR)
А ми се струваше,	
<i>fosse passata una vita.</i>	(SEC)
че е минал цял живот.	
<i>Non Ø (ZP) ci scesi per un giorno o per una settimana:</i>	(PR)
Не слязох за ден или за седмица –	
<i>Ø (ZP) ci scesi per sempre. (...)</i>	(PR)
слязох завинаги. (...)	
<i>Ø (ZP) Avevo chiuso, con l’Oceano.</i>	(PR)
Бях приключил с Океана.	
<i>Non è</i>	(PR)
Не (е)	
<i>che non mi (CLIT) piacesse quella vita (...)</i>	(SEC)
че не ми харесваше онзи живот (...)	

⁹⁴ Преводът на откъса е мой (М.Л.).

Solo, <u>0 (ZP)</u> non riuscivo a pensare veramente Само не успях да мисля наистина,	(PR)
che potesse andare avanti per sempre. че може да продължава вечно.	(SEC)
Se fai il marinaio Ако си моряк,	(SEC)
allora è diverso, тогава е различно,	(PR)
il mare è il tuo posto, морето е твоео място,	(PR)
ci puoi stare можеш да живееш там,	(PR)
fino a schiattare докато пукнеш	(SECI)
e va bene così. и няма проблем.	(PR)
Ma uno che suona la tromba... Но човек, който свири на тромпет...	(PR)
Se suoni la tromba, Ако свириш на тромпет,	(SEC)
sul mare sei uno straniero ти си чужденец в морето	(PR)
e lo sarai sempre. и винаги ще бъдеш такъв.	(PR)
Prima o poi, è giusto Редно е рано или късно	(PR)
che torni a casa. да се върнеш у дома.	(SEC)
Meglio prima, <i>mi</i> (CLIT) dissi. (...) По-добре рано, си казах. (...)	(PR)
Come sono andate le cose, poi, Какво е станало после,	(PR)
dopo <u>0 (Z)</u> <u>esser sceso</u> da là, след като слязох от кораба,	(SECI)
quella è un'altra storia. това е друга история.	(PR)
Magari <i>mi</i> (CLIT) riusciva perfino di combinare qualcosa di buono Може би щях да успея да направя нещо хубаво,	(PR)

se solo non si ficcava di mezzo quella dannata guerra, pure lei.
само ако не се беше намесила и тази проклета война.

(SEC)

В този пример имплицитният подлог на инфинитива “esser sceso” препраща чрез квазиантецедента “mi”, представен от неударено лично местоимение с функция на дателно допълнение, към истинския антецедент, който се намира в началото на откъса – местоимението “io”. По дългия път между истинския антецедент “io” и неизразения подлог на “esser sceso”, подлогът в първо лице единствено число е потвърден многократно от елиптираните подлози на глаголи в първо лице единствено число.

Елементите на номинативната верига са разнородни. Първоспоменаването е с функция на подлог и е представено от ударено лично местоимение (“io”). След това антецедентът бива подеман неколккратно само посредством глаголно съгласуване, посредством четири клитики и чрез една нулева анафора. Освен четирите клитики с функция на непряко допълнение, всички останали номинации запазват функцията си на подлог.

Антецедентът се намира в главно изречение.

Io – Ø – mi – Ø – Ø – Ø – mi – Ø – mi – Ø – mi

4.2.3 Анализ на откъсите от “Un posto nel mondo” („Кътче в света”) на Ф. Воло

Следващите осем откъса, по-точно тези от FV(28) до (FV)257, са част от романа “Un posto nel mondo” („Кътче в света”) на Ф. Воло⁹⁵.

FV(28)

Una sera avevamo appuntamento alle nove a casa mia, (PR)
Една вечер имахме среща в девет часа в моя дом,

ma alle dieci e dieci Ø (ZP) non era ancora arrivato. (PR)
но в десет и десет той още не се бе появил.

Lo (CLIT) chiamo (PR)
Обаждам му се,

ma Ø (ZP) non risponde. (PR)
но не отговаря.

Strano⁹⁶ (PR)
Странно,

⁹⁵ Цитатите на български от романа “Un posto nel mondo” („Кътче в света”) са представени според публикувания превод на български (вж. Воло 2011).

⁹⁶ Сказуемото е подразбрано. (б.а.)

che non mi <u>0 (ZP) abbia avvisato</u> . че не ме бе предупредил.	(SEC)
Fosse stata una serata qualsiasi Ако беше някоя обичайна вечер,	(SEC)
non mi sarei preoccupato, нямаше да се безпокоя,	(PR)
ma era mercoledì (...) но беше сряда (...)	(PR)
Il mercoledì se <u>0 (ZP) è in ritardo</u> Ако закъсняваше в сряда,	(SEC)
me lo <u>0 (ZP) dice</u> . (...) винаги ме предупреждаваше.	(PR)
Lasciando stare il terremoto, Като изключим земетресението,	(SECI)
quale sarà delle quattro possibilità коя от четирите възможности ще е,	(PR)
per <u>0 (Z) non venire?</u> за да не дойде?	(SECI)
<u>0 (ZP) Si sarà ubriacato?</u> Напил се е?	(PR)
<u>0 (ZP) Sarà andato</u> Отишъл е	(PR)
<u>0 (Z) a far vedere un appartamento a una cliente (...)?</u> да покаже апартамент на някоя клиентка (...)?	(SECI)

Връзката между неизказания подлог на “non venire” и антецедента изпъква ако съкратим откъса по следния начин: “Una sera avevamo appuntamento alle 9 a casa mia, ma alle 10 non era ancora arrivato (...) Lasciando stare il terremoto, quale sarà delle quattro possibilità per non venire?”. Антецедентът, изразен чрез глаголно съгласуване (“non era ancora arrivato”), е потвърден многократно предимно посредством други глаголни съгласувания, освен клитиката “lo”.

И тук, като в откъса ST(61a), първоспоменаването е осъществено с глаголно съгласуване (“non era ancora arrivato”). Всички следващи номинации са слаби – една клитика (“lo”), шест глаголни съгласувания и две нулеви анафори. Освен клитиката, която има синтактичната функция на пряко допълнение, всички останали номинации, включително и антецедентът, имат функцията на подлог.

Изречението, което съдържа антецедента е главно.

$\emptyset - lo - \emptyset - \emptyset - \emptyset - \emptyset - \emptyset - \emptyset - \emptyset$

FV(34)

Per questo motivo per *me* (PRO) “cambiamento” era una brutta parola. (PR)
Поради всичко това за мен „промяна“ беше грозна дума.

Significava (PR)
Означаваше

stare male. (SECI)
да си зле.

Ed è stato molto difficile (PR)
И бе много трудно

lo (Z) liberarsi da questa paura (SECI1°)
да се освободя от този страх,

che *mi* (CLIT) ha paralizzato per molti anni. (SEC2°)
който ме парализираше дълги години.

В този пример антецедентът на неизразения подлог на инфинитива “*liberarsi*” се оказва изразен чрез лично ударено местоимение във функция на непряко допълнение – “*per me*”. По-нататък бива представен от друго лично местоимение, този път неударено – “*mi*”, във функция на пряко допълнение.

Първоспоменаването е осъществено от непряко допълнение – “*per me*”. Това лично местоимение представлява единственият белег в този откъс, който предшества инфинитива “*liberarsi*” и дава нужната информация за подразбрения подлог. Между другото, безличната форма на възвратния инфинитив “*liberarsi*” въвежда в заблуда адресата. Единствено авторът е в състояние да обясни на нас, читателите, защо е употребил “*liberarsi*” вместо “*liberarmi*”. Втората номинация представлява нулева анафора с функция на подлог, а третата – неударено лично местоимение с функция на пряко допълнение.

Изречението, което съдържа антецедента е главно.

me - \emptyset - mi

FV(60)

Adesso *lo* (ZP) sto con Sophie. (PR)
Сега съм със Софи.

<u>0 (ZP) L'ho conosciuta</u> a Boa Vista, Запознахме се в Боа Виста,	(PR)
<u>mi (CLIT)</u> è piaciuta subito. веднага ми хареса.	(PR)
Cercava qualcuno Търсеше някой	(PR)
che l'aiutasse да ѝ помогне	(SEC1 ^o)
a trasformare una vecchia casa in una <i>posada</i> . да превърне една стара къща във вила.	(SEC2 ^o)
<u>0 (ZP) Ho iniziato</u> a lavorare con lei Започнах да работя за нея	(PR)
e di lì a poco ci siamo innamorati. и скоро се влюбихме.	(PR)
Le <u>0 (ZP) ho chiesto</u> Поисках обаче	(PR)
di <u>0 (Z) diventare</u> socio (NPRO), però. да ѝ стана съдружник.	(SEC1)
Dopo un po' ha accettato. След известно време прие.	(PR)
Non al 50 per cento, perché non <u>me (CLIT)</u> lo posso permettere: Не с петдесет процента, защото не мога да си го позволя,	} (PR)
solo una piccola quota per il <u>mio (POSS)</u> lavoro. само малка част, плюс работата ми.	
Così ora <u>eccomi (CLIT)</u> qua a <u>0 (Z) fare</u> la <u>mia (POSS)</u> parte. (...) И така, ето ме тук да изпълня моята част.	(PR)

В номинативната верига, която предшества “diventare”, имплицитният подлог на инфинитива бива потвърден четири пъти от глаголни съгласувания (“sto”, “l’ho conosciuta”, “ho iniziato”, “ho chiesto”) и от присъствието на неударено лично местоимение (“mi”) във функция на дателно допълнение. Подлогът на “diventare” става очевиден недвусмислено само като се вземат предвид следващите номинации – “socio”, “non me lo posso permettere”, “il mio lavoro”, “eccomi qua”, “la mia parte”. Всъщност, самото присъствие на “socio” в мъжки род би трябвало да насочи адресата към подлога на инфинитива. Съществителното “socio” представлява повторение на подлога на “diventare”. В такъв случай именно този, който пита, тоест разказвачът, иска

да стане съдружник на Софи. За носителите на езика, обаче, мъжкият род на “socio” не се оказва достатъчно убедителен (срв. анализа на същия откъс в гл. 5). Възможно обяснение за това „недоглеждане” от страна на анкетирания изглежда предположението, че съществителното “socio” е интерпретирано по-скоро като съществително с общ род.

Откъсът съдържа първоспоменаване под формата на глаголно съгласуване (“sto con Sophie”), което е следвано от още други три такива номинации, от една нулева анафора и от една клитика с функция на дателно допълнение („mi” на „mi è piaciuta”). Номинациите, които предшестват инфинитива „diventare” не хвърлят светлина върху неизказания подлог. Следващите номинации са тези, които изясняват двусмислието (дали съм поискал да стана неин съдружник или съм поискал тя да стане мой съдружник) – една именна форма (“socio”), две притежателни форми (“mio”, “mia”), две клитики (“me” на “non me lo posso permettere” с функция на дателно допълнение, “-mi” на “essomi” с функция на пряко допълнение) и една нулева анафора. С изключение на клитиките и на притежателните форми, които са част от именни синтагми с функция съответно на непряко и на пряко допълнение, всички останали номинации имат синтактичната функция на подлог.

Антецедентът се намира в главно изречение.

Ø – Ø – mi – Ø – Ø – Ø – socio – me – il mio – mi – Ø – la mia

FV(67)

Una volta Michele mi ha raccontato Веднъж Микеле ми разказа,	(PR)
che una sera <i>tu</i> (PRO) gli <u>hai fatto</u> un discorso че една вечер си му държал някаква реч	(SEC)
e che dopo un po' <i>Ø</i> (ZP) <u>hai cambiato</u> totalmente vita и малко след това си променил напълно живота си	(SEC)
e <i>Ø</i> (ZP) <u>te ne sei andato</u> , и си си отишъл,	(SEC)
<i>Ø</i> (ZP) <u>hai iniziato a viaggiare</u> . започнал си да пътуваш.	(SEC)
Michele parla un sacco di <i>te</i> (PRO). Микеле страшно много говори за теб.	(PR)
Com'è stato Как стана така,	(PR)

0 (Z) cambiare così radicalmente la propria vita, (SECI)
че промени радикално живота си,

0 (Z) trovare la forza (SECI)
че намери сили

0 (Z) di farlo? (SECI)
да го направиш?

Неизказаният подлог на “cambiare” и “trovare” се оказва представен чрез личното местоимение подлог “tu” в ролята на антецедент. То бива подето по-нататък от друго лично местоимение, този път неударено и с функция на непряко допълнение – “di te”. Между двете лични местоимения (антецедент и квазиантецедент), имплицитният подлог на “cambiare” и “trovare” е споменат цели три пъти посредством глаголни съгласувания.

Първоспоменаването е изразено чрез лично местоимение с функция на подлог (“tu”). Измежду следващите номинации шест са слаби (три глаголни съгласувания и три нулеви анафори), а само едно е силно – личното ударено местоимение с функция на непряко допълнение “di te”.

tu – Ø – Ø – Ø – te – Ø – Ø – Ø

FV(89)

Nel pomeriggio, appena finito di lavorare, (SECI)
Следобед, щом свърших работа,

sono passato a prendere *Federico* (NPRO) (PR)
минах да взема Федерико,

perché dovevo accompagnarlo (CLIT) a Livorno (SEC1°)
защото трябваше да го закарам до Ливорно,

per 0 (Z) spedire il container con tutte le cose della *posada*. (SECI2°)
за да изпрати контейнера с всички принадлежности за *posada*.

Il camion con la merce era già arrivato. (PR)
Камионът със стоката беше пристигнал.

La moto del padre era perfetta per i tragitti a breve raggio, città e provincia, (PR)
Моторът на бащата бе идеален за близките преходи,

ma non per andare fino a Livorno. (PR)
но не и за да се иде до Ливорно.

Avrei potuto prestargli (CLIT) la mia auto, (PR)
Можех да му заема колата си,

ma mi sembrava una buona occasione
но ми се струваше добра възможност

(PR)

per fare un bel viaggio insieme, come ai vecchi tempi,
да направим хубаво пътешествие заедно, както в старото време,

(SECI)

visto che qualche giorno dopo sarebbe ripartito anche *lui* (PRO).
още повече че след няколко дни той щеше да си замине.

(SEC)

В този откъс неизказаният подлог на “*spedire*” е свързан със собственото име “*Federico*”, което има ролята на антецедент. Връзката между антецедента и имплицитния подлог с неясна референция е подсилена от квазиантецедента “-*lo*” (“*accompagnarlo*”), местоименна клитика с функция на пряко допълнение.

Антецедентът на инфинитивния подлог е въведен посредством именна форма – “*Federico*”, която има функцията на пряко допълнение. Подет е веднага след това от местоименна клитика с функция отново на пряко допълнение (“-*lo*” di “*accompagnarlo*”). Третата номинация е представена от нулева анафора, този път с функция на подлог. Четвъртата номинация се състои от местоименна клитика с функция на дателно допълнение (“-*gli*” на “*prestargli*”). Последната пета номинация представлява лично местоимение с функция на подлог (“*lui*”).

Антецедентът се намира в главно изречение.

Друга възможна гледна точка, която затвърждава ‘*Federico*’ в ролята на подлог на “*spedire*”, е казаното от М.-Е. Конте, че „предикацията е тази, която дава на адресата инструкцията да установи (или съответно да не установява) кореферентна връзка между даден антецедент и някоя следваща номинация...” (Конте 1988: 25). Казано точно, в конкретния случай именно значението на глагола “*prestare*”, придружен от личното местоимение “*gli*”, превръща местоименната клитика “*lo*” в антецедент на подлога на “*spedire*”. От семантична гледна точка глаголът ‘*prestare*’ означава да предложиш или да дадеш на някого нещо не за да го използвате заедно, а за да го използва той сам за известен пероид от време. В подкрепа на това твърдение идва прегледът в различни тълковни речници на дефинициите на преходния глагол “*prestare*” в смисъла, който ни е нужен.

В такъв случай е редно откъсът да се разтълкува по следния начин – главният герой е имал намерение да послужи на Федерико с колата си (тоест да го остави да замине за Ливорно сам и да „изпрати контейнера с всички принадлежности за *posada*” пак сам), но става ясно, че не постъпва така, за да могат и двамата да се възползват от

възможността да направят „хубаво пътешествие заедно“ като се качат на „камиона със стоката“, който вече бил пристигнал.

Съкращаването на контекста в рамките на сложното изречение, което съдържа инфинитива “spedire” (първите четири реда) предоставя и друго възможно тълкуване на подлога на “spedire”, а именно ‘ние’, тоест ‘аз и Федерико’. Това е и подлогът на инфинитива “fare”, който се намира по-нататък в откъса. При отсъствие на еднозначни и ясни насочващи елементи, които да отвеждат до подлога на “spedire”, доста убедително обяснение на подобно двусмислие би могла да предложи теорията за менталните пространства на Фоконие: „Важна част от това, което езиковата форма прави е да ни подтиква да създаваме ментални пространства, елементи и връзки помежду им. Формата предоставя ключови насоки за менталните процеси, в които е нужно да се ангажираме, но е също така много неясна, което обяснява многообразието от сценарии, на които може с успех да отговаря.“ (Фоконие 1998: 252, мой превод).

Federico – lo – Ø – gli – lui

FV(110)

Mentre *Ø* (ZP)⁹⁷ scrivevo l’articolo sulle diete (SEC)

Докато пишех статията за диетите,

è suonato il telefonino. (PR)

мобилният ми звънна.

Era (NPRO)⁹⁸ il papà di Fede. (PR)

Беше бащата на Феде.

Ultimamente *mi* (CLIT) (ZP) chiamava spesso (PR)

Напоследък ми се обаждаше често,

per *Ø* (Z)⁹⁹ parlare con lui. (SECI)

за да говори с него.

Ø (ZP) Ho pensato (PR)

Помислих,

che *Ø* (ZP) volesse sapere (SEC1^o)

че иска да разбере

dov’era. (SEC2^o)

къде е.

⁹⁷ Съкращенията в курсив се отнасят до номинативната верига на „аз-разказвача“ във функцията на подлог на инфинитива “parlare”.

⁹⁸ Съкращенията в получер се отнасят до номинативната верига на “il papà di Fede” във функцията на подлог на инфинитива “parlare”.

⁹⁹ *Ø*(Z) би могло да се отнася за „аз-разказвача“ или за “il papà di Fede”.

“Pronto, Giuseppe (NPRO) , come stai? — Ало, Джузепе, как си?	(PR)
Se cerchi Federico Ако търсиш Федерико,	(SEC)
non è con <i>me (PRO)</i> .” не е с мен.	(PR)
Giuseppe (NPRO) piangeva Джузепе плачеше	(PR)
e 0 (ZP) non riusciva a parlare, и не можеше да говори,	(PR)
0 (ZP) diceva solo: “Federico Federico Federico...” повтаряше само: „Федерико, Федерико, Федерико...”	(PR)
“ Giuseppe (NPRO) , che c’è, — Джузепе, какво има,	(PR)
perché piangi? Federico cosa? защо плачеш? Какво с Федерико?	(PR)
Cosa è successo? (...)” Какво е станало? (...)	(PR)
“Federico ha fatto un incidente con la moto...” — Федерико катастрофира с мотора...	(PR)

Това е най-неясният измежду откъсите, представени в анкетата. Достатъчно е да погледнем отговорите на носителите на езика, които не са били в състояние да се ориентират и да посочат единодушно подлога на “parlare”. Именно неяснотата на откъса наложи неговата по-голяма дължина. Тя бе необходима, за да осигури идентифицирането на подлога на “parlare”.

Ако подлогът на “parlare” е аз-разказвачът, тогава неудареното лично местоимение “mi” се явява споменаването, което непосредствено предшества неизказания подлог на “parlare”. По този начин клитиката “mi”, в качеството си на квазиантецедент, насочва към истинския антецедент на инфинитива – едно глаголно съгласуване (“Mentre scrivevo...”).

Ако подлогът на инфинитива “parlare” е “il papà di Fede” = бащата на Феде (тоест “Giuseppe”), в такъв случай антецедентът се оказва именната синтагма с функция на подлог “il papà di Fede”, която е свързана с имплицитния подлог на “parlare” чрез глаголно съгласуване (“chiamava”). Останалите членове на тази номинативна верига са

още три глаголни съгласувания (“volesse sapere”, “non riusciva” е “diceva”) и три именни форми – “Giuseppe”.

Ако приемем, че аз-разказвачът е подлог на инфинитива “parlare”, номинативната верига би имала следния вид – първоспоменавање под формата на глаголно съгласуване, следвано от неударено лично местоимение с функция на пряко допълнение (il “mi” на “mi chiamava”), една нулева анафора, още едно глаголно съгласуване и едно ударено местоимение с функция на непряко допълнение (“con me”). Като изключим двете лични местоимения с функция съответно на пряко и непряко допълнение, всички останали номинации имат синтактична функция на подлог.

Антецедентът се намира в подчинено изречение.

Ако “il papà di Fede” е в ролята на подлог на инфинитива “parlare”, номинативната верига би била следната – първоспоменавање в ролята на подлог, осъществено с именна синтагма (“il papà di Fede”), четири глаголни съгласувания, една нулева анафора и три именни форми (“Giuseppe”). Всички следващи номинации запазват синтактичната функция на подлог.

Изречението, което съдържа антецедента е главно.

аз-разказвачът → $\emptyset - mi - \emptyset - \emptyset - me$

бащата на Феде → *il papà di Fede* – $\emptyset - \emptyset - \emptyset - Giuseppe - Giuseppe - \emptyset - \emptyset - Giuseppe$

FV(220)

Il bar sotto casa *[2] ha cambiato gestione Барът под дома ми беше сменил собственика си,	(PR)
[1] nel periodo che sono stato via* докато ме нямаше,	(SEC)
e quella nuova ha messo la pay TV и новият бе сложил „платена ТВ“,	(PR)
per <u>0 (Z) guardare</u> le partite. за да се гледат мачовете.	(SECI)
Praticamente è Практически е,	(PR)
come essere allo stadio, като че си на стадиона,	(SECI)
perché anche al bar <i>la gente</i> (NPRO) fa i cori. защото и в бара хората викат в хор.	(SEC2°)
Spesso è fastidioso.	(PR)

Често е досадно.

Dopo un po' di tempo ho sviluppato la capacità
След известно време развих способността

(PR)

di capire il risultato della partita in base alle bestemmie o alle grida di gioia. (SECI)
да разбирам резултата от мача от псувните и радостните възгласи.

Този откъс се оказва особено интересен поради факта, че на практика липсва номинативна верига, в истинския смисъл на думата, на имплицитния подлог на “guardare”. Освен силната номинация “la gente”, липсват други членове на тази номинативна верига.

Откъсът е отражение на констатираните от М. Берета случаи, в които „силната проформа се явява именно в подчинено изречение, тоест там, където от синтактична гледна точка не би трябвало да я очакваме...” (Берета 1990: 105, мой превод).

Всъщност, подлогът на инфинитива “guardare” не е изразен никъде в откъса, който го предшества. На пръв поглед, би могло да се помисли, че “gestione” (собственикът на бара) е подлогът на “guardare”. Само ако се има предвид втората част на откъса (тази, която следва “guardare”), можем да сме сигурни, че тези, които гледат мачовете в бара са неговите клиенти. Очевидно в този случай става въпрос за катафорична връзка между подлога на “guardare” и “la gente”, като последното се явява в ролята на постцедент. Освен това, проформата “la gente” се появява в подчинено изречение от втора степен. Обяснение на това несъответствие между синтактична и прагматична зависимост би могло да се търси в констатацията на М. Берета, че „съвсем рядко се среща случаят на финални изречения за абзаца, които съдържат най-важната информация и като такива се оказват главни от гледна точка на прагматиката, въпреки че формално са подчинени. В тези случаи на конфликт между прагматика и синтаксис, изборът на проформа изглежда управляван повече от прагматиката, отколкото от синтаксиса: тоест, силната проформа се появява в главното от прагматична, а не от синтактична гледна точка изречение.” (Берета 1990: 105, мой превод).

Ø – la gente

FV(257)

Chissà
Кой знае

(PR)

se anche mia (POSS) figlia assomiglierà a me (PRO)?
дали и моята дъщеря ще прилича на мен?

(SEC)

<u>0 (ZP) Cerco di immaginarmi</u> (CLIT) Alice a tutte le età. Опитвам се да си представя Аличе на всяка възраст.	(PR)
Quando la <u>0 (ZP) vedrò</u> la prima volta, Когато я видя за първи път,	(SEC)
quando avrà cinque anni, poi venti, poi donna. когато ще бъде на пет години,	(SEC)
Speriamo Да се надявам,	(PR)
di <u>0 (Z) esserci</u> ancora че още ще ни има,	(SEC1 ^o)
per <u>0 (Z) vederla</u> donna. за да я видим жена.	(SEC2 ^o)

Ако не се вземе предвид контекстът, образуван от трите изречения, които предшестват последното изречение на откъса, подлогът на “esserci” не би могъл да е друг освен този на главния глагол “speriamo”. Точно така са отговорили и информантите по повод на подлога на инфинитива от краткия откъс (вж. гл. 5). Наличието на предходните изречения обаче променя гледната точка. Това показват и отговорите на носителите на езика, които, тълкувайки обширния контекст, не са се поколебали да посочат ‘io’ като подлог на “esserci”, обяснявайки избора си с разказа, който тече в първо лице. Първото лице множествено число, “speriamo”, е интерпретирано този път от интервюираните по-скоро като „колективно пожелание”, като разговорна форма, използвана в най-общ смисъл. Що се отнася до употребата на ‘poi’ и на съответната глаголна форма в първо лице множествено число вместо местоимение или глагол в първо лице единствено число, нормативната граматика предлага обяснение, като нарича тази употреба “plurale di modestia”: „В модерната литературна употреба (рядко в съвременната) писателят може да говори за себе си по-скоро с *ние* отколкото в първо лице (...) от скромност, сякаш не желае да натрапва присъствието си” (Сериани 1989: 245-246, мой превод).

Доста убедително обяснение на това разминаване в тълкуванията можем да потърсим отново в теорията за менталните полета и в цитата на Фоконие (Фоконие 1998: 252), който придружава откъса FV(89) по-горе в тази глава.

В светлината на направените дотук разсъждения, текстолингвистичният анализ на откъса е направен като с функция на подлог на разглеждания инфинитив е взет предвид субект в първо лице единствено число.

От тази гледна точка, имплицитният подлог на “esserci” се свързва с именната синтагма “mia figlia” в ролята ѝ на антецедент. Подлогът на “esserci” бива потвърден след това от две глаголни съгласувания и от две лични местоимения – първото с функция на дателно допълнение (“a me”), а второто с роля на местоименна частица (“-mi” на “immaginar mi”).

Първоспоменаването откриваме изразено посредством притежателната форма “mia”, която е част от именната синтагма “mia figlia”. След удареното местоимение “a me” с функция на дателно допълнение, номинативната верига продължава с две глаголни съгласувания (“cerco” и “vedrò”), една местоименна частица (“-mi” на “immaginar mi”) и завършва с две нулеви анафори. Освен местоименната клитика и удареното лично местоимение, всички останали номинации имат синтактична функция на подлог.

Антецедентът се намира в подчинено изречение.

mia – a me – Ø – mi – Ø – Ø – Ø

4.2.4 Анализ на откъсите от “Va’ dove ti porta il cuore” („Върви накъдето те води сърцето”) на С. Тамаро

Следващите три откъса, от ST(61a) а ST(67/68), са извлечени от книгата “Va’ dove ti porta il cuore” („Върви накъдето те води сърцето“) на С. Тамаро¹⁰⁰.

ST(61a)

Dopo la sua tragica scomparsa, per diversi anni non Ø (ZP) ho più pensato a lei. (PR)

След трагичната ѝ смърт няколко години изобщо не мислих за майка ти.

Alle volte *mi* (CLIT) rendevo conto (PR)

От време на време си давах сметка,

di Ø (Z) averla dimenticata (SECI)

че съм я забравила,

e *mi* (CLIT) accusavo di crudeltà. (PR)

и се обвинявах в жестокост.

C’eri tu (PR)

Имах теб

¹⁰⁰ Цитатите на български на откъсите от “Va’ dove ti porta il cuore” („Върви накъдето те води сърцето“) са представени според публикувания превод на български (вж. Тамаро 2011). Единствено преводът на откъса ST(61a) е мой (М.Л.), тъй като в публикувания на български превод същият откъс е предаден доста свободно и по начин, който отдалечава смисъла от този на оригинала.

da seguire да отглеждам	(SECI)
è vero наистина,	(PR)
ma non <u>0 (ZP) credo</u> но не смятам,	(PR)
fosse questo il vero motivo че това беше действителната причина	(SEC)
o forse lo era in parte. или може би беше отчасти.	(PR)
Il senso di sconfitta era troppo grande Чувството за поражение бе прекалено силно,	(PR)
per <u>0 (Z) poterlo ammettere.</u> за да мога да го призная.	(SECI)

Имплицитният подлог на инфинитива “poterlo ammettere” не препраща към най-близкия квазиантецедент (елиптирания подлог на “non credo”), а по-скоро, като се има предвид смисъла на целия откъс, неизказаният подлог бива пояснен от местоименната клитика “mi”, която предшества “accusavo”. Преди тази клитика в текста откриваме, все с роля на квазиантецедент, имплицитния подлог на “averla dimenticata”, който зависи пряко от подлога на спрегнатия глагол “mi rendevo conto”. Антецедентът е изразен посредством елиптиран подлог – “non ho più pensato”.

Всъщност съвкупността, която носи смисъла на целия откъс се свежда до – “Alle volte mi rendevo conto di averla dimenticata e mi accusavo di crudeltà. (...) Il senso di sconfitta era troppo grande per 0(Z) poterlo ammettere.” = Понякога си давах сметка, че съм я забравила и се обвинявах в жестокост. (...) Чувството за поражение бе прекалено силно, за да мога да го призная. Тоест: *Не можех да допусна, че съм я забравила и че съм жестока.*

Между антецедента и имплицитния подлог на “poterlo ammettere” се натъкваме на две местоименни клитики (възвратните местоимения “mi”), един имплицитен подлог (“averla dimenticata”) и едно глаголно съгласуване (“non credo”).

В този особен случай изглежда удачно да се прибегне отново до мнението на М.-Е. Конте, че „предикацията е тази, която дава на адресата инструкцията да установи (или, съответно, да не установи) кореферентна връзка между даден антецедент и някоя следваща номинация, тоест да възстанови референциалната идентичност (или не-идентичност), така както я разбира говорещият.” (Конте 1988: 25, мой превод). От

контекста става ясно, че героинята не може да признае, че, забравяйки починалата си дъщеря, е проявила жестокост.

Откъсът е интересен поради факта, че първоспоменаването представлява глаголно съгласуване (“non ho più pensato a lei”). То е следвано от още слаби номинации – две местоименни клитики (“mi” на “mi rendevo conto” и “mi” на “mi accusavo”), две нулеви анафори (“di averla dimenticata” и “per poterlo ammettere”) и едно глаголно съгласуване (“non credo”). Що се отнася до синтактичната им функция, различна функция от тази на подлога имат двете местоименни клитики – съответно дателно допълнение (“mi rendevo conto” = rendevo conto a me) и пряко допълнение (“mi accusavo” = accusavo me).

Антецедентът се намира в главно изречение.

$\emptyset - mi - \emptyset - mi - \emptyset - \emptyset$

ST(61b)

Soltanto negli ultimi anni, [2]*il pensiero di tua madre *mi* (CLIT) è tornato in mente, (PR)
Едва през последните години, [2]*мисълта за майка ти се върна,

[1]quando tu hai cominciato ad allontanarti (SEC)
[1] когато ти започна да се отдалечаваш от мен,

a cercare la tua strada,* (SEC)
да търсиш своя път*,

ha preso a ossessionarmi (CLIT). (PR)
дори ме завладя изцяло.

Il rimorso più grande è quello (PR)
Най-голямото ми угризение е,

di *0* (Z) non avere mai avuto il coraggio (SECI1°)
че нито веднъж не се осмелих

di *0* (Z) contrastarla (SECI2°)
да ѝ се противопоставя,

di *0* (Z) non averle mai detto: (SECI1°)
че нито веднъж не ѝ казах:

“Hai torto marcio,
„Вървиш по грешен път,

stai commettendo una sciocchezza”. (PR)
готвиш се да извършиш лудост.“

Имплицитният подлог на инфинитивите, свързани в последователни подчинени изречения, се намира в пряка анафорична връзка с двете клитики “mi” – първата с функция на дателно допълнение (“mi” = a me), а втората с функция на пряко допълнение (“mi” = me).

Този пример е особено любопитен заради antecedenta с функция на дателно допълнение (mi = a me). Той е следван от втора номинация с функция на пряко допълнение (mi = me), както и от три нулеви анафори на мястото на имплицитния подлог.

mi – mi – Ø – Ø – Ø

ST(67/68)

Tua madre (NPRO) si è curata da uno psicanalista o supposto tale per quasi dieci anni(...) (PR)
В продължение на близо десет години майка ти се лекува при един, да го наречем психоаналитик(...)

Quando mi Ø (ZP) aveva comunicato questa nuova attività (SEC)
Когато ми съобщи за това свое ново занимание,

ero rimasta un po' perplessa (PR)
малко се озадачих

e le (CLIT) avevo detto: (PR)
и я попитах:

“Ø (ZP) Credi proprio (PR)
„Мислиш ли,

che sia necessario (SEC1°)
че е толкова необходимо

andare fino laggiù (SECI2°)
да ходиш чак до Падуа,

per trovare un buon medico?” (SECI3°)
за да намериш добър лекар?“

Da un lato la decisione di Ø (Z) ricorrere a un medico (SEC1°)
От една страна, нейното решение да се обърне към лекар,

per Ø (Z) uscire dal suo (POSS) stato di crisi perpetua (SECI2°)
за да се измъкне от кризисното си състояние,

mi dava una sensazione di sollievo. (PR)
ми носеше успокоение.

In fondo, mi dicevo, (PR)
Всъщност, казвах си,

se <i>Ilaria</i> (NPRO) aveva deciso щом е решила	(SEC2 ^o)
di <i>Ø</i> (Z) <i>domandare</i> aiuto a qualcuno да потърси помощ,	(SECI3 ^o)
era già un passo avanti (...) това е крачка напред (...)	(SEC1 ^o)

Между имплицитния подлог на инфинитивите “ricorrere” и “uscire” и техния истински антецедент – синтагмата “tua madre” – се натъкваме на два елиптирани подлога и едно дателно допълнение в ролята на квазиантецедент, представено от личното местоимение “le”.

Първоспоменаването има функция на подлог и е реализирано от именна синтагма (“tua madre”). Антецедентът е подет след това два пъти от глаголни съгласувания, три пъти от нулеви анафори, един път от местоименна клитика, един път чрез притежателна форма, която е част от именна синтагма, а накрая от именна форма – “Ilaria”. Седем от номинациите запазват синтактичната функция на антецедента – подлог. Освен от тях, номинативната верига на имплицитния инфинитивен подлог е изградена от една местоименна клитика с функция на дателно допълнение и от една притежателна форма, част от именна синтагма, отново с функция на допълнение – този път непряко.

Антецедентът се намира в главно изречение.

tua madre – Ø – le – Ø – Ø – Ø – suo – Ilaria – Ø

4.2.5 Анализ на откъсите от “Due di due” („Двама от двама”) на А. Де Карло¹⁰¹

Последните шест откъса са извлечени от романа “Due di due” („Двама от двама“) на А. Де Карло. Както бе уточнено в глава 3, тъй като тези откъси бяха открити около година след първите четиринадесет, те нямаше как да бъдат подложени на критичния прочит на информантите. Ето защо е счетено за уместно всеки един от тях да бъде представен два пъти (подобно на представянето на откъсите в глави 4 и 5). Първият вариант на откъса представя минимално необходимия контекст за идентифициране на неявния подлог на инфинитива (на сив фон), като в него е подчертана съвкупността управляващ глагол и подчинен инфинитив плюс ядрените и малкото обстоятелствени

¹⁰¹ Преводите на български на откъсите от романа “Due di due” са мои (М.Л.).

елементи, които биха образували разбираем текст, ако не е неявният подлог на инфинитива. Втория път откъсът е представен като е сведен до отделни прости изречения.

ADC(22)

(Guido e Paola Amarigo) hanno parlato solo pochi minuti prima che l'intervallo finisse, eppure quando la lezione successiva è cominciata e Guido è tornato al nostro banco mi sembrava di essere incredibilmente inerte rispetto alla vita. Guido non ha commentato in nessun modo quello che era appena successo, ma si capiva che era eccitato all'idea di aver stabilito un contatto (...)

Guido e Paola Amarigo hanno parlato solo pochi minuti (PR)
 Гуидо и Паола Амариго говориха само няколко минути

prima che l'intervallo finisse, (SEC)
 преди междучасието да свърши,

eppure quando la lezione successiva è cominciata (SEC2°)
 и все пак, когато следващият час започна

e Guido (NPRO) è tornato al nostro banco (SEC2°)
 и Гуидо се върна на нашия чин

mi sembrava (PR)
 ми се струваше,

di 0 (Z) essere incredibilmente inerte rispetto alla vita. (SEC1°)
 че е невероятно инертен по отношение на живота.

Guido (NPRO) non ha commentato in nessun modo (PR)
 Гуидо не коментира по никакъв начин

quello che era appena successo, (SEC)
 онова, което се беше случило току-що,

ma si capiva (PR)
 но беше ясно,

che 0 (ZP) era eccitato all'idea (SEC)
 че е развълнуван от идеята,

di 0 (Z) aver stabilito un contatto (...) (SEC1)
 че е завързал запознанство (...)

Местоименната клитика “mi”, която предшества спрегнатия глагол “sembrava” по правило има функцията да предизвестява подлога на следващия глагол в инфинитив – “mi sembrava di essere” = “mi sembrava che io fossi” (струваше ми се, че съм...). А в

конкретния случай подлогът на инфинитива се оказва съвсем различен – “*mi sembrava che lui fosse...*” (струваше ми се, че той е...). Освен това наличието на предлога “*di*” след “*sembrare*” е знак, че става въпрос за безличен глагол, употребен безлично, който има логически подлог (срв. Сериани 1989: 564). Логическият подлог е представен от дателната клитика “*mi*” и според нормативните граматика това би трябвало да е подлогът на съвкупността от глагола ‘*sembrare*’ и следващия инфинитив (Морети, Орвието 1980: 28). Както бе изтъкнато, обаче, главният глагол (“*sembrava*”) и подчиненият инфинитив (“*essere*”) се оказва, че имат два различни подлога – съответно ‘*io*’(аз) и ‘*Guido*’ (Гуидо). Единствено контекстът изяснява неизбежното двусмислие. Главният герой играе ролята на наблюдател, който описва и коментира душевното състояние и реакциите на съученика си Гуидо след краткия му разговор с една от техните съученички.

Неизказаният подлог на инфинитива “*essere*” се намира в анафорична връзка със собственото име “*Guido*” с функция на antecedent. Второто изречение от откъса затвърждава по неоспорим начин “*Guido*” като подлог на “*essere*”.

Номинативната верига на имплицитния подлог на инфинитива има следния вид. Първоспоменаване със синтактична функция на подлог, изразено чрез именна форма – “*Guido*”. Следвано е от нулева анафора със същата синтактична роля. Третата номинация, осъществена чрез същата именна форма, и следващите две слаби номинации (глаголно съгласуване и нулева анафора) запазват синтактичната функция на подлог.

Antecedentът се намира в подчинено изречение.

Guido – Ø – *Guido* – Ø – Ø

ADC(118/119)

Guido ha detto «Lo sai che mi è arrivata la cartolina del militare?» (...) Aveva un’aria preoccupata, in realtà (...)

Ha detto «Dovrei partire tra venti giorni, ma piuttosto me ne vado in esilio.» (...)

(...) gli ho chiesto «Ma non hai nessun modo di rinviare?»

«No» ha detto lui (...)

Gli ho chiesto «E adesso cosa vuoi fare?», anche se non ero sicuro di sentire la mia voce.

Lui ha detto «È un tale *sopruso* incredibile, che questo stato bastardo si senta in diritto di rapire una persona e sequestrarla per un anno».

<u>Guido (NPRO)</u> ha detto Гуидо каза	(PR)
«Lo sai «Знаеш ли,	(PR)
che <u>mi (CLIT)</u> è arrivata la cartolina del militare?» (...) че получих повиквателна?» (...)	(SEC)
<u>0 (ZP)</u> Ha detto Каза	(PR)
« <u>0 (ZP)</u> Dovrei partire tra venti giorni, «Би трябвало да замина след двадесет дни,	(PR)
ma piuttosto <u>0 (ZP)</u> me ne vado in esilio.» но по-скоро ще отида на заточение.»	(PR)
<u>Gli (CLIT)</u> ho chiesto Попитах го	(PR)
«Ma <u>0 (ZP)</u> non hai nessun modo di rinviare?» «Ама няма ли никакъв начин да отложиш?»	(PR)
«No» ha detto <u>lui (PRO)</u> (...) «Не» каза той (...)	(PR)
<u>Gli (CLIT)</u> ho chiesto Попитах го	(PR)
«E adesso cosa <u>0 (ZP)</u> vuoi fare?», «И сега какво ще правиш?»	(PR)
anche se non ero sicuro въпреки че не бях сигурен,	(SEC1°)
di <u>0 (Z)</u> sentire la mia voce. че чува гласа ми.	(SEC12°)
<u>Lui (PRO)</u> ha detto Той каза	(PR)
«È un tale sopruso incredibile, «Такъв невероятен произвол е,	(PR)
che questo stato bastardo si senta in diritto че тази идиотска държава се чувства в правото си	(SEC1°)
di rapire una persona да похити някого	(SEC12°)
e sequestrarla per un anno». и да го отвлече за година».	(SEC12°)

Имплицитният подлог на инфинитива “sentire” препраща към антецедента “Guido” (именна форма с функция на подлог) посредством серия от квазиантецеденти. Следващите номинации са все слаби (три местоименни клитики, пет глаголни съгласувания, една нулева анафора) с изключение на две ударени лични местоимения (“lui”).

Местоименните клитики имат синтактична функция на дателни допълнения, докато всички останали споменавания са с функция на подлог.

Антецедентът (“Guido”) се намира в главно изречение.

Съвкупността от главно изречение, съдържащо управляващия спрегнат глагол, плюс подчинено изречение с подчинен глагол в инфинитив (“non ero sicuro (*io*) di sentire (*io*) la mia voce”), изолирана от какъвто и да било контекст, представлява нелогичното твърдение „не бях сигурен, че чувам гласа си”. Нелогично, защото изглежда абсурдно човек да не е сигурен дали чува гласа си – или чува, или не чува собствения си глас. Още следващото изречение разрешава недоразумението – показва ни, че Гуидо е чул гласа на приятеля си, защото отговаря на въпроса му. В такъв случай смисълът на “non ero sicuro di sentire la mia voce” се оказва “non ero sicuro che lui sentisse la mia voce” („не бях сигурен, че (той) чува гласа ми“). Вероятно авторът е разчитал, че граматиката на текста (тоест, съпътстващият контекст) ще осигури еднозначност, за да си позволи да не спряга глагол там, където е било наложително от гледна точка на граматиката на изречението.

Guido – mi – Ø – Ø – Ø – gli – Ø – lui – gli – Ø – Ø – lui

ADC(143)

Willie era il ragazzone con la barba, ha fatto un cenno di saluto; lei si chiamava Rachel. Ci siamo presentati anche noi*, timidi (...) Guido (...) ha chiesto se gli seccava che unissimo il nostro tavolino al loro. Loro hanno detto di farlo pure; lo abbiamo spostato, sul fondo di pietre irregolari.

Willie era il ragazzone con la barba,
Уили беше едрото момче с брадата,

(PR)

ha fatto un cenno di saluto;
кимна за поздрав;

(PR)

lei si chiamava Rachel.
тя се казваше Рейчъл.

(PR)

* аз и Гуидо

Ci siamo presentati anche <u>noi (PRO)</u> , timidi (...) Представихме се и ние*, срамежливи (...)	(PR)
Guido (...) ha chiesto Гуидо (...) попита	(PR)
se gli seccava дали ще им пречи	(SEC1°)
che <u>Ø (ZP) unissimo</u> il <u>nostro (POSS)</u> tavolino al loro. да обединим нашата маса с тяхната.	(SEC2°)
<u>Loro hanno detto</u> Те казаха	(PR)
di <u>Ø (Z) farlo</u> pure; на направим така;	(SEC1)
lo <u>Ø (ZP) abbiamo spostato</u> , sul fondo di pietre irregolari. преместихме я върху пода от неравни камъни.	(PR)

За да се достигне до подлога на инфинитива “fare” (правя), е наложително да има контекст около сложното изречение, от което “fare” е част, тъй като в главното изречение “Loro hanno detto...” (Те казаха...) липсва допълнението на управляващия глагол “dire” (казвам), чиято незименна функция е да предизвестява подлога на следващия инфинитив.

Първият насочващ елемент, който отвежда до подлога на “farlo”, се явява под формата на глаголно съгласуване (“unissimo”) в ролята на квазиантецедент, подсилен от наличието на притежателната форма “nostro”. Истинският антецедент се оказва израен от лично местоимение с функция на подлог – “noi”.

Първоспоменаването е осъществено от лично местоимение с функция на подлог (“noi”). Следващите номинации са все слаби (две глаголни съгласувания и една нулева анафора) и с функция на подлог, с изключение на притежателната форма “nostro”, която е част от именна синтагма със синтактична функция на пряко допълнение.

Изречението, което съдържа антецедента е главно.

noi – Ø – nostro – Ø – Ø

ADC(164)

Due giorni più tardi ho detto a Roberta che volevo tornare a Lesvos (...). Le ho raccontato con poche omissioni cruciali i giorni e le notti che avevo passato insieme a Guido e agli altri, finché lei mi ha chiesto perché non le avevo proposto subito di tornarci, invece di seguirla a Paros così passivamente. (...) Alla fine siamo andati ad Atene e partiti per Lesvos.

Due giorni più tardi ho detto a Roberta След два дни казах на Роберта,	(PR)
che volevo tornare a Lesvos (...). че искам да се върна на Лесбос (...).	(SEC)
Le ho raccontato con poche omissioni cruciali i giorni e le notti Разказах ѝ, с малко съществени пропуски, за дните и нощите,	(PR)
che avevo passato insieme a Guido e agli altri, които бях прекарал заедно с Гуидо и другите,	(SEC1°)
<u>finché lei mi ha chiesto</u> докато тя ме попита	(SEC1°)
<u>perché non le avevo proposto subito</u> защо веднага не ѝ бях предложил	(SEC2°)
<u>di O (Z) tornarci</u> , да се върнем там,	(SEC13°)
invece di seguirla a Paros così passivamente. (...) вместо толкова пасивно да я следвам в Парос. (...)	(SEC14°)
Alla fine <u>O (ZP) siamo andati</u> ad Atene Накрая отидохме в Атина	(PR)
e <u>O (ZP) partiti</u> per Lesvos. и заминахме за Лесбос.	(PR)

Употребата на инфинитив в подчертаното изречение предопределя “io” или “lei” като възможни подлози на инфинитива “tornare” (връщам се). Спрегнатият глагол “siamo andati” (отидохме) разрешава съмнението като посочва истинския подлог на “tornare”, тоест “io e lei” (аз и тя). Преглед на останалата част на подчертаното изречение разкрива контраста между неяския подлог на “tornarci” и подлога на следващия инфинитив (“seguirla”), който е ясен без допълнителни пояснения. Без проблем и с лекота става ясно, че разказвачът е последвал в Парос личност, назована с личните местоимения “lei”, “le” и “la”, която сега го упреква, че не ѝ е предложил друга възможност. Не се разбира изобщо, обаче, кой трябва да се върне (“tornarci”) – ‘io’ (аз) или ‘lei’ (тя).

Както в откъса ADC(233-234), така и тук елементът, който насочва към подлога на инфинитива “tornarci” се намира след самия инфинитив – става въпрос за глаголно съгласуване (“siamo andati”). От тази гледна точка, номинативната верига на незиказания подлог на инфинитива “tornarci” се състои от три члена – първоспоменавање, реализирано с нулева анафора (става въпрос именно за инфинитива

“tornarci”) и две нулеви анафори (“siamo andati” и миналото причастие “partiti”, чийто спомагателен глагол “siamo” се подразбира).

Тъй като от формална гледна точка липсва истински антецедент, подлогът на “tornarci” става ясен единствено от следпоставен, тоест катафоричен елемент. Този елемент се намира в главно изречение.

Ø – Ø – Ø

ADC(233/234)

(Guido e Laurie) sono stati ospiti di parenti lontani di Laurie (...). (Guido) ci ha descritto una famiglia di cugini della madre di Laurie di cui sono stati ospiti a Toowoomba (...). Laurie l’ha convinto a scappare via di notte senza salutare nessuno, guidare fino all’alba e prendere con le ultime forze il traghetto per Frazer Island. (...)

Hanno passato una settimana chiusi gran parte del giorno in un bungalow di foglie di palma a fumare marijuana (...). Poi la loro irrequietezza li ha ripresi e sono tornati sulla costa (...).

(Guido e Laurie) (NPRO) sono stati ospiti di parenti lontani di Laurie (...). (PR)
(Гуидо и Лори) гостували на далечни роднини на Лори (...).

(Guido) ci ha descritto una famiglia di cugini della madre di Laurie (PR)
(Гуидо) ни описа семейството на братовчеди на майката на Лори,

di cui sono stati ospiti a Toowoomba (...). (SEC)
на които гостували в Туумба (...).

Laurie l’ha convinto (PR)
Лори го убедила

a Ø (Z) scappare via di notte (SECI1°)
да избягат през нощта

senza Ø (Z) salutare nessuno, (SECI2°)
без да се обадят на никого,

Ø (Z) guidare fino all’alba (SECI1°)
да шофират до зазоряване

e Ø (Z) prendere con le ultime forze il traghetto per Frazer Island. (...) (SECI1°)
и да хванат със сетни сили ферибота за остров Фрейзър. (...)

Ø (ZP) Hanno passato una settimana (...) in un bungalow di foglie di palma (PR)
Прекарвали седмица (...) в бунгало от палмови листа,

a Ø (Z) fumare marijuana (...). (SECI)
пушейки марихуана (...).

Poi la loro irrequietezza li (CLIT) ha ripresi (PR)
После отново ги обхванало безпокойството

e Ø (ZP) sono tornati sulla costa (...).
и се върнали на брега (...).

(PR)

Подлогът на всички тези инфинитиви, свързани със съчинителна и една подчинителна връзка, е “loro” (те), а не “lui” (той) = Guido, както погрешно насочва местоименната клитика на управляващия ги глагол (“l’” на “l’ha convinto”). Глаголната форма “hanno passato”, която следва инфинитивите, се оказва единственият насочващ елемент към подлога на серията инфинитиви – “loro due” (те двамата), тоест Гуидо и Лори.

Откъсът е интересен тъй като единственият насочващ елемент към подлога на инфинитивите се намира след тях в текста – спрегнатият в трето лице множествено число глагол “hanno passato” (прекарвали). Антецедентът “Guido e Laurie” не е в състояние сам да отведе до подлога на инфинитивите.

Guido e Laurie – Ø – Ø – Ø – Ø – Ø – Ø – li – Ø

ADC(368/369)

Poi una sera dopo cena abbiamo sentito una macchina arrivare nello spiazzo d’erba dietro casa. Paolo è uscito, con le reazioni di difesa territoriale (...) e un attimo dopo è tornato dentro, ha detto “È Guido con una ragazza”.

Siamo usciti tutti, ma non è stato uno dei nostri riincontri calorosi (...). Guido si è reso conto dell’imbarazzo generale; ha detto “Abbiamo deciso all’ultimo”, in tono di giustificazione. Blanca mi ha abbracciato piena di entusiasmo (...) sembrava l’unica persona a suo agio in questo momento (...).

Li abbiamo accompagnati alla seconda casa senza quasi parlare, Martina è andata a prendergli lenzuola e asciugamani. (...)

Appena siamo tornati in casa nostra Martina mi ha detto “Non so se è stata una buona idea venire con lei” e il suo tono mi ha fatto rabbia e quasi spavento.

Poi una sera dopo cena abbiamo sentito
После, една вечер след вечеря чухме

(PR)

una macchina arrivare nello spiazzo d’erba dietro casa.
няква кола да пристига в тревната площ зад къщата.

(SECI)

Paolo è uscito, con le reazioni di difesa territoriale (...)
Паоло излезе с вид на човек, който ще защитава територията си (...)

(PR)

e un attimo dopo è tornato dentro,
и след миг се върна вътре,

(PR)

ha detto каза	(PR)
“È <u>Guido</u> (NPRO) con una ragazza”. „Гуидо е, с някакво момиче“.	(PR)
Siamo usciti tutti, Излязохме всички,	(PR)
ma non è stato uno dei nostri riincontri calorosi (...). но това не беше една от нашите сърдечни срещи (...).	(PR)
<u>Guido</u> (NPRO) si è reso conto dell'imbarazzo generale; Гуидо схвана всеобщото смущение;	(PR)
<u>O</u> (ZP) ha detto Каза	(PR)
“Abbiamo deciso all'ultimo”, in tono di giustificazione. „Решихме в последния момент“, с оправдателен тон.	(PR)
Blanca mi ha abbracciato piena di entusiasmo (...) Бланка ме прегърна, изпълнена с ентузиазъм (...)	(PR)
sembrava l'unica persona a suo agio in questo momento (...). изглеждаше единственият човек, който се чувства добре в този момент (...).	(PR)
Li abbiamo accompagnati alla seconda casa Придружихме ги до втората къща	(PR)
senza quasi parlare, почти без да говорим,	(SECI)
Martina è andata a prendergli lenzuola e asciugamani. (...) Мартина отиде да им донесе чаршафи и кърпи. (...)	(PR)
Appena siamo tornati in casa nostra Щом се прибрахме вкъщи,	(SEC)
Martina mi ha detto Мартина ми каза	(PR)
“ <u>Non so</u> „Не знам	(PR)
<u>se è stata una buona idea</u> дали беше добра идея	(SEC1°)
<u>O</u> (Z) <u>venire con lei</u> ” да дойде с нея“	(SECI2°)
e il suo tono mi ha fatto rabbia e quasi spavento. и тонът ѝ ме ядоса и почти изплаши.	(PR)

Подлогът на инфинитива “venire” е свързан с антецедента “Guido”, тъй като изречението, което го съдържа, тоест “è stata una buona idea venire con lei”, препраща логично към “È Guido con una ragazza”. Освен това присъствието на съществителното “idea” играе ролята на мощен семантичен фактор, доколкото ни кара да си зададем въпроса „чия би могла да е идеята?“ Отговорът на този въпрос съвсем логично би отвел до подлога на инфинитива “venire”. В подобно изречение, водено от безличен израз като “...è stata una buona idea...” (беше добра идея), подлогът на глагола в инфинитив (в случая “venire”) изглежда сякаш има обобщен смисъл, а всъщност подлогът е “Guido”.

Номинативната верига на откъса има следния вид – първоспоменавање с функция на подлог, изразено посредством именна форма (“Guido”); втората номинация е повторение на първата; третата номинация представлява глаголно съгласуване, а четвъртата се явява под формата на нулева анафора. Всички номинации имат синтактичната функция на подлог. Следователно става въпрос за случай на структурна еднородност.

Антецедентът се намира в главно изречение.

Guido – Guido – Ø – Ø

4.3 Изводи

Анализът на откъсите, поделени на отделни прости изречения, води до следните изводи:

- Подялбата на изреченията на главни (PR) и подчинени (SEC или SECI) показва лек превес на главните – от всичко 260 изречения, главни са 150 (тоест около 58%).
- Подчинените експлицитни и имплицитни изречения имат почти еднакво присъствие (57 подчинени експлицитни срещу 53 подчинени имплицитни изречения).

От анализа на схемите на номинативните вериги на двадесетте откъса се стига до следните заключения¹⁰²:

- От 140 номинации (вкл. антецедентите), 83 са елипсите (отбелязани в схемите на номинативните вериги със знака Ø, а в табл. 1 със сиглите Z и ZP) или почти 60%, тоест почти две трети от всички номинации. Броят на номинациите и синтактичният им статут също са посочени в двете следващи таблици.

¹⁰² Количественият анализ е извършен като са взети под внимание двата варианта за интерпретация на откъса FV(110).

- Всичко това налага извода, че като член на номинативната верига на подлога на инфинитива с неясна референция, преобладава елипсата.
- Констатацията на Добрева и Савова¹⁰³ във връзка с редуването на различните видове подемане на предходна номинация, идва в подкрепа на предположението, че текстовата граматичност на откъсите, които съдържат инфинитив с подлог с неясна референция, е осигурена въпреки значителното присъствие на явлението елипса.

4.4 Основни кореферентни форми, отнасящи се до имплицитния подлог на инфинитива и синтактична им функция¹⁰⁴

Брой номинации, отнасящи се до имплицитния подлог на инфинитива	Използвани референциални средства						Синтактична функция			
	NPRO	PRO	CLIT	ZP	Z	POSS	Подлог	Пр. доп.	Непр. доп.	други
MA(29) 5	1	-	-	1	3	-	5	-	-	-
MA(40-1) 5	3	1	-	-	1	-	4	-	1	-
AB(51-2) 11	-	1	4	5	1	-	7	-	4	-
FV(28) 10	-	-	1	7	2	-	9	1	-	-
FV(34) 3	-	1	1	-	1	-	1	1	1	-
FV(60) 12	1	-	3	4	2	2	7	1	2	2
FV(67) 8	-	2	-	3	3	-	7	-	1	-
FV(89) 5	1	1	2	-	1	-	2	2	1	-
FV(110)[M.] 5	-	1	1	2	1	-	3	1	1	-
[G.] 9	4	-	-	4	1	-	7	-	-	2
FV(220) 2	1	-	-	-	1	-	2	-	-	-
FV(257) 7	-	1	1	2	2	1	5	-	1	1
ST(61a) 6	-	-	2	2	2	-	4	1	1	-
ST(61b) 5	-	-	2	-	3	-	3	1	1	-
ST(67-8) 9	2	-	1	2	3	1	7	-	1	1
ADC(22) 5	2	-	-	1	2	-	5	-	-	-
ADC(118-9) 12	1	2	3	5	1	-	9	-	3	-
ADC(143) 5	-	1	-	2	1	1	4	-	-	1
ADC(164) 3	-	-	-	2	1	-	3	-	-	-
ADC(233-4) 9	1	-	1	2	5	-	8	1	-	-
ADC(368-9) 4	2	-	-	1	1	-	4	-	-	-
140	19	11	22	45	38	5	106	9	18	7

Табл. 1

¹⁰³ Срв. Добрева, Савова 2000: 191 – „Различните видове подемане на предходна номинация при изграждането на цялата номинативна верига се редуват в определени съотношения, регулирани от необходимостта да се осигури текстовата граматичност...”

¹⁰⁴ Количественият анализ е извършен като са взети под внимание двата варианта за интерпретация на откъса FV(110).

Таблицата илюстрира контекстовите условия, при които функционира инфинитивният подлог с неясна референция в примерите от корпуса. Данните показват синтактичните функции, които имат и референциалните средства, чрез които биват изразени членовете на номинативната му верига, както и честотата им на употреба във всеки отделен откъс и във всички откъси взети заедно.

Що се отнася до кохезията, съпоставка на резултатите показва, че по отношение на референциалните средства, преобладават слабите номинации, тоест елипсите на подлога (45 глаголни съгласувания – ZP и 38 нулеви анафори – Z), следвани от местоименните неударени форми (общо 22 – CLIT), докато значително по-малко са именните форми (19 – NPRO), както и местоименните ударени форми (11 – PRO) и притежателните форми (5 – POSS).

Инфинитивният подлог с неясна референция участва в номинативни вериги, в които останалите кореферентни форми са предимно подразбрани (имплицитни), а не толкова явно изразени (експлицитни). В номинативната верига най-често му е отредена функцията на подлог (106 номинации), като не са пренебрегнати и други синтактични функции, макар и представени по-скромно – пряко допълнение (9 номинации) и непряко допълнение (18 номинации).

Би могло да се заключи, че преобладаващото кохезивно средство е приемствеността на подлога на инфинитива. Той бива изразен преди всичко чрез празни (елипси или нулеви анафори) и слаби кореферентни средства (местоименни клитики), което прави задачата на реципиента по-трудна (срв. Кини 1999: 273).

4.5 Видове номинации и тяхната синтактична и референциална функция¹⁰⁵

В таблицата са представени различните номинации на имплицитния подлог на инфинитива, извлечени от корпуса, с оглед на следните фактори:

1. синтактична функция на antecedента/постседента и референциалното средство, чрез което е изразен;
2. видове номинации с оглед на синтактичната им функция;
3. брой и видове номинации според референциалното средство, чрез което са изразени;
4. синтактичен статут на изречението, което съдържа antecedента/постседента.

стр.	антецедент / постцедент	следващи номинации	изречение, което
------	-------------------------	--------------------	------------------

¹⁰⁵ Анализът е извършен като са взети под внимание двата варианта за интерпретация на откъса FV(110).

	<i>(синтактична функция и референциално средство, което ги изразява)</i>	<i>синтактична функция</i>	<i>видове номинации (референциално средство)</i>	<i>съдържа antecedenta/ postcedenta</i>
MA (29)	“nonna” – подлог именна форма	-подлог -подлог	-глагол. съгласуване -3 нулеви анафори	главно
MA (40-1)	“tutti i Tedeschi invasori dell’Italia” – подлог именна форма	-подлог -подлог -непряко доп.	-нулева анафора -2 именни синтагми (синоними на antecedenta) -ударено местоимение	подчинено
AB (51-2)	“io” – подлог лично местоимение	-подлог -подлог -4 дат. доп.	-5 глагол. съгласувания -нулева анафора -4 неударени местоим.	главно
FV (28)	“non era ancora arrivato” – подлог глаголно съгласуване/елипса	-пряко доп. -подлог -подлог	-неударено местоим. -6 глагол. съгласувания -2 нулеви анафори	главно
FV (34)	“per me” – непряко доп. лично местоимение	-подлог -пряко доп.	-нулева анафора -неударено местоим.	главно
FV (60)	“sto con Sophie” – подлог глаголно съгласуване/елипса	-подлог -подлог -дателно доп. -пряко доп. -непряко доп. -пряко доп. -сказуемно определение	-3 глагол. съгласувания -2 нулеви анафори -2 неударени местоим. -неударено местоим. -притежат. (част от именна синтагма) -притежат. (част от именна синтагма) -именна форма	главно
FV (67)	“tu” – подлог лично местоимение	-подлог -непряко доп. -подлог	-3 глагол. съгласувания -ударено местоимение -3 нулеви анафори	подчинено
FV (89)	“Federico” – непр. доп. именна форма	-пряко доп. -подлог -дателно доп. -подлог	-неударено местоим. -нулева анафора -неударено местоим. -лично местоимение	главно
FV (110) [M.]	“mentre scrivevo” – подлог (аз-разказвачът) глаголно съгласуване/елипса	-подлог -подлог -пряко доп. -непряко доп.	-глаголно съгласуване -нулева анафора -неударено местоим. -ударено местоимение	подчинено
FV (110) [G.]	“il papà di Fede” – подлог именна форма	-подлог -подлог -подлог -звателен падеж	-4 глагол. съгласувания -нулева анафора -собствено име -2 собствени имена	главно
FV (220)	“la gente” – подлог именна форма (postcedent)	-подлог	-нулева анафора	подчинено
FV (257)	“mia figlia” – подлог	-дателно доп. -подлог -подлог	-ударено местоимение -2 глагол. съгласувания -2 нулеви анафори -клитика (местоим.)	подчинено

	именна форма		частица)	
ST (61a)	“non ho più pensato a lei” – подлог глаголно съгласуване/елипса	-пряко доп. -дателно доп. -подлог -подлог	-неударено местоим. -неударено местоим. -2 нулеви анафори -глаголно съгласуване	главно
ST (61b)	“ mi è tornato in mente” – дателно допълнение лично местоимение	-пряко доп. -подлог	-неударено местоим. -3 нулеви анафори	главно
ST (67-8)	“tua madre” – подлог именна форма	-дателно доп. -непряко доп. -подлог -подлог -подлог	-неударено местоим. -притежат. (част от именна синтагма) -2 глаг. съгласувания -3 нулеви анафори -именна форма	главно
ADC (22)	“Guido” – подлог именна форма	-подлог -подлог -подлог	-2 нулеви анафори -именна форма -глаголно съгласуване	подчинено
ADC (118-9)	“Guido” – подлог именна форма	-дателно доп. -подлог -подлог -подлог	-3 неударени местоим. -5 глаг. съгласувания -нулева анафора -2 лични местоимения	главно
ADC (143)	“poi” – подлог лично местоимение	-подлог -подлог -пряко доп.	-2 глаг. съгласувания -нулева анафора -притежат. (част от именна синтагма)	главно
ADC (164)	“siamo andati” – подлог глаголно съгласуване/елипса (постцедент)	-подлог -подлог	-нулева анафора -глаголно съгласуване	главно
ADC (233-4)	“Guido e Laurie” – подлог именна форма	-подлог -подлог -пряко доп.	-5 нулеви анафори -2 глаг. съгласувания -неударено местоим.	главно
ADC (368-9)	“Guido” – подлог именна форма	-подлог -подлог -подлог	-именна форма -глаголно съгласуване -нулева анафора	главно

Табл. 2

Номинациите тип глаголно съгласуване (ZP) или нулева анафора (Z) имат неизменно функция на подлог, точно както имплицитния подлог на инфинитива, който предизвестяват или който подемат. Клитиките имат винаги синтактична функция, различна от тази на подлога.

Броят на слабите номинации (глаголно съгласуване, нулева анафора, неударено лично местоимение) превъзхожда значително броя на силните номинации (именна форма, ударено лично местоимение).

Инфинитивният подлог с неясна референция представлява номинация без промяна на синтактичната функция, тъй като антецедентът му и следващите номинации

имат, в повечето от откъсите, предимно роля на подлог (в трите случая на катафорична връзка постцедентите не правят изключение, тъй като изпълняват винаги синтактичната функция на подлог).

Възможно обяснение за жизнеността на имплицитния подлог на инфинитива би могло да се потърси във функционалния принцип за съотношение между типа antecedent и вида проформа¹⁰⁶, формулиран от Гивон (Гивон 1983) и цитиран от М. Берета. Според този принцип „проформата трябва да бъде толкова по-слаба от формална гледна точка, непрозрачна и неексплицитна, колкото по-леснооткриваем е antecedentът. И обратно – проформата трябва да е толкова по-ясна, прозрачна и експлицитна, колкото по-труден за откриване е antecedentът в (кон)текста.” (Берета 1990: 93, мой превод). Този принцип поражда извода, че вероятно употребата на инфинитив в примерите от корпуса е възможна, въпреки неприемливото за граматиката на изречението несъответствие на подлога му с този на главния глагол, тъй като antecedentът (или постцедентът) на инфинитивния подлог е леснооткриваем в контекста независимо от референциалното средство, посредством което е изразен и от факта, че отстоянието спрямо инфинитивния подлог с неясна референция може и да не е малко. Оказва се, че текстовата граматичност е осигурена.

¹⁰⁶ За значението на термина „проформа“ вж. 1.8.1.2.2.

V. Анализ на отговорите на информантите¹⁰⁷

Откъсите, включени в корпуса, са представени за целите на анализа в настоящата глава в два варианта – кратък и разширен. Анализът обхваща и двата варианта, за да се установи дали инфинитивният подлог е разбираем във всеки от случаите. Това дава информация за статуса (семантико-синтактичен) с оглед на разбирането.

Всеки един от откъсите е придружен от отговорите на анкетирания, подредени в табличен вид, както и от критичен преглед, който, подобно на анализа в глава 4, не се ограничава до текстолингвистичния подход, а стига и по-далече, черпейки, всеки път, когато е нужно, от понятийния апарат на прагматиката и на когнитивната лингвистика. Важно е също така да се отбележи, че отговорите са описани в таблиците според оригиналния правопис и пунктуация, предложени от информантите. Анализът е резултат на собствена интерпретация на отговорите на респондентите. Използваният метод за анализ е съгласуван с датския италианист, специалист в областта на италианското езикознание и в частност на текстовата лингвистика и на италианския инфинитив, проф. Гунвер Сkjоуте.

Представянето в кратка и разширена версия на примерите от корпуса е направено с оглед на разсъжденията на М.-Е. Конте за връзката между кохерентност и реинтерпретация (срв. М.-Е. Конте 1988: 84). Тя развива тезата за интерпретация на част от текст и на следващи части от същия този текст, в смисъл, че първият вид интерпретация е възможно да се окаже несъвместим с втория. Анализът на кратките откъси, последвани от анализите на дългите, отразяват изтъкнатата от Конте действителност: „в хода на когнитивната обработка на даден текст, интерпретативните хипотези на адресата могат да претърпят промени...” (пак там, мой превод). Казано другояче, интерпретативните хипотези на информантите във връзка с имплицитния подлог на инфинитива обикновено се променят при преминаване от краткия към разширения откъс. И освен това анализът, който правят носителите на езика на разширените откъси, представлява един вид реинтерпретация (реинтерпретация на информацията, съдържаща се в съответните кратки откъси), все според

¹⁰⁷ Тъй като в българския език няма инфинитив и преводът от италиански на български на емпиричната част от изследването го прави трудно разбираемо и на места безсмислено за българския читател, глава 5 е представена в първоначалния ѝ вид, на италиански, в Приложение 3.

Текстът на италиански в настоящата глава, представляващ оригиналния откъс и отговорите на информантите, е представен на светлосив фон.

терминологията, използвана от Конте: „реинтерпретацията е форма на динамичния процес на интерпретация между текст и тълкувател. Тълкувателят се намира в ситуация на *problem-solving*”, в търсене на последователен, на завършен смисъл, в който да интегрира интерпретацията на смущаващия елемент (на несъвместимия сегмент)” (пак там, мой превод).

Тезата на Янсен за експлицитната и имплицитната информация (срв. Янсен 1999: 161) предлага интересна гледна точка към въпроса за вида информация, която изразява неявният подлог на инфинитива в двата вида откъси: „Експлицитната информация е тази, за която съществуват конкретни корелати в текста. Адресантът избира в тези случаи да поднесе информацията в отворена форма, тоест да я активира директно в ума на събеседника чрез дадена последователност от езиков материал. Видът и количеството на езиковия материал, чрез който информацията се извиква е много променлив. Едни и същи елементи на съдържанието могат да бъдат активирани, например, с ‘пълни’, тоест лексикални думи (...) или пък могат да бъдат активирани, или по-скоро повторно активирани, с граматични думи, като анафоричното подемане с проформи, включително нулевия подлог както на спрегнатите глаголи, така и на конструкциите с неспрегнат глагол (...).” (срв. Янсен 1999: 158, мой превод).

В кратките откъси става въпрос за имплицитна информация, тъй като неявният подлог на инфинитива няма конкретен корелат в текста. Респондентите са се опитали да извлекат липсващата информация чрез инференция. От отговорите им става ясно, че опитът за възстановяване на смисловата цялост в тези случаи е неуспешен, което показва, че изходната информация не е достатъчна, за да активира специфичните и по-обща познания на реципиента. Дългите откъси са пример за наличие на експлицитна информация, доколкото неявният подлог на инфинитива има конкретен корелат в текста. В конкретния случай на имплицитния подлог на инфинитива очевидно става въпрос за повторно активиране посредством нулева анафора на поднесена по-напред в текста информация.

Преди да преминем към интерпретацията и анализа на отговорите на информантите, да припомним още веднъж инструкциите за попълване на анкетата:

На страниците, които следват, ще намерите 14 изречения. Прочети ги внимателно едно по едно и се опитай да попълниш двете празни полета под всяко изречение с нужната информация според инструкциите:

1) В кутийката, отбелязана с номер 1, която следва всяко изречение, се опитай да посочиш, евентуално с местоимение (аз, ти, той...), човека или обекта, който извършва действието¹⁰⁸, изразено от подчертания глагол.

2) В кутийка номер 2 посочи елемента от изречението, който ти помогна да достигнеш до тази информация.

Необходимо е да се спомене също така, че един от двадесетте информанти, отбелязан със звездичка (*) във всяка таблица, не е попълнил голяма част от отговорите, като е изтъкнал следната причина: „Разбирам целта на анкетата, но не ми беше възможно да отговоря за природата на инфинитива, който по дефиниция е а-персонален глагол и следователно без подлог, доколкото лично аз го чувствам. В много случаи изразява „цел“ или самият той представлява подлога на изречението.“ (мой превод).

Анализът на откъсите следва предварително установения ред в глава 4 (срв. 4.1).

5.1 Анализ на откъсите от “Mal di pietre” („Лек за камъни”) на М. Агус

Първите два откъса, съответно МА(29) и МА(40/41) са извлечени от романа “Mal di pietre” („Лек за камъни“) на М. Агус¹⁰⁹.

МА(29)

non c'era pericolo di dimenticarlo

MAS	1	di dimenticare lui	2	il pronome “lo”
ALI	1	tutti i soggetti sono possibili (dipende dal contesto precedente)	2	verbo all’infinito
FED	1	esso (compl. oggetto)	2	il pron. pers. compl. “lo”
VIV	1	io/lui/lei/loro/noi (dipende dalla presenza o meno di un discorso libero indiretto)	2	infinito + pronome -lo
MAR	1	noi	2	di
BET	1	non si sa	2	per me? noi? voi?
SIM	1	io	2	dimenticarlo
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	non c'è soggetto
SAM	1	---	2	---
SIB	1	---	2	---

¹⁰⁸ С цел да се избегне употребата на каквато и да било специализирана терминология в анкетата, интервюираните са приканени да посочат не синтактичния подлог на инфинитива, а вършителя на действието, изразено от глагола в инфинитив. Независимо от семантичната роля на синтактичния подлог на инфинитива, информантите посочват без колебание именно него като вършител на действието, изразено от глагола в инфинитив. Затова и по-нататък в изследването, когато става въпрос за имплицитния подлог на инфинитива (но не и за неговите предходни или следходни номинации в номинативната верига, чиято синтактична функция може и да не е подлог), той бива наричан още вършител на действието.

¹⁰⁹ За публикувания превод на български на откъсите от 5.1 вж. Приложение 4.

T	1	io / tu / lui-lei / noi / voi / loro	2	dimenticare
VAN	1	lei	2	“-lo” di dimenticarlo
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	impersonale	2	forma impersonale del verbo
ALF	1	io	2	---
FLA	1	noi / io / voi / tu / lui / lei / loro	2	non c’era pericolo
FRA	1	io / noi	2	dimenticarlo
STE	1	io / noi	2	dilo

Измежду предположенията на информантите заслужава специално внимание отговорът на VIV, според който подлогът на инфинитива „зависи от наличието или липсата на непряка реч“. Вероятно анкетираният очаква главно изречение, което да въведе непряка реч и което да изясни кой е подлогът на инфинитива. По същия начин са реагирали носителите на езика по повод на следващия кратък откъс, МА (40/41), като са посочили за вършител на действието, изразено от инфинитива, подлога на главното изречение “diceva sempre che” („казвал винаги, че“), което въвежда непряката реч. Подобен отговор е ценно свидетелство за това как, оказвайки се пред дадена конструкция, носителите на езика имат определени очаквания по отношение на тълкуването ѝ, като се опират на собствения си езиков опит¹¹⁰.

При по-подробен преглед на отговорите на информантите правят впечатление няколко странни явления. На първо място, любопитен е фактът, че клитиката “-lo” е послужила за насочващ елемент на седем от анкетираните, които заявяват, че с нейна помощ са разбрали кой е подлогът на инфинитива. Още по-странно е, че всички те са посочили различни подлози – той, тя, аз, ние, те.

На второ място, учудващо е, че носителите на езика, с изключение на трима, не са обърнали внимание на факта, че става въпрос за безличен израз (“non c’era pericolo di + infinito” = нямаше опасност да + глагол), който по правило прави и следващия го инфинитив безличен. Други трима от анкетираните са посочили като възможни всички подлози заради наличието на глагола в инфинитив. По този начин те са заявили, че не е възможно да се определи еднозначно кой върши действието, изразено от инфинитива.

На последно място, остава без логично обяснение изборът на един от информантите, според когото предлогът “di” е елементът, който насочва към подлога на инфинитива.

¹¹⁰ Срв. Симоне (1996: 35): „... нашият ум има склонността да изработва очаквания върху всеки текст, пред който се намира. (...) Въобще, умът в известен смисъл е консервативен – ако всеки текст е напълно различен от останалите, за да го разберем (или напишем) би било необходимо такова усилие, което да ни откаже да опитаме.“

MA(29)

Il Reduce (...) nonostante avesse una gamba di legno e la stampella era un uomo bellissimo. Nonna, dopo cena, appena arrivata in camera, subito si mise allo scrittoio a descriverlo nei particolari, così se non lo avesse visto più nell'albergo, non c'era pericolo di dimenticarlo.

MAS	1	la nonna	2	la frase è costruita in modo che il sogg. di “dimenticare” è la nonna
ALI	1	nonna (lei)	2	nonna (unico soggetto del periodo “Nonna...dimenticarlo”)
FED	1	lo	2	il contesto
VIV	1	lei	2	nonna si mise a descriverlo
MAR	1	noi	2	nonna – a descriverlo
BET	1	la nonna, lei	2	il soggetto
SIM	1	lei	2	nonna
AND	1	lei	2	nonna
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	nonna	2	“di dimenticarlo”=che (lei) lo dimenticasse
SAM	1	lei	2	nonna
SIB	1	ella	2	nonna
T	1	lei	2	nonna
VAN	1	la nonna	2	-lo di “dimenticarlo”
Anonimo 1	1	lei	2	nonna si mise a descriverlo
Anonimo 2	1	lo	2	nonna
ALF	1	lei	2	nonna
FLA	1	lei	2	nonna si mise a descriverlo
FRA	1	egli (lui)	2	era un uomo
STE	1	lei	2	sogg. espresso “nonna”

По-голямата част от анкетираните (15 от тях) са посочили “nonna” (баба) или “lei/ella” (тя) като референт на неизказания подлог на “dimenticarlo”. Ако се следва постулатът, че предикацията свързва antecedента с проформата (Конте 1988: 25), може да се предположи, че именно тази реалност е била отчетена от информантите, които са припознали в сказуемото “si mise” елемента, който ги е насочил към именната синтагма “nonna” като antecedент на неизразения подлог.

Четири случая на погрешно тълкуване, въпреки наличието на достатъчно обширен контекст, са резултат по-скоро на недоглеждане, а не сигнал, че препратката към референта не е точна и еднозначна.

MA(40/41)

diceva sempre che non c'era ragione strategica per aver mutilato la città in quel modo

MAS	1	non è possibile comprendere se il sogg. della mutilazione è colui che “diceva”	2	---
ALI	1	lui / lei	2	diceva
FED	1	egli (soggetto)	2	l’uso dell’infinito passato
VIV	1	lui/lei/loro/noi/voi	2	“diceva sempre”
MAR	1	essi	2	per aver
BET	1	non si sa	2	---
SIM	1	lui	2	diceva
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	---
SAM	1	---	2	---
SIB	1	---	2	---
T	1	lui / loro / noi	2	diceva
VAN	1	il generale	2	ragione strategica
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	lui	2	diceva
ALF	1	lui	2	diceva
FLA	1	loro / lui / lei	2	diceva, mutilato la città
FRA	1	egli / essa	2	diceva
STE	1	noi / essi	2	diceva

Простото изречение “diceva sempre che” („казвал винаги, че“) се оказва излишно, тъй като и без него инфинитивът “aver mutilato” е предшестван от управляващ спрегнат глагол – това е безличният “non c’era”. Вероятно и отговорите в анкетата щяха да бъдат различни без “diceva sempre che”, след като половината от информантите са били повлияни именно от присъствието на глагола “diceva” („казвал“) като са предположили, че неговият подлог е подлог и на сложния инфинитив “aver mutilato”. Резултатите от анкетата показват, че наличието на глагол, който въвежда непряка реч, кара носителите на езика да посочват неговия подлог и като подлог на следващия глагол в инфинитив. Само един от информантите (MAS), коментира с право, че „не е възможно да се разбере дали подлогът на съсипването е този, който ‘казвал’“. Останалите десет анкетирани, които не са взели под внимание глагола “diceva”, са дали следните отговори: четирима от тях не са дали никакъв отговор; един от запитаните е коментирал, че не е ясно кой е подлогът; други двама са констатирани, че подлогът е безличен; два от отговорите посочват като подлози съответно “egli” (той) и “essi” (те), като привеждат странни аргументи; накрая има и едно мнение, че подлогът на инфинитива е “il generale” („генералът“) – вероятно анкетираният е достигнал до този подлог с малко въображение като е имал предвид ограничения контекст, в който се говори за “ragione strategica” („стратегическа причина“).

MA(40/41)

Anche l'idea di nonna, pur non intendendosi di politica, era che non è possibile che tutti i Tedeschi invasori dell'Italia fossero cattive persone. (...) Suo marito, che invece di politica si intendeva (...) diceva sempre che non c'era ragione strategica per aver mutilato la città in quel modo, eppure tutti i piloti dei B17, le fortezze volanti, non potevano essere malvagi, no? Ci saranno state anche fra loro delle brave persone.

MAS	1	i tedeschi	2	si parla di piloti tedeschi, dunque sono loro ad aver mutilato la città
ALI	1	loro	2	piloti, fortezze
FED	1	essi (i tedeschi)	2	il contesto
VIV	1	loro	2	frase con “i tedeschi”
MAR	1	i piloti dei B17	2	anche fra loro
BET	1	i Tedeschi invasori	2	chi ha mutilato?
SIM	1	loro	2	Tedeschi
AND	1	loro	2	tedeschi
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	---
SAM	1	essi	2	i tedeschi
SIB	1	essi	2	i piloti
T	1	loro	2	i tedeschi
VAN	1	gli invasori	2	politica
Anonimo 1	1	essi	2	i tedeschi invasori d'Italia
Anonimo 2	1	essi	2	tedeschi
ALF	1	loro	2	i tedeschi
FLA	1	loro	2	tedeschi, piloti dei B17
FRA	1	essi (loro)	2	tutti i tedeschi / piloti
STE	1	essi	2	sogg. espresso “tedeschi”/”i piloti”

С изключение на един от информантите, всички останали са посочили не някакъв безличен подлог, а “i Tedeschi” („германците“) в ролята на неизразен, но подразбран подлог на сложния инфинитив “aver mutilato”. Очевидно анкетираните са прибегнали до „компактния пакет от вече складирани и споделени познания, тоест до част от нашата енциклопедия“ (Симоне 2008: 447). Знанията, почерпани от тази енциклопедия, се отнасят до факта, че „германците нашественици в Италия“ са свързани несъмнено със събитията около Втората световна война и бомбардировките на немците над Италия.

В такъв случай, “i piloti dei B17” („пилотите на B17“) представлява семантично повторение на първоспоменаването “i Tedeschi invasori dell'Italia” („германци нашественици в Италия“), изразено посредством перифраза. Семантичното повторение е осъществено на базата на фонови познания, които се предполага, че са споделени от

продуцента и реципиента. Очевидно е, че перифразата не е затруднила реципиентите. Още повече, че шест от информантите са посочили “i piloti” („пилотите“) за елемента, който ги е насочил към подлога на “aver mutilato”.

Откъсът е отлична илюстрация на неизразения ясно и точно подлог на инфинитива в текста, но достижим чрез споделените фонови познания, благодарение на семантични и прагматични фактори.

5.2 Анализ на откъса от “Novecento” („Новеченто“) на А. Барико

Откъсът AB(51/52) е извлечен от романа “Novecento” („Новеченто“) на А. Барико.

AB(51/52)

Come sono andate le cose, poi, **dopo esser sceso** da là, quella è un'altra storia.

MAS	1	dopo che lui è sceso	2	essere sceso (il verbo)
ALI	1	lui	2	sceso
FED	1	Qui c'è un'ambiguità: potrebbe sia essere “io” sia “egli” a seconda del soggetto della frase che qui non è riportato.	2	L'ambiguità è comunque ristretta a queste due sole possibilità perché il participio passato “sceso” è declinato alla forma maschile singolare.
VIV	1	io / lui	2	“sceso” (dice che il soggetto è maschile e singolare)
MAR	1	lui	2	esser sceso
BET	1	non si sa	2	---
SIM	1	io	2	sceso
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io / tu / egli	2	sogg. implicito, dipende dal contesto
SAM	1	lui / lei	2	sceso
SIB	1	io	2	...esser sceso...
T	1	lui	2	sceso
VAN	1	lui	2	sceso
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	io	2	sono, sceso
ALF	1	io	2	sceso
FLA	1	io / lui	2	sceso
FRA	1	egli	2	sceso
STE	1	io / egli	2	...sceso...

Сложният инфинитив “esser sceso” дава възможност да се разбере, че подлогът му е в мъжки род, ед. ч., без обаче да дава информация за лицето. По-голямата част от

информантите са изразили подобно мнение, като почти всички са дали доста логични обяснения за избора, който са направили.

Всички анкетирани, които са посочили миналото причастие “sceso” като насочващ елемент, са изказали три възможни предположения за подлога на инфинитива – “io” („аз“) (четирима от информантите), “lui” („той“) (шест отговора) или и двете лица едновременно (пет отговора). Действително, миналото причастие се оказва максимумът информация, която предлага изречението във връзка с подлога на инфинитива. Изборът на информантите се оказва улеснен от синтактична особеност – става въпрос за сложен инфинитив и при това спрегнат със спомагателния глагол “essere” („съм“), което предполага съгласуване по род и число на причастията (втората част на сложната глаголна форма) с подлога на инфинитива.

Отговорът на МІС изглежда най-пълен, защото с право предвижда като възможни подлози не само “io” („аз“) и “egli” („той“), но също и “tu” („ти“), като изключва единствено “lei” („тя“), тъй като е в женски род и е несъвместим с миналото причастие в мъжки род.

Без логично обяснение остава изборът на SAM на “lei” („тя“) като подлог. Още повече, че е мотивирал решението си с формата на миналото причастие.

Единственият респондент, който е отговорил, че не е ясно кой е подлогът (BET), може би е искал да каже, че не е възможно подлогът на инфинитива да бъде посочен еднозначно.

Освен двамата информанти, които не са изразили никакво предположение, изпъква и още един отговор, в който се предполага, че подлогът е безличен.

AB(51/52)

Io, dal *Virginian*, ci scesi il 21 agosto 1933. C'ero salito sopra sei anni prima. Ma mi sembrava fosse passata una vita. Non ci scesi per un giorno o per una settimana: ci scesi per sempre. (...) Avevo chiuso, con l'Oceano.

Non è che non mi piacesse quella vita (...) non riuscivo a pensare veramente che potesse andare avanti per sempre. Se fai il marinaio allora è diverso, il mare è il tuo posto, ci puoi stare fino a schiattare e va bene così. Ma uno che suona la tromba... Se suoni la tromba, sul mare sei uno straniero, e lo sarai sempre. Prima o poi, è giusto che torni a casa. Meglio prima, mi dissi. (...)

Come sono andate le cose, poi, **dopo esser sceso** da là, quella è un'altra storia. Magari mi riusciva perfino di combinare qualcosa di buono se solo non si ficcava di mezzo quella dannata guerra, pure lei.

MAS	1	io	2	il modo del verbo (inf. passato)
ALI	1	io	2	narrazione in 1 ^a persona
FED	1	io	2	il contesto
VIV	1	io	2	“mi piacesse”, “mi dissi”
MAR	1	io	2	mi piacesse-riuscivo-mi dissi
BET	1	io	2	discorso in 1 ^a persona
SIM	1	io	2	Io, dal Virginian
AND	1	io	2	io
*LUC	1	io - narratore	2	si ricollega a “Io, dal Virginian...”
MIC	1	io	2	tutto il brano è in 1 ^a persona
SAM	1	io	2	Io
SIB	1	io	2	Io,.....scesi
T	1	io	2	io
VAN	1	io	2	verbi alla 1 ^a persona
Anonimo 1	1	io	2	dal Virginian scesi
Anonimo 2	1	io	2	verbo
ALF	1	io	2	io
FLA	1	io	2	io... non ci scesi / ci scesi
FRA	1	io	2	mi riusciva
STE	1	io	2	sogg. espresso “io” + sceso

Информантите са били единодушни по отношение на подлога на инфинитива и девет от тях са посочили като негов референт личното местоимение “io” („аз“) , с което започва откъсът.

За насочващ елемент са послужили различни морфосинтактични особености – повествованието в първо л. ед. ч. (факт, посочен от поне шест от анкетираните); клитиките “mi” („ми“ = на мен) с функция на датив пред спрегнатите глаголи “piacesse” и “dissi” (посочени от двама от информантите); миналото причастие “sceso” („слязъл“), като част от сложния инфинитив, употребено в м. р. ед. ч. (особеност, изтъкната от двама от носителите на езика).

5.3 Анализ на откъсите от “Un posto nel mondo” („Кътче в света”) на Ф. Воло

Откъсите които следват, по-точно тези от FV(28) до (FV)257, са част от романа “Un posto nel mondo” („Кътче в света”) на Ф. Воло¹¹¹.

FV(28)

¹¹¹ За публикувания превод на български на откъсите от 5.3 вж. Приложение 4.

Lasciando stare il terremoto, quale sarà delle quattro possibilità per non venire?

MAS	1	la frase non è corretta	2	---
ALI	1	?	2	?
FED	1	egli / ella (soggetto)	2	In realtà questa frase è in un italiano molto colloquiale, quindi scorretto dal punto di vista formale... comunque a suggerirmi l'individuazione del referente è l'uso della congiunzione "per".
VIV	1	io/tu/lui/lei/noi/voi/loro	2	forma diretta + forma imperson.
MAR	1	lui/lei	2	venire
BET	1	non si sa	2	ambiguità del verbo all'infinito; per me? noi? etc.
SIM	1	lui	2	---
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	---
SAM	1	---	2	---
SIB	1	egli / ella	2	venire
T	1	lui / lei - loro	2	per non venire
VAN	1	i terremotati	2	terremoto
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	tu, lui, voi, loro	2	lasciando
ALF	1	tu	2	---
FLA	1	lui / lei / loro	2	venire
FRA	1	egli / essa / loro	2	per non venire
STE	1	egli	2	...per non ...

Сред единадесетте опита, които са направили анкетираните да мотивират предположението си за подлог на инфинитива "non venire", в пет е посочен като подсказващ елемент именно глаголът "venire" (идвам) вероятно заради лексикалното му значение. Очевидно водени от прагматични подбуди, информантите са свързали подлога на инфинитива с някакво трето лице, различно както от този, който отправя въпроса, така и от този, който го възприема. Вероятно затова същите петима са изтъкнали като инфинитивен подлог субект в трето лице ед. ч. или ед. и мн.ч. едновременно lui/lei (той/тя) или lui/lei/loro (той/тя/те).

Един от анкетираните е изтъкнал като насочващ елемент "il terremoto" (земетресението), поради което и подлогът на инфинитива са "i terremotati" (претърпелите земетресение). Интересен е и отговорът на друг от информантите, който мотивирайки избора си с деепричастието "lasciando" (=като оставим, като изключим), е посочил като възможни подлози второ и трето лице ед. и мн. ч. – tu, lui, voi, loro (ти, той, вие, те).

Двама от анкетираните са предположили, че подлогът е безличен, но не са обяснили защо са решили така. Още двама от носителите на езика, без да мотивират избора си, са обявили „ти“ и „тя“ за възможни подлози. Други двама са обявили, че са се ръководили от предлога ‘per’ (наречен от тях „съюз“), за да се спрат на трето лице ед. ч. („той“ или „той/тя“) като подлог на инфинитива. Налице е и отговор, според който всички подлози са възможни. Основание за такава гледна точка анкетираният е намерил в наличието на прекия въпрос. И наистина, на пръв поглед, няма елемент в изречението, който да насочва към подлога на инфинитива “non venire”.

В една група можем да обединим отговорите на трима от информантите, всеки от които по свой начин е обяснил защо е трудно и почти невъзможно да се посочи подлог на инфинитива. Според първия от тях „изречението не е правилно“, според втория не е възможно да се посочи референтът на неизказания подлог заради „неяснота на глагола в инфинитив“, а според третия „изречението е на силно разговорен италиански и следователно неправилен от формална гледна точка“. Въпреки тази очевидна аграматичност, носителите на езика са предложили много и разнообразни отговори за същността на инфинитивния подлог.

FV(28)

Una sera avevamo appuntamento alle nove a casa mia, ma alle dieci e dieci non era ancora arrivato. Lo chiamo ma non risponde. Strano che non mi abbia avvisato. Fosse stata una serata qualsiasi non mi sarei preoccupato, ma era mercoledì (...) Il mercoledì se è in ritardo me lo dice. (...)

Lasciando stare il terremoto, quale sarà delle quattro possibilità per non venire? Si sarà ubriacato? Sarà andato a far vedere un appartamento a una cliente (...) ?

MAS	1	lui (il suo amico)	2	il contesto fa capire che chi non viene è il suo amico
ALI	1	lui	2	arrivato, lo chiamo, ubriacato
FED	1	egli	2	il contesto
VIV	1	lui	2	frasi precedenti e seguenti che parlano di un ‘lui’
MAR	1	lui	2	non era ancora arrivato
BET	1	lui	2	lui non era ancora arrivato, sue ragioni per non venire
SIM	1	lui	2	ancora arrivato
AND	1	lui	2	lo
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	lui	2	lo chiamo... si sarà ubriacato...
SAM	1	lui	2	arrivato
SIB	1	egli	2	lo

T	1	lui	2	lo
VAN	1	lui	2	-to di “arrivato”
Anonimo 1	1	egli	2	non era ancora arrivato
Anonimo 2	1	lui	2	verbi 3 ^a pers. sing.
ALF	1	lui	2	arrivato
FLA	1	lui	2	arrivato, lo, ubriacato, andato
FRA	1	egli (lui)	2	arrivato/lo chiamo/ubriacato/ andato
STE	1	egli	2	sogg. espresso

За целите, които си поставя изследването, беше важно носителите на езика да успеят да разпознаят вършителя на действието, изразено от глагола в инфинитив, като се ориентират в минимално необходимия контекст, който евентуално би могъл и да не съдържа референта (инфинитивния подлог) под формата на именна синтагма. А това е наложително условие, чиято липса според Р. Симоне (Симоне 2008: 416) прави невъзможна интерпретацията от страна на реципиента. Примерът FV(28) представлява именно случай на липса на референт, представен от именна синтагма. Въпреки това информантите са се ориентирали безпогрешно като са посочили подлога на инфинитива, подсказан им от глаголните съгласувания.

Разнообразни граматически елементи са насочили информантите към подлога на инфинитива в трето лице, ед.ч. м.р. – спрегнатите в трето лице ед.ч. глаголи; миналите причастия в м.р. ед.ч.; местоименната клитика в м.р. ед.ч. с функция на пряко допълнение “lo”.

FV(34)

Ed è stato molto difficile liberarsi da questa paura.

MAS	1	non si capisce chi compie l'azione: può essere il parlante o un altro soggetto	2	---
ALI	1	tutti i soggetti sono possibili (dipende dal contesto precedente)	2	verbo all'infinito
FED	1	io	2	il pron. pers. “si”
VIV	1	io/tu/lui/lei/noi/voi/loro	2	“liberarsi”
MAR	1	io (se stessi)	2	-si
BET	1	non si sa	2	---
SIM	1	io	2	liberarsi
AND	1	lui / loro	2	-si
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	---
SAM	1	---	2	---
SIB	1	egli / ella	2	-si (liberarsi)
T	1	io / noi	2	questa
VAN	1	lui / lei	2	-si di “liberarsi”

Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	io	2	liberar-si (se stesso)
ALF	1	io	2	liberarsi
FLA	1	si impersonale	2	liberarsi
FRA	1	io / noi	2	liberarsi
STE	1	io	2	...si

Възвратната частица “-si”, която следва инфинитива, а също и безличният израз “è stato difficile” („бе трудно“), насочват по-скоро към безличен подлог.

Мненията на носителите на езика са разделени почти наполовина между “io” („аз“) като подлог (шест отговора) и някакъв безличен или много общ подлог (седем отговора). В първия случай изборът на “io” за подлог е мотивиран без изключение с наличието на възвратната частица “-si” на глагола “liberarsi”. Във втория случай невинаги е представена мотивация за избора.

Всяка една от останалите възможности е предложена от малка част от информантите. Един от отговорите посочва “lui/loro” („той/те“) като възможни подлози. Два от отговорите посочват “lui/lei” („той/тя“) и също толкова залагат на “io/noi” („аз/ние“). Във всички тези отговори, с изключение на един, за насочващ елемент е избрана възвратната частица “-si” на глагола “liberarsi”.

FV(34)

Per questo motivo per me “cambiamento” era una brutta parola. Significava stare male. Ed è stato molto difficile liberarsi da questa paura che mi ha paralizzato per molti anni.

MAS	1	io	2	mi ha paralizzato
ALI	1	io	2	per me, mi
FED	1	io	2	il contesto
VIV	1	io	2	“che mi ha”
MAR	1	io	2	per me-che mi ha
BET	1	io	2	mi ha paralizzato
SIM	1	io	2	per me
AND	1	io	2	me / mi
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io	2	mi ha paralizzato
SAM	1	io	2	mi
SIB	1	io	2	mi
T	1	io	2	per me
VAN	1	io	2	mi
Anonimo 1	1	io	2	per me cambiamento era una brutta...
Anonimo 2	1	io	2	per me
ALF	1	io	2	me
FLA	1	io	2	per me, che mi ha...

FRA	1	io	2	per me / mi ha
STE	1	io	2	...si + mi

При наличието на достатъчен и подходящ контекст респондентите не са се затруднили да посочат подлога на инфинитива, като са имали предвид насочващите елементи на разположение. Този път единствено на STE е послужила възвратната частица “-si” на глагола “liberarsi” като насочващ елемент. Всички останали анкетирани са разчитали на елементи от синтактично или морфологично естество: личните местоимения “me” и/или “mi” – първото с функция на ударено лично местоимение в ролята на непряко допълнение (“per me” = „за мен“), а второто в ролята на неударено лично местоимение в ролята на пряко допълнение, следвано от спрегнат в първо лице ед. ч. глагол (“mi ha paralizzato” = „ме парализира“).

Интересен е фактът, че осем от анкетирани са си послужили със следпоставени насочващи елементи спрямо инфинитива с неявен подлог (клитиката “mi”), а единадесет са прибегнали до предпоставен насочващ елемент (личното местоимение “me”).

FV(60)

Le ho chiesto di diventare socio...

MAS	1	Io ho chiesto a lei	2	ho chiesto
ALI	1	lei	2	le ho chiesto
FED	1	io	2	l'uso della subordinata consecutiva “di diventare”
VIV	1	io	2	“le”, “ho”, “socio”
MAR	1	lei	2	le
BET	1	io	2	persona verbale
SIM	1	io	2	le
AND	1	io	2	socio
*LUC	1	io	2	“ho chiesto” – 1 ^a persona
MIC	1	ella	2	“di diventare” = che ella diventasse socio
SAM	1	io	2	socio
SIB	1	ella	2	le
T	1	io	2	ho chiesto
VAN	1	lei	2	le
Anonimo 1	1	lei	2	“le”
Anonimo 2	1	io	2	forma impersonale del verbo
ALF	1	lei	2	le
FLA	1	lei	2	le
FRA	1	io / essa (lei)	2	le
STE	1	lei	2	le...

Ако се предположи, че местоименната клитика “le” предизвестява подлога на инфинитива “diventare”, в такъв случай действието, изразено чрез глагола в инфинитив, се извършва от подлог в трето лице, ед. ч., ж.р. Ако обаче лицето на спрегнатия глагол “ho chiesto” (попитах) предхожда подлога на инфинитива, то тогава подлогът е „аз“.

Отговорите на информантите са разделени наполовина според тази логика. Интерес представляват мотивите, които са подтикнали анкетираните да направят подобен избор.

Осем от носителите на езика, които са посочили като подлог на инфинитива “lei” (тя), са указали, че са се ръководили от местоименната клитика “le”. Само един от тези информанти е разгърнал инфинитивното изречение до подчинено изречение със спрегнат глагол “di diventare” = che ella diventasse socio (тя да стане съдружник), за да си проличи така подлогът на инфинитива. Не е пояснил защо е взел такова решение.

Трудно за тълкуване е мнението на друг от информантите, защото не става ясно кой от двата възможни подлога е избрал. Какъвто и да е изборът му, посочил е елемента, който му го е подсказал, а именно спрегнатия глагол в първо лице ед. ч. “ho chiesto” (попитах).

Сред анкетираните, които са посочили „аз“ като подлог, се очертават две групи според насочващия елемент, с който са си послужили. Трима от информантите са посочили спрегнатия глагол в първо лице ед. ч. (“ho chiesto”), а двама от тях са прибегнали до насока от лексикално естество – съществителното в м.р. “socio” (съдружник). Предположили са съвсем логично, че този, който желае да стане съдружник е същият, който отправя искането, а не човекът, посочен с местоименната клитика “le”, към когото е отправено искането.

Остава малко настрана друга група нееднородни отговори, според които подлог на инфинитива отново е „аз“, но не е представен достатъчно убедителен мотив за този избор. Насочващите елементи, които са посочили информантите, не внасят яснота за логиката на избора им: „употребата на подчиненото изречение за следствие ‘di diventare’“¹¹² или изредени и трите подсказващи елемента едновременно – “le”, “ho” и “socio”, или местоименната клитика “le”, или дори „безличната форма на глагола“.

FV(60)

¹¹² В конкретния случай, ‘di diventare’ въвежда подчинено допълнително изречение.

“Adesso sto con Sophie. L’ho conosciuta a Boa Vista, mi è piaciuta subito. Cercava qualcuno che l’aiutasse a trasformare una vecchia casa in una *posada*. Ho iniziato a lavorare per lei e di lì a poco ci siamo innamorati. Le ho chiesto **di diventare** socio, però. Dopo un po’ ha accettato. Non al cinquanta per cento, perché non me lo posso permettere: solo una piccola quota per il mio lavoro. Così ora eccomi qua a fare la mia parte. (...)”

MAS	1	io	2	il contesto fa capire che io voglio diventare socio di lei
ALI	1	io	2	ho chiesto
FED	1	io	2	la prima persona del verbo
VIV	1	io	2	“socio” (e non socia) + situazione
MAR	1	io	2	ho chiesto
BET	1	io	2	io ho chiesto
SIM	1	io	2	sto
AND	1	io	2	me
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io	2	“ho chiesto di diventare”=che io diventassi
SAM	1	io	2	ho / mi
SIB	1	io	2	me lo posso permettere
T	1	io	2	sto
VAN	1	io	2	le
Anonimo 1	1	io	2	ho iniziato a lavorare per lei
Anonimo 2	1	io	2	ho chiesto
ALF	1	io	2	ho chiesto
FLA	1	io	2	ho chiesto, ho iniziato, ha accettato, non me lo posso permettere, mio lavoro, piccola quota, mia parte
FRA	1	essa / lei	2	per lei / le
STE	1	lei	2	le

От всичките 19 респонденти, които са отговорили, 17 са посочили „аз“ като подлог на инфинитива “diventare” (ставам). Изтъкнатите мотиви за този избор са разнообразни. По-голямата част от анкетираните са се спряли на този подлог заради наличието на глаголи в първо лице ед. ч. Глаголът “ho chiesto” (поисках), който предшества непосредствено инфинитива “diventare”, обикновено бива сочен за елемент, който разкрива недвусмислено неизразения подлог на инфинитива.

Интересни и находчиви са предложенията на трима от носителите на езика, които са се ориентирали с помощта на елементи от семантико-логичен характер. Става въпрос за употребата на съществителното в м. р. “socio” (съдружник), а не в ж. р. – “socia”. Друг елемент от такова естество е изречението “non me lo posso permettere” (не мога да си го позволя), което издава, че този, който иска да стане съдружник е субект в първо лице, ед. ч., който може да си го позволи „не с петдесет процента“. Логична

препратка към истинския подлог на инфинитива се оказва и изречението “ho iniziato a lavorare per lei” (започнах да работя за нея), посочено като насочващ елемент, защото указва недвусмислено, че този, който ще става съдружник е субект в първо лице, ед. ч.

Примери за погрешно разтълкувани насочващи елементи са “per lei” (за нея) и дателната клитика “le”, които са накарали двама от анкетираните да решат, че „тя“ започва да работи за „него“, а не обратното.

FV(67)

Com'è stato **cambiare** così radicalmente la propria vita, **trovare** la forza di farlo?

MAS	1	non si capisce il soggetto	2	---
ALI	1	tutti i soggetti sono possibili (dipende dal contesto precedente)	2	infinito del verbo
FED	1	tu	2	il punto interrogativo finale
VIV	1	tu/voi/lui/lei/loro	2	infiniti + “la propria vita”
MAR	1	lui/lei	2	la propria vita
BET	1	non si sa	2	Domanda retorica priva di soggetto?
SIM	1	tu	2	com'è stato
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	---
SAM	1	---	2	---
SIB	1	---	2	---
T	1	tu	2	propria - ?
VAN	1	tu	2	il punto di domanda
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	tu, egli	2	verbi, contesto
ALF	1	tu	2	---
FLA	1	tu / lei / lui	2	propria vita
FRA	1	tu / voi	2	la propria vita
STE	1	tu	2	...propria...+ ”?” domanda diretta

Този пример е интересен поради факта, че една синтактична особеност, като наличието на въпросително изречение, не е останала незабелязана от пет от анкетираните. Четирима от тях са посочили без колебание “tu” („ти“) като подлог на свързаните със съчинителна връзка инфинитиви, а според петия от тях става въпрос за „риторичен въпрос, лишен от подлог“.

Двама от информантите, които са взели под внимание въпросителния знак, плюс още четирима, са се съобразили и с една семантико-лексикална особеност – наличието на притежателната форма “propria” в словосъчетанието “propria vita” („свой/собствен

живот“). Този път, обаче, лексикалният насочващ елемент ги е отвел до най-разнообразни решения – за подлог на инфинитива са посочили не само “tu” („ти“), но също и “lui” („той“), “lei” („тя“), “voi” („вие“) и “loro” („те“).

Заслужава внимание и мнението на онези четири носители на езика, според които подлогът на инфинитивите “cambiare” и “trovare” или е безличен, или би могъл да се отнася за различни лица.

FV(67)

“Una volta Michele mi ha raccontato che una sera tu gli hai fatto un discorso e che dopo un po’ hai cambiato totalmente vita e te ne sei andato, hai iniziato a viaggiare. Michele parla un sacco di te. Com’è stato **cambiare così radicalmente la propria vita, **trovare** la forza di farlo?”**

MAS	1	tu	2	il contesto fa capire che chi ha cambiato vita sei tu
ALI	1	tu	2	te, di te
FED	1	tu	2	il contesto
VIV	1	tu	2	“tu gli hai fatto un discorso” + DD
MAR	1	tu	2	tu gli hai fatto-hai cambiato
BET	1	tu	2	(tu) hai iniziato
SIM	1	tu	2	te
AND	1	tu	2	te / tu
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	tu	2	prima: “hai cambiato”
SAM	1	tu	2	tu / te
SIB	1	tu	2	te
T	1	tu	2	hai cambiato
VAN	1	tu	2	te ne sei andato
Anonimo 1	1	tu	2	Michele parla un sacco di te.
Anonimo 2	1	tu	2	te
ALF	1	tu	2	te
FLA	1	tu	2	hai fatto, hai cambiato vita
FRA	1	tu	2	tu/hai/sei andato/hai iniziato/te
STE	1	tu	2	propria... + discorso diretto

Всички информанти без изключение са посочили “tu” („ти“) като подлог на свързаните със съчинителна връзка инфинитиви “cambiare” и “trovare”. Въпреки това си струва да се разгледат насочващите елементи, които са ги отвели до този отговор. Двама от анкетираните са изтъкнали подсказващ елемент от прагматично естество – наличието на пряка реч. Други са се опрели на личните местоимения “tu” („ти“), “di te” („за теб“) и на клитиката “te” като част от спрегнатия глагол “te ne sei andato” („си си

отишъл“). На една трета част от анкетираните са послужили като насочващи елементи спрегнатите във второ лице ед. ч. глаголи.

FV(89)

...dovevo accompagnarlo a Livorno per spedire il container con tutte le cose della posada.

MAS	1	lui spedisce	2	pronome “lo”
ALI	1	lui	2	accompagnarlo
FED	1	lui	2	uso della subordinata causale “per spedire” che deve essere ricondotta all’ultimo pronome “lo”
VIV	1	lui	2	“accompagnarlo”
MAR	1	lui	2	accompagnarlo
BET	1	io o lui?	2	ambiguità su CHI spedisce
SIM	1	lui	2	accompagnarlo
AND	1	lui	2	accompagnarlo
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	egli	2	“per spedire” = perché egli spedisse
SAM	1	lui	2	accompagnarlo
SIB	1	egli	2	accompagnarlo
T	1	io	2	dovevo
VAN	1	lui	2	-lo di “accompagnarlo”
Anonimo 1	1	lui	2	lo
Anonimo 2	1	io	2	dovevo
ALF	1	lui	2	---
FLA	1	lui	2	accompagnarlo
FRA	1	io	2	dovevo
STE	1	egli	2	...lo

Без контекст изречението е неясно. Като се имат предвид насочващи елементи като първо лице ед. ч. на глагола “dovevo” и клитиката “-lo”, биха могли да се предположат “io” („аз“), “lui” („той“) или “noi” = io+lui („ние“ = аз + той) като възможни подлози на инфинитива.

Отговорите на информантите потвърждават ролята на лексикално-семантичния фактор за идентифицирането на неизразения подлог. Благодарение на лексикалното значение, подсилено и от присъствието на клитиката “lo” (го), глаголът “accompagnare” („придружавам“) подсказва, че онзи, който ще изпраща контейнера, е придружаваният човек.

Друга гледна точка, която потвърждава този извод е постулираното от М.-Е. Конте, че „предикацията дава на адресата инструкцията да установи (или да не установява) кореферентна връзка между даден антецедент и следващия елемент...“ (Конте 1988: 25). Казано другояче, значението на сказуемото “accompagnare” („придружавам“) или по-точно на съставното сказуемо “dovevo accompagnarlo”

(„трябваше да го придружа“) превръща клитиката “lo” („го“) в антецедент на подлога на инфинитива “spedire” („изпращам“).

Този факт не е убягнал от вниманието на информантите, по-голямата част от които са разпознали в личното местоимение с функция на пряко допълнение “lo” („го“) или по-точно в съчетанието му с глагол – “accompagnarlo”, онзи насочващ елемент, който отвежда до неизказания подлог на инфинитива. Тримата носители на езика, които са посочили “io” („аз“) като подлог на инфинитива, са направили този избор водени от наличието на спрегнатия в първо лице ед. ч. глагол “dovevo” („трябваше“). Само един от анкетираните е имал колебания между двата възможни подлога “io” („аз“) или “lui” („той“).

Странно е, че никой от информантите не е предложил простото инфинитивно изречение “per spedire” да бъде разтълкувано като “perché spedissimo” („за да изпратим“). Всъщност никой от анкетираните не е посочил като възможен подлог на инфинитива “spedire” първо лице мн. ч. Изказвания от този тип, тоест лишени от „всякакъв контекст, както езиков, така и неезиков“, Р. Симоне счита за неподлежащи на тълкуване, защото не предполагат какъвто и да било референт (Симоне 2008: 416)¹¹³. В конкретния случай, ако се използва констатацията на Симоне, би могло да се твърди, че трудностите в интерпретацията се дължат именно на липсата на подходящ контекст. Отговорите на носителите на езика потвърждават този очевиден факт.

FV(89)

Nel pomeriggio, appena finito di lavorare, sono passato a prendere Federico perché dovevo accompagnarlo a Livorno per spedire il container con tutte le cose della posada. Il camion con la merce era già arrivato. La moto del padre era perfetta per i tragitti a breve raggio, città e provincia, ma non per andare fino a Livorno. Avrei potuto prestargli la mia auto, ma mi sembrava una buona occasione per fare un bel viaggio insieme, come ai vecchi tempi, visto che qualche giorno dopo sarebbe ripartito anche lui.

MAS	1	LUI spedisce il container NOI facciamo il viaggio insieme	2	“insieme”
ALI	1	noi	2	insieme
FED	1	egli (Federico)	2	il contesto
VIV	1	lui + noi	2	intero periodo
MAR	1	noi	2	insieme

¹¹³ Срв. Симоне 2008: 416 – „Наричаме установяване на референт процесът, чрез който в изказването даден референт бива въведен от именна синтагма. Това дава възможност да се каже, че именните синтагми имат по-голяма референциална сила в сравнение с останалите, тъй като са единствените в състояние да въведат референт.“ (мой превод)

BET	1	noi	2	spedire e fare: azioni compiute insieme
SIM	1	lui	2	a prendere Federico
AND	1	noi	2	insieme
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	lui - noi	2	“per spedire”=perché (lui) spedisse “per fare”=perché (noi) facessimo
SAM	1	noi	2	insieme
SIB	1	noi	2	insieme
T	1	lui	2	accompagnarlo
VAN	1	io	2	sono passato
Anonimo 1	1	lui / noi	2	dovevo accompagnarlo / un bel viaggio insieme
Anonimo 2	1	noi	2	noi
ALF	1	noi	2	insieme
FLA	1	noi	2	viaggio insieme, accompagnarlo
FRA	1	io / egli (lui)	2	sono passato / dovevo / avrei / mia moto / potuto / Federico / accompagnarlo / del padre / prestargli / sarebbe partito / lui
STE	1	(1)egli, (2)noi	2	(1) lo (2) insieme

Що се отнася до тълкуването на този откъс, информантите са се разделили на три групи. Деветима от анкетирания са приписали действията, изразени от двата инфинитива на един и същи подлог – “noi” (ние). Други шест от информантите са посочили различен подлог за всеки един от инфинитивите, съответно “lui” (той) и “noi” (ние). Четирима от носителите на езика са се ограничили до идентифицирането на подлога на първия от инфинитивите.

Изчерпателният и максимално точен отговор на MIC, който прибегва до единствения граматичен похват в състояние да направи изказването максимално прозрачно и да илюстрира двата инфинитивни подлога – трансформация на двата инфинитива в спрегнати глаголни форми (“per spedire” = perché (lui) spedisse = за да изпрати и “per fare” = perché (noi) facessimo = за да направим), показва, че двата инфинитива са били употребени вероятно, за да направят изказването максимално олекотено и да се избегне тромавостта от употребата на два спрегнати глагола в подчинително наклонение вместо два инфинитива. Такъв тип изказвания италианският езиковед Р. Симоне нарича „синтактично деструктурирани” (Симоне 2008: 375), тоест такива, в които съществува „несъответствие между добро синтактично оформление и предикативна ефикасност“ (пак там). От друга страна подобни изказвания представляват илюстрация на констатацията, че ползвателят на езика в стремежа си да произведе „предикативно ефикасни“ послания може да направи компромис с

повърхнинната им структура, като „си спестява винаги, когато е възможно, усилието да построява перфектно организирани изказвания, в които всички синтактични механизми да са на място“ (Симоне 2008: 374).

FV(110)

Era il papà di Fede. Ultimamente mi chiamava spesso per parlare con lui.

MAS	1	non si capisce se l'azione è di Fede o di suo papà	2	---
ALI	1	io	2	mi chiamava
FED	1	io	2	il pronome “mi”
VIV	1	frase ambigua: io/lui (papà di Fede)	2	“con lui” + frase precedente
MAR	1	io	2	mi chiamava – con lui
BET	1	io	2	mi chiamava
SIM	1	io	2	mi chiamava
AND	1	lui	2	mi
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io	2	“per parlare”=perché io parlassi
SAM	1	---	2	---
SIB	1	io	2	...mi ...con lui
T	1	io	2	mi
VAN	1	io	2	mi
Anonimo 1	1	io	2	mi
Anonimo 2	1	lui	2	chiamava
ALF	1	io	2	mi
FLA	1	io	2	mi
FRA	1	io / egli	2	mi chiamava
STE	1	io	2	...mi...

До двата възможни подлога на инфинитива “parlare” може да се достигне като се трансформира инфинитивното изречение “...per parlare con lui” в експлицитно със спрегнат глагол в подчинително наклонение. Така “...per parlare con lui” може да бъде сведено до “...perché io parlassi con lui” (...за да говоря с него) или до “...perché lui parlasse con lui” (...за да говори с него). Неизказаният подлог на инфинитива може да бъде както “io” (аз), така и “lui = il papà di Fede” (той = бащата на Феде).

Преди да се разгледат отговорите на информантите е необходимо да се обърне внимание на факта, че изречението “Era il papà di Fede” (Беше бащата на Феде), което предшества изречението с инфинитив “per parlare”, не е излишно. То е запазено за по-голяма яснота. Единствено неговото присъствие прави подлога на “mi chiamava” (търсеше ме) конкретен, а именно “il papà di Fede” (бащата на Феде). Освен това

изречението не насочва по какъвто и да било начин към подлога на инфинитива “parlare”, както показват и отговорите на носителите на езика.

Предположенията на анкетирания за подлога на инфинитива са поделени между двете възможности – “io” (аз) или “il papà di Fede” (бащата на Феде). Тринадесет от информантите са избрали “io” (аз) за подлог, като са обвързали избора си с клистиката “mi”. Двама от носителите на езика са посочили “il papà di Fede” (бащата на Феде) за подлог на инфинитива “parlare”, посочвайки като подсказващ елемент спрегнатия в трето лице ед. ч. глагол “chiamava” (търсеше).

Само трима от информантите признават двусмислието на изречението и невъзможността да се определи еднозначно подлогът на инфинитива “parlare”.

FV(110)

Mentre scrivevo l'articolo sulle diete è suonato il telefonino. Era il papà di Fede. Ultimamente mi chiamava spesso per parlare con lui. Ho pensato che volesse sapere dov'era.

«Pronto, Giuseppe, come stai? Se cerchi Federico non è con me.»

Giuseppe piangeva e non riusciva a parlare, diceva solo: «Federico Federico Federico...»

«Giuseppe, che c'è, perché piangi? Federico cosa? Cosa è successo?» (...)

«Federico ha fatto un incidente con la moto...»

MAS	1	LUI vuole parlare con suo figlio Fede	2	la frase successiva chiarisce che il papà di Fede vuole parlare con Fede
ALI	1	io	2	mi
FED	1	egli (il papà di Fede)	2	il contesto
VIV	1	lui	2	“Era il papà di Fede”
MAR	1	il papà di Fede	2	chiamava-con lui
BET	1	io	2	azione di parlare con lui
SIM	1	io	2	mi chiamava
AND	1	lui	2	papà
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io	2	“per parlare”=perché io parlassi
SAM	1	lui	2	---
SIB	1	egli	2	chiamava
T	1	lui	2	chiamava
VAN	1	il papà di Fede	2	con lui
Anonimo 1	1	io	2	mi chiamava...
Anonimo 2	1	io	2	mi chiamava
ALF	1	lui	2	era
FLA	1	lui	2	volesse sapere, se cerchi Federico
FRA	1	egli (lui)	2	mi chiamava

STE	1	io	2	mi + con lui
-----	---	----	---	--------------

При наличието на достатъчен и подходящ контекст, който да направи очевиден подлога на инфинитива “parlare”, респондентите са променили мнението, изразено по повод на краткия вариант на откъса. И все пак, дори и този път не са били единодушни. Преобладава отговорът, че “lui” (той), тоест “il papà di Fede” (бащата на Феде) е подлогът на инфинитива “parlare”, но съвсем не е единствено възможният според анкетираните. Очевидно става въпрос за недобро разбиране от страна на самите носители на езика. Откъсът представлява подходящ пример за това как понякога дори и те изпитват сериозни трудности да разберат напълно посланията му.

Що се отнася до конкретния откъс, анкетираните са си послужили с различни насочващи елементи в текста. Пет от седемте информанти, които са посочили “io” (аз) като подлог на “parlare” са обяснили избора си с наличието на клитиката с функция на пряко допълнение “mi” (ме) пред спрегнатия глагол “chiamava” (търсеше). Четирима от общо дванадесетте анкетирани, които са избрали “lui” (той), тоест “il papà di Fede” (бащата на Феде) за подлог на инфинитива, са взели това решение заради наличието на спрегнатия в трето лице ед. ч. глагол “chiamava” (търсеше), като очевидно напълно са пренебрегнали клитиката “mi” (ме).

Подобно разминаване на гледните точки не би трябвало да учудва, ако се вземе под внимание мнението на учените, които напълно оправдават съществуването на тази реалност с връзката между възприятие и интерпретация: „всеки елемент от съдържанието, колкото и да е „обективен“, винаги бива филтриран от ума на събеседника, тъй като всеки акт на възприятие предполага винаги известна степен на интерпретация.“ (Янсен 1999: 157, мой превод).

FV(220)

Il bar sotto casa (...) ha cambiato gestione e quella nuova ha messo la pay TV **per guardare le partite.**

MAS	1	i clienti del bar	2	---
ALI	1	tutti i soggetti sono possibili (dipende dal contesto precedente)	2	infinito del verbo
FED	1	noi (clienti del bar)	2	la subordinata causale “per guardare” suggerisce un soggetto indefinito
VIV	1	noi/loro	2	“per guardare”, “pay TV”
MAR	1	noi	2	per
BET	1	non si sa	2	complemento di causa?

SIM	1	noi	2	bar
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	---
SAM	1	---	2	---
SIB	1	essi	2	---
T	1	noi	2	le partite
VAN	1	il bar	2	pay TV
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	la nuova gestione	2	ha messo
ALF	1	lei	2	quella ha messo
FLA	1	la gente	2	guardare le partite
FRA	1	egli / il bar	2	ha cambiato / ha messo
STE	1	impersonale	2	fine generico

Липсата на отговор в една от двете колонки разкрива трудностите, които са имали анкетираните при разбирането на изречението. За голямата част от онези от тях, които все пак са отговорили, е ясно, че не кохезията (тоест съвкупността от граматическите механизми) гарантира кохерентността на откъса. Спрегнатият в трето лице ед. ч. глагол “ha messo” (сложи), който управлява инфинитива, е подвел само трима от анкетираните, като ги е накарал да посочат като подлог на инфинитива “guardare” вършител отново в трето лице ед. ч. Друга малка част от носителите на езика са разчитали на лексикални насочващи елементи като “pay TV” (платена телевизия) и “bar” (бар), за да разберат, че тези, които гледат мачовете в бара са неговите посетители.

Трима от анкетираните са се спрели много логично на безличен подлог, вероятно защото са разтълкували подчиненото изречение за цел “per guardare le partite” като “perché si guardassero le partite” (за да се гледат мачовете).

FV(220)

Il bar sotto casa nel periodo che sono stato via ha cambiato gestione e quella nuova ha messo la pay TV per guardare le partite. Praticamente è come essere allo stadio, perché anche al bar la gente fa i cori. Spesso è fastidioso. Dopo un po' di tempo ho sviluppato la capacità di capire il risultato della partita in base alle bestemmie o alle grida di gioia.

MAS	1	i clienti del bar	2	il contesto chiarisce che chi guarda la tv sono i clienti
ALI	1	più soggetti possibili	2	---
FED	1	noi (la gente)	2	il contesto
VIV	1	loro	2	frase “Il bar sotto casa nel periodo che sono stato via ha cambiato gestione e

				quella nuova ha messo la pay TV per guardare le partite.”
MAR	1	la gente	2	anche al bar la gente
BET	1	?	2	complemento di fine o scopo
SIM	1	noi	2	bar
AND	1	gente / loro	2	gente
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	impersonale oppure “la gente”	2	se “per guardare”=”perché la gente guardi le partite”
SAM	1	---	2	---
SIB	1	essi	2	la gente
T	1	loro	2	la gente
VAN	1	il bar	2	pay TV
Anonimo 1	1	essa	2	anche al bar la gente
Anonimo 2	1	bar / io	2	ho sviluppato
ALF	1	lui	2	ha messo
FLA	1	lei / essa	2	la gente
FRA	1	il bar	2	ha cambiato / ha messo
STE	1	impersonale	2	fine generico

По-голямата част от анкетиранияте са се насочили безпогрешно към референта “la gente” (хората), назовавайки го още “i clienti” (клиентите), “loro” (те), “noi” (ние), или дори идентифицирайки го с “il bar” (бара). Всички тези обекти с изключение на последния, обаче, не са предварително въведени текстови референти (срв. Конте 1988: 32). По-скоро имат функция на междутекстови референти¹¹⁴. Вероятно именно заради следпоставения текстов референт информантите са се колебали в коя колона да поставят термина, който се отнася до подлога на инфинитива “guardare” – термин, който би стоял еднакво добре във всяка една от двете колони.

Отговорите на носителите на езика разкриват, освен това, интересно явление или по-точно находчива стратегия. Става въпрос за използването на лексикалните елементи “il bar” (бара) и “la gente” (хората) при идентифицирането на неизказания подлог. По-голямата част от информантите са ги посочили или като елемент, който им е подсказал кой е подлогът на глагола в инфинитив, или като премълчания инфинитивен подлог.

Според двама от информантите подлогът на инфинитива “guardare” е безличен. Обосновавали са избора си с начина, по който са разтълкували подчиненото изречение “per guardare le partite” – като изразяващо цел в най-общ смисъл (= за да се гледат мачовете) или като подчинено изречение за цел с личен глагол (= за да гледат хората

¹¹⁴ Както уточнява Дж. Лайънс, цитиран от Конте (Конте 1988: 23): „в ролята на анафора може да бъде и някакъв междутекстов референт (...), някакъв референт, който присъства в езиковия свят и който е от голямо значение както за говорещия, така и за слушащия в момента на говоренето“ (мой превод).

мачовете). Един от анкетираните е изразил мнение, че възможните подлози са повече от един, вероятно представяйки си отново цел в най-общ смисъл, изразена от подчиненото изречение “per guardare le partite”. Любопитен е отговорът на друг носител на езика, който се е отказал да посочи евентуален подлог на глагола в инфинитив. Отбелязал е колебанието си с въпросителен знак, но в замяна на това е предложил като насочващ елемент смисъла на „допълнение за цел“ на подчиненото изречение “per guardare...”.

Тези разнообразни интерпретации, предложени от носителите на езика, потвърждават от една страна значимостта на субективния фактор: „даден реципиент А може и да не разполага с достатъчен пакет от знания, за да си даде сметка за кохерентността на някакво изказване, докато реципиентът Б може да притежава пакета, който му позволява да улови тази кохерентност.“ (вж. Симоне 2008: 448). От друга страна, потвърждават изтъкнатото в главата, посветена на базовите понятия, че адресатът на текста е този, който придава смисъл на онова, което чете или слуша, като се опитва да достигне до тълкувание, което съответства на личния му опит за устройството на света. Следователно кохерентността наистина не е вътрешно присъщо на текста свойство, а произтича от интерпретативната дейност на адресата.

FV(257)

Speriamo di esserci ancora per vederla donna.

MAS	1	noi	2	“-ci” di “esserci”, si riferisce a “noi”
ALI	1	noi	2	speriamo (noi)
FED	1	noi	2	la persona del primo verbo “speriamo”
VIV	1	noi	2	“speriamo” + “di esserci”
MAR	1	noi	2	speriamo
BET	1	noi	2	persona verbale
SIM	1	noi	2	speriamo
AND	1	noi	2	speriamo
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	noi	2	“di esserci” = che ci saremo
SAM	1	---	2	---
SIB	1	noi	2	speriamo
T	1	io / noi	2	speriamo
VAN	1	noi	2	-ci di “esserci”
Anonimo 1	1	noi	2	speriamo e “-ci”
Anonimo 2	1	noi	2	speriamo, “-ci”
ALF	1	noi	2	esserci
FLA	1	noi	2	speriamo, esserci
FRA	1	io / noi	2	speriamo
STE	1	io / noi	2	speriamo + ...ci

Спрегнатият в първо лице мн. ч. глагол “speriamo” насочва към подлог със същото лице и число като това на зависимия инфинитив “esserci”. Така са отговорили и информантите.

Въпреки липсата на двусмислие в изречението, потвърдено и от единодушното мнение на анкетираните, примерът е включен в изследването, защото същото изречение, представено в контекст, води до по-различни изводи. Тогава носителите на езика посочват като подлог на инфинитива “esserci” не “noi” (ние), а “io” (аз) (срв. таблицата към следващия откъс).

Обобщените резултати от анкетата в следващата таблица, която описва мненията на информантите по отношение на дългия откъс, показват как контекстът допринася за разсейването на всяко съмнение около подлога на инфинитива. Примерът представлява потвърждение на една от изходните хипотези, а именно, че текстовите откъси, които съдържат неприемливи за граматиката на изречението употреби на инфинитива с неизразен подлог, се оказват напълно разбираеми само в рамките на достатъчно широк контекст, в който е лесно и недвусмислено откриваем антецедентът на инфинитивния подлог.

FV(257)

Chissà se anche mia figlia assomiglierà a me? Cerco di immaginarmi Alice a tutte le età. Quando la vedrò la prima volta, quando avrà cinque anni, poi venti, poi donna. Speriamo di esserci ancora per vederla donna.

MAS	1	noi (o semplicemente io)	2	“speriamo”
ALI	1	io	2	narrazione in 1 ^a persona
FED	1	io	2	il contesto
VIV	1	io	2	“mia”, “a me”, “cerco”, etc.
MAR	1	io	2	cerco-vedrò
BET	1	io	2	io cerco/speriamo di esserci
SIM	1	io	2	mia
AND	1	io	2	mia
*LUC	1	io - noi	2	“speriamo” augurio collettivo
MIC	1	io	2	“di esserci”=che io ci sia ancora
SAM	1	io	2	vedrò / mia
SIB	1	io	2	cerco
T	1	io	2	cerco
VAN	1	io	2	cerco
Anonimo 1	1	io	2	per vederla
Anonimo 2	1	la madre	2	mia figlia
ALF	1	io	2	vedrò
FLA	1	io	2	a me, immaginarmi, vedrò

FRA	1	io	2	cerco di immaginarmi
STE	1	io	2	sogg. espresso prima

За разлика от мненията на информантите за съответния кратък откъс, тук те са посочили като подлог “io” (аз) и само двама от тях са указали като алтернативен вариант “noi” (ние), водени от спрегнатия управляващ глагол “speriamo”, разтълкуван като „колективно пожелание“. Насочващите елементи за информантите са от морфосинтактично естество – спрегнатите в първо лице ед. ч. глаголи “cerco” (опитвам се) и “vedrò” (ще видя), притежателната форма в ж.р. ед.ч. “mia” (моя), личното дативно местоимение в първо лице ед. ч. “a me” (на мен), възвратната частица за първо лице ед. ч. “-mi” на глагола “immaginarmi” (представям си).

Фактът, че изречение като “Speriamo di esserci ancora per vederla donna” (без какъвто и да е контекст означава буквално „Да се надяваме, че още ще ни има, за да я видим жена“, както с право отбелязват носителите на езика), в оригиналния си контекст получава различна от буквалната интерпретация на информантите, ни кара да потърсим възможно обяснение в сферата на когнитивната лингвистика. Според виждането на Фоконие „езикът, заедно с другите аспекти на изразяване и контекстуално рамкиране, служи като мощно средство, което изисква динамични онлайн конструкции от значения, стигащи далече отвъд всичко, което е предвидено недвусмислено от лексикалните и граматическите форми. Това не е въпрос на неяснота или двусмислие, а е в самата природа на мисловната ни система. В тази схема граматиката не бива да бъде подценявана, въпреки че не предлага фона или средството за придвижване през нея, тя ни показва пътя. Тя ръководи нашата сложна концептуална работа с удивителна икономия на явни насоки и с впечатляваща надеждност при придвижването ни по концептуалните пътеки.“ (Фоконие 1998: 251, мой превод).

Ако за носителите на езика, дали отговори напълно самостоятелно и независимо един от друг, най-вероятният подлог на инфинитива е „аз“, то българският преводач на романа е предпочел посочения от едва двама от информантите вариант за подлог – „ние“: „Кой знае дали и моята дъщеря ще прилича на мен? Опитвам се да си представя Аличе на всяка възраст. Когато я видя за първи път, когато ще бъде на пет години, после на двайсет, после жена. Да се надявам, че още ще ни има, за да я видим жена.“¹¹⁵

¹¹⁵ Вж. Воло 2011.

5.4 Анализ на откъсите от “Va’ dove ti porta il cuore” („Върви накъдето те води сърцето”) на С. Тамаро

Последните три откъса, от ST(61a) до ST(67/68), са извлечени от книгата “Va’ dove ti porta il cuore” („Върви накъдето те води сърцето“) на С. Тамаро¹¹⁶.

ST(61a)

Il senso di sconfitta era troppo grande per poterlo ammettere.

MAS	1	non si può dire chi è il soggetto di “per poterlo ammettere”	2	---
ALI	1	tutti i soggetti sono possibili (dipende dal contesto precedente)	2	infinito verbale
FED	1	Probabilmente “io”, ma potrebbe essere “egli”.	2	Il rimando ad uno stato d’animo (senso di sconfitta) suggerisce un discorso in prima persona. Ma è ambiguo.
VIV	1	io/tu/lui/noi/voi/loro	2	intera frase
MAR	1	io	2	ammettere
BET	1	non si sa	2	---
SIM	1	io	2	---
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io / tu / egli / noi / voi / essi	2	dipende dal contesto
SAM	1	---	2	---
SIB	1	---	2	---
T	1	io / noi / lui-lei / loro	2	potere
VAN	1	io	2	-lo di “ammettere”
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	impersonale	2	era, per poterlo
ALF	1	io	2	---
FLA	1	io / tu / lui / lei / noi / voi / loro	2	il senso di sconfitta era troppo grande
FRA	1	io / egli / essa / noi / voi / loro	2	era per
STE	1	io / egli ~ noi /essi	2	per poter

Поради липсата на контекст и на какъвто и да било белег, който да насочва към подлога на “per poterlo ammettere”, изобщо не става ясно кой върши действието, изразено от инфинитива така че, всички подлози изглеждат възможни. Така мислят и по-голямата част от респондентите, като изтъкват най-различни причини.

Двама от анкетираните са съобразили присъствието на лексикален насочващ елемент – “il senso di sconfitta” („чувството за поражение“), като са го възприели като

¹¹⁶ За публикувания превод на български на откъсите от 5.4 вж. Приложение 4.

“stato d’animo” („душевно състояние“), което “suggerisce un discorso in prima persona” („подказва разказ в първо лице“) или като белег, че всички лица са възможни във функцията на подлог.

Едва четирима от информантите са посочили по категоричен начин “io” (аз) като подлог на инфинитива без обаче да дадат убедително обяснение.

И накрая, само двама носители на езика са разтълкували подлога на инфинитива като безличен.

ST(61a)

Dopo la sua tragica scomparsa, per diversi anni non ho più pensato a lei. Alle volte mi rendevo conto di averla dimenticata e mi accusavo di crudeltà. C’eri tu da seguire, è vero, ma non credo fosse questo il vero motivo, o forse lo era in parte. Il senso di sconfitta era troppo grande per poterlo ammettere.

MAS	1	io	2	il contesto chiarisce che sono io che non riesco ad ammettere
ALI	1	io	2	narrazione in 1 ^a persona
FED	1	io	2	il contesto
VIV	1	io	2	discorso in prima persona + significato dell’intero periodo
MAR	1	io	2	ho-mi rendevo
BET	1	io	2	non ho più pensato/...
SIM	1	io	2	ho pensato
AND	1	io	2	mi
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io	2	= perché io non potessi ammettere
SAM	1	io	2	ho pensato
SIB	1	io	2	mi
T	1	io	2	ho
VAN	1	io	2	non ho più pensato
Anonimo 1	1	io	2	non credo fosse
Anonimo 2	1	io	2	ho pensato
ALF	1	io	2	ho pensato
FLA	1	io	2	non ho più pensato, mi rendevo conto, mi accusavo, non credo
FRA	1	io (per me)	2	mi rendevo conto
STE	1	io	2	sogg. espresso prima

При наличието на достатъчно обширен контекст анкетираните не са се затруднили да посочат подлога на “per poterlo ammettere”. Изборът на “io” (аз) за подлог са обосновавали с присъствието в текста на спрегнатите в първо лице ед.ч.

глаголи – “non ho più pensato” (не помислих), “mi rendevo conto” (давах си сметка), “mi accusavo” (обвинявах се), “non credo” (не смятам).

Двама от информантите са се ръководили в избора си от “mi” като насочващ елемент без да уточняват коя от двете форми “mi” имат предвид – възвратната частица на “mi rendevo conto” (давах си сметка) или на “mi accusavo” (обвинявах се).

ST(61b)

Il rimorso più grande è quello di non avere mai avuto il coraggio di contrastarla, di non averle mai detto: “Hai torto marcio, stai commettendo una sciocchezza”.

MAS	1	io oppure <i>noi</i> (il parlante è coinvolto)	2	---
ALI	1	io (percezione soggettiva, il sogg. potrebbe forse anche essere un altro)	2	la narrazione sembra essere in 1 ^a persona
FED	1	io	2	La presenza del complem. oggetto “la”, e del complem. di termine “le”.
VIV	1	io/noi	2	frase intera
MAR	1	io	2	avuto - detto
BET	1	io; noi?	2	discorso diretto
SIM	1	io	2	aver mai avuto
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	---
SAM	1	---	2	---
SIB	1	io	2	---
T	1	io / noi	2	di non avere
VAN	1	io	2	il rimorso
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	io	2	contrastarla, averle
ALF	1	io	2	---
FLA	1	io / lui / lei	2	“hai..., stai...”
FRA	1	io / essa	2	“hai... stai” / contrastarla
STE	1	io/noi	2	il rimorso (-a agg. possessivo)

Сред всичките седемнадесет отговора се открояват тези на двама от информантите, които заявяват, че подлогът на инфинитивите, свързани със съчинителна връзка, е в първо лице, ако се съди по лексикален елемент – съществителното “rimorso” (угризение). Според тях „угризението“ би трябвало да бъде приписано на някакъв субект в първо лице ед. или мн. ч.

Друга гледна точка, която прави впечатление, е позицията на един от анкетираните, че щом става въпрос за пряка реч, то този, който произнася думите,

поставени в кавички, тоест подлогът на намиращите се преди пряката реч инфинитиви, е „аз“ или „ние“.

Друг от респондентите, след като не е намерил очевиден и конкретен насочващ елемент в мини контекста, се е доверил на интуицията си и на „субективното възприятие“, предполагайки, че подлогът на инфинитивите е в първо лице ед.ч.

Въпреки че не е посочил никакъв подсказващ елемент, още един от информаните е предложил „аз“ или „ние“ като възможни подлози на инфинитивите, воден от убеждението, че „говорещият е замесен“.

Интересен е и изборът на други двама анкетирани, които са изтъкнали като подсказващи елементи двете местоименни клитики “la” и “le” с функция съответно на пряко и на дателно допълнение. Благодарение на присъствието им и двамата са посочили подлози на инфинитивите в първо лице ед.ч.

В оскъдения контекст изглежда съвсем логичен и изборът на други двама носители на езика, според които подлогът е безличен.

ST(61b)

Soltanto negli ultimi anni, quando tu hai cominciato ad allontanarti, a cercare la tua strada, il pensiero di tua madre mi è tornato in mente, ha preso a ossessionarmi. Il rimorso più grande è quello di non avere mai avuto il coraggio di contrastarla, di non averle mai detto: “Hai torto marcio, stai commettendo una sciocchezza”.

MAS	1	io	2	“mi è tornato in mente”: ciò significa che sono io ad avere il rimorso
ALI	1	io	2	narrazione in 1 ^a persona
FED	1	io	2	il contesto
VIV	1	io	2	discorso in prima persona
MAR	1	io	2	mi è tornato
BET	1	io	2	mi è tornato in mente (1 ^a pers.)
SIM	1	io	2	mi
AND	1	io	2	mi
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io	2	prima: mi è tornato
SAM	1	io	2	---
SIB	1	io	2	mi
T	1	io	2	mi
VAN	1	io	2	mi
Anonimo 1	1	io	2	mi è tornato in mente
Anonimo 2	1	io	2	mi
ALF	1	io	2	mi è
FLA	1	io	2	mi è tornato..., ossessionarmi
FRA	1	io	2	mi è tornato in mente

STE	1	io	2	sogg. espresso prima
-----	---	----	---	----------------------

Анкетираните са почти единодушни като посочват клитиката “mi” на “mi è tornato in mente” (върна се в ума ми) или на “ossessionarmi” (обсебва ме) като елемент, който подсказва кой е субектът, който изпитва угризение. Единствено на MAS е хрумнало да свърже съществителното “rimorso” (угризение) с личността на описания от поредицата от инфинитиви. Прави впечатление, че както по отношение на късия откъс, така и по отношение на дългия, част от информантите, макар и малко на брой, са отбелязали значимостта на лексикалния фактор, като са си послужили с него при идентифицирането на подлога на инфинитива.

ST(67/68)

Da un lato la decisione **di ricorrere** a un medico **per uscire** dal suo stato di crisi perpetua mi dava una sensazione di sollievo.

MAS	1	lui	2	“suo” indica che è lui a decidere di ricorrere al medico
ALI	1	lui / lei	2	suo stato
FED	1	io	2	mi
VIV	1	io/lei/lei	2	“ricorrere”, “uscire”, “mi dava”
MAR	1	lui/lei	2	dal suo stato
BET	1	non si sa	2	decisione mia, nostra, vostra o sua?
SIM	1	lei / lui	2	suo stato
AND	1	lui / lei	2	suo
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	egli/ella	2	suo (stato) “per uscire” = perché egli/ella uscisse
SAM	1	lui / lei	2	suo
SIB	1	egli / ella	2	...suo stato...
T	1	lui / lei	2	suo
VAN	1	lui / lei	2	suo
Anonimo 1	1	lui / lei	2	suo
Anonimo 2	1	io	2	mi dava
ALF	1	lui	2	---
FLA	1	lui / lei	2	suo
FRA	1	io / egli / essa (lei)	2	mi dava / suo stato
STE	1	egli	2	suo

Притежателната форма “suo” (= негов, неин) дава възможност да се разбере чие е решението „да се обърне към лекар“ (di ricorrere...). Следващият инфинитив (uscire), свързан с подчинителна връзка с първия, има същия подлог в трето лице ед.ч. – „той“ или „тя“. За повечето от носителите на езика притежателната форма “suo” (= негов,

неин) представлява очевиден признак, че подлогът на двата инфинитива е в трето лице ед.ч., тоест „той“ или „тя“.

За четирима от информантите дативната клитика “mi” е послужила за насочващ елемент, който ги е отвел до “io” (аз) като подлог на инфинитивите “ricorrere” и “uscire”. Само един от анкетираните се е насочил към лексикален елемент, задавайки си въпроса “di chi è «la decisione»?” („чие е «решението»?“), въпреки че не е успял да намери отговор.

ST(67/68)

**Tua madre si è curata da uno psicanalista o supposto tale per quasi dieci anni (...)
Quando mi aveva comunicato questa nuova attività ero rimasta un po' perplessa e le
avevo detto: “Credi proprio che sia necessario andare fino laggiù per trovare un buon
medico?”**

**Da un lato la decisione di ricorrere a un medico per uscire dal suo stato di crisi
perpetua mi dava una sensazione di sollievo. In fondo, mi dicevo, se Ilaria aveva deciso
di domandare aiuto a qualcuno era già un passo avanti...**

MAS	1	Ilaria	2	il contesto chiarisce che la persona che si reca dal medico è Ilaria
ALI	1	lei	2	Ilaria
FED	1	io	2	il contesto
VIV	1	lei	2	frase precedente: “Tua madre si è curata da uno psicanalista o supposto tale per quasi dieci anni (...) Quando mi aveva comunicato questa nuova attività ero rimasta un po' perplessa e le avevo detto: “Credi proprio che sia necessario andare fino laggiù per trovare un buon medico?”
MAR	1	Ilaria	2	mi aveva comunicato; Ilaria aveva deciso
BET	1	lei	2	Ilaria aveva deciso...
SIM	1	lei	2	suo stato
AND	1	lei	2	tua madre
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	lei (tua madre)	2	dal suo stato di crisi
SAM	1	lei	2	suo
SIB	1	ella	2	Ilaria
T	1	lei	2	tua madre
VAN	1	tua madre	2	suo
Anonimo 1	1	ella	2	tua madre si è curata...
Anonimo 2	1	madre	2	si è curata
ALF	1	lei	2	tua madre
FLA	1	lei	2	tua madre si è curata da uno psicanalista, mi aveva comunicato, se Ilaria aveva deciso di

				domandare aiuto
FRA	1	essa (lei)	2	suo stato
STE	1	lei	2	sogg. espresso prima + suo

Като насочващи елементи на респондентите са послужили както предпоставени и на двата инфинитива елементи (“tua madre”, “mi aveva comunicato”), така и следпоставени (“suo stato”, “suo”, “Ilaria”, “Ilaria aveva deciso”). От тази гледна точка анкетираните са се разделили на три групи – такива, които са разчитали само на предпоставени насочващи елементи; носители на езика, които са взели под внимание само следпоставени насочващи елементи; информанти, които са изтъкнали както предпоставени, така и следпоставени подсказващи елементи.

За разлика от мненията на информантите, изразени във връзка със съответния кратък откъс, този път никой от тях не е използвал съществителното “decisione” (решение) като лексикална опора.

5.5 Изводи

От анализа на откъсите в глава 5, подложени на критичния прочит на носители на езика, се очертават следните изводи:

- При липса на сигурни граматически опори, адресатите си служат, може би съвсем интуитивно, но доста умело, със семантико-логически фактори. Този факт обяснява защо информантите прибегват до лексикалния фактор като подсказващ елемент по отношение на кратките откъси и много рядко във връзка с дългите.
- Най-разнообразните и понякога странни насочващи елементи, които информантите предлагат, подсказват интерпретативното усилие, което е положил всеки един от тях. А данните, получени благодарение на анализа на отговорите на анкетираните, са ценни, защото хвърлят светлина върху връзката, която съществува между възприятие и интерпретация, констатирана от Янсен: „всеки елемент от съдържанието, колкото и да е „обективен”, бива винаги филтриран от ума на говорещия, тъй като всеки акт на възприятие предполага винаги някаква доза интерпретация.” (Янсен 1999: 157, мой превод). И още: „Не бива да се забравя, че и при интерпретация от страна на различни читатели, носители на езика, могат да съществуват значителни различия, зависещи от разнообразна гама от фактори (възраст, образование, морална и политическа ориентация, интереси и т.н.)” (Скюте 2008: 358, мой превод).

- Често в дългите откъси, предложени на прочита на информантите, липсват именни синтагми в роля на следваща номинация и нещо повече – липсва първоспоменавање под формата на именна синтагма. В тези случаи в роля на antecedent се появяват единствено синтагми Ø, докато следващите номинации са слаби. Отговорите на информантите обаче показват, че тази липса не се е оказала препятствие за разбирането на откъса и за безпогрешното идентифициране на неявния инфинитивен подлог, чийто референт не само не съвпада с референта на предшестващия го управляващ глагол, но и не е съотносим с елемент с функция на допълнение в главното изречение. Първоспоменаването в тези случаи представлява синтагма Ø (примери FV(28), FV(60), FV(110), ST(61a), ST(61b) и ADC(164)), която командва съгласуването на следващия глагол, чието поведение е все едно има изразен подлог (Симоне 2008: 412). Ако се използва терминологията на Р. Симоне, би могло да се твърди, че в тези случаи референтът на инфинитивния подлог представлява синтагма Ø (Симоне 2008: 416). Следователно, за да бъде възможно идентифицирането на подлога на инфинитива с неясна референция, не са наложителни силни номинации. Достатъчен е подходящ контекст.
- Отговорите на информантите, освен всичко друго, са и доказателство колко важни са фоновите познания, споделени между адресант и адресат на съобщението.

VI. Резултати от анализа

Получените резултати след анализа на отговорите на информантите хвърлят светлина върху стратегиите, прилагани от носителите на езика в процеса на интерпретация. Освен това разкриват насочващите елементи, които помагат да се достигне до подлога на инфинитива с неясна референция, а също и още много детайли около начина, по който носителят на езика се ориентира в така наречените „синтактично деструктурирани изказвания” (Симоне 2008: 375). Резултатите от извършения анализ в глава 5 дава възможност да се очертаят следните изводи:

- Фактът, че кратките откъси, в които инфинитивът неизменно е предшестван от спрегнат глагол, остават непонятни дори за носителите на езика, означава, че употребата на неспрегнат глагол в тези конструкции не е обичайна за италианския език и че има смисъл да се изследват механизмите, които позволяват на подобни „синтактично деструктурирани изказвания“ (Симоне 2008: 375) да бъдат семантично пълноценни.
- Въз основа на данните, събрани чрез анкетите, може да се предположи, че информантите имат определени очаквания по отношение на интерпретацията на дадена конструкция тъй като разчитат на езиковия си опит.
- Друг важен извод, до който се достига след внимателен преглед на попълнените анкети е, че изборът да бъде представен всеки откъс в две различни по дължина и подробност версии се оказва удачен. Начините, по които информантите интерпретират всяка една от двете версии, дават възможност да се констатира, че понякога изречението, което е било изтълкувано първоначално по определен начин, поставено в по-обширен контекст дава възможност за съвсем различна интерпретация. Тази констатация потвърждава изходната хипотеза, че текстовите откъси, които съдържат нерегламентирани от граматиката на изречението употреби на инфинитива с неявен подлог, са напълно разбираеми само в рамките на достатъчно обширен контекст, от който може лесно и недвусмислено да се извлече антецедентът на подлога с неясна референция.
- Често анкетираните предлагат различни интерпретации по отношение на един и същи откъс, като си служат с различни насочващи елементи в текста. Следователно дори и носителите на езика изпитват понякога сериозни затруднения да дешифрират докрай посланията. Датската италианистка Х.

Янсен предлага доста убедително обяснение на това явление, което хвърля светлина върху връзката между възприятие и интерпретация: „всеки елемент от съдържанието, колкото и да е „обективен“, бива винаги филтриран от ума на говорещия, тъй като всеки акт на възприятие предполага винаги някаква доза интерпретация.” (Янсен 1999: 157, мой превод). Умението за интерпретация на „неправилните изречения, които възникват в естествения език паралелно с безкрайното множество свършено нови правилни изречения“ Чомски счита за „един от показателите на нормалното владение на езика“ (Чомски 1965: 446, цит. по Димитрова 1989: 156). От друга страна, трудностите при разбирането на определена синтактична конструкция, очевидно с необичайна употреба на инфинитива, от страна на самите носители на езика, не преставяват необяснимо и нелогично явление с оглед констатацията на Е. Сепир в книгата му „Език“, че „Ако езикът беше напълно граматичен, той би бил най-съвършеното оръдие за изразяване на понятия. За нещастие или за щастие няма нито един език, тиранично последователен докрай. Във всички граматики има „изключения“ (Сепир 1934: 31, цит. по Димитрова 1989: 128).

- Анализът на данните разкри една находчива стратегия – прибягването до лексикални елементи в текста, които допринасят за идентифицирането на имплицитния подлог. Стана ясно, също така, че в някои откъси тези лексикални елементи не са предварително въведени текстови референти (срв. Конте 1988: 32), а се появяват в качеството си на междутекстови референти.
- Тази постановка има много общо с въпроса за споделените фонові знания, които се оказват много важно условие за правилното тълкуване на голяма част от откъсите. Начинът на функциониране на тези знания е илюстриран в откъсите, в които подлогът на инфинитива се оказва достижим единствено в споделените фонові познания, благодарение на семантични и прагматични фактори. Казано другояче, в тези откъси анкетираните прибягват до „компактния пакет от складирани и споделени знания, тоест до част от нашата енциклопедия“, която считат за валидна в дадения случай (Симоне 2008: 447, мой превод).
- Резултатите от анализа показват, че носителите на езика са в състояние да разпознаят кой е синтактичният подлог на инфинитива, като се ориентират в минимално необходимия контекст, който обаче надскача рамките на отделното изречение. Независимо от семантичната роля на синтактичния подлог на инфинитива, информантите посочват винаги него като вършител на действието,

изразено от глагола в инфинитив. Оказа се, освен това, че не е задължително контекстът да съдържа под формата на именна синтагма референта на имплицитния подлог на инфинитива.

- Освен семантико-лексикалния фактор, важна роля за идентифицирането на имплицитния подлог играят и синтактичните и морфологични белези, както и прагматичните фактори. Прибягването, в процеса на тълкуването на текстовите откъси, съдържащи инфинитив с подлог с неясна референция, до насочващи елементи, различни от чисто граматическите, показва, че наистина „пропуските, оставени от повърхнинното изграждане на текста могат да бъдат запълнени от фоновите знания, които всеки един от нас притежава” (Симоне 2008: 448), както и че „кохерентността запълва пропуските, оставени от кохезията” (пак там). Поради тази причина се наложи някои от откъсите да бъдат анализирани с помощта на репертоара на когнитивната лингвистика.
- Резултатите от анкетата напълно оправдават избора само на информанти носители на езика. Проблемът за неясната референция на инфинитивния подлог в съвременния италиански език се оказва пряко свързан с теорията на пресупозициите, тоест на подразбраното. Това предопредели информанти да са именно носители на езика, чиято пресупозиционна база по правило се отличава с по-голяма стабилност от тази на не-носителите на езика (срв. Димитрова 1984: 124).

Преди да се обърне внимание на количествените резултати, наложително е да се припомни, че инфинитивният подлог с неясна референция може да бъде идентифициран дори благодарение на катафорична връзка между въпросния подлог и някакъв следпоставен елемент. В корпуса има три подобни примера (срв. глава 4).

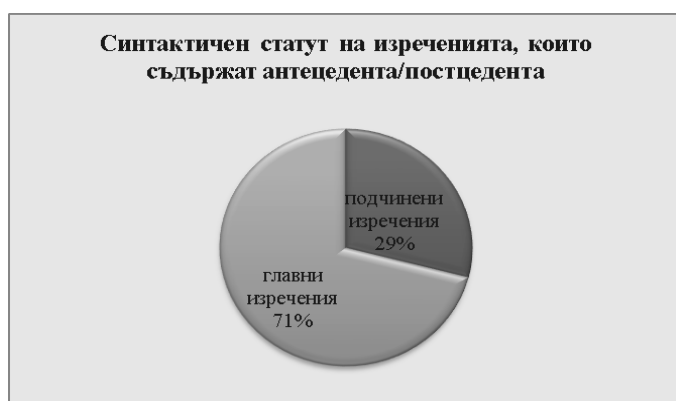
Четвърта глава предлага количествен анализ на разширените откъси, който позволява да се направят следните изводи:

1. Синтактичният контекст, който съпътства и прави разпознаваем инфинитивния подлог с неясна референция, показва лек превес на съчинителните връзки. От общо 260 изречения, които изграждат двадесетте откъса, 150 (тоест около 58%) са главните изречения (PR). Подчинените експлицитни (SEC) и имплицитни изречения (SECI) са представени почти поравно – 57 подчинени експлицитни (тоест почти 22%) и 53 подчинени имплицитни (около 20%).



фиг. 1

- Почти същата зависимост откриваме що се отнася до синтактичния статут на двадесетте прости изречения, които съдържат антецедента (или постцедента) на подлога на инфинитива с неясна референция – в почти две трети от случаите (71%) насочващият елемент се намира в главно изречение.



фиг. 2

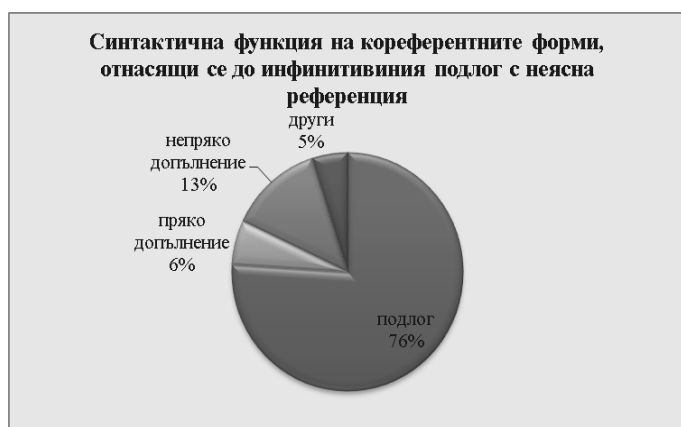
- От 140 кореферентни форми, отнасящи се до подлога на инфинитива, 83 са елипсите (нулевите анафори и нулевите прономинализации, отбелязани в табл. 1 съответно със символите Z и ZP) или почти 60% от всички номинации. Това налага заключението, че като член на номинативната верига на инфинитивния подлог с неясна референция преобладава елипсата. Въпреки това граматичността на откъсите, които съдържат инфинитив с подлог с неясна референция, не е нарушена. Схемата по-долу отразява количественото присъствие на референциалните средства, чрез които са изразени членовете на номинативната верига на инфинитива с неясна референция в примерите от корпуса. Използваните съкращения означават съответно: NPRO – именна форма; ZP – нулева прономинализация; Z – нулева анафора (в изречения с

неличен глагол); PRO – ударено лично местоимение; CLIT – клитика (т.е. неударено лично местоимение); POSS – притежателна форма.



фиг. 3

4. Инфинитивният подлог с неясна референция участва в номинативни вериги, в които останалите кореферентни форми са явно изразени (експлицитни) или подразбрани (имплицитни). В номинативната верига най-често му е отредена ролята на подлог (106 номинации или 76%), като не са пренебрегнати и други синтактични функции като части на изречението, макар и представени по-скромно – пряко допълнение (9 номинации или 6%) и непряко допълнение (18 номинации или 13%).



фиг. 4

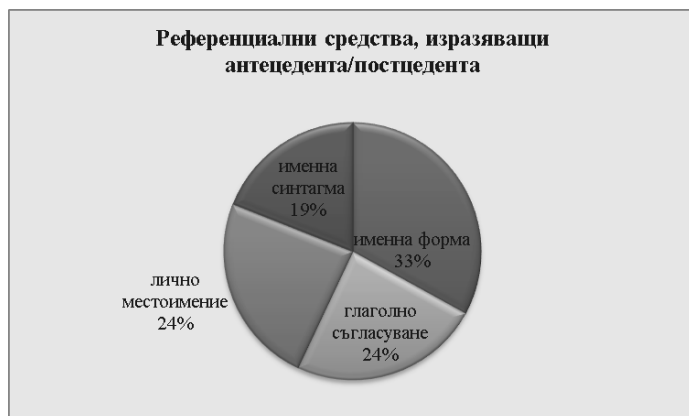
5. Би могло да се заключи, че преобладаващото кохезивно средство е приемствеността на имплицитния подлог на инфинитива. Той бива изразен преди всичко чрез празни (елипси или нулеви анафори) и слаби кореферентни средства (местоименни клитики), което прави задачата на реципиента по-трудна (срв. Кини 1999: 273). Схемата по-долу илюстрира значителното преимущество на слабите номинации (глаголни съгласувания, нулеви анафори, неударени

лични местоимения) над силните номинации (именни форми, ударени лични местоимения).



фиг. 5

6. Не на последно място по значимост, резултатите от количествения анализ показват как референциалните средства, чрез които са изразени antecedентите или постцедентите, могат да бъдат слаби номинации (напр. обикновени глаголни съгласувания), а не непременно експлицитни форми (напр. именни форми или именни синтагми).



фиг. 6

Количественият анализ отрежда на инфинитивния подлог с неясна референция ролята на номинация почти без промяна на синтактичната функция, тъй като неговият antecedент и следващите номинации имат синтактична функция предимно на подлог (в трите случая на катафорична връзка постцедентите не правят изключение). Жизнеността на имплицитния подлог на инфинитива би могла да се обясни чрез функционалния принцип за съотношение между типа antecedент и вида проформа, формулиран от Гивон (Гивон 1983): „проформата трябва да бъде толкова по-слаба от

формална гледна точка, непрозрачна и неексплицитна, колкото по-леснооткриваем е antecedentът. И обратно – проформата трябва да е толкова по-ясна, прозрачна и експлицитна, колкото по-труден за откриване е antecedentът в (кон)текста.” (цит. по Берета 1990: 93, мой превод). Този принцип порождает извода, че вероятно в примерите от корпуса е възможно използването на слаба (непрозрачна, неексплицитна) от формална гледна точка проформа (недопустимата от граматиката на изречението употреба на инфинитив, чийто подлог не е подсказан от какъвто и да било аргумент на главния глагол), тъй като antecedentът (или postcedentът) на инфинитивния подлог е леснооткриваем в контекста независимо от референциалното средство, посредством което е изразен и от факта, че отстоянието спрямо подлога на инфинитива с неясна референция може и да не е малко. Оказва се, че текстовата граматичност е осигурена.

VII. Заключение

Равносметката в края на проучването върху употребата в съвременния италиански език на инфинитива, чийто подлог е с неясна референция, позволява да се обобщят резултатите от изследването по следния начин:

- Разгледани са основните понятия, застъпени в изследването, като е извършена съпоставка между българския и италианския език всеки път, когато е било възможно (срв. глава 1).
- Проблемът за подлога на инфинитива и неговата референция в съвременния италиански е представен чрез гледната точка на авторитетни източници, представителни за различни подходи и епохи. Мненията на различни автори са описани, сравнени и коментирани с оглед на случаите на италиански, в които подлозите на инфинитива и на глагола, който го управлява са различни (срв. глава 2).
- Въз основа на този критичен преглед, конструкциите ‘главен глагол + инфинитив с различни подлози’ бяха обособени в три групи според семантико-синтактичен критерий:
 - А) Конструкции, в които подлогът на инфинитива зависи от семантико-синтактичната природа на инфинитива (преходен, непреходен, възвратен); казано другояче – аргументната структура на инфинитива не е постоянна.
 - Б) Конструкции, в които подлогът на инфинитива зависи от семантико-синтактичната природа на управляващия глагол; т.е. аргументната структура на инфинитива е неизменяема.
 - В) Една единствена конструкция с изключително ограничена употреба в съвременния италиански, чийто инфинитив се явява с изразен подлог.

Освен това, проследена е синтактичната роля на подлога на инфинитива по отношение на управляващия глагол. Възможните синтактични функции са две – пряко или непряко допълнение на главния глагол. Резултатите от анализа, извършен в глава 2, са изводите, които предлагат обяснение на описаните явления извън сферата на синтаксиса:

А) Фактът, че подлогът на инфинитива може да бъде изразен синтактично с различни видове допълнения, показва, че той е логико-семантичен, а не синтактичен подлог.

Б) Подразбраният подлог превръща разглежданите конструкции в израз на принципа на езиковата икономия.

В) Щом подлогът бива изразен чрез допълнение, би могло да се предположи, че става въпрос за семантично управление. Очевидно синтаксисът налага неексплициране като част на изречението на семантичния подлог на инфинитива, а представянето му като друга част на изречението – допълнение.

- Събран е емпиричен материал, който според лингвостатистиката е достатъчно представителен за изследваното явление – употребата в съвременния италиански език на инфинитив, чийто подлог е с неясна референция (срв. глава 3).

- Емпиричният материал бе подложен на критичния прочит на двадесет информанти носители на езика и впоследствие бяха изолирани (с методите на текстолингвистиката и прибъгвайки до репертоара на когнитивната лингвистика, всеки път, когато е било необходимо) стратегиите, използвани за идентифицирането на инфинитивния подлог с неясна референция (срв. глава 5).

- Въз основа на примерите от корпуса са илюстрирани контекстовите условия, при които функционира инфинитивният подлог с неясна референция. Освен това, извлечени са синтактичните функции, които имат и референциалните средства, чрез които биват изразени членовете на номинативната му верига, както и честотата им на употреба във всеки отделен откъс и във всички откъси взети заедно (срв. глава 4).

Констатирано е безспорно преимущество на празните проформи (тоест, елипси на подлога), следвани от клитиките, от лексикалните анафорични и от местоименните ударени форми.

Номинациите на имплицитния синтактичен подлог на инфинитива в номинативната верига имат предимно функция на подлог и значително по-рядко функция на пряко или непряко допълнение (срв. глава 4).

- Резултатите от количествения анализ са събрани, представени графично и коментирани в отделна глава (вж. глава 6).
- Данните, получени благодарение на анализа на отговорите на анкетираните, са ценни, защото хвърлят светлина върху връзката, която съществува между възприятие и интерпретация. Освен това резултатите показват, че дори при липса на първоспоменавање под формата на именна синтагма, инфинитивният подлог с неясна референция може да бъде идентифициран (срв. глава 5).
- Анализът на отговорите на информантите, носители на езика, потвърждава и двете работни хипотези. От една страна е очевидно, че в съвременния италиански книжовен език съществуват необичайни, за да не кажем аграматични, употреби на инфинитива. При тези употреби извън нормата, инфинитивът се използва при положение, че подлогът му е различен от този на управляващия глагол. Същевременно, подлогът на инфинитива не е представен под формата на antecedent от какъвто и да било елемент в главното изречение. Или другояче казано, имплицитният подлог не може да бъде извлечен с помощта на синтаксиса на изречението. Трудностите, които срещат носителите на езика при идентифицирането на подлога на инфинитива в кратките откъси, потвърждава първата хипотеза (срв. Увод).
- Резултатите от анализа на отговорите на анкетираните потвърждават и втората хипотеза – само при наличие на достатъчно обширен контекст, който надскача рамките на изречението и на лингвистичния контекст, текстовите откъси, които съдържат нерегламентирани от граматиката на изречението употреби на инфинитива с подлог с неясна референция, се оказват напълно разбираеми (срв. Увод).
- Проблемът за неясната референция на инфинитивния подлог в съвременния италиански език се оказва пряко свързан с теорията на пресупозициите, тоест на подразбраното. Това предопредели информанти да са именно носители на езика, чиято пресупозиционна база по правило се отличава с по-голяма стабилност от тази на не-носителите на езика (срв. Димитрова 1984: 124).

Настоящата емпирична разработка, чрез избора на обект, предмет и метод на анализ, би внесла още един щрих както към темата за организацията на т. нар. „синтактично деструктурирани изказвания” (Симоне 2008: 375, мой превод), така и към темата за езиковата икономия, ако приемем, че разглежданите примери са илюстрация на констатацията, че ползвателят на езика, в стремежа си да произведе „предикативно ефикасни” послания, може да направи компромис с повърхнинната им структура, като „си спестява винаги, когато е възможно, усилието да построява перфектно организирани изказвания, в които всички синтактични механизми да са на място” (пак там: 374, мой превод).

От друга страна, изборът на обект, предмет и метод на анализ предполагат доближаване до деликатната граница между език, познание и мисъл, която лингвистиката, по думите на Р. Симоне, „винаги е считала за своите Херкулесови стълбове” (пак там: 449, мой превод). Тази еклектична гледна точка, наложена от представените в увода цели, може да получи подходящо обяснение като се вземе под внимание мнението на Р. Лангакър, изразено в интервю¹¹⁷:

„С една добре формулирана и обоснована в терминологията си концептуална семантика, става ясно, че граматиката сама по себе си притежава значение. Например, голяма част от оценките за „аграматичност” се базират на някаква семантична аномалия. Основната цел на когнитивната граматика е да подчертае, че граматиката, така както и лексиката, е символна по природа, състои се, тоест, от символни връзки между семантични структури и фонологични структури. При това не толкова, за да се отрича съществуването на формални елементи, които съставят онова, което наричаме синтаксис, които са конвенционални и трябва да бъдат усвоявани. По-скоро става въпрос за различно схващане за природата на граматичните елементи – вместо да представляват автономни същности, отделени от значението и от фонологичната форма, те са единици, изградени от съюза на тези два полюса. Това е по-експлицитна и унифицирана представа за езиковата организация от концептуална гледна точка отколкото гледна точка, която предлага автономен синтактичен компонент. Бих казал, освен това, че представя граматиката, сама по себе си, по по-ясен и адекватен начин от лингвистична гледна точка.” (мой превод).

Резултатите от настоящето изследване, разгледани в светлината на разсъжденията на Лангакер, показват, че интерпретирането на случаите на неясна

¹¹⁷ Вж. Андригето 2006.

референция на инфинитивния подлог в съвременния италиански, причислени към явленията на „аграматичност” и базирани на „някаква семантична аномалия”, изисква прилагането на хибриден текстуално-когнитивен изследователски подход.

Подлогът на инфинитива с неясна референция, който не може да бъде извлечен чрез граматиката на изречението, представлява неизследван обект за съвременното италианско езикознание и отворена тема за по-нататъшни интерпретации и проучвания.

Справка за приносите на дисертационния труд

1. Потърсена е гледната точка и интерпретацията на носители на езика с оглед на изследваното езиково явление, което повиши достоверността на получените резултати.
2. Многопластовостта на разглеждания проблем наложи необходимостта от прилагане на интердисциплинарен подход.
3. Предложен е самостоятелно разработен метод за анализ на изследваното явление.
4. Въз основа на примерите от корпуса са илюстрирани възможни контекстови условия, които правят възможно съществуването на инфинитивния подлог с неясна референция.
5. Направени са изводи за стратегиите, използвани от носителите на езика, за идентифициране на референта на инфинитивния подлог.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Аларкос Љорак 1973: Allarcos Llorach, E. *Estudios de gramática funcional del español*. Madrid, Gredos.

Алмалех 2000: Алмалех, М. „Още един вид семантично управление: рекционно семантично управление в българския език и иврит“. В: *Съпоставително езикознание*, 2000, № 1: 70-91.

Алмалех, Бояджиев, Москов 2000: Алмалех, М., Ж. Бояджиев, М. Москов. Съст. М. Алмалех. *Увод в езикознанието. Помагало за студентите филолози*. София, КК „Труд“.

Андригето 2006: Andrighetto, G. “La grammatica cognitiva”, intervista a Ronald Langacker (traduzione dall’inglese a cura di Giulia Andrighetto). <http://www.giornaledifilosofia.net/public/scheda.php?id=66> (15.09.2013)

Бадзанела 2005: Bazzanella, C. *Linguistica e pragmatica del linguaggio. Un'introduzione*. Roma-Bari, Laterza.

Берета 1990: Berretta, M. “Catene anaforiche in prospettiva funzionale: antecedenti difficili”. In: *Rivista di linguistica* 2,1 (1990): 91-120.

Бианки 2003: Bianchi, C. *Pragmatica del linguaggio*. Roma-Bari, Laterza.

Богданов 1993: Богданов, Ив. *Енциклопедичен речник на литературните термини*. София, „Петър Берон“.

Богранд, Дреслер, Стоянова-Йовчева 1995: Богранд, Р., В. Дреслер, Ст. Стоянова-Йовчева. *Увод в текстовата лингвистика*. София, Университетско издателство „Свети Климент Охридски“.

Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1999: Бояджиев, Т., Ив. Куцаров, Й. Пенчев. *Съвременен български език*. София, „Петър Берон“.

Ванели 2012: Vanelli, L. “Complementi: forma e funzione”. In: *Atti delle Giornate di “Linguistica e Didattica”*. Padova 13-14 dicembre 2012: 29-45. <http://www.maldura.unipd.it/ddlcs/GeD/attiG&D2012/3.Vanelli.pdf> (20.06.2015)

Влахова: Влахова, Р. *Практическа граматика. Български език*, МОН, програма Информационно общество. <http://www.slav.uni-sofia.bg/grammar/synt5.html> (22.04.2015)

Георгиев 1999: Георгиев, Ст. *Морфология на българския книжовен език*. Велико Търново, „Абагар“.

ГСБКЕ, 2 1983: *Граматика на съвременния български книжовен език, том 2, Морфология*. Институт за български език. София, БАН.

ГСБКЕ, 2 1998: *Граматика на съвременния български книжовен език, том 2, Морфология*, част втора. София, „Абагар Публишинг“.

ГСБКЕ, 3 1998: *Граматика на съвременния български книжовен език, том 3, Синтаксис*, част първа и втора. София, „Абагар Публишинг“.

Гивон 1983: Givón, T. *Topic Continuity in Discourse: Quantitative Cross-Language Studies*. Amsterdam, Benjamins.

Грийн 2006: Green, K. “Deixis and Anaphora: Pragmatic Approaches”. In: Keit Brown, (Editor-in-Chief) *Encyclopedia of Language and Linguistics, Second Edition*, vol. 3. Oxford, Elsevier: 415.

Дагнев, Сайкова 2013: Дагнев И., М. Сайкова. „Сблъсък на метафорите: теория за концептуалната метафора и теорията за сливането в анализа на анатомичните метафори в български и английски”. В: *Електронно списание LiterNet*, 16.09.2013, № 9 (166).
<http://litenet.bg/publish5/ivdagnev/metafori.htm> (26.06.2021)

Дзамунер (1996): Zammuner, V. L. *Interviste e questionari. Processi psicologici e qualità dei dati*. Roma, Borla Edizioni.

Димитрова 1984: Димитрова, Ст. *Текст и подтекст. Наблюдения над пресупозициите в руския дискурс*. София, „Наука и изкуство“.

Димитрова 1989: Димитрова, Ст. *Лингвистична относителност*. София, „Наука и изкуство“.

Димитрова 2009: Димитрова, Ст. *Лингвистична прагматика*. София, „Велес“.

Димитрова: Димитрова, Д. „Текстът и неговият анализ”.
<http://belb.info/metodika/dimitrova/tekstanaliz.htm> (19.05.2010)

Динсмор 1987: Dinsmore, J. “Mental Spaces from a Functional Perspective”. In: *Cognitive Science*, vol. 11, 1-21.
<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1551-6708.1987.tb00861.x/epdf> (21.08.2015)

Добрева, Савова 1994: Добрева, Е., Ив. Савова. *Проблеми на изграждането на текста*. Шумен, „Глаукс”.

Добрева, Савова 2000: Добрева, Е., Ив. Савова. *Текстолингвистика*. Шумен, УИ „Епископ Константин Преславски”.

Егерланд 2010: Egerland, V. “Infinito”. In: *Enciclopedia dell'Italiano*.
[http://www.treccani.it/enciclopedia/infinito_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/infinito_(Enciclopedia-dell'Italiano)/) (16.03.2015)

Егерланд, Симоне 2011: Egerland, V., R. Simone. “Sostantivato, infinito”. In: *Enciclopedia dell’Italiano*.

[https://www.treccani.it/enciclopedia/infinito-sostantivato_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/infinito-sostantivato_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)
(16.03.2015)

Збиза 2009: Sbisà, M. “L’implicito: forme e funzioni”. In: *Enciclopedia dell’Italiano*.
[https://www.treccani.it/enciclopedia/l-implicito-forme-e-funzioni_\(XXI-Secolo\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/l-implicito-forme-e-funzioni_(XXI-Secolo)/)
(20.06.2015)

Илиева 1985: Илиева, К. *Местоимения и текст*. София, Издателство на БАН.

Илиева 1995: Илиева, К. „Явно и неявно изразяване на местоименния подлог в българския прозаичен текст”. В: *Лингвистика на текста* (под редакцията на проф. д-р Стефана Димитрова). София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов”: 135-174.

Казадеи 2001: Casadei, F. *Breve dizionario di linguistica*. Roma, Carocci.

Карапеткова 2016: Карапеткова, Д. *За Превода*. София, ИК „Колибри“.

Кафи 2002: Caffi, C. *Sei lezioni di pragmatica linguistica*. Genova, Name.

Кини 1999: Chini, M. “Processi di testualizzazione in italiano L1 e L2: aspetti della coesione e gerarchizzazione di testi narrativi”. In: Skytte, G., Fr. Sabatini (a cura di), *Linguistica testuale comparativa (in memoriam Maria-Elisabeth Conte)*, Atti del Convegno interannuale della SLI. Copenhagen, 5-7 febr. 1998, Museum Tusculanum Press: 263-279.

Кинг 2006: King, J. “Anaphora: Philosophical Aspects”. In: Keit Brown, (Editor-in-Chief) *Encyclopedia of Language and Linguistics, Second Edition*, vol. 1. Oxford, Elsevier: 238.

Кирякова, Бояджиева 2003: Кирякова, И., Н. Бояджиева. *Италианска граматика*. София, Издателство „Хейзъл“.

Коева 2008: Коева, Св. „Българският ФреймНет. Семантико-синтактичен речник на българския език – концептуален модел“. В: *Българският ФреймНет. Семантико-синтактичен речник на българския език*, съставител Св. Коева, София, 5-57, 2008. ISBN 978-954-9378-54-2

<http://dcl.bas.bg/PDF/FrameNet.pdf> (25.05.2015)

Конте 1988: Conte, M.-E. *Condizioni di coerenza. Ricerche di linguistica testuale*. Firenze, La Nuova Italia.

Конте 1989: Conte, M.-E. “Coesione testuale: recenti ricerche italiane”. In: Conte M.-E. (a cura di), *La linguistica testuale*. Milano, Feltrinelli, 3^a ed.: 272-295.

Корзен 1999: Korzen, I. “Sintassi anaforica, deverbalizzazione e relazioni retoriche. Uno studio comparativo italo-danese“. In: Skytte, G., Fr. Sabatini (a cura di), *Linguistica testuale*

comparatia (in memoriam Maria-Elisabeth Conte), Atti del Convegno interannuale della SLI. Copenaghen, 5-7 febr. 1998, Museum Tusculanum Press: 323-341.

Лейкѡф 1970: Lakoff, G. *Irregularity of Syntax*, N. Y., Holt, Rinehart & Winston.

Лейкѡф 1971: Lakoff, G. "Presupposition and relative well-formedness". In D. Steinberg & L. Jakobovits, eds., *Semantics*. Cambr. Univ. Press: 329-340.

Мартине 1967: Martinet, A. *Elementi di linguistica generale*. Bari, Laterza.

Морети, Орвието 1980: Moretti, G. B., G. R. Orvieto. *Grammatica italiana*, vol. II, *Il verbo*. Perugia, Benucci.

Ницолова 2008: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Осенова 2019: Осенова, П. „Параметри на нулевата субектност в българския език“, Conference Paper.

https://www.researchgate.net/publication/343443379_Parametri_na_nulevata_subektnost_v_blgarskia_ezik (14.07.2021)

Пашов 1989: Пашов, П. *Практическа българска граматика*. София, „Народна просвета“.

Петканов 1987: Петканов, Ив. *Кратка италианска граматика*. София, Наука и изкуство.

Пранди 2011: Prandi, M. "Subordinate, frasi". In: *Enciclopedia dell'Italiano*.

[https://www.treccani.it/enciclopedia/frasi-subordinate_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/frasi-subordinate_(Enciclopedia-dell'Italiano)/) (22.04.2015)

Раданова 1993: Раданова, Н. *La struttura del verbo italiano*. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Раданова 2000: Раданова, Н. *Практическа италианска граматика*. София, Везни-4.

Ренци, Салви, Кардиналети 2001: Renzi, L., G. Salvi, A. Cardinaletti. "Premessa alla nuova edizione". In: Renzi L., G. Salvi e A. Cardinaletti (a cura di), *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol. I. Bologna, Il Mulino: 7-14.

Савова 2000: Савова, Ив. „Към обучението в лингвистичен анализ на текст: типове повърхнинни връзки“. В: *Тенденции в обучението по български език*. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. К. Димчев. София, Булвест 2000.

Салви 1986: Salvi, G. "Asimmetrie soggetto/tema in italiano". In: H. Stammerjohann (ed.), *Tema-Rema in Italiano*. Tübingen, Gunter Narr Verlag: 37-53.

Салви 1988: Salvi, G. "La frase semplice". In: Renzi L., G. Salvi e A. Cardinaletti (a cura di), *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol. I, cap. I. Bologna, Il Mulino: 29-113.

Сандерс, Пандер Маат 2006: Sanders T., Pander Maat, H. “Cohesion and Coherence: Linguistic Approaches”. In: Keit Brown, (Editor-in-Chief) *Encyclopedia of Language and Linguistics, Second Edition*, vol. 2. Oxford, Elsevier: 591-595.

Санфорд 2006: Sanford A. “Coherence: Psycholinguistic Approach”. In: Keit Brown, (Editor-in-Chief) *Encyclopedia of Language and Linguistics, Second Edition*, vol. 2. Oxford: Elsevier: 585-591.

Сепир 1934: Сепир, Э. *Язык. Введение в изучение речи*. Соцэкгиз, М.-Л.

Сериани 1989: Serianni, L. *Grammatica italiana. Italiano commune e lingua letteraria*. Torino: UTET.

Сериани 2010: Serianni, L. “Lingua scritta”. In: *Enciclopedia dell’Italiano*.

[http://www.treccani.it/enciclopedia/lingua-scritta_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/lingua-scritta_(Enciclopedia-dell'Italiano)/) (29.01.2013)

Симоне 1996: Simone, R. “Testo parlato e testo scritto”. In: Muñiz, María de las Nieves & Francesco Amella (a cura di), *La costruzione del testo in italiano. Sistemi costruttivi e testi costruiti, Atti del Seminario Internazionale di Barcellona (24-29 aprile 1995)*. Firenze, Franco Cesati Editore: 23-61.

Симоне 2008: Simone, R. *Fondamenti di linguistica*. Roma, Laterza.

Скюте 1983: Skytte, G. *La sintassi dell’infinito in italiano moderno*, voll. I e II. Copenhagen, Munksgaards, (suppl. № 27 di “Revue Romane”).

Скюте 2008: Skytte, G. “Il concetto di enciclopedia e la traduzione”. In: Nesi, A. e N. Maraschio (a cura di), *Discorsi di lingua e letteratura italiana per Teresa Poggi Salani*. Pisa, Pacini Editore: 351-361.

Скюте 2009: Skytte, G. “La connessione «implicita»”. In: *Linguistica XLIX*, Ljubljana, Université de Ljubljana, Faculté des Lettres et Philosophie: 107-120.

Скюте, Салви, Манцини 2001: Skytte, G., G. Salvi, M. R. Manzini. “Frase subordinate all’infinito”. In: Renzi L., G. Salvi e A. Cardinaletti (a cura di), *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol. II, cap. IX. Bologna, Il Mulino: 483-569.

Тодоров 1970: Todorov, Tz. “Problèmes de l’énonciation”. In: *Langages*, n°17, C.N.R.S., Paris: 3-11.

https://www.persee.fr/doc/lgge_0458-726x_1970_num_5_17_2571 (20.06.2015)

Филмор 1977: Fillmore, C. J. “The Case for Case Reopened”. In: *Syntax and Semantics 8: Grammatical Relations*, P. Cole and J. Sadock. New York, Academic Press: 59-81.

<http://www.icsi.berkeley.edu/pubs/ai/casefor277.pdf> (20.06.2015)

Филмор 2002: Fillmore, C. J. “The Case for Case”. In: *Form and Meaning in Language, Vol. 1: Papers on Semantic Roles*. CSLI Publications, Stanford University: 21-119.

<http://linguistics.berkeley.edu/~syntax-circle/syntax-group/spr08/fillmore.pdf> (20.06.2015)

Фоконие 1994: Fauconnier, G. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge, Cambridge University Press.

Фоконие 1997: Fauconnier, G. *Mapping in Thought and Language*. Cambridge, Cambridge University Press.

Фоконие 1998: Fauconnier, G. "Mental Spaces, Language Modalities, and Conceptual Integration". In: Tomasello, M. (ed.), *The New Psychology of Language: Cognitive and Functional Approaches to Language Structure*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 251-280.

<https://pdfs.semanticscholar.org/9665/fdbaeb023bcece4b30c3ac598158954fc3ea.pdf>
(18.02.2019)

Форначари 1881: Fornaciari, R. *Sintassi italiana dell'uso moderno*. Firenze, Sansoni Editore.

Халидей, Хасан 1976: Halliday M. A. K., R. Hasan. *Cohesion in English*. Longman.

Хуанг 2006: Huang, Y. "Anaphora, Cataphora, Exophora, Logophoricity". In: Keit Brown, (Editor-in-Chief) *Encyclopedia of Language and Linguistics, Second Edition*, vol. 1. Oxford, Elsevier: 231.

Хуанг 2006а: Huang, Y. "Coreference: Identity and Similarity". In: Keit Brown, (Editor-in-Chief) *Encyclopedia of Language and Linguistics, Second Edition*, vol. 3. Oxford, Elsevier: 203.

Ципф 1949: Zipf, G. K., *Human Behavior and the Principle of Least Effort*. Cambridge, Addison-Wesley Press.

Чепелини 1990: Ceppellini, V. *Dizionario grammaticale per il buon uso della lingua italiana*. Novara, De Agostini.

Чомски 1965: Хомский, Н. „Логические основы лингвистической теории“. *Новое в лингвистике*, вып. 4, М.

Якобини 2010: Iacobini, C. "Deverbal, nomi", in *Enciclopedia dell'Italiano*.

[https://www.treccani.it/enciclopedia/nomi-deverbal_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/nomi-deverbal_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)

Янсен 1999: Jansen, H. "Da riassunto a ridondanza. Densità informativa". In: Skytte, G., I. Korzen. P. Polito, E. Strudsholm (a cura di): *Strutturazione testuale in italiano e in danese. Risultati di una indagine comparativa*. København, Museum Tusculanum Press: 153-251.

Янсен 2003: Jansen, H. *Densità informativa – Tre parametri linguistico-testuali. Uno studio contrastivo inter- ed intralinguistico*. København, Museum Tusculanum Press.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ

[https://www.treccani.it/enciclopedia/infinito_\(La-grammatica-italiana\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/infinito_(La-grammatica-italiana)/)

<http://www00.unibg.it/dati/corsi/3075/12240Materiali%20DLI%20per%20laboratori.pdf>
(28.06.2013)

ЕКСЦЕРПИРАНИ ЛИТЕРАТУРНИ ИЗТОЧНИЦИ

Агус 2006: Agus, Milena. *Mal di pietre*. Roma: Nottetempo.

Агус 2008: Агус, Милена. *Лек за камъни*. София: Колибри (превод от италиански – Нели Раданова).

Барико 2006: Baricco, Alessandro. *Novecento*. Milano: Feltrinelli; prima ed.: 1994.

Воло 2006: Volo, Fabio. *Un posto nel mondo*. Milano: Mondadori.

Воло 2011: Воло, Фабио. *Кътче в света*. София: Унискорп (превод от италиански – Румяна Сарайдарова).

Де Карло 1989: De Carlo, Andrea. *Due di due*. Milano: Mondadori.

Тамаро 1996: Tamaro, Susanna. *Va' dove ti porta il cuore*. Milano: Feltrinelli; prima ed.: 1994.

Тамаро 2011: Тамаро, Сузана. *Върви накъдето те води сърцето*. София: Рива (превод от италиански – Бояна Петрова).

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

А. Имена на автори

МА = Милена Агус (Milena Agus)

АВ = Алесандро Барико (Alessandro Baricco)

ФВ = Фабио Воло (Fabio Volo)

СТ = Сузана Тамаро (Susanna Tamaro)

АДК = Андреа Де Карло (Andrea De Carlo)

Б. Граматични понятия и термини

S₁ = подлог на управляващия глагол

S₂ = логически подлог на инфинитива

O₁ = пряко допълнение на управляващия глагол

OD₁ = дателно допълнение на управляващия глагол

PR = главно изречение
SEC = подчинено експлицитно изречение
SECI = подчинено имплицитно изречение
NPRO = именна форма
ZP = нулева прономинализация (в изречения със спрегнат глагол)
Z = нулева анафора (в изречения с неличен глагол)
PRO = лично местоимение, ударена форма
CLIT = лично местоимение, неударена форма / клитика
POSS = притежателно местоимение
Ø = елипса на подлога

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

(Анкетата)

Nelle pagine che seguono troverai 14 frasi. Leggile attentamente ad una ad una e prova a completare i due spazi vuoti sotto ogni frase con l'informazione richiesta seguendo le istruzioni:.

- 1) Nella casella contrassegnata dal numero 1, che segue ogni frase, cerca di indicare, magari con un pronome (io, tu, lui...), la persona o la cosa che compie l'azione espressa dal verbo evidenziato;
- 2) Nella casella numero 2 indica l'elemento della frase che ti ha aiutato a risalire a quest'informazione.

NB! Il questionario è composto di due parti e di 6 pagine (I parte: pagg. 1 e 2; II parte: pagg. 3,4,5 e 6) che vanno completate in maniera separata e nell'ordine cronologico indicato dai rispettivi numeri, cioè andando avanti dalla prima in poi e concludendo con la sesta pagina.

MA(29)

non c'era pericolo di dimenticarlo

1	
---	--

2	
---	--

MA(40/41)

diceva sempre che non c'era ragione strategica per aver mutilato la città in quel modo

1	
---	--

2	
---	--

AB(51/52)

Come sono andate le cose, poi, dopo esser sceso da là, quella è un'altra storia.

1	
---	--

2	
---	--

FV(28)

Lasciando stare il terremoto, quale sarà delle quattro possibilità per non venire?

1	
---	--

2	
---	--

FV(34)

Ed è stato molto difficile liberarsi da questa paura...

1	
---	--

2	
---	--

FV(60)

Le ho chiesto di diventare socio...

1	
---	--

2	
---	--

FV(67)

Com'è stato cambiare così radicalmente la propria vita, trovare la forza di farlo?

1	
---	--

2	
---	--

FV(89)

dovevo accompagnarlo a Livorno per spedire il container con tutte le cose della *posada*...

1		2	
---	--	---	--

FV(110)

Era il papà di Fede. Ultimamente mi chiamava spesso per parlare con lui.

1		2	
---	--	---	--

FV(220)

Il bar sotto casa nel periodo che sono stato via ha cambiato gestione e quella nuova ha messo la pay TV per guardare le partite.

1		2	
---	--	---	--

FV(257)

Speriamo di esserci ancora per vederla donna.

1		2	
---	--	---	--

ST(61a)

Il senso di sconfitta era troppo grande per poterlo ammettere.

1		2	
---	--	---	--

ST(61b)

Il rimorso più grande è quello di non avere mai avuto il coraggio di contrastarla, di non averle mai detto: "Hai torto marcio, stai commettendo una sciocchezza".

1		2	
---	--	---	--

ST(67/68)

Da un lato la decisione di ricorrere a un medico per uscire dal suo stato di crisi perpetua mi dava una sensazione di sollievo.

1		2	
---	--	---	--

Adesso ripeti la stessa analisi, tenendo presenti le frasi che seguono:

1) Cerca di indicare, magari con un pronome (io, tu, lui...), questa persona o cosa nelle caselle (contrassegnate dal numero 1) che seguono ogni frase.

2) Quale elemento della frase ti ha aiutato a risalire a quest'informazione (casella numero 2)?

MA(29)

Il Reduce (...) nonostante avesse una gamba di legno e la stampella era un uomo bellissimo. Nonna, dopo cena, appena arrivata in camera, subito si mise allo scrittoio a descriverlo nei particolari, così se non lo avesse visto più nell'albergo, non c'era pericolo di dimenticarlo.

1		2	
---	--	---	--

MA(40/41)

Anche l'idea di nonna, pur non intendendosi di politica, era che non è possibile che tutti i Tedeschi invasori dell'Italia fossero cattive persone. (...) Suo marito, che invece di politica si intendeva (...) diceva sempre che non c'era ragione strategica per aver mutilato la città in quel

modo, eppure tutti i piloti dei B17, le fortezze volanti, non potevano essere malvagi, no? Ci saranno state anche fra loro delle brave persone.

1

2

AB(51/52)

Io, dal *Virginian*, ci scesi il 21 agosto 1933. C'ero salito sopra sei anni prima. Ma mi sembrava fosse passata una vita. Non ci scesi per un giorno o per una settimana: ci scesi per sempre. (...) Tutto in regola. Avevo chiuso, con l'Oceano.

Non è che non mi piacesse quella vita (...) non riuscivo a pensare veramente che potesse andare avanti per sempre. Se fai il marinaio allora è diverso, il mare è il tuo posto, ci puoi stare fino a schiattare e va bene così. Ma uno che suona la tromba... Se suoni la tromba, sul mare sei uno straniero, e lo sarai sempre. Prima o poi, è giusto che torni a casa. Meglio prima, mi dissi. (...)

Come sono andate le cose, poi, **dopo esser sceso** da là, quella è un'altra storia. Magari mi riusciva perfino di combinare qualcosa di buono se solo non si ficcava di mezzo quella dannata guerra, pure lei.

1

2

FV(28)

Una sera avevamo appuntamento alle nove a casa mia, ma alle dieci e dieci non era ancora arrivato. Lo chiamo ma non risponde. Strano che non mi abbia avvisato. Fosse stata una serata qualsiasi non mi sarei preoccupato, ma era mercoledì (...) Il mercoledì se è in ritardo me lo dice. (...)

Lasciando stare il terremoto, quale sarà delle quattro possibilità **per non venire**? Si sarà ubriacato? Sarà andato a far vedere un appartamento a una cliente (...) ?

1

2

FV(34)

Per questo motivo per me “cambiamento” era una brutta parola. Significava stare male. Ed è stato molto difficile **liberarsi** da questa paura che mi ha paralizzato per molti anni.

1

2

FV(60)

“Adesso sto con Sophie. L'ho conosciuta a Boa Vista, mi è piaciuta subito. Cercava qualcuno che l'aiutasse a trasformare una vecchia casa in una *posada*. Ho iniziato a lavorare per lei e di lì a poco ci siamo innamorati. Le ho chiesto **di diventare** socio, però. Dopo un po' ha accettato. Non al cinquanta per cento, perché non me lo posso permettere: solo una piccola quota per il mio lavoro. Così ora eccomi qua a fare la mia parte. (...)”

1

2

FV(67)

“Una volta Michele mi ha raccontato che una sera tu gli hai fatto un discorso e che dopo un po' hai cambiato totalmente vita e te ne sei andato, hai iniziato a viaggiare. Michele parla un sacco di te. Com'è stato **cambiare** così radicalmente la propria vita, **trovare** la forza di farlo?”

1

2

FV(89)

Nel pomeriggio, appena finito di lavorare, sono passato a prendere Federico perché dovevo accompagnarlo a Livorno **per spedire** il container con tutte le cose della *posada*. Il camion con la merce era già arrivato. La moto del padre era perfetta per i tragitti a breve raggio, città e

provincia, ma non per andare fino a Livorno. Avrei potuto prestargli la mia moto, ma mi sembrava una buona occasione **per fare** un bel viaggio insieme, come ai vecchi tempi, visto che qualche giorno dopo sarebbe partito anche lui.

1

2

FV(110)

Mentre scrivevo l'articolo sulle diete è suonato il telefonino. Era il papà di Fede. Ultimamente mi chiamava spesso **per parlare** con lui. Ho pensato che volesse sapere dov'era.

«Pronto, Giuseppe, come stai? Se cerchi Federico non è con me.»

Giuseppe piangeva e non riusciva a parlare, diceva solo: «Federico Federico Federico...»

«Giuseppe, che c'è, perché piangi? Federico cosa? Cosa è successo?»

«Federico ha fatto un incidente con la moto...»

1

2

FV(220)

Il bar sotto casa nel periodo che sono stato via ha cambiato gestione e quella nuova ha messo la pay TV **per guardare** le partite. Praticamente è come essere allo stadio, perché anche al bar la gente fa i cori. Spesso è fastidioso. Dopo un po' di tempo ho sviluppato la capacità di capire il risultato della partita in base alle bestemmie o alle grida di gioia.

1

2

FV(257)

Chissà se anche mia figlia assomiglierà a me? Cerco di immaginarmi Alice a tutte le età. Quando la vedrò la prima volta, quando avrà cinque anni, poi venti, poi donna. Speriamo **di esserci** ancora per vederla donna.

1

2

ST(61a)

Dopo la sua tragica scomparsa, per diversi anni non ho più pensato a lei. Alle volte mi rendevo conto di averla dimenticata e mi accusavo di crudeltà. C'eri tu da seguire, è vero, ma non credo fosse questo il vero motivo, o forse lo era in parte. Il senso di sconfitta era troppo grande **per poterlo ammettere**.

1

2

(ST61b)

Soltanto negli ultimi anni, quando tu hai cominciato ad allontanarti, a cercare la tua strada, il pensiero di tua madre mi è tornato in mente, ha preso a ossessionarmi. Il rimorso più grande è quello **di non avere mai avuto il coraggio di contrastarla, di non averle mai detto**: "Hai torto marcio, stai commettendo una sciocchezza".

1

2

ST(67/68)

Tua madre si è curata da uno psicanalista o supposto tale per quasi dieci anni (...) Quando mi aveva comunicato questa nuova attività ero rimasta un po' perplessa e le avevo detto: "Credi proprio che sia necessario andare fino laggiù per trovare un buon medico?"

Da un lato la decisione **di ricorrere** a un medico **per uscire** dal suo stato di crisi perpetua mi dava una sensazione di sollievo. In fondo, mi dicevo, se Ilaria aveva deciso di domandare aiuto a qualcuno era già un passo avanti...

1

2

*Completa per favore i seguenti dati (sono necessari per l'elaborazione statistica dei risultati).
Metti una crocetta dove necessario:*

- *nome:*
- *nazionalità:*
- *madrelingua:*
- *lingue conosciute:*
- *corso di* ☐ *laurea o di* ☐ *dottorato in:*; *anno di studio*
- *lavoro attuale:* (per i laureati)
- *età approssimativa:*
 - ☐ *dai 20 ai 25 anni*
 - ☐ *dai 26 ai 30 anni*
 - ☐ *dai 31 ai 40 anni*
 - ☐ *dai 41 ai 50 anni*
 - ☐ *dai 51 ai 60 anni*
 - ☐ *dai 61 anni in su*

Grazie per il tempo dedicato a compilare il questionario!

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

(глава IV на италиански)

Il capitolo rappresenta i risultati ottenuti con l'applicazione dell'analisi linguistico-testuale. In tale maniera viene rivelato il ruolo sintattico dei membri della catena anaforica del soggetto non espresso dell'infinito, nonché il loro ruolo come mezzi referenziali. Ai fini dell'analisi ogni brano è stato segmentato in clausole¹¹⁸ allo scopo di evidenziare la distanza¹¹⁹, cioè i confini di frase che intercorrono tra antecedente e ripresa. Nel contempo, a ogni fin di riga attraverso le abbreviazioni PR, SEC e SECI è stato indicato appunto lo statuto sintattico delle singole clausole, rispettivamente: clausola principale (PR), secondaria esplicita (SEC) e secondaria implicita (SECI). I numeri 1°, 2°, 3° indicano il grado di dipendenza della secondaria.

L'asterisco, che compare qua e là in alcuni dei brani, contrassegna l'ordine originale delle clausole che è stato leggermente invertito a fini pratici, ogni qualvolta si è reso necessario, allo scopo di evidenziare il loro statuto sintattico. Le parti scambiate sono precedute, in corrispondenza della loro sequenza d'origine, dai numeri [1] e [2] messi tra parentesi quadre e il punto in cui si congiungono è stato rilevato appunto dall'asterisco.

In corsivo sono state segnate le forme coreferenziali riferite al soggetto **dell'infinito evidenziato**. Tali forme sono state analizzate tra parentesi e contrassegnate da sigle a lettere maiuscole¹²⁰. L'insieme 'forma coreferenziale seguita da verbo (coniugato o meno)' è stato sempre sottolineato.

La parte finale dell'analisi di ogni brano rappresenta lo schema della catena anaforica del soggetto dell'infinito a referenza ambigua. I membri della catena sono individuati dalle forme con cui compaiono nel testo, divisi, come di consueto, da un trattino. Le ellissi sono indicate col segno Ø.

¹¹⁸ Per clausola (cfr. M. Chini 1999: 275) si intende ogni unità proposizionale contenente un predicato, anche complesso (o una sua ellissi) e i suoi argomenti, oltre a determinazioni di spazio, tempo e modalità esterne al nucleo proposizionale. Non sono stati segmentati i predicati complessi (introdotti da verbi modali, aspettuali o fasali, come *volere*, *stare per*, *cominciare a* + infinito, o semiservili, come *cercare di*, *riuscire a*).

¹¹⁹ Il concetto di "distanza" come variabile che rende difficile una proforma è stato chiarito in Givón (1983), citato da M. Berretta: "la distanza dall'antecedente (o da una qualsiasi successiva menzione, anafora zero inclusa), calcolata in termini lineari, di frasi o meglio confine di frase fraposti" (Berretta 1990: 97).

¹²⁰ NPRO = nome proprio; ZP = ellissi pronominali; Z = anafora zero, in frasi con verbo non finito; PRO = pronomi tonici; CLIT = pronomi clitici; POSS = possessivo.

L'analisi dei brani segue due direzioni: dal soggetto implicito dell'infinito al suo antecedente e una seconda volta l'esame parte dall'antecedente arrivando al soggetto non espresso dell'infinito¹²¹.

L'esame mette a fuoco il ruolo sintattico dei membri della catena anaforica, concernente il soggetto non espresso dell'infinito,¹²² e contribuisce a suddividere le riprese in esili vs. esplicite, nonché a indagare il loro ruolo come mezzi referenziali. Il modello di analisi offerto, ovvero l'esame dei fattori coesivi nell'ambito del coriferimento personale (cfr. Chini 1999: 264), rivela la continuità del soggetto dell'infinito come mezzo coesivo e getta luce sulla scelta dei mezzi referenziali per l'espressione del soggetto: espressione per mezzo di proforme clitiche o vuote (CLIT + ZP + Z), di forme di ripresa lessicali (NPRO) o pronominali (PRO).

Prima di passare all'analisi dei singoli brani va precisato, in primo luogo, che l'ordine della loro comparsa non ha nessuna logica premeditata, bensì rispecchia unicamente la cronologia della lettura dei singoli autori e cioè la cronologia del rilevamento delle occorrenze. In secondo luogo, va ricordato che i venti brani sono stati individuati, nella stesura dei capitoli 4 e 5, dalle iniziali dell'autore seguite dal numero della pagina messo tra parentesi. Così MA sta per Milena Agus, AB sta per Alessandro Baricco, FV sta per Fabio Volo, ST sta per Susanna Tamaro e infine ADC sta per Andrea De Carlo. Le venti abbreviazioni usate per motivi di spazio e chiarezza risultano le seguenti:

- MA(29), MA(40/41), per i brani ricavati da "Mal di pietre" di Milena Agus,
- AB(51/52), per l'unico brano rilevato sulle pagine di "Novecento" di Alessandro Baricco,
- FV(28), FV(34), FV(60), FV(67), FV(89), FV(110), FV(220), FV(257), per il materiale empirico attinto a "Un posto nel mondo" di Fabio Volo,
- ST(61a), ST(61b), ST(67/68), per gli esempi illustrativi trovati sulle pagine di "Va' dove ti porta il cuore" di Susanna Tamaro,
- ADC(22), ADC(118/119), ADC(143), ADC(164), ADC(233/234), ADC(368/369), per i brani ricavati da "Due di due" di Andrea De Carlo.

¹²¹ L'analisi bidirezionale è stata fatta seguendo i modelli offerti da K. Ilieva e M. Berretta (v. la bibliografia).

¹²² Cfr. Chini (1999), p. 265: "un importante fattore coesivo consiste nelle catene anaforiche concernenti i referenti umani topicali, cioè i vari personaggi della storia, in primo luogo i protagonisti; questi, oltre ad essere comunicativamente salienti, in qualità di agenti, sono buoni candidati al ruolo sintattico di soggetto e si presentano quindi come antecedenti particolarmente facili da riprendere."

I primi due brani, rispettivamente MA(29) e MA(40/41) sono stati ricavati dal romanzo di M. Agus “Mal di pietre”.

MA(29)

Il Reduce (...) [2]*era un uomo bellissimo.	(PR)
[1] nonostante avesse una gamba di legno e la stampella*	(SEC)
<u>Nonna</u> (NPRO) [2]* subito <u>si mise</u> allo scrittoio,	(PR)
[1] dopo cena, appena <u>Ø (Z) arrivata</u> in camera*	(SECI)
a <u>Ø (Z) descriverlo</u> nei particolari,	(SECI)
così se non lo <u>Ø (ZP) avesse visto</u> più nell'albergo,	(SEC2°)
non c'era pericolo	(PR)
di <u>Ø (Z) dimenticare</u> .	(SECI1°)

Il soggetto implicito dell'infinito “dimenticarlo” rinvia ad un quasi-antecedente – il soggetto ellittico di “avesse visto”. Esso a sua volta ci porta al soggetto implicito dell'infinito “descriverlo” che, in quanto rappresenta la subordinata implicita della reggente esplicita “si mise allo scrittoio (a)”, si trova in diretto legame anaforico con l'antecedente “nonna” in funzione di soggetto.

La struttura della catena anaforica appare come segue: una prima menzione nel ruolo di soggetto, attuata con un nominale pieno (“nonna”); successive riprese esili (un accordo sul verbo, tre anafore zero). La prima menzione è nel ruolo di soggetto e quelle successive mantengono questo ruolo. Siamo quindi di fronte a un caso di omogeneità strutturale fra antecedente e proforme.

La frase che contiene l'antecedente è una principale – “Nonna, dopo cena, (...) subito si mise allo scrittoio(...)”.

Nonna – Ø – Ø – Ø – Ø

MA(40/41)

[1]Anche l'idea di nonna,*era	(PR)
[2]*pur non intendendosi di politica,	(SECI)
che non è possibile	(SEC1°)
che <u>tutti i Tedeschi invasori dell'Italia</u> (NPRO) fossero cattive persone.	(SEC2°)
Suo marito, che invece di politica si intendeva (...)	(SEC)
diceva sempre	(PR)

che non c'era ragione strategica (SEC1^o)
 per 0 (Z) aver mutilato la città in quel modo, (SECI2^o)
 eppure tutti i piloti dei B17, le fortezze volanti, (NPRO) non potevano essere malvagi, no? (PR)
 Ci saranno state anche fra *loro* (PRO) delle *brave persone* (NPRO). (PR)

In questo esempio il soggetto implicito a referenza ambigua (il soggetto dell'infinito composto "aver mutilato") si trova in legame anaforico diretto con l'antecedente – un sintagma nominale in funzione di soggetto – "tutti i Tedeschi invasori dell'Italia".

Leggendo e rileggendo questo brano, la mia prima opinione è stata quella che il soggetto dell'infinito composto "aver mutilato" fossero "i Tedeschi" oppure "i piloti". Solo molto più tardi mi è balenata l'idea che il soggetto potrebbe essere impersonale come ha supposto uno degli informanti (Michele). Analizzando i risultati dell'inchiesta, ho deciso di mantenere questo esempio proprio per l'ambiguità dell'interpretazione. Sostenendo l'opinione che il soggetto di "aver mutilato" siano "i tedeschi", la struttura della catena anaforica avrebbe il seguente aspetto: prima menzione nel ruolo di soggetto, effettuata con un sintagma nominale ("tutti i Tedeschi invasori dell'Italia"), la ripresa successiva è realizzata con un'anafora zero. Le altre menzioni rappresentano un insieme di sintagmi nominali (sinonimi dell'antecedente) e un pronome tonico ("loro"). All'infuori di una nel ruolo di complemento indiretto (e cioè il pronome tonico "fra loro"), tutte le altre menzioni appaiono nel ruolo di soggetto.

Questa volta la frase che contiene l'antecedente risulta una dipendente di secondo grado.

Il fatto che la maggioranza dei madrelingua ha optato per "i Tedeschi" come soggetto di "aver mutilato" mi ha incoraggiato a portare avanti l'analisi tenendo presente proprio questo soggetto e non un altro impersonale¹²³.

D'altronde, i sintagmi "i tedeschi" e "i piloti", come buoni candidati al ruolo di soggetto dell'infinito composto, presentano due caratteristiche interessanti che rendono

¹²³ In appoggio a quanto detto a proposito dell'ambiguità dell'interpretazione viene la constatazione che "Il tema viene sempre ricavato da parte di un ricevente reale che ha le proprie caratteristiche, ha conoscenze enciclopediche e tematiche concrete, ha credenze personali, ha i suoi pregiudizi, le sue abitudini e preferenze linguistiche, il suo atteggiamento sociale e via dicendo. E così, ogni ricevente sulla base di un esame soggettivo del testo giunge alla conclusione che alla base di questo testo sta un dato tema. In questo senso lui attribuisce al testo un suo tema in maniera soggettiva. D'altra parte, anche l'autore ha attribuito in modo soggettivo un qualche tema al proprio testo, cioè ha costruito il testo con l'intenzione di rappresentare un qualche tema. Non è per niente garantito però che se in un momento posteriore l'autore diventa ricevente del proprio testo, sarà in grado di ricavare la stessa struttura tematica che ha tenuto presente nel processo della sua ideazione" (Dobrevà, Savova 2000: 144, traduzione mia).

discutibile tale loro ruolo: si tratta della negazione e della totalità (“non è possibile che tutti i Tedeschi invasori dell’Italia fossero cattive persone” e “tutti i piloti dei B17 ... non potevano essere malvagi...”). Anche se a prima vista sono “i tedeschi invasori”, identificati più in là con “i piloti dei B17”, ad “aver mutilato” la città, leggendo attentamente il brano si capisce che non tutti i tedeschi, e tantomeno tutti i piloti, sono presentati, da chi emette il messaggio, come il soggetto della mutilazione. Così il soggetto di “aver mutilato”, non essendo espresso precisamente nel testo, non sembra recuperabile testualmente. L’interpretazione quasi unanime fornita dagli interpellati (cfr. cap. 5) ribadisce la supposizione che il soggetto sia stato recuperato attraverso conoscenze extratestuali ossia grazie alle conoscenze enciclopediche¹²⁴. A proposito del ruolo dell’implicito nell’attivazione delle conoscenze enciclopediche condivise troviamo presso la Skytte (Skytte 2008: 355) una constatazione che non solo unisce questi due concetti ma fornisce una conferma a quanto detto prima¹²⁵: e cioè che al soggetto dell’infinito in questo brano è possibile risalire grazie a elementi extratestuali.

tutti i Tedeschi (=cattive persone) – Ø – tutti i piloti dei B17 – loro – brave persone

Il brano AB(51/52), è stato ricavato dal romanzo di A. Baricco “Novecento”.

AB(51/52)

<i>Io (PRO), dal Virginian, ci scesi il 21 agosto 1933.</i>	(PR)
<i><u>Ø (ZP) C’ero salito</u> sopra sei anni prima.</i>	(PR)
<i>Ma <u>mi (CLIT)</u> sembrava</i>	(PR)
<i>fosse passata una vita.</i>	(SEC)
<i>Non <u>Ø (ZP) ci scesi</u> per un giorno o per una settimana:</i>	(PR)
<i><u>Ø (ZP) ci scesi</u> per sempre. (...)</i>	(PR)
<i><u>Ø (ZP) Avevo chiuso</u>, con l’Oceano.</i>	(PR)
<i>Non è</i>	(PR)
<i>che non <u>mi (CLIT)</u> piacesse quella vita (...)</i>	(SEC)
<i><u>Ø (ZP) non riuscivo a pensare</u> veramente</i>	(PR)
<i>che potesse andare avanti per sempre.</i>	(SEC)
<i>Se fai il marinaio</i>	(SEC)

¹²⁴ Nonostante le lacune di informazione intorno al soggetto dell’infinito composto, agli informanti pare logico che i “Tedeschi invasori dell’Italia” siano quegli stessi “piloti dei B17” che hanno bombardato il territorio italiano durante la Seconda guerra mondiale, mutilando una fra le tante città italiane di cui parla il brano.

¹²⁵ V. Skytte 2008, p. 355: “... è importante ricordare il ruolo dell’implicito ossia gli *spazi bianchi* che presuppongono conoscenze enciclopediche condivise.”

allora è diverso,	(PR)
il mare è il tuo posto,	(PR)
ci puoi stare	(PR)
fino a schiattare	(SECI)
e va bene così.	(PR)
Ma uno che suona la tromba...	(PR)
Se suoni la tromba,	(SEC)
sul mare sei uno straniero	(PR)
e lo sarai sempre.	(PR)
Prima o poi, è giusto	(PR)
che torni a casa.	(SEC)
Meglio prima, <i>mi</i> (CLIT) dissi. (...)	(PR)
Come sono andate le cose, poi,	(PR)
dopo <u>Ø (Z) esser sceso</u> da là,	(SECI)
quella è un'altra storia.	(PR)
Magari <i>mi</i> (CLIT) riusciva perfino di combinare qualcosa di buono	(PR)
se solo non si ficcava di mezzo quella dannata guerra, pure lei.	(SEC)

In questo esempio il soggetto implicito dell'infinito "esser sceso" rinvia, attraverso il quasi-antecedente "mi", rappresentato da un pronome clitico dativo, all'antecedente vero e proprio che si trova all'inizio del brano – il pronome "io". Nel lungo percorso tra l'antecedente vero e proprio "io" e il soggetto implicito di "esser sceso", il soggetto di prima persona singolare viene ribadito a più riprese dai soggetti ellittici di verbi alla prima persona singolare.

Gli elementi della catena anaforica sono di vario tipo. Abbiamo una prima menzione nel ruolo di soggetto attuata con un pronome personale tonico ("io"). L'antecedente viene poi ripreso più volte con la sola marca di accordo sul verbo, da quattro clitici e da un'anafora zero. Oltre ai quattro clitici tutti aventi il ruolo sintattico di oggetto indiretto, tutte le altre menzioni mantengono il ruolo di soggetto.

L'antecedente si trova in una principale.

Io – Ø – mi – Ø – Ø – Ø – mi – Ø – mi – Ø - mi

I brani che seguono, o meglio quelli che vanno da FV(28) a (FV)257 appartengono tutti al romanzo "Un posto nel mondo" di F. Volo.

FV(28)

Una sera avevamo appuntamento alle nove a casa mia,	(PR)
ma alle dieci e dieci <u>Ø (ZP) non era ancora arrivato.</u>	(PR)
Lo (CLIT) chiamo	(PR)
ma <u>Ø (ZP) non risponde.</u>	(PR)
Strano ¹²⁶	(PR)
che non mi <u>Ø (ZP) abbia avvisato.</u>	(SEC)
Fosse stata una serata qualsiasi	(SEC)
non mi sarei preoccupato,	(PR)
ma era mercoledì (...)	(PR)
Il mercoledì se <u>Ø (ZP) è in ritardo</u>	(SEC)
me lo <u>Ø (ZP) dice.</u> (...)	(PR)
Lasciando stare il terremoto,	(SECI)
quale sarà delle quattro possibilità	(PR)
per <u>Ø (Z) non venire?</u>	(SECI)
<u>Ø (ZP) Si sarà ubriacato?</u>	(PR)
<u>Ø (ZP) Sarà andato</u>	(PR)
<u>Ø (Z) a far vedere</u> un appartamento a una cliente (...)?	(SECI)

Il legame tra il soggetto implicito di “non venire” e l’antecedente si vede benissimo se accorriamo il brano così: “Una sera avevamo appuntamento alle 9 a casa mia, ma alle 10 non era ancora arrivato (...) Lasciando stare il terremoto, quale sarà delle quattro possibilità per non venire?” L’antecedente, espresso per mezzo di un accordo sul verbo (“non era ancora arrivato”), viene ribadito più volte prevalentemente attraverso altri accordi sul verbo più il clitico “lo”.

Anche qui, come nel brano ST(61a), abbiamo una prima menzione realizzata con la sola marca di accordo sul verbo (“non era ancora arrivato”). Tutte le riprese successive appaiono di natura esile: un clitico (“lo”), sei marche di accordo sul verbo e due anafore zero. Oltre al clitico, che ha la funzione sintattica di oggetto, tutte le altre menzioni, antecedente compreso, compaiono nel ruolo di soggetto.

La frase che contiene l’antecedente è una principale.

Ø – lo – Ø – Ø – Ø – Ø – Ø – Ø – Ø – Ø

¹²⁶ Il predicato è sottinteso (nda).

FV(34)

Per questo motivo per <i>me</i> (PRO) “cambiamento” era una brutta parola.	(PR)
Significava	(PR)
stare male.	(SECI)
Ed è stato molto difficile	(PR)
<u>Ø</u> (Z) <u>liberarsi</u> da questa paura	(SECI1°)
che <i>mi</i> (CLIT) ha paralizzato per molti anni.	(SEC2°)

Qui l’antecedente del soggetto implicito di “liberarsi” risulta espresso attraverso un pronome personale tonico in funzione di complemento indiretto – “per me”. Poi viene espresso da un altro pronome personale, stavolta atono – “mi”, in funzione di complemento diretto.

La prima menzione viene attuata con un complemento indiretto – “per me”. Questo pronome tonico infatti rappresenta l’unico indizio in questo brano che preceda l’infinito “liberarsi” e dia l’informazione necessaria circa il suo soggetto sottinteso. Tra l’altro, la forma impersonale dell’infinito riflessivo “liberarsi” altro non fa che trarre in inganno il destinatario del testo. Toccherebbe all’autore spiegare a noi lettori come mai abbia usato “liberarsi” invece di “liberarmi”. La seconda menzione viene realizzata tramite un’anafora zero in funzione di soggetto. E la terza menzione rappresenta un pronome atono in funzione di oggetto.

La frase che contiene l’antecedente è una principale.

me – Ø – mi

FV(60)

Adesso <u>Ø</u> (ZP) <u>sto</u> con Sophie.	(PR)
<u>Ø</u> (ZP) <u>L’ho conosciuta</u> a Boa Vista,	(PR)
<i>mi</i> (CLIT) è piaciuta subito.	(PR)
Cercava qualcuno	(PR)
che l’aiutasse	(SEC1°)
a trasformare una vecchia casa in una <i>posada</i> .	(SECI2°)
<u>Ø</u> (ZP) <u>Ho iniziato</u> a lavorare con lei	(PR)
e di lì a poco ci siamo innamorati.	(PR)
Le <u>Ø</u> (ZP) <u>ho chiesto</u>	(PR)
di <u>Ø</u> (Z) <u>diventare</u> <i>socio</i> (NPRO), però.	(SECI)

Dopo un po' ha accettato. (PR)

Non al 50 per cento, perché non *me* (CLIT) lo posso permettere: $\Rightarrow$
solo una piccola quota per il *mio* (POSS) lavoro. (PR)

Così ora *eccomi* (CLIT) qua a *Ø* (Z) fare la *mia* (POSS) parte. (...) (PR)

Nella catena anaforica che precede “diventare”, il suo soggetto implicito viene ribadito quattro volte dalla sola marca di accordo sul verbo (“sto”, “l’ho conosciuta”, “ho iniziato”, “ho chiesto”) e dalla presenza di un pronome personale atono (“mi”) in funzione di complemento di termine. Il soggetto implicito di “diventare” risulta palese in modo inequivocabile solo tenendo presenti le menzioni successive: “socio”, “non me lo posso permettere”, “il mio lavoro”, “eccomi qua”, “la mia parte”. Infatti, la sola presenza di “socio”, al maschile, dovrebbe indicare al ricevente il soggetto dell’infinito. Avendo la funzione sintattica di complemento predicativo del soggetto, il sostantivo “socio” rappresenta una replica del soggetto di “diventare”. In tal caso è la persona che chiede, cioè l’io-narrante, a voler diventare socio di Sophie. Per i parlanti nativi, però, il genere maschile di “socio” non risulta una spia abbastanza convincente e intuibile (cfr. l’analisi dello stesso brano nel cap. 5). Una probabile spiegazione a questa “svista” da parte degli interpellati sembra la supposizione che il sostantivo “socio” sia stato interpretato piuttosto come un nome di genere comune.

Il brano contiene una prima menzione attuata con la sola marca di accordo sul verbo (“sto con Sophie”). È seguita da altre tre menzioni della stessa natura, da un’anafora zero e da un clitico con la funzione di complemento di termine (il „mi“ di „mi è piaciuta“). Le menzioni che precedono l’infinito „diventare“ non gettano luce sul suo soggetto implicito. Sono le menzioni successive a chiarire l’equivoco: un nominale pieno (“socio”), due possessivi (“mio”, “mia”), due clitici (il “me” di “non me lo posso permettere” con funzione di dativo e il “-mi” di “eccomi” con funzione di oggetto) e un’anafora zero. All’infuori dei clitici e dei possessivi che fanno parte di sintagmi nominali con funzione rispettivamente di complemento indiretto e di complemento oggetto, tutte le altre menzioni hanno il ruolo sintattico di soggetto.

L’antecedente si trova in una principale.

$\emptyset - \emptyset - mi - \emptyset - \emptyset - \emptyset - socio - me - il mio - mi - \emptyset - la mia$

FV(67)

Una volta Michele mi ha raccontato (PR)

Che una sera *tu* (PRO) gli hai fatto un discorso (SEC)

e che dopo un po' <u>0 (ZP) hai cambiato</u> totalmente vita	(SEC)
e <u>0 (ZP) te ne sei andato</u> ,	(SEC)
<u>0 (ZP) hai iniziato a viaggiare</u> .	(SEC)
Michele parla un sacco di <i>te</i> (PRO).	(PR)
Com'è stato	(PR)
<u>0 (Z) cambiare</u> così radicalmente la propria vita,	(SECI)
<u>0 (Z) trovare</u> la forza	(SECI)
<u>0 (Z) di farlo?</u>	(SECI)

Il soggetto implicito di “cambiare” e “trovare” trova il proprio antecedente nel pronome personale soggetto “tu” che viene più in là ripreso da un altro pronome atono in funzione di complemento indiretto - “di te”. Tra i due pronomi personali (antecedente e quasi antecedente), il soggetto implicito di “cambiare” e “trovare” risulta menzionato ben tre volte attraverso marche di accordo sul verbo.

La prima menzione la troviamo espressa attraverso un pronome personale in funzione di soggetto (“tu”). Tra le sei riprese successive cinque sono di natura esile (tre marche di accordo sul verbo più due anafore zero) e una appare di natura esplicita – il pronome tonico complemento indiretto “di te”.

tu – Ø – Ø – Ø – te – Ø – Ø – Ø

FV(89)

Nel pomeriggio, appena finito di lavorare,	(SECI)
Sono passato a prendere <i>Federico</i> (NPRO)	(PR)
perché dovevo accompagnarlo (CLIT) a Livorno	(SEC1°)
per <u>0 (Z) spedire</u> il container con tutte le cose della <i>posada</i> .	(SECI2°)
Il camion con la merce era già arrivato.	(PR)
La moto del padre era perfetta per i tragitti a breve raggio, città e provincia,	(PR)
ma non per andare fino a Livorno.	(PR)
Avrei potuto prestargli (CLIT) la mia moto,	(PR)
ma mi sembrava una buona occasione	(PR)
per <u>0 (Z) fare</u> un bel viaggio insieme, come ai vecchi tempi,	(SECI)
visto che qualche giorno dopo sarebbe ripartito anche <i>lui</i> (PRO) .	(SEC)

In questo brano il soggetto implicito di “spedire” si ricollega al nome proprio “Federico” che riveste il ruolo di antecedente. Il legame tra antecedente e soggetto implicito a referenza ambigua viene rafforzato dal quasi antecedente “-lo” (di “accompagnarlo”), pronomi clitici in funzione di complemento oggetto.

L’antecedente del soggetto dell’infinito viene introdotto attraverso un nominale pieno – “Federico” che ha la funzione di complemento oggetto. L’antecedente viene ripreso subito dopo da un clitico in funzione sempre di complemento oggetto (il “-lo” di “accompagnarlo”). La terza menzione è rappresentata da un’anafora zero stavolta in funzione di soggetto. La quarta menzione consiste in un clitico in funzione di complemento di termine (il “-gli” di “prestargli”). E infine abbiamo una quinta menzione rappresentata da un pronome personale in funzione di soggetto (“lui”).

L’antecedente si trova in una principale.

Un altro possibile punto di vista che riconferma ‘Federico’ nel ruolo di soggetto di “spedire” è quanto postulato da M.-E. Conte che “è la predicazione a dare al destinatario l’istruzione di istituire (o, rispettivamente: di non istituire) un rapporto di coreferenza tra un antecedente ed un successore...” (Conte 1988: 25). Detto in altre parole, in questo caso concreto è il significato del predicato “prestare”, accompagnato dal pronome “gli”, che rende il clitico “lo” l’antecedente del soggetto di “spedire”. Dal punto di vista semantico il verbo ‘prestare’ significa offrire oppure dare qualcosa a qualcuno non per usare questa cosa insieme a lui ma per fargliela usare da solo per un certo periodo di tempo. Una rassegna alle definizioni del verbo transitivo “prestare”, nell’accezione che ci serve, presso vari dizionari monolingui, viene in appoggio a quanto detto.

In tal caso l’interpretazione del brano sarebbe la seguente: il protagonista aveva intenzione di prestare a Federico la sua propria auto (e cioè di farlo partire da solo per Livorno lasciandogli “spedire il container con tutte le cose della *posada*” sempre da solo); ma si capisce che non lo fa perché potessero approfittare tutti e due dell’occasione di “fare un bel viaggio insieme” magari salendo sul “camion con la merce” che “era già arrivato”.

L’altra possibile interpretazione sarebbe quella che vede nel ruolo di soggetto di “spedire” ‘noi’, cioè ‘io e Federico’: lo stesso soggetto dell’infinito “fare” che si trova più giù nel brano. In mancanza di indizi univoci e chiari che portino al soggetto di “spedire”, una spiegazione abbastanza convincente di tale divergenza di interpretazioni potrebbe offrire la teoria degli spazi mentali: “An important part of what the language form is doing is prompting us to set up mental spaces, elements, and connections between them. The form provides key indications about the mental process in which we need to engage, but it is also deeply

underspecified, which accounts for the multiplicity of scenarios that it may successfully fit.” (Fauconnier 1998: 252).

Federico – lo – Ø – gli – lui

FV(110)

Mentre <u>0 (ZP)</u> ¹²⁷ <u>scrivevo</u> l’articolo sulle diete	(SEC)
è suonato il telefonino.	(PR)
Era (NPRO) ¹²⁸ il papà di Fede .	(PR)
Ultimamente <i>mi (CLIT)</i> (ZP) chiamava spesso	(PR)
per <u>0 (Z)</u> ¹²⁹ <u>parlare</u> con lui.	(SECI)
<u>0 (ZP)</u> Ho pensato	(PR)
Che <u>0 (ZP) volesse sapere</u>	(SEC1 ^o)
dov’era.	(SEC2 ^o)
“Pronto, Giuseppe (NPRO) , come stai?	(PR)
Se cerchi Federico	(SEC)
non è con <i>me (PRO)</i> .”	(PR)
Giuseppe (NPRO) piangeva	(PR)
E <u>0 (ZP) non riusciva</u> a parlare,	(PR)
<u>0 (ZP) diceva</u> solo: “Federico Federico Federico...”	(PR)
“ Giuseppe (NPRO) , che c’è,	(PR)
perché piangi? Federico cosa?	(PR)
Cosa è successo? (...)”	(PR)
“Federico ha fatto un incidente con la moto...”	(PR)

È il brano massimamente opaco del questionario. Basti pensare ai madrelingua che non sono stati in grado di orientarsi e di indicare in maniera univoca il soggetto di “parlare”. Proprio con l’oscurità del brano va giustificata la sua lunghezza, indispensabile per assicurare l’individuazione del soggetto di “parlare”.

Qualora il soggetto di “parlare” fosse l’io-narratore, il pronome atono “mi” appare la menzione che precede immediatamente il soggetto taciuto di “parlare”. In questa maniera, il

¹²⁷ Le sigle in corsivo contrassegnano la catena anaforica che vede l’io-narrante, Michele, come soggetto di “parlare”.

¹²⁸ Le sigle in neretto contrassegnano la catena anaforica che vede “il papà di Fede” come soggetto di “parlare”.

¹²⁹ 0(Z) potrebbe riferirsi a “io-narratore” oppure a “il papà di Fede”.

“mi”, in qualità di quasi-antecedente, porta all’antecedente vero e proprio dell’infinito: una marca di accordo sul verbo (“Mentre scrivevo...”).

Se il soggetto dell’infinito “parlare” dovesse essere “il papà di Fede” (oppure “Giuseppe”), in tal caso l’antecedente risulta il sintagma nominale con funzione di soggetto “il papà di Fede” che si ricollega al soggetto implicito di “parlare” per mezzo di un accordo sul verbo (“chiamava”). Gli altri membri di questa catena anaforica sono ancora tre marche di accordo sul verbo (“volesse sapere”, “non riusciva” e “diceva”) e tre nominali pieni – “Giuseppe”.

Se optassimo per l’io-narratore come soggetto dell’infinito “parlare”, la catena anaforica avrebbe il seguente aspetto: una prima menzione sotto forma di marca di accordo sul verbo seguita da un pronome atono in funzione di complemento oggetto (il “mi” di “mi chiamava”), un’anafora zero, una seconda marca di accordo sul verbo e un pronome tonico in funzione di complemento indiretto (“con me”). All’infuori dei due pronomi in funzione rispettivamente di complemento oggetto e di complemento indiretto, tutte le altre menzioni hanno il ruolo sintattico di soggetto.

La prima menzione la troviamo in una secondaria.

Con “il papà di Fede” nel ruolo di soggetto dell’infinito “parlare”, la catena anaforica sarebbe la seguente: una prima menzione nel ruolo di soggetto attuata con un SN (“il papà di Fede”), quattro accordi sul verbo, un’anafora zero e tre nominali pieni (“Giuseppe”). Tutte le menzioni successive mantengono il ruolo sintattico di soggetto.

La frase che contiene l’antecedente è una principale.

Michele = $\emptyset - mi - \emptyset - \emptyset - me$

Giuseppe = *il papà di Fede* – $\emptyset - \emptyset - \emptyset - Giuseppe - Giuseppe - \emptyset - \emptyset - Giuseppe$

FV(220)

Il bar sotto casa *[2] ha cambiato gestione	(PR)
[1] nel periodo che sono stato via*	(SEC)
e quella nuova ha messo la pay TV	(PR)
per <u>0 (Z) guardare</u> le partite.	(SECI)
Praticamente è	(PR)
come essere allo stadio,	(SECI)
perché anche al bar <i>la gente</i> (NPRO) fa i cori.	(SEC2°)
Spesso è fastidioso.	(PR)
Dopo un po’ di tempo ho sviluppato la capacità	(PR)

di capire il risultato della partita in base alle bestemmie o alle grida di gioia. (SECI)

Questo brano risulta assai interessante per il fatto che una catena anaforica vera e propria concernente il soggetto implicito di “guardare” praticamente manca. Oltre alla proforma forte “la gente” mancano altri membri di questa catena anaforica.

Il brano rispecchia la realtà constatata da M. Berretta dei casi in cui “una proforma forte compare proprio in una dipendente, cioè là dove, in termini sintattici, non ce l’aspetteremmo” (Berretta 1990: 105).

Il soggetto dell’infinito “guardare”, infatti, non viene espresso da nessuna parte nel brano di testo che lo precede. A prima vista si potrebbe pensare a “gestione” (cioè la gestione del bar) come soggetto di “guardare”. Solo tenendo presente la seconda parte del brano (quella che segue a “guardare”) si può avere la certezza che chi guarda le partite al bar sono i suoi clienti. In questo caso si tratta, evidentemente, di legame cataforico tra il soggetto di “guardare” e “la gente” (che ha la funzione di postcedente). Tornando alla constatazione di M. Berretta si potrebbe affermare che la proforma forte “la gente” compare in una dipendente di secondo grado. Tale peculiarità va spiegata secondo la studiosa con la mancata coincidenza tra dipendenza sintattica e pragmatica. Anzi, lei sostiene che “è tutt’altro che infrequente il caso di frasi finali di capoverso, contenenti l’informazione più saliente e come tali pragmaticamente principali, anche se formalmente dipendenti. In questi casi di conflitto fra pragmatica e sintassi la scelta della proforma pare governata più dalla prima che dalla seconda: la proforma forte cioè compare nella frase pragmaticamente, e non sintatticamente, principale.” (Berretta 1990: 105).

Ø – *la gente*

FV(257)

Chissà	(PR)
se anche <i>mia</i> (POSS) figlia assomiglierà a <i>me</i> (PRO)?	(SEC)
<u>Ø (ZP) Cerco</u> di immaginarmi (CLIT) Alice a tutte le età.	(PR)
Quando la <u>Ø (ZP) vedrò</u> la prima volta,	(SEC)
quando avrà cinque anni, poi venti, poi donna.	(SEC)
Speriamo	(PR)
di <u>Ø (Z) esserci</u> ancora	(SEC1°)
per <u>Ø (Z) vederla</u> donna.	(SEC2°)

Se non si prendesse in considerazione il contesto formato dalle tre frasi che precedono la proposizione finale del brano, il soggetto di “esserci” non potrebbe essere altro che quello del verbo reggente “speriamo”. Proprio così hanno risposto anche gli informanti a proposito del soggetto dell’infinito contenuto nel brano breve (v. Cap. 5). La presenza delle frasi precedenti, però, fa cambiare il punto di vista. Lo dimostrano le risposte dei madrelingua i quali, di fronte al contesto allargato, non hanno esitato a indicare ‘io’ come soggetto di “esserci”, giustificando tale scelta con la narrazione in prima persona. La prima persona plurale, “speriamo”, viene interpretata stavolta dagli interpellati piuttosto come un “augurio collettivo”, come una forma colloquiale usata in senso generico. A proposito dell’uso di ‘noi’ e della corrispondente forma verbale di prima persona plurale al posto di un pronome o di un verbo di prima persona singolare, la grammatica normativa offre una spiegazione chiamando questo uso “plurale di modestia”: “Nell’uso letterario moderno (ma raramente in quello contemporaneo) lo scrittore può parlare di sé col *noi* piuttosto che con la 1^a persona (...) per affettazione d’umiltà, come se non volesse far pesare la sua presenza.” (Serianni 1988: 245-246).

Una spiegazione abbastanza convincente di tale divergenza di interpretazioni possiamo cercare di nuovo nella teoria degli spazi mentali e nella citazione di Fauconnier che accompagna il brano FV(89) più su in questo capitolo.

Sulla scorta dei ragionamenti precedenti, l’analisi linguistico-testuale del brano è stata fatta assegnando il ruolo di soggetto dell’infinito evidenziato alla prima persona singolare.

In questa ottica, il soggetto implicito di “esserci” si ricollega al possessivo “mia” che fa parte del sintagma nominale “mia figlia” in funzione di antecedente. Il soggetto di “esserci” viene poi confermato da due marche di accordo sul verbo e da due pronomi personali: il primo in funzione di complemento di termine (“a me”) e il secondo in funzione di particella pronominale (“-mi” di “immaginarci”).

La prima menzione la troviamo espressa attraverso il possessivo “mia” che fa parte del sintagma nominale “mia figlia”. Dopo il pronome tonico “a me” in funzione di complemento di termine, la catena anaforica continua con due accordi sul verbo (“cerco” e “vedrò”), una particella pronominale (il “-mi” di “immaginarci”) e termina con due anafore zero. All’infuori del clitico e del pronome tonico, tutte le altre menzioni hanno il ruolo sintattico di soggetto.

L’antecedente si trova in una secondaria.

mia – a me – Ø – mi – Ø – Ø – Ø

I tre brani seguenti, da ST(61a) a ST(67/68), appartengono al libro “Va’ dove ti porta il cuore” di S. Tamaro.

ST(61a)

Dopo la sua tragica scomparsa, per diversi anni non 0 (ZP) ho più pensato a lei. (PR)
Alle volte *mi* (CLIT) rendevo conto (PR)
di 0 (Z) averla dimenticata (SECI)
e *mi* (CLIT) accusavo di crudeltà. (PR)
C’eri tu (PR)
da seguire (SECI)
è vero (PR)
ma non 0 (ZP) credo (PR)
fosse questo il vero motivo (SEC)
o forse lo era in parte. (PR)
Il senso di sconfitta era troppo grande (PR)
per 0 (Z) poterlo ammettere. (SECI)

Il soggetto implicito dell’infinito “poterlo ammettere” non rinvia al quasi antecedente più vicino (il soggetto ellittico di “non credo”), bensì, se consideriamo il significato dell’intero brano, viene chiarito dal clitico “mi” che precede “accusavo”. Prima di questo clitico scopriamo nel testo, sempre in funzione di quasi antecedente, il soggetto implicito di “averla dimenticata” che dipende in modo diretto dal soggetto di “mi rendevo conto”. L’antecedente viene espresso tramite un soggetto ellittico – “non ho più pensato”.

Infatti, l’insieme che porta il significato dell’intero brano è: “Alle volte mi rendevo conto di averla dimenticata e mi accusavo di crudeltà. (...) Il senso di sconfitta era troppo grande per 0(Z) poterlo ammettere.” (cioè *Non potevo ammettere di averla dimenticata e di essere crudele*). Tra l’antecedente vero e proprio e il soggetto implicito di “poterlo ammettere” ci imbattiamo in due clitici (i pronomi riflessivi “mi”), un soggetto implicito (“averla dimenticata”) e un accordo sul verbo (“non credo”).

Mi pare assai conveniente in questo caso particolare ricorrere di nuovo all’opinione di M.-E. Conte che “È la predicazione a dare al destinatario l’istruzione di istituire (o, rispettivamente: di non istituire) un rapporto di coreferenza tra un antecedente ed un successore, cioè di ricostruire l’identità (o, rispettivamente: la non-identità) referenziale intesa dal parlante.” (Conte 1988: 25). Nel caso concreto è logico che sia la protagonista stessa a

non poter ammettere di aver dimenticato la figlia scomparsa e ad accusarsi di crudeltà per questo motivo.

Questo esempio è interessante per il fatto che la prima menzione è attuata con la sola marca di accordo sul verbo (“non ho più pensato a lei”). Questa prima menzione è seguita da altre di natura altrettanto esile: due clitici (il “mi” di “mi rendevo conto” e il “mi” di “mi accusavo”), due anafore zero (“di averla dimenticata” e “per poterlo ammettere”) e una marca di accordo sul verbo (“non credo”). Quanto alla natura sintattica, ruolo diverso da quello del soggetto ce l’hanno i due clitici aventi valore rispettivamente di complemento dativo (“mi rendevo conto” = rendevo conto a me) e di complemento oggetto (“mi accusavo” = accusavo me).

La frase che contiene l’antecedente è una principale.

$\emptyset - mi - \emptyset - mi - \emptyset - \emptyset$

ST(61b)

Soltanto negli ultimi anni, [2]*il pensiero di tua madre <i>mi</i> (CLIT) è tornato in mente,	(PR)
[1]quando tu hai cominciato ad allontanarti,	(SEC)
a cercare la tua strada,*	(SEC)
ha preso a ossessionarmi (CLIT).	(PR)
Il rimorso più grande è quello	(PR)
di $\emptyset$ (Z) <u>non avere mai avuto il coraggio</u>	(SECI1°)
di $\emptyset$ (Z) <u>contrastarla</u>	(SECI2°)
di $\emptyset$ (Z) <u>non averle mai detto:</u>	(SECI1°)
“Hai torto marcio,	(PR)
stai commettendo una sciocchezza”.	(PR)

Il soggetto implicito degli infiniti uniti in una sequenza di subordinate si trova in legame anaforico diretto con i due clitici “mi”: il primo in funzione di complemento dativo (“mi” = a me) e il secondo in funzione di complemento diretto (“mi” = me).

Particolarmente curioso questo esempio per l’antecedente nel ruolo di complemento di termine (mi = a me). Per il resto abbiamo una seconda menzione nel ruolo di complemento diretto (mi = me), nonché tre anafore zero al posto del soggetto sottinteso.

$mi - mi - \emptyset - \emptyset - \emptyset$

ST(67/68)

Tua madre (NPRO) si è curata da uno psicanalista o supposto tale per quasi dieci anni(...) (PR)
Quando mi Ø (ZP) aveva comunicato questa nuova attività (SEC)
ero rimasta un po' perplessa (PR)
e le (CLIT) avevo detto: (PR)
“Ø (ZP) Credi proprio (PR)
che sia necessario (SEC1°)
andare fino laggiù (SECI2°)
per trovare un buon medico?” (SECI3°)
Da un lato la decisione di Ø (Z) ricorrere a un medico (SECI1°)
per Ø (Z) uscire dal suo (POSS) stato di crisi perpetua (SECI2°)
mi dava una sensazione di sollievo. (PR)
In fondo, mi dicevo, (PR)
se Ilaria (NPRO) aveva deciso (SEC2°)
di Ø (Z) domandare aiuto a qualcuno (SECI3°)
era già un passo avanti (...) (SEC1°)

Tra il soggetto implicito di “ricorrere” e “uscire” e il loro antecedente vero e proprio, e cioè il sintagma “tua madre”, ci imbattiamo in due soggetti ellittici e un complemento dativo nel ruolo di quasi antecedente la cui funzione viene eseguita dalla forma dativa del pronome personale “le”.

Ci troviamo di fronte a una prima menzione nel ruolo di soggetto attuata con un sintagma nominale (“tua madre”). L’antecedente viene poi ripreso due volte con la marca sul verbo, tre volte da anafora zero, una volta da un clitico, una volta da un possessivo che fa parte di un SN e alla fine da un nominale pieno – “Ilaria”. Sette di queste menzioni mantengono il ruolo sintattico dell’antecedente, cioè quello di soggetto. Abbiamo un clitico nel ruolo di complemento di termine e un possessivo, parte di un SN, sempre nel ruolo di complemento indiretto.

L’antecedente si trova in una principale.

tua madre – Ø – le – Ø – Ø – Ø – suo – Ilaria – Ø

Gli ultimi sei brani sono stati ricavati dal romanzo “Due di due” di A. De Carlo. Come è stato precisato nel capitolo 4, questi brani, essendo stati rilevati circa un anno dopo i 14 brani precedenti, non sono stati sottoposti alla lettura critica degli informanti. Ecco perché ho

ritenuto opportuno presentare ciascuno di questi sei brani ben due volte: la prima volta con sottolineata quella porzione di testo che sarebbe entrata a far parte della prima parte del questionario, e una seconda volta ho presentato il rispettivo brano segmentato in clausole.

ADC(22)

(Guido e Paola Amarigo) hanno parlato solo pochi minuti prima che l'intervallo finisse, eppure quando la lezione successiva è cominciata e Guido è tornato al nostro banco mi sembrava di essere incredibilmente inerte rispetto alla vita. Guido non ha commentato in nessun modo quello che era appena successo, ma si capiva che era eccitato all'idea di aver stabilito un contatto (...)

Guido e Paola Amarigo hanno parlato solo pochi minuti	(PR)
prima che l'intervallo finisse,	(SEC)
eppure quando la lezione successiva è cominciata	(SEC2°)
e <u>Guido (NPRO) è tornato</u> al nostro banco	(SEC2°)
mi sembrava	(PR)
di <u>0 (Z) essere</u> incredibilmente inerte rispetto alla vita.	(SEC1°)
<u>Guido (NPRO) non ha commentato</u> in nessun modo	(PR)
quello che era appena successo,	(SEC)
ma si capiva	(PR)
che <u>0 (ZP) era eccitato</u> all'idea	(SEC)
di <u>0 (Z) aver stabilito</u> un contatto (...)	(SEC1)

Il clitico “mi” che accompagna “sembrava” serve di regola ad anticipare il soggetto dell'infinito seguente e quindi “mi sembrava di essere” = “mi sembrava che io fossi”. Il soggetto dell'infinito in questo caso concreto, invece, risulta tutto un altro: “mi sembrava che lui fosse...”. E inoltre, la presenza della preposizione “di” dopo “sembrare” indica che si tratta di un verbo impersonale, costruito impersonalmente, che ha un soggetto logico (cfr. Serianni 1989: 564). Il soggetto logico nel nostro caso è rappresentato dal clitico dativo “mi” e secondo le grammatiche normative dovrebbe essere il soggetto dell'insieme costituito dal verbo dell'apparenza ‘sembrare’ + l'infinito seguente (Moretti, Orvieto 1980: 28). Come abbiamo evidenziato, però, verbo reggente (“sembrava”) e infinito subordinato (“essere”) risultano avere due soggetti ben distinti: rispettivamente ‘io’ e ‘Guido’. È il contesto a dissipare l'immane equivoco. Il protagonista, infatti, fa la parte dell'osservatore che

descrive e commenta lo stato d'animo e le reazioni del compagno di banco Guido dopo la breve conversazione con Paola, una delle ragazze della loro classe.

Il soggetto implicito dell'infinito "essere" appare in legame anaforico con il nome proprio "Guido" in funzione di antecedente. La seconda frase di questo brano serve a confermare in modo indiscutibile "Guido" come soggetto di "essere".

Una prima menzione nel ruolo di soggetto attuata tramite un nominale pieno – "Guido". È seguita da un'anafora zero dallo stesso ruolo sintattico. La terza menzione, espressa di nuovo dallo stesso nominale pieno, più le due riprese esili successive (un accordo sul verbo e un'anafora zero) mantengono il ruolo sintattico di soggetto.

L'antecedente si trova in una secondaria.

Guido – Ø – Guido – Ø – Ø

ADC(118/119)

Guido ha detto «Lo sai che mi è arrivata la cartolina del militare?» (...) Aveva un'aria preoccupata, in realtà (...)

Ha detto «Dovrei partire tra venti giorni, ma piuttosto me ne vado in esilio.» (...)

(...) gli ho chiesto «Ma non hai nessun modo di rinviare?»

«No» ha detto lui (...)

Gli ho chiesto «E adesso cosa vuoi fare?», anche se non ero sicuro di sentire la mia voce.

Lui ha detto «È un tale *sopruso* incredibile, che questo stato bastardo si senta in diritto di rapire una persona e sequestrarla per un anno».

<u>Guido</u> (NPRO) ha detto	(PR)
«Lo sai	(PR)
che <u>mi</u> (CLIT) è arrivata la cartolina del militare?» (...)	(SEC)
<u>Ø</u> (ZP) Ha detto	(PR)
« <u>Ø</u> (ZP) Dovrei <u>partire</u> tra venti giorni,	(PR)
ma piuttosto <u>Ø</u> (ZP) <u>me ne vado</u> in esilio.»	(PR)
<u>Gli</u> (CLIT) ho chiesto	(PR)
«Ma <u>Ø</u> (ZP) <u>non hai</u> nessun modo di rinviare?»	(PR)
«No» ha detto <u>lui</u> (PRO) (...)	(PR)
<u>Gli</u> (CLIT) ho chiesto	(PR)
«E adesso cosa <u>Ø</u> (ZP) <u>vuoi fare?</u> »,	(PR)
anche se non ero sicuro	(SEC1°)

di <u>Ø (Z)</u> sentire la mia voce.	(SECI2°)
<u>Lui (PRO)</u> ha detto	(PR)
«È un tale sopruso incredibile,	(PR)
che questo stato bastardo si senta in diritto	(SEC1°)
di rapire una persona	(SECI2°)
e sequestrarla per un anno».	(SECI2°)

Il soggetto implicito dell'infinito "sentire", attraverso una serie di quasi-antecedenti, rimanda all'antecedente "Guido" – un nominale pieno con funzione di soggetto.

Nel brano troviamo una prima menzione nel ruolo di soggetto attuata con un nominale pieno ("Guido"). Le riprese successive sono tutte esili (tre clitici, cinque marche di accordo sul verbo, un'anafora zero) tranne due pronomi tonici ("lui").

I clitici hanno il ruolo sintattico di complementi di termine, mentre tutte le altre menzioni hanno funzione di soggetto.

L'antecedente ("Guido") si trova in una principale.

E' assurdo dire "non ero sicuro (io) di sentire (io) la mia voce" come fa credere la frase per come è stata costruita... Uno o sente o non sente la propria voce: non può non esserne sicuro...

La frase seguente scioglie l'equivoco: ci fa capire che Guido ha sentito la voce dell'amico perché risponde alla sua domanda.

Guido – mi – Ø – Ø – Ø – gli – Ø – lui – gli – Ø – Ø – lui

ADC(143)

Willie era il ragazzone con la barba, ha fatto un cenno di saluto; lei si chiamava Rachel. Ci siamo presentati anche noi*, timidi (...) Guido (...) ha chiesto se gli seccava che unissimo il nostro tavolino al loro. Loro hanno detto di farlo pure; lo abbiamo spostato, sul fondo di pietre irregolari.

Willie era il ragazzone con la barba,	(PR)
ha fatto un cenno di saluto;	(PR)
lei si chiamava Rachel.	(PR)
Ci siamo presentati anche <u>noi (PRO)</u> , timidi (...)	(PR)

* io e Guido

Guido (...) ha chiesto	(PR)
se gli seccava	(SEC1°)
che $\emptyset$ (ZP) <u>unissimo</u> il <u>nostro</u> (POSS) tavolino al loro.	(SEC2°)
<u>Loro hanno detto</u>	(PR)
di $\emptyset$ (Z) <u>farlo</u> pure;	(SECI)
lo $\emptyset$ (ZP) <u>abbiamo spostato</u> , sul fondo di pietre irregolari.	(PR)

Per individuare il soggetto di “fare” è indispensabile il contesto intorno alla frase sottolineata perché nella reggente “Loro hanno detto...” manca il complemento del verbo reggente volitivo “dire” il quale complemento ha la funzione di annunciare il soggetto dell’infinito seguente.

Il primo indizio a suggerire il soggetto di “farlo” appare sotto forma di accordo sul verbo (“unissimo”) nel ruolo di quasi-antecedente, rafforzato dalla presenza del possessivo “nostro”. L’antecedente vero e proprio del brano risulta espresso da un pronome personale in funzione di soggetto – “noi”.

La prima menzione è realizzata da un pronome personale soggetto (“noi”). Le riprese successive sono tutte esili (due accordi sul verbo e un’anafora zero) e con funzione di soggetto ad eccezione del possessivo “nostro” che fa parte di un sintagma nominale avente il ruolo di complemento oggetto.

La frase che contiene l’antecedente è una principale.

noi – $\emptyset$ – nostro – $\emptyset$ – $\emptyset$

ADC(164)

Due giorni più tardi ho detto a Roberta che volevo tornare a Lesvos (...). Le ho raccontato con poche omissioni cruciali i giorni e le notti che avevo passato insieme a Guido e agli altri, finché lei mi ha chiesto perché non le avevo proposto subito di **tornarci**, invece di seguirla a Paros così passivamente. (...) Alla fine siamo andati ad Atene e partiti per Lesvos.

Due giorni più tardi ho detto a Roberta	(PR)
che volevo tornare a Lesvos (...).	(SEC)
Le ho raccontato con poche omissioni cruciali i giorni e le notti	(PR)
che avevo passato insieme a Guido e agli altri,	(SEC1°)
finché <u>lei mi ha chiesto</u>	(SEC1°)
<u>perché non le avevo proposto subito</u>	(SEC2°)

<u>di 0 (Z) tornarci</u> ,	(SECI3 ^o)
invece di seguirla a Paros così passivamente. (...)	(SECI4 ^o)
Alla fine <u>0 (ZP) siamo andati</u> ad Atene	(PR)
e <u>0 (ZP) partiti</u> per Lesvos.	(PR)

L'uso dell'infinito nella frase sottolineata e isolata da tutto il resto fa pensare a "io" oppure a "lei" come possibili soggetti di "tornare". La forma "siamo andati" risolve il dubbio: lascia capire che il vero soggetto di "tornare" è "noi" (cioè "io e lei"). Se andassimo avanti nella frase sottolineata, saremmo in grado di notare con facilità il contrasto tra il soggetto ambiguo di "tornarci" e quello dell'infinito seguente, "seguirla", che diventa subito chiaro. Infatti, si capisce senza problemi che l'io-narrante aveva seguito a Paros una persona designata dai pronomi personali "lei", "le" e "la" che adesso lo rimprovera per non averle offerto un'altra possibilità. Non si capisce affatto, però, a chi tocca "tornarci" – a 'io' oppure a 'lei'.

Come nel brano ADC(233-234), anche qui l'elemento che porta al soggetto dell'infinito "tornarci" si trova solo dopo l'infinito: si tratta di un accordo sul verbo ("siamo andati"). In questa ottica, la catena anaforica del soggetto implicito dell'infinito "tornarci" risulta di tre membri: una prima menzione attuata con un'anafora zero (si tratta appunto dell'infinito "tornarci") e due accordi sul verbo ("siamo andati" e il participio passato "partiti" dove il verbo ausiliare "siamo" è sottinteso).

Visto che dal punto di vista formale manca un antecedente a tutti gli effetti, il soggetto di "tornarci" risulta chiaro solo da un elemento posposto e cioè cataforico. Tale elemento si trova in una principale.

Ø – Ø – Ø

ADC(233/234)

(Guido e Laurie) sono stati ospiti di parenti lontani di Laurie (...). (Guido) ci ha descritto una famiglia di cugini della madre di Laurie di cui sono stati ospiti a Toowoomba (...). Laurie l'ha convinto a scappare via di notte senza salutare nessuno, guidare fino all'alba e prendere con le ultime forze il traghetto per Frazer Island. (...)

Hanno passato una settimana chiusi gran parte del giorno in un bungalow di foglie di palma a fumare marijuana (...). Poi la loro irrequietezza li ha ripresi e sono tornati sulla costa (...).

(Guido e Laurie) (NPRO) sono stati ospiti di parenti lontani di Laurie (...). (PR)

(Guido) ci ha descritto una famiglia di cugini della madre di Laurie	(PR)
di cui sono stati ospiti a Toowoomba (...).	(SEC)
Laurie l'ha convinto	(PR)
a <u>Ø (Z) scappare</u> via di notte	(SECI1°)
senza <u>Ø (Z) salutare</u> nessuno,	(SECI2°)
<u>Ø (Z) guidare</u> fino all'alba	(SECI1°)
e <u>Ø (Z) prendere</u> con le ultime forze il traghetto per Frazer Island. (...)	(SECI1°)
<u>Ø (ZP) Hanno passato</u> una settimana (...) in un bungalow di foglie di palma	(PR)
a <u>Ø (Z) fumare</u> marijuana (...).	(SECI)
Poi la loro irrequietezza <u>li (CLIT)</u> ha ripresi	(PR)
e <u>Ø (ZP) sono tornati</u> sulla costa (...).	(PR)

Il soggetto di tutti questi infiniti coordinati è “loro” e non “lui” = Guido come fa pensare il clitico del verbo reggente (“l’ha convinto”). La forma verbale “hanno passato”, che segue gli infiniti, appare l’unico indizio a far capire che il soggetto di questa serie di infiniti è “loro due”, cioè Guido e Laurie.

Il brano è interessante perché l’unico indizio a far individuare il soggetto degli infiniti lo si trova posposto ad essi: è il verbo coniugato “hanno passato”. L’antecedente “Guido e Laurie” non è in grado di portare da solo al soggetto degli infiniti.

Guido e Laurie – Ø – Ø – Ø – Ø – Ø – Ø – li – Ø

ADC(368/369)

Poi una sera dopo cena abbiamo sentito una macchina arrivare nello spiazzo d’erba dietro casa. Paolo è uscito, con le reazioni di difesa territoriale (...) e un attimo dopo è tornato dentro, ha detto “È Guido con una ragazza”.

Siamo usciti tutti, ma non è stato uno dei nostri riincontri calorosi (...). Guido si è reso conto dell’imbarazzo generale; ha detto “Abbiamo deciso all’ultimo”, in tono di giustificazione. Blanca mi ha abbracciato piena di entusiasmo (...) sembrava l’unica persona a suo agio in questo momento (...).

Li abbiamo accompagnati alla seconda casa senza quasi parlare, Martina è andata a prendergli lenzuola e asciugamani. (...)

Appena siamo tornati in casa nostra Martina mi ha detto “Non so se è stata una buona idea venire con lei” e il suo tono mi ha fatto rabbia e quasi spavento.

Poi una sera dopo cena abbiamo sentito	(PR)
--	------

una macchina arrivare nello spiazzo d'erba dietro casa.	(SECI)
Paolo è uscito, con le reazioni di difesa territoriale (...)	(PR)
e un attimo dopo è tornato dentro,	(PR)
ha detto	(PR)
“È <u>Guido (NPRO)</u> con una ragazza”.	(PR)
Siamo usciti tutti,	(PR)
ma non è stato uno dei nostri riincontri calorosi (...).	(PR)
<u>Guido (NPRO)</u> si è reso conto dell'imbarazzo generale;	(PR)
<u>O (ZP)</u> ha detto	(PR)
“Abbiamo deciso all'ultimo”, in tono di giustificazione.	(PR)
Blanca mi ha abbracciato piena di entusiasmo (...)	(PR)
sembrava l'unica persona a suo agio in questo momento (...).	(PR)
Li abbiamo accompagnati alla seconda casa	(PR)
senza quasi parlare,	(SECI)
Martina è andata a prendergli lenzuola e asciugamani. (...)	(PR)
Appena siamo tornati in casa nostra	(SEC)
Martina mi ha detto	(PR)
“ <u>Non so</u>	(PR)
<u>se è stata una buona idea</u>	(SEC1°)
<u>O (Z)</u> <u>venire con lei</u> ”	(SECI2°)
e il suo tono mi ha fatto rabbia e quasi spavento.	(PR)

Il soggetto di “venire” si ricollega all'antecedente “Guido”, visto che la frase che contiene l'infinito, e cioè “è stata una buona idea venire con lei”, rimanda logicamente a “È Guido con una ragazza”. La presenza del sostantivo “idea”, inoltre, ha il ruolo di un potente fattore logico-semanticò in quanto fa sorgere la domanda di chi potrebbe essere l'idea di “venire con lei”. La risposta a quella domanda, del tutto logicamente, porterebbe al soggetto di ‘venire’. In una frase simile, retta da un'espressione impersonale quale “...è stata una buona idea...”, il soggetto del verbo all'infinito (nel nostro caso “venire”) sembra avere senso generico e invece il soggetto è “Guido”.

La catena anaforica del brano ha l'aspetto seguente: una prima menzione nel ruolo di soggetto espresso per mezzo di un nominale pieno (“Guido”); la seconda menzione è una replica della prima; la terza menzione, invece, rappresenta un accordo sul verbo e la quarta

appare sotto forma di anafora zero. Tutte le menzioni hanno il ruolo sintattico di soggetto. Quindi ci troviamo di fronte a un caso di omogeneità strutturale.

L'antecedente si trova in una principale.

Guido – Guido – Ø – Ø

Dall'esame dei brani segmentati in clausole si evince che:

- La distribuzione delle clausole in principali (PR) e secondarie (SEC o SECI) mostra una lieve prevalenza delle principali: da 260 frasi in tutto, 150 (e cioè il 58% circa) risultano principali.
- Le secondarie esplicite e implicite hanno una presenza quasi uguale (57 secondarie esplicite contro 53 secondarie implicite).

Dall'analisi degli schemi delle catene anaforiche dei venti brani si arriva alle seguenti conclusioni¹³⁰:

- Da 140 riprese, 83 sono le ellissi (contrassegnate negli schemi delle catene anaforiche dal segno Ø e nella tabella 1 più giù dalle sigle Z e ZP) o meglio quasi il 60% e cioè quasi due terzi da tutte le menzioni. Il numero di riprese e il loro statuto sintattico vengono evidenziati pure nelle due tabelle che seguono.
- Tale calcolo impone la conclusione che in funzione di proforma, oppure come membro della catena anaforica del soggetto dell'infinito a referenza ambigua, prevale l'ellissi.
- Partendo da quanto constatato in Dobrevà e Savova¹³¹, possiamo sostenere che la grammaticalità dei brani contenenti infinito con soggetto a referenza ambigua non viene meno a causa della presenza cospicua del fenomeno dell'ellissi.

Principali forme coreferenziali concernenti il soggetto implicito dell'infinito e il loro ruolo sintattico¹³²

Nº rif. sogg. impl. dell'inf.		Mezzi referenziali usati						Ruolo sintattico			
		NPRO	PRO	CLIT	ZP	Z	POSS	Sogg.	Ogg.	OInd.	altri
MA(29)	5	1	-	-	1	3	-	5	-	-	-

¹³⁰ L'analisi quantitativa è stata effettuata tenendo presenti le due varianti di interpretazione del brano FV(110).

¹³¹ Cfr. Dobrevà, Savova (2000), p. 191: "I vari tipi di ripresa anaforica nell'ambito della catena anaforica sono in rapporto di interdipendenza regolato dalla necessità di assicurare la grammaticalità testuale..." (traduzione mia).

¹³² L'analisi quantitativa è stata effettuata tenendo presenti le due varianti di interpretazione del brano FV(110).

MA(40-1)	5	3	1	-	-	1	-	4	-	1	-
AB(51-2)	11	-	1	4	5	1	-	7	-	4	-
FV(28)	10	-	-	1	7	2	-	9	1	-	-
FV(34)	3	-	1	1	-	1	-	1	1	1	-
FV(60)	12	1	-	3	4	2	2	7	1	2	2
FV(67)	8	-	2	-	3	3	-	7	-	1	-
FV(89)	5	1	1	2	-	1	-	2	2	1	-
FV(110)[M.]	5	-	1	1	2	1	-	3	1	1	-
[G.]	9	4	-	-	4	1	-	7	-	-	2
FV(220)	2	1	-	-	-	1	-	2	-	-	-
FV(257)	7	-	1	1	2	2	1	5	-	1	1
ST(61a)	6	-	-	2	2	2	-	4	1	1	-
ST(61b)	5	-	-	2	-	3	-	3	1	1	-
ST(67-8)	9	2	-	1	2	3	1	7	-	1	1
ADC(22)	5	2	-	-	1	2	-	5	-	-	-
ADC(118-9)	12	1	2	3	5	1	-	9	-	3	-
ADC(143)	5	-	1	-	2	1	1	4	-	-	1
ADC(164)	3	-	-	-	2	1	-	3	-	-	-
ADC(233-4)	9	1	-	1	2	5	-	8	1	-	-
ADC(368-9)	4	2	-	-	1	1	-	4	-	-	-
140		19	11	22	45	38	5	106	9	18	7

Tab. 1

La tabella illustra le condizioni contestuali in cui funziona il soggetto dell'infinito a referenza ambigua negli esempi del corpus. I dati rivelano i ruoli sintattici che hanno e i mezzi referenziali tramite cui vengono espressi i membri della sua catena anaforica nonché la loro frequenza d'uso in ogni singolo brano e in tutti i brani presi insieme.

Quanto alla coesione, un confronto dei risultati rivela che riguardo ai mezzi referenziali prevalgono le proforme vuote, cioè le ellissi del soggetto (45 marche sul verbo e 38 anafore zero), seguite dai clitici (22 in tutto), mentre invece in netta minoranza appaiono le forme anaforiche lessicali (19), nonché le forme pronominali toniche (11) le forme possessive (5).

Il soggetto non espresso dell'infinito risulta il principale fattore di coesione in tutti i brani, in quanto è presente implicitamente (o più raramente esplicitamente) nella maggioranza delle clausole. Nella catena anaforica gli viene affidato più spesso il ruolo di soggetto (106 riferimenti), non trascurando altri ruoli sintattici anche se rappresentati in quantità esigua – oggetto diretto (9 ricorrenze) e oggetto indiretto (18 ricorrenze).

Tutto sommato, si potrebbe concludere che il mezzo coesivo prevalente appare la continuità del soggetto taciuto dell'infinito. Esso viene espresso prima di tutto tramite mezzi coreferenziali vuoti (ellissi o anafore zero) e leggeri (clitici) il che richiede un più oneroso

lavoro ricostruttivo dell'interprete (cfr. Chini 1999: 273). Del lavoro ricostruttivo dell'interprete ripareremo nel cap. 6.

Tipi di menzioni e il loro ruolo sintattico e referenziale¹³³

Nella tabella vengono esaminate le varie menzioni del soggetto taciuto dell'infinito presso l'intero corpus secondo i seguenti fattori:

1. ruolo sintattico dell'antecedente/postcedente e mezzo referenziale che lo esprime;
2. tipi di riprese in vista della loro funzione sintattica;
3. tipi e numero di riprese a seconda del mezzo referenziale che li esprime;
4. ruolo sintattico della frase che contiene l'antecedente/il postcedente.

pag.	antecedente / postcedente (ruolo sintattico e mezzo referenziale che li esprime)	menzioni successive		tipo di frase che contiene l'antecedente/ il postcedente
		ruolo sintattico	tipi di riprese (mezzo referenziale)	
MA (29)	“nonna” – sogg. nominale pieno	-sogg. -sogg.	-un accordo sul v. -3 anafore zero	principale
MA (40-1)	“tutti i Tedeschi invasori dell'Italia” – sogg. sintagma nominale	-sogg. -sogg. -ogg. indiretto	-anafora zero -2 sintagmi nominali (sinonimi dell'antecedente) -un pron. tonico	dipendente
AB (51-2)	“io” – sogg. pronome personale	-sogg. -sogg. -4 compl. dat.	-5 accordi sul verbo -anafora zero -4 clitici	principale
FV (28)	“non era ancora arrivato” – sogg. accordo sul verbo/ellissi	-compl. ogg. -sogg. -sogg.	-un clitico -6 accordi sul v. -2 anafore zero	principale
FV (34)	“per me” – compl. indir. pronome personale	-sogg. -compl. ogg.	-anafora zero -un clitico	principale
FV (60)	“sto con Sophie” – sogg.	-sogg. -sogg. -compl. dat. -compl. ogg. -compl. indir. -compl. ogg.	-3 accordi sul verbo -2 anafore zero -2 clitici -un clitico -poss. (parte di SN) -poss. (parte di SN)	principale

¹³³ L'analisi è stata effettuata tenendo presenti le due varianti di interpretazione del brano FV(110).

		-compl. predicativo del sogg.	-un nominale pieno	
FV (67)	“tu” – sogg. pronomi personale	-sogg. -compl. indir. -sogg.	-3 accordi sul verbo - pron. tonico -3 anafore zero	dipendente
FV (89)	“Federico” – compl. ogg. nominale pieno	-compl. ogg. -sogg. -compl. dat. -sogg.	-un clitico -anafora zero -un clitico -pron. pers.	principale
FV (110) [M.]	“mentre scrivevo” – sogg. = io-narratore accordo sul verbo/ellissi	-sogg. -sogg. -compl. ogg. -compl. indir.	-un accordo sul verbo -anafora zero -un clitico -pron. tonico	dipendente
FV (110) [G.]	“il papà di Fede” – sogg. sintagma nominale	-sogg. -sogg. -sogg. -vocativo	-4 accordi sul verbo -anafora zero -nome proprio -2 nomi propri	principale
FV (220)	“la gente” – sogg. nominale pieno (postcedente)	-sogg.	-anafora zero	dipendente
FV (257)	“mia figlia” – sogg. sintagma nominale	-compl. dat. -sogg. -sogg.	-pron. tonico -2 accordi sul verbo -2 anafore zero -un clitico (partic. pronominale)	dipendente
ST (61a)	“non ho più pensato a lei” – sogg. accordo sul verbo/ellissi	-compl. ogg. -compl. dat. -sogg. -sogg.	-un clitico -un clitico -2 anafore zero -accordo sul verbo	principale
ST (61b)	“ mi è tornato in mente” – compl. di termine pronomi personale	-compl. ogg. -sogg.	-un clitico -3 anafore zero	principale
ST (67-8)	“tua madre” – sogg. sintagma nominale	-compl. dat. -compl. indir. -sogg. -sogg. -sogg.	-un clitico -poss. (parte di SN) -2 accordi sul verbo -3 anafore zero -un nominale pieno	principale
ADC	“Guido” – sogg.	-sogg.	-2 anafore zero	dipendente

(22)		-sogg. -sogg.	-un nominale pieno -accordo sul verbo	
ADC (118-9)	“Guido” – sogg. nominale pieno	-compl. dat. -sogg. -sogg. -sogg.	-3 clitici -5 accordi sul verbo -anafora zero -2 pron. personali	principale
ADC (143)	“noi” – sogg. pronome personale	-sogg. -sogg. -compl. ogg.	-2 accordi sul verbo -anafora zero -poss. (parte di SN)	principale
ADC (164)	“siamo andati” – sogg. accordo sul verbo/ellissi (postcedente)	-sogg. -sogg.	-anafora zero -accordo sul verbo	principale
ADC (233-4)	“Guido e Laurie” – sogg. nominale pieno	-sogg. -sogg. -compl. ogg.	-5 anafore zero -2 accordi sul verbo -un clitico	principale
ADC (368-9)	“Guido” – sogg. nominale pieno	-sogg. -sogg. -sogg.	-un nominale pieno -accordo sul verbo -anafora zero	principale

Tab. 2

Le menzioni tipo accordo sul verbo (ZP) o anafora zero (Z) hanno sempre funzione di soggetto, proprio come il soggetto taciuto dell’infinito che preannunciano o che riprendono. I clitici invece hanno sempre funzione sintattica diversa da quella del soggetto.

Il numero di riprese esili¹³⁴ (marche sul verbo, anafora zero, pronome atono) supera di gran lunga il numero di riprese esplicite¹³⁵ (nominale pieno, pronome tonico).

Il soggetto dell’infinito a referenza ambigua rappresenta una ripresa senza cambiamento di ruolo sintattico avendo l’antecedente e le riprese successive, nella maggioranza dei brani, prevalentemente il ruolo di soggetto (nei tre casi di legame cataforico i postcedenti non fanno eccezione svolgendo sempre il ruolo sintattico di soggetto). La vitalità del soggetto taciuto dell’infinito andrebbe spiegata tramite il principio funzionale di correlazione fra tipo di antecedente e tipo di proforma formulato da Givón (Givon 1983) e riassunto in M. Berretta. Secondo detto principio, “la proforma deve essere tanto più esile formalmente, poco trasparente, poco esplicita, quanto l’antecedente è facilmente recuperabile, e viceversa deve diventare tanto più corposa, trasparente ed esplicita, quanto più l’antecedente

¹³⁴ M. Berretta 1990: 103.

¹³⁵ M. Berretta 1990: 94.

è difficile da recuperare nel (con)testo.” (Berretta 1990: 93). Da questo principio nasce la conclusione che forse l’uso dell’infinito negli esempi del corpus è possibile in mancanza di corrispondenza del suo soggetto implicito con quello del verbo reggente (mancata corrispondenza che la grammatica della frase non tollera), siccome l’antecedente (o postcedente) del soggetto dell’infinito risulta facilmente raggiungibile nel contesto a prescindere dal mezzo referenziale che lo esprime e dal fatto che la distanza lineare rispetto al soggetto dell’infinito a referenza ambigua potrebbe non essere breve.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

(глава V на италиански)

L'analisi dei brani del corpus, sottoposti alla lettura degli informanti, avrà l'ordine seguente: a ogni brano breve seguirà la sua variante allargata (i testi dei brani sono contrassegnati dal grassetto). E inoltre, tutti i brani verranno accompagnati dalle risposte degli informanti riunite in altrettante tabelle, nonché da una sorta di esame critico che, come quello fatto nel capitolo 4, non si limita alla dimensione linguistico-testuale ma si spinge ben oltre, coinvolgendo a volte i campi della pragmatica e della linguistica cognitiva. È importante osservare che le risposte nelle griglie conservano la grafia originale degli interpellati.

Nei brani brevi si tratta di presenza di informazioni implicite (Jansen 1999: 161) in quanto il soggetto taciuto dell'infinito non trova il suo correlato concreto nella testualizzazione del contenuto. Gli informanti hanno cercato di ricavare l'informazione mancante tramite operazioni di inferenza. Dalle loro risposte si vede che il tentativo di ricostruire l'integrità semantica è fallito al cento per cento il che dimostra che le informazioni di partenza non sono sufficienti ad attivare le conoscenze specifiche e generali dell'interlocutore.

I brani lunghi invece sono esempio di presenza di informazioni esplicite in quanto il soggetto taciuto dell'infinito risulta una specie di informazione esplicita il cui correlato esiste nella sequenza verbale. Nel caso concreto del soggetto implicito dell'infinito si tratta di riattivazione dell'informazione tramite un'anafora zero¹³⁶.

Forse il rimando al referente non è sempre preciso e univoco visto che anche in presenza di un contesto abbastanza ampio ci sono casi di fraintendimento tra gli informanti madrelingua. Cioè non sempre riescono al cento per cento a individuare chi è che compie l'azione espressa dal verbo all'infinito¹³⁷.

¹³⁶ Cfr. Jansen (1999: 158): “Le informazioni **esplicite** sono quelle di cui esistono correlati concreti nella sequenza verbale. Il locutore sceglie in questi casi di dare l'informazione in forma aperta, cioè di attivarla direttamente nella mente dell'interlocutore con una data sequenza di materiale linguistico. La natura e la quantità del materiale linguistico con cui l'informazione viene evocata è molto variabile; gli stessi elementi del contenuto possono essere attivati per esempio con parole “piene”, cioè lessicali (...), o invece attivati (o piuttosto riattivati) con parole grammaticali, quale la ripresa anaforica con pro-forme, incluso anche il soggetto zero sia del verbo finito che delle costruzioni infinite (...).”

¹³⁷ Cfr. Jansen (2003: 40): “Nella produzione di un testo, come una delle prime cose, il locutore deve decidere quali dell'insieme di informazioni possibili – o **virtuali** (...) – sono quelle pertinenti rispetto allo scopo specifico che lui/lei intende realizzare con il testo, e quali sono invece quelle scartabili. Le **informazioni selezionate** andranno a costituire il contenuto complessivo del testo che il locutore vuole veicolare all'interlocutore; in seguito a questa selezione dovrà poi decidere quali informazioni dare in maniera **esplicita** e quali in maniera **implicita**. È importante discernere fra le informazioni in qualche maniera reperibili nel testo – per via di concreti indizi linguistici dati dal locutore, o per via di inferenze che tocca all'interlocutore mettere in atto – e le

Ogni brano del corpus è stato rappresentato in due varianti – breve e allargata – alla luce dei ragionamenti di M.-E. Conte sul legame tra coerenza e reinterpretazione (cfr.: M.-E. Conte 1988: 84). La studiosa parla appunto di interpretazione “d’una parte d’un testo” e di “parti successive di quello stesso testo” nel senso che quella prima può risultare incompatibile con la seconda. Le analisi dei brani corti seguiti da quelli lunghi rispecchiano la realtà evidenziata dalla Conte: “durante l’elaborazione cognitiva d’un testo, le ipotesi interpretative del ricevente possono essere soggette a cambiamenti...” (Ibidem). Cioè le ipotesi interpretative degli informanti a proposito del soggetto implicito dell’infinito di solito cambiano quando si passa dal brano corto al brano allargato. E inoltre, l’analisi che fanno i parlanti nativi dei brani lunghi, rappresenta una specie di reinterpretazione (reinterpretazione cioè dell’informazione contenuta nei rispettivi brani corti), sempre alla luce della terminologia usata dalla Conte: “la reinterpretazione è una forma del processo dinamico d’interpretazione tra testo e interprete. L’interprete si trova in una situazione di *problem-solving*, alla ricerca d’un senso coerente, d’un senso compiuto nel quale integrare l’interpretazione dell’elemento di disturbo (del segmento incompatibile)” (Ibidem).

In tutti i casi di ricorrenza di soggetto taciuto dell’infinito, esaminati in questa sede, si tratta ovviamente di informazioni pertinenti dati in maniera implicita¹³⁸.

Prima di passare all’interpretazione e all’analisi delle risposte degli informanti, ricordiamo ancora una volta le domande rivolte a loro:

Riesci a capire chi o che cosa compie l’azione espressa dal verbo evidenziato?

1) Cerca di indicare, magari con un pronome (io, tu, lui...), questa persona o cosa sui puntini che seguono ogni frase.

2) Quale elemento della frase ti ha aiutato a risalire a quest’informazione?

Va menzionato pure che uno dei venti madrelingua, contrassegnato da un asterisco in ogni griglia, si è astenuto dalla compilazione delle risposte in quasi tutti i brani adducendo la ragione seguente: “Comprendo il fine del questionario, ma non mi è stato possibile rispondere sulla natura dell’infinito, che per definizione è un verbo a-personale e quindi

informazioni omesse del tutto, non più ricostruibili a partire dal testo. Va detto, però, che non sempre è facile distinguere fra informazione omessa e informazione implicita, come d’altronde non è sempre facile distinguere fra informazione implicita e informazione esplicita.”

¹³⁸ Cfr. Jansen (1999:156-157): “Un locutore (...) deve decidere, alla luce dello scopo che intende realizzare con il suo testo, quali informazioni sono pertinenti, e quali invece scartabili. Delle informazioni giudicate pertinenti, che andranno a costituire il contenuto complessivo del testo, dovrà fare un ulteriore lavoro di selezione: decidere quali informazioni dare in maniera esplicita e quali in maniera implicita.”

senza soggetto, per come lo avverto personalmente. In molti casi esprime un “fine” o “scopo” oppure rappresenta esso stesso il soggetto di una frase.”.

I brani si susseguono secondo l’ordine logico prestabilito nel capitolo 4.

I primi due brani, MA(29) e MA(40/41), sono stati ricavati dal romanzo di M. Agus “Mal di pietre”.

MA(29)

non c’era pericolo **di dimenticarlo**

MAS	1	di dimenticare lui	2	il pronome “lo”
ALI	1	tutti i soggetti sono possibili (dipende dal contesto precedente)	2	verbo all’infinito
FED	1	esso (compl. oggetto)	2	il pron. pers. compl. “lo”
VIV	1	io/lui/lei/loro/noi (dipende dalla presenza o meno di un discorso libero indiretto)	2	infinito + pronome -lo
MAR	1	noi	2	di
BET	1	non si sa	2	per me? noi? voi?
SIM	1	io	2	dimenticarlo
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	non c’è soggetto
SAM	1	---	2	---
SIB	1	---	2	---
T	1	io / tu / lui-lei / noi / voi / loro	2	dimenticare
VAN	1	lei	2	“-lo” di dimenticarlo
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	impersonale	2	forma impersonale del verbo
ALF	1	io	2	---
FLA	1	noi / io / voi / tu / lui / lei / loro	2	non c’era pericolo
FRA	1	io / noi	2	dimenticarlo
STE	1	io / noi	2	dilo

Tra le risposte degli informanti merita particolare attenzione quella di VIV che ascrive l’identificazione del soggetto dell’infinito alla “presenza o meno di un discorso libero indiretto”. Forse lei intendeva una frase reggente tipo “diceva che” come nel brano MA(40/41). Il fatto che VIV si aspetta una principale, che introduca un discorso indiretto, in grado di chiarire il soggetto dell’infinito, spiega come mai la metà degli interpellati hanno indicato il soggetto di “diceva” come soggetto dell’infinito dell’esempio MA(40/41). Se per puro caso non avessi lasciato la reggente “diceva che” nel brano MA(40/41) non avrei saputo interpretare la risposta di VIV.

E inoltre, una simile risposta risulta preziosa visto che dimostra in modo inequivocabile che i madrelingua, trovandosi dinanzi a una data costruzione, hanno determinate aspettative a proposito della sua interpretazione, basandosi sulla propria esperienza linguistica¹³⁹.

Esaminando da vicino le risposte degli informanti, danno nell'occhio alcuni fenomeni un po' strani. In primo luogo è curioso il fatto che il clitico “-lo” è servito da indizio ai sette degli interpellati che dichiarano di aver così intuito il soggetto dell'infinito. È ancora più curioso che tutti coloro abbiano indicato soggetti diversi – lui, lei, io, noi, loro.

In secondo luogo, è da stupire che i parlanti nativi, ad eccezione di tre di loro, non hanno prestato attenzione al fatto che si ha a che fare con un'espressione impersonale (“non c'era pericolo di + infinito”) che di regola trascina l'infinito seguente nella forma impersonale. È vero, inoltre, che ci sono altri tre informanti che hanno indicato come possibili tutti i soggetti per via della presenza del verbo all'infinito. Hanno cioè dichiarato in questa maniera che, infatti, non è possibile stabilire in modo univoco chi è che compie l'azione espressa dal verbo all'infinito.

In ultimo luogo, resta senza spiegazione logica la scelta di colui che ha ravvisato nella preposizione “di” l'indizio che si ricollega al soggetto del verbo all'infinito.

MA(29)

Il Reduce (...) nonostante avesse una gamba di legno e la stampella era un uomo bellissimo. Nonna, dopo cena, appena arrivata in camera, subito si mise allo scrittoio a descriverlo nei particolari, così se non lo avesse visto più nell'albergo, non c'era pericolo di dimenticarlo.

MAS	1	la nonna	2	la frase è costruita in modo che il sogg. di “dimenticare” è la nonna
ALI	1	nonna (lei)	2	nonna (unico soggetto del periodo “Nonna...dimenticarlo”)
FED	1	lo	2	il contesto
VIV	1	lei	2	nonna si mise a descriverlo
MAR	1	noi	2	nonna – a descriverlo
BET	1	la nonna, lei	2	il soggetto
SIM	1	lei	2	nonna
AND	1	lei	2	nonna
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	nonna	2	“di dimenticarlo”=che (lei) lo dimenticasse

¹³⁹ Cfr. Simone (1996: 35): “... la nostra mente tende a elaborare aspettative su ogni testo dinanzi a cui si trova. (...) La mente è insomma, in un certo senso, conservatrice: se ogni testo fosse completamente diverso dagli altri, per capirlo (o per scriverlo) sarebbe necessario un tale sforzo da scoraggiarci nel tentativo.”

SAM	1	lei	2	nonna
SIB	1	ella	2	nonna
T	1	lei	2	nonna
VAN	1	la nonna	2	-lo di “dimenticarlo”
Anonimo 1	1	lei	2	nonna si mise a descriverlo
Anonimo 2	1	lo	2	nonna
ALF	1	lei	2	nonna
FLA	1	lei	2	nonna si mise a descriverlo
FRA	1	egli (lui)	2	era un uomo
STE	1	lei	2	sogg. espresso “nonna”

Questo brano viene in appoggio a quanto detto all’inizio di questo capitolo, e cioè che il rimando al referente non appare sempre preciso e univoco visto che anche in presenza di un contesto abbastanza ampio ci sono casi di fraintendimento tra gli informanti madrelingua. La maggioranza degli interpellati (e più precisamente 15 di loro) hanno indicato “nonna” come referente del soggetto taciuto di “dimenticarlo”. Seguendo il postulato che è la predicazione a unire l’antecedente alla proforma (Conte 1988: 25), si può dire che proprio questa realtà è stata osservata da tre degli informanti che hanno ravvisato appunto nel predicato “si mise” l’elemento che gli ha suggerito il sintagma nominale “nonna” come antecedente del soggetto non espresso.

MA(40/41)

diceva sempre che non c’era ragione strategica per aver mutilato la città in quel modo

MAS	1	non è possibile comprendere se il sogg. della mutilazione è colui che “diceva”	2	---
ALI	1	lui / lei	2	diceva
FED	1	egli (soggetto)	2	l’uso dell’infinito passato
VIV	1	lui/lei/loro/noi/voi	2	“diceva sempre”
MAR	1	essi	2	per aver
BET	1	non si sa	2	---
SIM	1	lui	2	diceva
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	---
SAM	1	---	2	---
SIB	1	---	2	---
T	1	lui / loro / noi	2	diceva
VAN	1	il generale	2	ragione strategica
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	lui	2	diceva
ALF	1	lui	2	diceva
FLA	1	loro / lui / lei	2	diceva, mutilato la città
FRA	1	egli / essa	2	diceva

STE	1	noi / essi	2	diceva
-----	---	------------	---	--------

La frase semplice “diceva sempre che” risulta superflua dato che anche in sua assenza l’infinito “aver mutilato” è preceduto da un verbo reggente di modo finito, cioè l’impersonale “non c’era”. Probabilmente persino le risposte del questionario sarebbero state diverse senza di essa visto che la metà degli interpellati si sono lasciati influenzare proprio dalla presenza di “diceva” ravvisando nel suo soggetto il soggetto dell’infinito composto “aver mutilato”. I risultati del questionario fanno vedere che la presenza del verbo personale fa sì che i madrelingua indichino il suo soggetto come soggetto dell’infinito seguente. Solo uno degli informanti (MAS) osserva giustamente che “non è possibile comprendere se il sogg. della mutilazione è colui che ‘diceva’”. Gli altri dieci interpellati che non hanno tenuto presente “diceva” hanno dato le risposte seguenti: quattro di loro non hanno risposto affatto, uno ha commentato che non si sa quale sia il soggetto, due hanno constatato che il soggetto è impersonale, ce ne sono due risposte che indicano come soggetti rispettivamente “egli” ed “essi” (adducendo motivi un po’ strani) e alla fine c’è l’opinione che il soggetto dell’infinito sia “il generale” (probabilmente l’informante è risalito a tale soggetto con un po’ di immaginazione e tenendo presente il contesto limitato che parla di “ragione strategica”).

MA(40/41)

Anche l’idea di nonna, pur non intendendosi di politica, era che non è possibile che tutti i Tedeschi invasori dell’Italia fossero cattive persone. (...) Suo marito, che invece di politica si intendeva (...) diceva sempre che non c’era ragione strategica per aver mutilato la città in quel modo, eppure tutti i piloti dei B17, le fortezze volanti, non potevano essere malvagi, no? Ci saranno state anche fra loro delle brave persone.

MAS	1	i tedeschi	2	si parla di piloti tedeschi, dunque sono loro ad aver mutilato la città
ALI	1	loro	2	piloti, fortezze
FED	1	essi (i tedeschi)	2	il contesto
VIV	1	loro	2	frase con “i tedeschi”
MAR	1	i piloti dei B17	2	anche fra loro
BET	1	i Tedeschi invasori	2	chi ha mutilato?
SIM	1	loro	2	Tedeschi
AND	1	loro	2	tedeschi
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	---
SAM	1	essi	2	i tedeschi
SIB	1	essi	2	i piloti
T	1	loro	2	i tedeschi

VAN	1	gli invasori	2	politica
Anonimo 1	1	essi	2	i tedeschi invasori d'Italia
Anonimo 2	1	essi	2	tedeschi
ALF	1	loro	2	i tedeschi
FLA	1	loro	2	tedeschi, piloti dei B17
FRA	1	essi (loro)	2	tutti i tedeschi / piloti
STE	1	essi	2	sogg. espresso "tedeschi"/"i piloti"

Ad eccezione di uno degli informanti (MIC), tutti gli altri hanno indicato come soggetto implicito di "aver mutilato" "i Tedeschi" e non un soggetto impersonale. Ovviamente gli interpellati sono ricorsi al "pacchetto compatto di conoscenze già immagazzinate e condivise, cioè una parte della nostra enciclopedia" (Simone 2008: 447). Le conoscenze attinte a tale enciclopedia riguardano il fatto che "i Tedeschi invasori dell'Italia" si ricollegano senza dubbio ai fatti della Seconda guerra mondiale e ai bombardamenti da parte dei tedeschi sul territorio italiano.

Allora "i piloti dei B17" rappresenta una ripresa lessicale della prima menzione, "i Tedeschi invasori dell'Italia", espressa tramite una perifrasi. La ripresa rimanda a conoscenze enciclopediche che si suppongono condivise da parlante e destinatario. La perifrasi, ovviamente, non ha messo in difficoltà i riceventi. Tanto più che sei degli informanti hanno indicato "i piloti" come l'elemento che gli ha suggerito il soggetto di "aver mutilato".

L'esempio è ottimo per illustrare il soggetto dell'infinito non espresso precisamente nel testo, ma recuperabile solo nelle conoscenze enciclopediche condivise, grazie a fattori semantici e pragmatici.

Il brano AB(50/52), è stato ricavato dal romanzo di A. Baricco "Novecento".

AB(51/52)

Come sono andate le cose, poi, dopo esser sceso da là, quella è un'altra storia.

MAS	1	dopo che lui è sceso	2	essere sceso (il verbo)
ALI	1	lui	2	sceso
FED	1	Qui c'è un'ambiguità: potrebbe sia essere "io" sia "egli" a seconda del soggetto della frase che qui non è riportato.	2	L'ambiguità è comunque ristretta a queste due sole possibilità perché il participio passato "sceso" è declinato alla forma maschile singolare.
VIV	1	io / lui	2	"sceso" (dice che il soggetto è maschile e singolare)
MAR	1	lui	2	esser sceso
BET	1	non si sa	2	---

SIM	1	io	2	sceso
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io / tu / egli	2	sogg. implicito, dipende dal contesto
SAM	1	lui / lei	2	sceso
SIB	1	io	2	...esser sceso...
T	1	lui	2	sceso
VAN	1	lui	2	sceso
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	io	2	sono, sceso
ALF	1	io	2	sceso
FLA	1	io / lui	2	sceso
FRA	1	egli	2	sceso
STE	1	io / egli	2	...sceso...

L'infinito composto "esser sceso" aiuta a capire che il soggetto è maschile e singolare senza permettere però di capire la persona. La maggioranza degli informanti non la pensa diversamente. Quasi tutti hanno dato spiegazioni abbastanza logiche alle proprie scelte.

Tutti coloro che hanno indicato il participio passato "sceso" come indizio, hanno avanzato tre proposte possibili circa il soggetto dell'infinito: solo "io" (4 degli interpellati), solo "lui" (6 risposte) oppure tutte e due le persone contemporaneamente (di nuovo 5 risposte). Il participio risulta davvero il massimo dell'informazione che offre la frase circa il soggetto dell'infinito. La scelta degli informanti è stata facilitata da un fattore di ordine sintattico: si tratta di un infinito composto e per di più coniugato con il verbo ausiliare "essere" di modo che il participio appaia in forma concordata in genere e numero con il soggetto dell'infinito.

Tra tutte le risposte quella di MIC risulta la più completa perché prevede giustamente come variante di soggetto non solo "io" e "egli" ma anche "tu" escludendo solo "lei" che, essendo femminile, è incompatibile in questo caso con il participio con desinenza maschile.

Resta senza spiegazione logica la scelta di SAM di "lei" accanto a "lui" come soggetto. Tanto più che ha motivato la propria scelta con la forma del participio.

BET, l'unico ad aver dato la risposta che "non si sa" quale sia il soggetto, forse intendeva dire che non è possibile indicare un unico soggetto.

Oltre ai due informanti che si sono astenuti dall'offrire una loro congettura, spicca anche la risposta di uno degli interpellati che suppone un soggetto impersonale.

AB(51/52)

Io, dal *Virginian*, ci scesi il 21 agosto 1933. C'ero salito sopra sei anni prima. Ma mi sembrava fosse passata una vita. Non ci scesi per un giorno o per una settimana: ci scesi per sempre. (...) Avevo chiuso, con l'Oceano.

Non è che non mi piacesse quella vita (...) non riuscivo a pensare veramente che potesse andare avanti per sempre. Se fai il marinaio allora è diverso, il mare è il tuo posto, ci puoi stare fino a schiattare e va bene così. Ma uno che suona la tromba... Se suoni la tromba, sul mare sei uno straniero, e lo sarai sempre. Prima o poi, è giusto che torni a casa. Meglio prima, mi dissi. (...)

Come sono andate le cose, poi, **dopo esser sceso da là, quella è un'altra storia. Magari mi riusciva perfino di combinare qualcosa di buono se solo non si ficcava di mezzo quella dannata guerra, pure lei.**

MAS	1	io	2	il modo del verbo (inf. passato)
ALI	1	io	2	narrazione in 1 ^a persona
FED	1	io	2	il contesto
VIV	1	io	2	“mi piacesse”, “mi dissi”
MAR	1	io	2	mi piacesse-riuscivo-mi dissi
BET	1	io	2	discorso in 1 ^a persona
SIM	1	io	2	Io, dal <i>Virginian</i>
AND	1	io	2	io
*LUC	1	io - narratore	2	si ricollega a “Io, dal <i>Virginian</i> ...”
MIC	1	io	2	tutto il brano è in 1 ^a persona
SAM	1	io	2	Io
SIB	1	io	2	Io,.....scesi
T	1	io	2	io
VAN	1	io	2	verbi alla 1 ^a persona
Anonimo 1	1	io	2	dal <i>Virginian</i> scesi
Anonimo 2	1	io	2	verbo
ALF	1	io	2	io
FLA	1	io	2	io... non ci scesi / ci scesi
FRA	1	io	2	mi riusciva
STE	1	io	2	sogg. espresso “io” + sceso

Gli informanti sono stati unanimi a proposito del soggetto dell'infinito di modo che nove di loro hanno indicato come suo referente il pronome personale “io” con cui inizia il brano.

Da elemento suggeritore sono serviti vari indizi sintattici: i verbi coniugati alla prima persona singolare (fatto evidenziato da almeno sei degli interpellati); i clitici “mi” davanti a “piacesse” e “dissi” (registrati da due di loro); il participio passato “sceso” (maschile, singolare) del verbo all'infinito (rilevato da due dei madrelingua).

I brani che seguono, o meglio quelli che vanno da FV(28) a FV(257) appartengono tutti al romanzo “Un posto nel mondo” di F. Volo.

FV(28)

Lasciando stare il terremoto, quale sarà delle quattro possibilità per non venire?

MAS	1	la frase non è corretta	2	---
ALI	1	?	2	?
FED	1	egli / ella (soggetto)	2	In realtà questa frase è in un italiano molto colloquiale, quindi scorretto dal punto di vista formale... comunque a suggerirmi l'individuazione del referente è l'uso della congiunzione “per”.
VIV	1	io/tu/lui/lei/noi/voi/loro	2	forma diretta + forma imperson.
MAR	1	lui/lei	2	venire
BET	1	non si sa	2	ambiguità del verbo all'infinito; per me? noi? etc.
SIM	1	lui	2	---
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	---
SAM	1	---	2	---
SIB	1	egli / ella	2	venire
T	1	lui / lei - loro	2	per non venire
VAN	1	i terremotati	2	terremoto
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	tu, lui, voi, loro	2	lasciando
ALF	1	tu	2	---
FLA	1	lui / lei / loro	2	venire
FRA	1	egli / essa / loro	2	per non venire
STE	1	egli	2	...per non ...

Tra gli undici tentativi che hanno fatto gli interpellati a motivare le proprie scelte di soggetto dell'infinito, in cinque casi è stato indicato da indizio suggeritore il verbo “venire”. Ovviamente, guidati da motivi pragmatici, gli informanti hanno associato il soggetto di “venire” a una terza persona diversa sia da chi rivolge la domanda che da chi la percepisce. A confermare questa congettura viene il fatto che tutti loro indicano come soggetto dell'infinito la terza persona singolare o singolare e plurale insieme (lui/lei o lui/lei/loro).

VAN si è servito di un fattore lessicale. Per lei il “terremoto” sarebbe l'indizio che fa dei “terremotati” il soggetto del verbo all'infinito.

È interessante la risposta di uno degli informanti che, giustificando la propria scelta con il gerundio “lasciando” (forse sempre sottinteso il suo valore lessicale), ha indicato per possibili soggetti la seconda e la terza persone singolare e plurale (tu, lui, voi, loro).

Due degli interpellati hanno supposto un soggetto impersonale senza motivarsi. Del tutto intuitivamente, forse, ALF e SIM hanno optato rispettivamente per “tu” e per “lei” come soggetti possibili, senza fornire nessuna motivazione di tale scelta. Altri due madrelingua dichiarano di essere stati guidati dalla “congiunzione” ‘per’ nella scelta della terza persona singolare per soggetto (egli o egli/ella).

L’ultima risposta che propone varianti di soggetto è quella di Viviana secondo cui tutti i soggetti sarebbero possibili. Per motivare tale scelta lei si appoggia alla “forma diretta”. Tant’è vero che a prima vista non c’è nessun elemento nella frase che suggerisca qualcosa a proposito del soggetto dell’infinito “non venire”.

Per il resto abbiamo la constatazione perentoria di MAS che “la frase non è corretta” e di BET che non è possibile stabilire il referente del soggetto implicito a causa dell’ambiguità del verbo all’infinito.

Merita particolare attenzione l’osservazione di FED che la frase “è in un italiano molto colloquiale, quindi scorretto dal punto di vista formale”. Nonostante tale sgrammaticalità evidente, abbiamo visto quanti e quali esiti svariati circa la natura del soggetto hanno proposto gli informanti.

FV(28)

Una sera avevamo appuntamento alle nove a casa mia, ma alle dieci e dieci non era ancora arrivato. Lo chiamo ma non risponde. Strano che non mi abbia avvisato. Fosse stata una serata qualsiasi non mi sarei preoccupato, ma era mercoledì (...) Il mercoledì se è in ritardo me lo dice. (...)

Lasciando stare il terremoto, quale sarà delle quattro possibilità **per non venire? Si sarà ubriacato? Sarà andato a far vedere un appartamento a una cliente (...) ?**

MAS	1	lui (il suo amico)	2	il contesto fa capire che chi non viene è il suo amico
ALI	1	lui	2	arrivato, lo chiamo, ubriacato
FED	1	egli	2	il contesto
VIV	1	lui	2	frasi precedenti e seguenti che parlano di un ‘lui’
MAR	1	lui	2	non era ancora arrivato
BET	1	lui	2	lui non era ancora arrivato, sue ragioni per non venire

SIM	1	lui	2	ancora arrivato
AND	1	lui	2	lo
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	lui	2	lo chiamo... si sarà ubriacato...
SAM	1	lui	2	arrivato
SIB	1	egli	2	lo
T	1	lui	2	lo
VAN	1	lui	2	-to di “arrivato”
Anonimo 1	1	egli	2	non era ancora arrivato
Anonimo 2	1	lui	2	verbi 3 ^a pers. sing.
ALF	1	lui	2	arrivato
FLA	1	lui	2	arrivato, lo, ubriacato, andato
FRA	1	egli (lui)	2	arrivato/lo chiamo/ubriacato/ andato
STE	1	egli	2	sogg. espresso

Per lo scopo che si prefigge la ricerca è stato importante che gli informanti sapessero riconoscere chi è che compie l'azione espressa dall'infinito orientandosi nel minimo contesto indispensabile che magari potesse non contenere il referente del soggetto dell'infinito in questione sotto forma di sintagma pieno (condizione indispensabile la cui assenza, secondo R. Simone (Simone 2008: 416), rende impossibile l'interpretazione da parte del ricevente). L'esempio FV(28) rappresenta appunto il caso di mancanza di referente designato da un sintagma pieno. Anche se i sintagmi pieni “sono gli unici in grado di instaurare un referente” (Simone 2008: 416), gli informanti si sono orientati in modo infallibile indicando il soggetto dell'infinito suggeritogli dalle marche di accordo sul verbo.

Da elemento suggeritore agli informanti sono serviti indizi sintattici: i verbi coniugati alla terza persona singolare, i participi passati di genere maschile singolare, il clitico “lo”. Sempre indizi che immancabilmente contrassegnano un soggetto di terza persona, maschile, singolare.

FV(34)

Ed è stato molto difficile liberarsi da questa paura.

MAS	1	non si capisce chi compie l'azione: può essere il parlante o un altro soggetto	2	---
ALI	1	tutti i soggetti sono possibili (dipende dal contesto precedente)	2	verbo all'infinito
FED	1	io	2	il pron. pers. “si”
VIV	1	io/tu/lei/noi/voi/loro	2	“liberarsi”
MAR	1	io (se stessi)	2	-si
BET	1	non si sa	2	---
SIM	1	io	2	liberarsi
AND	1	lui / loro	2	-si

*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	---
SAM	1	---	2	---
SIB	1	egli / ella	2	-si (liberarsi)
T	1	io / noi	2	questa
VAN	1	lui / lei	2	-si di “liberarsi”
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	io	2	liberar-si (se stesso)
ALF	1	io	2	liberarsi
FLA	1	si impersonale	2	liberarsi
FRA	1	io / noi	2	liberarsi
STE	1	io	2	...si

La particella riflessiva “-si” che segue l’infinito, nonché l’espressione impersonale “è stato difficile”, alludono a un soggetto impersonale.

Le opinioni dei madrelingua si dividono quasi a metà tra “io” come soggetto (sei risposte) e soggetto impersonale o generico (sette risposte). La scelta di “io” per soggetto è stata motivata senza eccezione dal “-si” di “liberarsi”. Mentre invece nella maggioranza dei casi di soggetto impersonale o generico una motivazione di tale scelta non è stata sempre indicata.

Le altre possibilità offerte dagli informanti sono di una quantità esigua: una risposta “lui/loro”, due risposte “lui/lei” e altrettante “io/noi”. Eccetto uno, in tutti gli altri casi l’elemento suggeritore risulta il “-si” di “liberarsi”.

FV(34)

Per questo motivo per me “cambiamento” era una brutta parola. Significava stare male.

Ed è stato molto difficile liberarsi da questa paura che mi ha paralizzato per molti anni.

MAS	1	io	2	mi ha paralizzato
ALI	1	io	2	per me, mi
FED	1	io	2	il contesto
VIV	1	io	2	“che mi ha”
MAR	1	io	2	per me-che mi ha
BET	1	io	2	mi ha paralizzato
SIM	1	io	2	per me
AND	1	io	2	me / mi
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io	2	mi ha paralizzato
SAM	1	io	2	mi
SIB	1	io	2	mi
T	1	io	2	per me
VAN	1	io	2	mi
Anonimo 1	1	io	2	per me cambiamento era una brutta...

Anonimo 2	1	io	2	per me
ALF	1	io	2	me
FLA	1	io	2	per me, che mi ha...
FRA	1	io	2	per me / mi ha
STE	1	io	2	...sì + mi

In presenza di un contesto sufficiente e appropriato gli informanti non hanno difficoltà a indicare il soggetto dell'infinito appoggiandosi agli indizi a disposizione. Stavolta solo a Stefano è servita la particella riflessiva “-si” di “liberarsi” come suggerimento. Tutti gli altri si sono appoggiati a indizi di natura sintattica e morfologica: i pronomi “me” e/o “mi” e l'insieme clitico “mi” più verbo coniugato alla prima persona – “mi ha paralizzato”.

È interessante il fatto che otto degli informanti si sono serviti di indizi suggeritori posposti all'infinito del soggetto implicito (il clitico “mi” associato o meno al verbo successivo) contro undici interpellati che sono ricorsi invece a un elemento suggeritore preposto (il pronome personale “me”).

FV(60)

Le ho chiesto di diventare socio...

MAS	1	Io ho chiesto a lei	2	ho chiesto
ALI	1	lei	2	le ho chiesto
FED	1	io	2	l'uso della subordinata consecutiva “di diventare”
VIV	1	io	2	“le”, “ho”, “socio”
MAR	1	lei	2	le
BET	1	io	2	persona verbale
SIM	1	io	2	le
AND	1	io	2	socio
*LUC	1	io	2	“ho chiesto” – 1 ^a persona
MIC	1	ella	2	“di diventare” = che ella diventasse socio
SAM	1	io	2	socio
SIB	1	ella	2	le
T	1	io	2	ho chiesto
VAN	1	lei	2	le
Anonimo 1	1	lei	2	“le”
Anonimo 2	1	io	2	forma impersonale del verbo
ALF	1	lei	2	le
FLA	1	lei	2	le
FRA	1	io / essa (lei)	2	le
STE	1	lei	2	le...

Ammettendo che il clitico “le” anticipi il soggetto dell'infinito “diventare”, in tal caso è una certa “lei” a compiere l'azione espressa tramite l'infinito. Se invece è la persona del

verbo coniugato (“ho chiesto”) ad anticipare il soggetto dell’infinito, tale soggetto non potrebbe essere che “io”.

Secondo questa logica anche le scelte degli informanti sono divise quasi a metà. È interessante passare in rassegna i motivi che hanno spinto gli interpellati a fare simili scelte.

Otto di coloro che hanno optato per “lei” come soggetto hanno giustificato tale scelta con la presenza del clitico “le”. Uno solo in mezzo a queste dieci persone (MIC) ha tradotto il costruito con un verbo coniugato senza indicare il motivo che lo ha indotto a pensare così: “di diventare” = che ella diventasse socio. Rimane un po’ difficile da interpretare l’opinione di MAS perché non si capisce se ha optato per “lei” o per “io” come soggetto. Quale che sia la sua scelta, l’ha giustificata con la presenza del verbo in prima persona “ho chiesto”.

Tra quelli che hanno indicato “io” come soggetto si profilano due gruppi: tre informanti a cui è servita da indizio la prima persona verbale (“ho chiesto”) e due madrelingua che si sono serviti di un fattore lessicale – il sostantivo “socio” di genere maschile. Loro due (AND e SAM) hanno congetturato del tutto logicamente che chi vuole diventare socio sia colui che chiede e non la persona designata dal clitico “le” a cui viene chiesto.

Resta un po’ in disparte un altro gruppo di risposte eterogenee che vedono come soggetto sempre “io” però senza fornire un motivo abbastanza convincente di tale scelta. Basta menzionare indizi come “l’uso della subordinata consecutiva ‘di diventare’”, oppure tutti e tre gli indizi messi insieme – “le”, “ho” e “socio”, oppure ancora il clitico “le”. Per non parlare della scelta che ha fatto Francesca di tutti e due i soggetti (io e lei) in base alla presenza del pronome “le”. L’ultimo degli informanti ad aver indicato “io” come soggetto adduce come motivo “la forma impersonale del verbo” intendendo forse dire che l’infinito “diventare” assume la prima persona singolare del verbo coniugato che lo precede.

FV(60)

“Adesso sto con Sophie. L’ho conosciuta a Boa Vista, mi è piaciuta subito. Cercava qualcuno che l’aiutasse a trasformare una vecchia casa in una *posada*. Ho iniziato a lavorare per lei e di lì a poco ci siamo innamorati. Le ho chiesto **di diventare socio, però. Dopo un po’ ha accettato. Non al cinquanta per cento, perché non me lo posso permettere: solo una piccola quota per il mio lavoro. Così ora eccomi qua a fare la mia parte. (...)”**

MAS	1	io	2	il contesto fa capire che io voglio diventare socio di lei
ALI	1	io	2	ho chiesto

FED	1	io	2	la prima persona del verbo
VIV	1	io	2	“socio” (e non socia) + situazione
MAR	1	io	2	ho chiesto
BET	1	io	2	io ho chiesto
SIM	1	io	2	sto
AND	1	io	2	me
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io	2	“ho chiesto di diventare”=che io diventassi
SAM	1	io	2	ho / mi
SIB	1	io	2	me lo posso permettere
T	1	io	2	sto
VAN	1	io	2	le
Anonimo 1	1	io	2	ho iniziato a lavorare per lei
Anonimo 2	1	io	2	ho chiesto
ALF	1	io	2	ho chiesto
FLA	1	io	2	ho chiesto, ho iniziato, ha accettato, non me lo posso permettere, mio lavoro, piccola quota, mia parte
FRA	1	essa / lei	2	per lei / le
STE	1	lei	2	le

Da tutti i 19 informanti che hanno risposto, 17 hanno indicato “io” come soggetto dell’infinito “diventare”. Le motivazioni addotte risultano, però, diverse. La maggioranza ha fatto tale scelta in base alla presenza di verbi alla prima persona singolare. Il verbo “ho chiesto”, che precede immediatamente “diventare”, viene indicato di solito come l’elemento che rivela in modo inequivocabile il soggetto implicito dell’infinito.

Sono oltremodo interessanti, ma prima di tutto ben trovate, le proposte di tre degli interpellati che si sono orientati in base a fattori semantico-logici: l’uso di “socio” e non di “socia” come giustamente nota VIV; “non me lo posso permettere” (indizio indicato da SIB) che tradisce che chi vuole diventare socio è un certo “io” che se lo può permettere “non al cinquanta per cento”; e alla fine “ho iniziato a lavorare per lei” (elemento suggeritore evidenziato da uno dei madrelingua rimasto anonimo) che indica che sono “io” ad associarmi a lei.

Esempi di indizi logici interpretati erroneamente sono invece “per lei” e “le” che hanno indotto FRA a pensare che si trattasse di una certa “lei” che inizia a lavorare per “lui”, e non viceversa, e il “le” di Stefano offerto come elemento suggeritore non solo per il brano lungo ma anche per quello corto.

FV(67)

Com’è stato **cambiare** così radicalmente la propria vita, **trovare** la forza di farlo?

MAS	1	non si capisce il soggetto	2	---
ALI	1	tutti i soggetti sono possibili (dipende dal contesto precedente)	2	infinito del verbo
FED	1	tu	2	il punto interrogativo finale
VIV	1	tu/voi/lui/lei/loro	2	infiniti + “la propria vita”
MAR	1	lui/lei	2	la propria vita
BET	1	non si sa	2	Domanda retorica priva di soggetto?
SIM	1	tu	2	com’è stato
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	---
SAM	1	---	2	---
SIB	1	---	2	---
T	1	tu	2	propria - ?
VAN	1	tu	2	il punto di domanda
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	tu, egli	2	verbi, contesto
ALF	1	tu	2	---
FLA	1	tu / lei / lui	2	propria vita
FRA	1	tu / voi	2	la propria vita
STE	1	tu	2	...propria...+ ”?” domanda diretta

Questo esempio è interessante per il fatto che un fattore di ordine sintattico, quale la presenza di un’interrogativa, non è passato inosservato da cinque degli interpellati. Quattro di questi informanti hanno indicato senza dubitare “tu” come soggetto degli infiniti coordinati, mentre invece per BET si tratta di una “domanda retorica priva di soggetto”.

Due di quelli che hanno preso in considerazione il punto interrogativo finale, più altri quattro informanti, si sono avvalsi anche di un fattore semantico-lessicale: la presenza del possessivo “propria”. Stavolta, però, questo indizio lessicale li ha portati a soluzioni più svariate: per soggetto hanno indicato non solamente “tu”, ma pure “lui”, “lei”, “voi” e “loro”.

Alla fine, merita attenzione l’opinione di quei quattro dei madrelingua secondo i quali il soggetto degli infiniti “cambiare” e “trovare” o è impersonale, o si potrebbe riferire a persone varie.

FV(67)

“Una volta Michele mi ha raccontato che una sera tu gli hai fatto un discorso e che dopo un po’ hai cambiato totalmente vita e te ne sei andato, hai iniziato a viaggiare. Michele parla un sacco di te. Com’è stato cambiare così radicalmente la propria vita, trovare la forza di farlo?”

MAS	1	tu	2	il contesto fa capire che chi ha cambiato vita sei tu
ALI	1	tu	2	te, di te
FED	1	tu	2	il contesto
VIV	1	tu	2	“tu gli hai fatto un discorso” + DD
MAR	1	tu	2	tu gli hai fatto-hai cambiato
BET	1	tu	2	(tu) hai iniziato
SIM	1	tu	2	te
AND	1	tu	2	te / tu
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	tu	2	prima: “hai cambiato”
SAM	1	tu	2	tu / te
SIB	1	tu	2	te
T	1	tu	2	hai cambiato
VAN	1	tu	2	te ne sei andato
Anonimo 1	1	tu	2	Michele parla un sacco di te.
Anonimo 2	1	tu	2	te
ALF	1	tu	2	te
FLA	1	tu	2	hai fatto, hai cambiato vita
FRA	1	tu	2	tu/hai/sei andato/hai iniziato/te
STE	1	tu	2	propria... + discorso diretto

Tutti senza eccezione hanno optato per “tu” come soggetto degli infiniti coordinati “cambiare” e “trovare”. Vale la pena, però, passare in rassegna gli indizi che li hanno portati a tale risposta.

Due degli informanti (VIV e STE) hanno indicato un elemento suggeritore di natura pragmatica: la presenza del discorso diretto. Altri, invece, si sono avvalsi dei pronomi “tu”, “di te” e del clitico “te”. Ad altri ancora sono serviti come indizi i verbi coniugati alla seconda persona singolare.

FV(89)

...dovevo accompagnarlo a Livorno per spedire il container con tutte le cose della posada.

MAS	1	lui spedisce	2	pronome “lo”
ALI	1	lui	2	accompagnarlo lo
FED	1	lui	2	uso della subordinata causale “per spedire” che deve essere ricondotta all’ultimo pronome “lo”
VIV	1	lui	2	“accompagnarlo”
MAR	1	lui	2	accompagnarlo
BET	1	io o lui?	2	ambiguità su CHI spedisce
SIM	1	lui	2	accompagnarlo
AND	1	lui	2	accompagnarlo
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	egli	2	“per spedire” = perché egli spedisse
SAM	1	lui	2	accompagnarlo
SIB	1	egli	2	accompagnarlo lo

T	1	io	2	dovevo
VAN	1	lui	2	-lo di “accompagnarlo”
Anonimo 1	1	lui	2	lo
Anonimo 2	1	io	2	dovevo
ALF	1	lui	2	---
FLA	1	lui	2	accompagnarlo
FRA	1	io	2	dovevo
STE	1	egli	2	...lo

Senza contesto la frase appare ambigua. Appoggiandosi a indizi come la prima persona singolare di “dovevo” e il clitico “-lo”, si potrebbero ipotizzare per soggetti un ‘io’, un ‘lui’, oppure un ‘noi’ (=io+lui).

Le risposte degli informanti confermano la potenza del fattore semantico-lessicale nell’identificazione del soggetto implicito. Grazie al significato lessicale rafforzato anche dalla presenza del clitico “lo”, il verbo “accompagnare” suggerisce in qualche maniera che chi spedisce il container è la persona accompagnata.

Un altro punto di vista che ribadisce tale conclusione è quanto postulato da M.-E. Conte che “è la predicazione a dare al destinatario l’istruzione di istituire (o, rispettivamente: di non istituire) un rapporto di coreferenza tra un antecedente ed un successore...” (Conte 1988: 25). Altrimenti detto, è il significato del predicato “accompagnare” o più precisamente del predicato complesso “dovevo accompagnarlo” che rende il clitico “lo” l’antecedente del soggetto di “spedire”.

Questo fatto non è sfuggito all’attenzione degli informanti la maggioranza dei quali ha ravvisato nel pronome “lo” oppure nell’insieme “accompagnarlo” l’indizio che porta al soggetto implicito dell’infinito. I tre madrelingua che hanno optato per “io” come soggetto dell’infinito, hanno fatto tale scelta guidati dalla presenza del verbo “dovevo” coniugato in prima persona singolare. BET, invece, è stato l’unico fra gli interpellati ad avere dubbi su chi compie l’azione: “io” o “lui”.

Pare strano il fatto che agli interpellati sia sfuggita un’interpretazione come ‘perché spedissimo’. In realtà, nessuno dei madrelingua ha indicato come possibile soggetto di “spedire” la prima persona plurale, e cioè ‘noi’. Enunciati di questo tipo, privi cioè di “ogni contesto sia linguistico che extralinguistico”, R. Simone considera non interpretabili perché non instaurano nessun referente (Simone 2008: 416)¹⁴⁰. Nel nostro caso, stando alla constatazione di Simone, si potrebbe sostenere che la difficoltà di interpretazione è dovuta

¹⁴⁰ Cfr. Simone 2008: 416 – “Chiamiamo INSTAURAZIONE DEL REFERENTE il processo mediante cui, nell’enunciato, un referente viene introdotto da un sintagma pieno. Ciò permette di dire che i sintagmi pieni hanno una maggiore FORZA REFERENZIALE rispetto agli altri, dato che sono gli unici in grado di instaurare un referente.” (lettere maiuscole di Simone).

proprio alla mancanza di contesto adeguato. Le risposte dei madrelingua confermano questo fatto evidente.

FV(89)

Nel pomeriggio, appena finito di lavorare, sono passato a prendere Federico perché dovevo accompagnarlo a Livorno per spedire il container con tutte le cose della posada. Il camion con la merce era già arrivato. La moto del padre era perfetta per i tragitti a breve raggio, città e provincia, ma non per andare fino a Livorno. Avrei potuto prestargli la mia auto, ma mi sembrava una buona occasione per fare un bel viaggio insieme, come ai vecchi tempi, visto che qualche giorno dopo sarebbe ripartito anche lui.

MAS	1	LUI spedisce il container NOI facciamo il viaggio insieme	2	“insieme”
ALI	1	noi	2	insieme
FED	1	egli (Federico)	2	il contesto
VIV	1	lui + noi	2	intero periodo
MAR	1	noi	2	insieme
BET	1	noi	2	spedire e fare: azioni compiute insieme
SIM	1	lui	2	a prendere Federico
AND	1	noi	2	insieme
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	lui - noi	2	“per spedire”=perché (lui) spedisce “per fare”=perché (noi) facessimo
SAM	1	noi	2	insieme
SIB	1	noi	2	insieme
T	1	lui	2	accompagnarlo
VAN	1	io	2	sono passato
Anonimo 1	1	lui / noi	2	dovevo accompagnarlo / un bel viaggio insieme
Anonimo 2	1	noi	2	noi
ALF	1	noi	2	insieme
FLA	1	noi	2	viaggio insieme, accompagnarlo
FRA	1	io / egli (lui)	2	sono passato / dovevo / avrei / mia moto / potuto / Federico / accompagnarlo / del padre / prestargli / sarebbe partito / lui
STE	1	(1)egli, (2)noi	2	(1) lo (2) insieme

A proposito dell’interpretazione, gli informanti si sono divisi in tre gruppi: quelli del primo grupo hanno ascrivito le azioni espresse dai due infiniti evidenziati allo stesso soggetto (“noi”), quelli del secondo gruppo hanno assegnato a ogni infinito un soggetto diverso

(rispettivamente “lui” e “noi”). C’è, infine, un terzo grupo di interpellati che sembra si siano limitati a identificare il soggetto solo del primo degli infiniti (SIM, T, VAN, FED).

La risposta di MIC fa vedere come i due infiniti sono stati adoperati probabilmente allo scopo di rendere l’enunciato massimamente scorrevole e di ovviare all’eventuale pesantezza che provocherebbe l’uso dei due congiuntivi – uniche risorse linguistiche in grado di rendere l’enunciato massimamente trasparente. Enunciati di questo genere R. Simone chiama “sintatticamemte destrutturati” (Simone 2008: 375), enunciati cioè caratterizzati da “una discrepanza tra buona formazione sintattica ed efficacia predicativa” (ibidem). E inoltre simili enunciati illustrano la constatazione che l’utente linguistico cercando di produrre “predicazioni che abbiano la massima efficacia predicativa, cioè che ‘dicano il massimo di cose’ a vantaggio del ricevente (...) si risparmia, tutte le volte che è possibile, lo sforzo di costruire enunciati perfettamente organizzati, in cui tutti i meccanismi sintattici siano a posto.” (ibidem: 374).

FV(110)

Era il papà di Fede. Ultimamente mi chiamava spesso per parlare con lui.

MAS	1	non si capisce se l’azione è di Fede o di suo papà	2	---
ALI	1	io	2	mi chiamava
FED	1	io	2	il pronome “mi”
VIV	1	frase ambigua: io/lui (papà di Fede)	2	“con lui” + frase precedente
MAR	1	io	2	mi chiamava – con lui
BET	1	io	2	mi chiamava
SIM	1	io	2	mi chiamava
AND	1	lui	2	mi
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io	2	“per parlare”=perché io parlassi
SAM	1	---	2	---
SIB	1	io	2	...mi ...con lui
T	1	io	2	mi
VAN	1	io	2	mi
Anonimo 1	1	io	2	mi
Anonimo 2	1	lui	2	chiamava
ALF	1	io	2	mi
FLA	1	io	2	mi
FRA	1	io / egli	2	mi chiamava
STE	1	io	2	...mi...

Trasformando la frase con l’infinito in una frase esplicita col congiuntivo, si risale ai due possibili soggetti di “parlare”: “per parlare” = 1) perché io parlassi, oppure 2) perché lui

parlasse. E il soggetto in questione può essere ugualmente quanto “io” tanto “lui = il papà di Fede”.

Prima di esaminare le risposte degli informanti bisogna prestare attenzione al fatto che la proposizione “Era il papà di Fede”, che infatti precede la frase che contiene l’infinito “parlare”, non è superflua. È stata mantenuta per motivi di chiarezza. Solo la sua presenza rende il soggetto di “mi chiamava” concreto – appunto “il papà di Fede”. E poi questa proposizione non compromette la finalità del brano visto che non suggerisce nulla a proposito del soggetto di “parlare”, come si vede anche dalle risposte degli interpellati.

Le supposizioni degli informanti circa il soggetto dell’infinito si dividono tra le due possibilità: “io” o “il papà di Fede”. Ben tredici dei madrelingua hanno optato per “io” come soggetto collegando, del tutto logicamente, tale scelta al clitico “mi”. Due degli interpellati hanno ravvisato nel “papà di Fede” il soggetto di “parlare”, indicando come elemento suggeritore la terza persona singolare del verbo “chiamava”.

Solo MAS, VIV e FRA ammettono l’ambiguità della frase e l’impossibilità di precisare il soggetto di “parlare” in maniera univoca.

FV(110)

Mentre scrivevo l’articolo sulle diete è suonato il telefonino. Era il papà di Fede. Ultimamente mi chiamava spesso per parlare con lui. Ho pensato che volesse sapere dov’era.

«Pronto, Giuseppe, come stai? Se cerchi Federico non è con me.»

Giuseppe piangeva e non riusciva a parlare, diceva solo: «Federico Federico Federico...»

«Giuseppe, che c’è, perché piangi? Federico cosa? Cosa è successo?» (...)

«Federico ha fatto un incidente con la moto...»

MAS	1	LUI vuole parlare con suo figlio Fede	2	la frase successiva chiarisce che il papà di Fede vuole parlare con Fede
ALI	1	io	2	mi
FED	1	egli (il papà di Fede)	2	il contesto
VIV	1	lui	2	“Era il papà di Fede”
MAR	1	il papà di Fede	2	chiamava-con lui
BET	1	io	2	azione di parlare con lui
SIM	1	io	2	mi chiamava
AND	1	lui	2	papà
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io	2	“per parlare”=perché io parlassi
SAM	1	lui	2	---

SIB	1	egli	2	chiamava
T	1	lui	2	chiamava
VAN	1	il papà di Fede	2	con lui
Anonimo 1	1	io	2	mi chiamava...
Anonimo 2	1	io	2	mi chiamava
ALF	1	lui	2	era
FLA	1	lui	2	volesse sapere, se cerchi Federico
FRA	1	egli (lui)	2	mi chiamava
STE	1	io	2	mi + con lui

In presenza del contesto sufficiente e appropriato che rendi palese il soggetto dell'infinito “parlare”, gli informanti hanno cambiato l'opinione che avevano espresso a proposito della variante breve del brano. Eppure, nemmeno stavolta sono stati unanimi gli interpellati. La risposta che “lui” (il papà di Fede) sia il vero soggetto dell'azione del “parlare” risulta quella prevalente, ma non l'unica possibile per i madrelingua. Evidentemente si sono trovati di fronte ad un equivoco. Quindi vale la pena di prestare attenzione ad un caso simile di fraintendimento tra i madrelingua stessi. Il brano sarebbe la prova eclatante di come a volte persino i parlanti nativi di una data lingua sentono forti difficoltà a decodificarne fino in fondo i messaggi. Per arrivare alla propria interpretazione ognuno di loro si è riferito ad agganci diversi nel testo. Cinque dei sette informanti che hanno indicato “io” come soggetto di “parlare” giustificano la propria scelta con la presenza del clitico “mi” davanti a “chiamava”. Invece, quattro dei dodici interpellati che hanno optato per “lui” (il papà di Fede) come soggetto, hanno preso questa decisione guidati dalla presenza del verbo di terza persona singolare “chiamava” trascurando ovviamente del tutto il clitico “mi”.

Una simile divergenza di punti di vista non dovrebbe stupirci stando all'opinione degli studiosi che giustificano completamente l'esistenza di tale realtà con il legame che esiste tra percezione e interpretazione: “ogni elemento di contenuto, per quanto sia “oggettivo”, viene naturalmente sempre filtrato dalla mente del locutore, dato che ogni atto di percezione implica sempre una dose di interpretazione.” (Jansen 1999: 157).

FV(220)

Il bar sotto casa (...) ha cambiato gestione e quella nuova ha messo la pay TV per guardare le partite.

MAS	1	i clienti del bar	2	---
ALI	1	tutti i soggetti sono possibili (dipende dal contesto precedente)	2	infinito del verbo
FED	1	noi (clienti del bar)	2	la subordinata causale “per guardare” suggerisce un soggetto

				indefinito
VIV	1	noi/loro	2	“per guardare”, “pay TV”
MAR	1	noi	2	per
BET	1	non si sa	2	complemento di causa?
SIM	1	noi	2	bar
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	---
SAM	1	---	2	---
SIB	1	essi	2	---
T	1	noi	2	le partite
VAN	1	il bar	2	pay TV
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	la nuova gestione	2	ha messo
ALF	1	lei	2	quella ha messo
FLA	1	la gente	2	guardare le partite
FRA	1	egli / il bar	2	ha cambiato / ha messo
STE	1	impersonale	2	fine generico

La mancanza di un'intera coppia di risposte, in tutte e due le colonne, rivela le difficoltà che hanno avuto gli interpellati a decifrare la frase. Per la maggioranza di coloro che tuttavia hanno dato una risposta è ovvio che non è la coesione (cioè l'insieme dei meccanismi grammaticali) a garantire la coerenza testuale. Il verbo coniugato alla terza persona singolare “ha messo”, che regge l'infinito, ha tratto in inganno solo tre degli interpellati facendoli indicare come soggetto dell'infinito “guardare” un agente sempre di terza persona singolare. Un'altra esigua parte dei madrelingua, invece, hanno contato su indizi lessicali come “pay TV” e “bar” per capire che sono i clienti del bar a guardare le partite.

Tre dei parlanti nativi hanno optato per un soggetto impersonale forse interpretando la finale “per guardare le partite” come “perché si guardassero le partite”.

FV(220)

Il bar sotto casa nel periodo che sono stato via ha cambiato gestione e quella nuova ha messo la pay TV per guardare le partite. Praticamente è come essere allo stadio, perché anche al bar la gente fa i cori. Spesso è fastidioso. Dopo un po' di tempo ho sviluppato la capacità di capire il risultato della partita in base alle bestemmie o alle grida di gioia.

MAS	1	i clienti del bar	2	il contesto chiarisce che chi guarda la tv sono i clienti
ALI	1	più soggetti possibili	2	---
FED	1	noi (la gente)	2	il contesto
VIV	1	loro	2	frase “Il bar sotto casa nel periodo che sono stato via ha cambiato

				gestione e quella nuova ha messo la pay TV per guardare le partite.”
MAR	1	la gente	2	anche al bar la gente
BET	1	?	2	complemento di fine o scopo
SIM	1	noi	2	bar
AND	1	gente / loro	2	gente
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	impersonale oppure “la gente”	2	se “per guardare”=”perché la gente guardi le partite”
SAM	1	---	2	---
SIB	1	essi	2	la gente
T	1	loro	2	la gente
VAN	1	il bar	2	pay TV
Anonimo 1	1	essa	2	anche al bar la gente
Anonimo 2	1	bar / io	2	ho sviluppato
ALF	1	lui	2	ha messo
FLA	1	lei / essa	2	la gente
FRA	1	il bar	2	ha cambiato / ha messo
STE	1	impersonale	2	fine generico

La maggioranza degli interpellati si sono indirizzati infallibilmente al referente “la gente” indicandolo ancora come “i clienti”, “loro”, “noi”, oppure identificandolo anche con “il bar”. Tutte queste entità tranne “il bar”, però, non sono referenti testuali previamente instaurati (cfr. Conte 1988: 32). Appaiono piuttosto come entità in funzione di referenti intertestuali¹⁴¹.

Forse è a causa del referente testuale posposto che gli informanti sono stati in dubbio in quale casella mettere il termine che si riferisce al soggetto di “guardare” – termine che va abbastanza bene in tutte e due le caselle.

Le risposte degli informanti rivelano inoltre un fenomeno interessante o più precisamente una strategia ben trovata: il ricorso a elementi lessicali nel testo che contribuiscono all’identificazione del soggetto implicito. Si tratta dei termini “il bar” e “la gente” che non sono passati inosservati. La maggioranza degli informanti li hanno indicati o come l’indizio che gli ha suggerito chi è che guarda le partite, o come il soggetto taciuto dell’infinito.

Due degli informanti hanno ravvisato nel soggetto di “guardare” un soggetto impersonale interpretando “per guardare” come esprime “fine generico” oppure con la finale “perché la gente guardi le partite”. Uno dei madrelingua ha indicato che più soggetti

¹⁴¹ Come precisa John Lyons, citato in Conte (Conte 1988: 32): “può fungere da termine d’anafora anche un referente intertestuale (...), un referente presente nell’universo di discorso che sia saliente sia per il parlante, sia per l’ascoltatore al momento dell’enunciazione”.

sono possibili forse pensando sempre a un fine generico espresso da “per guardare”. BET invece non si è impegnato nell’interpretazione indicando con un punto interrogativo che la valenza, a suo avviso, di “complemento di fine o scopo” di “per guardare” non gli suggerisce nulla a proposito del soggetto implicito dell’infinito.

Tali interpretazioni da parte degli interpellati confermano da un lato l’importanza del fattore soggettivo: “un ricevente A può non disporre di un pacchetto di conoscenze sufficiente per scorgere la coerenza di un enunciato, mentre un ricevente B può avere un pacchetto che gli permette di cogliere questa coerenza.” (v. Simone 2008: 448). D’altra parte confermano quanto evidenziato nel capitolo dedicato ai concetti di base che è il destinatario del testo a dare un senso a ciò che legge o ascolta, cercando di arrivare a un’interpretazione conforme alla propria esperienza della costituzione del mondo. Allora la coerenza davvero non è una proprietà intrinseca del testo, ma proviene dall’attività interpretativa del ricevente.

FV(257)

Speriamo di esserci ancora per vederla donna.

MAS	1	noi	2	“-ci” di “esserci”, si riferisce a “noi”
ALI	1	noi	2	speriamo (noi)
FED	1	noi	2	la persona del primo verbo “speriamo”
VIV	1	noi	2	“speriamo” + “di esserci”
MAR	1	noi	2	speriamo
BET	1	noi	2	persona verbale
SIM	1	noi	2	speriamo
AND	1	noi	2	speriamo
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	noi	2	“di esserci” = che ci saremo
SAM	1	---	2	---
SIB	1	noi	2	speriamo
T	1	io / noi	2	speriamo
VAN	1	noi	2	-ci di “esserci”
Anonimo 1	1	noi	2	speriamo e “-ci”
Anonimo 2	1	noi	2	speriamo, “-ci”
ALF	1	noi	2	esserci
FLA	1	noi	2	speriamo, esserci
FRA	1	io / noi	2	speriamo
STE	1	io / noi	2	speriamo + ...ci

Il verbo coniugato alla prima persona plurale allude pure a un soggetto dell’infinito “esserci” di prima persona plurale oppure a un soggetto generico come hanno risposto anche gli informanti.

Ho mantenuto questo esempio perché nonostante la mancanza di ambiguità della frase, ribadita anche nelle risposte unanimi degli informanti, la stessa clausola posta nel suo contesto allargato dà un esito completamente diverso. Gli interpellati indicano allora per soggetto dell'infinito “esserci” non “noi” ma “io” (cfr. la tabella che accompagna il brano seguente).

I risultati riassunti nella seconda tabella, che descrive le opinioni degli informanti a proposito del brano lungo, fanno vedere come il contesto contribuisce a dissipare ogni dubbio intorno alla persona del soggetto dell'infinito. Questo esempio altro non è che una conferma eclatante di quanto espresso nell'ipotesi di partenza e cioè che i brani di testo contenenti usi di infinito a soggetto taciuto, non sanciti dalla grammatica della frase, appaiono completamente comprensibili solo nell'ambito di un contesto abbastanza ampio in cui risultano facilmente e inequivocabilmente ricavabili gli antecedenti dei soggetti in questione.

FV(257)

Chissà se anche mia figlia assomiglierà a me? Cerco di immaginarmi Alice a tutte le età. Quando la vedrò la prima volta, quando avrà cinque anni, poi venti, poi donna. Speriamo di esserci ancora per vederla donna.

MAS	1	noi (o semplicemente io)	2	“speriamo”
ALI	1	io	2	narrazione in 1 ^a persona
FED	1	io	2	il contesto
VIV	1	io	2	“mia”, “a me”, “cerco”, etc.
MAR	1	io	2	cerco-vedrò
BET	1	io	2	io cerco/speriamo di esserci
SIM	1	io	2	mia
AND	1	io	2	mia
*LUC	1	io - noi	2	“speriamo” augurio collettivo
MIC	1	io	2	“di esserci”=che io ci sia ancora
SAM	1	io	2	vedrò / mia
SIB	1	io	2	cerco
T	1	io	2	cerco
VAN	1	io	2	cerco
Anonimo 1	1	io	2	per vederla
Anonimo 2	1	la madre	2	mia figlia
ALF	1	io	2	vedrò
FLA	1	io	2	a me, immaginarmi, vedrò
FRA	1	io	2	cerco di immaginarmi
STE	1	io	2	sogg. espresso prima

A differenza del rispettivo brano breve, qui gli interpellati indicano per soggetto ‘io’ e solo in due casi hanno proposto come variante alternativa ‘noi’ partendo dall’indizio ‘speriamo’ interpretato giustamente come “augurio collettivo” (LUC).

Da elementi suggeritori sono serviti agli informanti indizi sintattici e morfologici: i verbi alla prima persona singolare (“cerco”, “vedrò”), il possessivo “mia”, il pronome tonico dativo (“a me”), la particella riflessiva “-mi” di “immaginarci”.

Il fatto che una frase come “Speriamo di esserci ancora per vederla donna” (che priva di ogni contesto, ovviamente non potrebbe significare altro che ‘Speriamo che ci saremo ancora per vederla donna’, come giustamente hanno osservato i madrelingua a proposito del brano breve offerto alla loro attenzione) che inserita nel suo contesto originale ottiene un’interpretazione completamente diversa presso gli informanti, ci spinge a cercare una possibile spiegazione nell’ambito della linguistica cognitiva: “...language, along with other aspects of expression and contextual framing, serves as a powerful means of prompting dynamic on-line constructions of meaning that go far beyond anything explicitly provided by the lexical and grammatical forms. This is not a matter of vagueness or ambiguity; it is in the very nature of our system of thought. But grammar, in this scheme, is not to be disdained, for although it does not provide the landscape or the means of moving through it, it does show us the way. It guides our elaborate conceptual work with an admirable economy of overt indications, and an impressive reliability in moving us along conceptual paths.” (Fauconnier 1998: 251).

Gli ultimi tre brani, da ST(61a) a ST(67/68), appartengono al libro “Va’ dove ti porta il cuore” di S. Tamaro.

ST(61a)

Il senso di sconfitta era troppo grande per poterlo ammettere.

MAS	1	non si può dire chi è il soggetto di “per poterlo ammettere”	2	---
ALI	1	tutti i soggetti sono possibili (dipende dal contesto precedente)	2	infinito verbale
FED	1	Probabilmente “io”, ma potrebbe essere “egli”.	2	Il rimando ad uno stato d’animo (senso di sconfitta) suggerisce un discorso in prima persona. Ma è ambiguo.
VIV	1	io/tu/lui/noi/voi/loro	2	intera frase
MAR	1	io	2	ammettere
BET	1	non si sa	2	---

SIM	1	io	2	---
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io / tu / egli / noi / voi / essi	2	dipende dal contesto
SAM	1	---	2	---
SIB	1	---	2	---
T	1	io / noi / lui-lei / loro	2	potere
VAN	1	io	2	-lo di “ammettere”
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	impersonale	2	era, per poterlo
ALF	1	io	2	---
FLA	1	io / tu / lui / lei / noi / voi / loro	2	il senso di sconfitta era troppo grande
FRA	1	io / egli / essa / noi / voi / loro	2	era per
STE	1	io / egli ~ noi /essi	2	per poter

In mancanza di contesto e di un qualunque indizio che alluda alla persona del soggetto di “poterlo ammettere” non è affatto chiaro chi è che compie l’azione espressa dall’infinito di modo che tutti i soggetti sembrano possibili. Così la pensano la maggioranza dei parlanti nativi adducendo più svariate ragioni.

Due degli interpellati hanno ricorso a un fattore lessicale – “il senso di sconfitta” – ravvisando in esso uno “stato d’animo” che “suggerisce un discorso in prima persona” oppure un indizio che tutti i soggetti sono possibili.

Solo quattro degli informanti hanno indicato in maniera categorica “io” come soggetto dell’infinito senza, però, addurre un motivo convincente.

E infine, solo due dei madrelingua hanno optato per un soggetto impersonale.

ST(61a)

Dopo la sua tragica scomparsa, per diversi anni non ho più pensato a lei. Alle volte mi rendevo conto di averla dimenticata e mi accusavo di crudeltà. C’eri tu da seguire, è vero, ma non credo fosse questo il vero motivo, o forse lo era in parte. Il senso di sconfitta era troppo grande per poterlo ammettere.

MAS	1	io	2	il contesto chiarisce che sono io che non riesco ad ammettere
ALI	1	io	2	narrazione in 1 ^a persona
FED	1	io	2	il contesto
VIV	1	io	2	discorso in prima persona + significato dell’intero periodo
MAR	1	io	2	ho-mi rendevo
BET	1	io	2	non ho più pensato/...
SIM	1	io	2	ho pensato

AND	1	io	2	mi
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io	2	= perché io non potessi ammettere
SAM	1	io	2	ho pensato
SIB	1	io	2	mi
T	1	io	2	ho
VAN	1	io	2	non ho più pensato
Anonimo 1	1	io	2	non credo fosse
Anonimo 2	1	io	2	ho pensato
ALF	1	io	2	ho pensato
FLA	1	io	2	non ho più pensato, mi rendevo conto, mi accusavo, non credo
FRA	1	io (per me)	2	mi rendevo conto
STE	1	io	2	sogg. espresso prima

In presenza di un contesto abbastanza ampio gli interpellati non hanno trovato nessuna difficoltà a indicare il soggetto di “per poterlo ammettere”. La scelta di “io” come soggetto è stata giustificata con la presenza dei verbi coniugati alla prima persona singolare (“non ho più pensato”, “mi rendevo conto”, “mi accusavo”, “non credo”). La maggioranza degli informanti hanno indicato uno di tutti questi verbi, forse credendolo quello più significativo oppure contando sul fatto che si trattasse del primo verbo in questa sequenza.

Due dei parlanti nativi si sono serviti come indizio di “mi” senza precisare quale dei due “mi” tengono presente: il “mi” riflessivo di “mi rendevo conto” oppure di “mi accusavo”.

ST(61b)

Il rimorso più grande è quello di non avere mai avuto il coraggio di contrastarla, di non averle mai detto: “Hai torto marcio, stai commettendo una sciocchezza”.

MAS	1	io oppure <i>noi</i> (il parlante è coinvolto)	2	---
ALI	1	io (percezione soggettiva, il sogg. potrebbe forse anche essere un altro)	2	la narrazione sembra essere in 1 ^a persona
FED	1	io	2	La presenza del complem. oggetto “la”, e del complem. di termine “le”.
VIV	1	io/noi	2	frase intera
MAR	1	io	2	avuto - detto
BET	1	io; noi?	2	discorso diretto
SIM	1	io	2	aver mai avuto
AND	1	---	2	---
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	è impersonale	2	---
SAM	1	---	2	---
SIB	1	io	2	---

T	1	io / noi	2	di non avere
VAN	1	io	2	il rimorso
Anonimo 1	1	impersonale	2	---
Anonimo 2	1	io	2	contrastarla, averle
ALF	1	io	2	---
FLA	1	io / lui / lei	2	“hai..., stai...”
FRA	1	io / essa	2	“hai... stai” / contrastarla
STE	1	io/noi	2	il rimorso (-a agg. possessivo)

Tra tutte e diciassette le risposte spiccano quelle di due informanti che dichiarano di aver ravvisato il soggetto degli infiniti coordinati nella prima persona grazie alla presenza di un fattore lessicale – il sostantivo “rimorso”. Secondo loro “il rimorso” andrebbe ascritto a un soggetto alla prima persona singolare o plurale.

Un altro punto di vista che non va tralasciato è quello di BET il quale notando la presenza del discorso diretto si è reso conto che chi pronuncia le parole messe tra virgolette e a chi è mancato il coraggio “di contrastarla” sia un certo ‘io’ oppure ‘noi’.

C’è chi come ALI che, non trovando un indizio palese e concreto nel mini contesto, si è fidato dell’intuito o della “percezione soggettiva”, come lui la chiama, indicando come soggetto degli infiniti la prima persona singolare.

Pur non riuscendo a fornire un indizio, MAS ha optato per ‘io’ o ‘noi’ come possibili soggetti guidato dalla convinzione che “il parlante è coinvolto”.

Interessante la scelta di altri due degli interpellati – FED e l’Anonimo 2 – a cui sono serviti da suggerimenti i due clitici ‘la’ e ‘le’ in funzione rispettivamente di complemento oggetto e di complemento di termine. Grazie alla loro presenza, tutti e due hanno ascritto alla prima persona singolare il ruolo sintattico di soggetto degli infiniti coordinati.

Per il resto ci imbattiamo in due supposizioni che il soggetto sia impersonale (sembra un’interpretazione sempre valida visto il contesto esiguo) e in non poche risposte che il soggetto sia ‘io’ che gli informanti non hanno giustificato con indizi convincenti.

ST(61b)

Soltanto negli ultimi anni, quando tu hai cominciato ad allontanarti, a cercare la tua strada, il pensiero di tua madre mi è tornato in mente, ha preso a ossessionarmi. Il rimorso più grande è quello di non avere mai avuto il coraggio di contrastarla, di non averle mai detto: “Hai torto marcio, stai commettendo una sciocchezza”.

MAS	1	io	2	“mi è tornato in mente”: ciò significa che sono io ad avere il rimorso
ALI	1	io	2	narrazione in 1 ^a persona

FED	1	io	2	il contesto
VIV	1	io	2	discorso in prima persona
MAR	1	io	2	mi è tornato
BET	1	io	2	mi è tornato in mente (1 ^a pers.)
SIM	1	io	2	mi
AND	1	io	2	mi
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	io	2	prima: mi è tornato
SAM	1	io	2	---
SIB	1	io	2	mi
T	1	io	2	mi
VAN	1	io	2	mi
Anonimo 1	1	io	2	mi è tornato in mente
Anonimo 2	1	io	2	mi
ALF	1	io	2	mi è
FLA	1	io	2	mi è tornato..., ossessionarmi
FRA	1	io	2	mi è tornato in mente
STE	1	io	2	sogg. espresso prima

Gli interpellati sono quasi unanimi nell'indicare il "mi" di "mi è tornato in mente" oppure di "ossessionarmi" come l'elemento che suggerisce chi prova "rimorso". Solo a MAS, tra tutti i madrelingua, è venuto in mente di associare "il rimorso" alla personalità di chi è stato descritto dalla sequenza di infiniti. Fa impressione il fatto che sia a proposito del brano breve che a proposito di quello lungo una parte degli informanti, per esigua che sia, si è accorta dell'importanza del fattore lessicale, servendosene nella ricerca del soggetto dell'infinito.

ST(67/68)

Da un lato la decisione di ricorrere a un medico per uscire dal suo stato di crisi perpetua mi dava una sensazione di sollievo.

MAS	1	lui	2	"suo" indica che è lui a decidere di ricorrere al medico
ALI	1	lui / lei	2	suo stato
FED	1	io	2	mi
VIV	1	io/lui/lei	2	"ricorrere", "uscire", "mi dava"
MAR	1	lui/lei	2	dal suo stato
BET	1	non si sa	2	decisione mia, nostra, vostra o sua?
SIM	1	lei / lui	2	suo stato
AND	1	lui / lei	2	suo
*LUC	1	---	2	---
MIC	1	egli/ella	2	suo (stato) "per uscire"=perché egli/ella uscisse
SAM	1	lui / lei	2	suo
SIB	1	egli / ella	2	...suo stato...

T	1	lui / lei	2	suo
VAN	1	lui / lei	2	suo
Anonimo 1	1	lui / lei	2	suo
Anonimo 2	1	io	2	mi dava
ALF	1	lui	2	---
FLA	1	lui / lei	2	suo
FRA	1	io / egli / essa (lei)	2	mi dava / suo stato
STE	1	egli	2	suo

Il possessivo “suo” aiuta a capire di chi è la decisione di “ricorrere a un medico”. Di conseguenza anche l’altro infinito, cioè “uscire”, ha lo stesso soggetto di terza persona singolare: lui o lei. Per la maggioranza dei madrelingua il possessivo “suo” appare l’indizio ovvio che il soggetto dei due infiniti sia di terza persona singolare, cioè “lui” o “lei”.

Per quattro degli informanti il clitico “mi” è servito da indizio che li ha portati a “io” come soggetto degli infiniti “ricorrere” e “uscire”.

BET, unico tra gli interpellati, si è indirizzato a un fattore lessicale: si è fatto la domanda “di chi è «la decisione»?” anche se non riuscendo a trovare una risposta.

ST(67/68)

**Tua madre si è curata da uno psicanalista o supposto tale per quasi dieci anni (...)
Quando mi aveva comunicato questa nuova attività ero rimasta un po’ perplessa e le
avevo detto: “Credi proprio che sia necessario andare fino laggiù per trovare un buon
medico?”**

**Da un lato la decisione di ricorrere a un medico per uscire dal suo stato di crisi
perpetua mi dava una sensazione di sollievo. In fondo, mi dicevo, se Ilaria aveva deciso
di domandare aiuto a qualcuno era già un passo avanti...**

MAS	1	Ilaria	2	il contesto chiarisce che la persona che si reca dal medico è Ilaria
ALI	1	lei	2	Ilaria
FED	1	io	2	il contesto
VIV	1	lei	2	frase precedente: “Tua madre si è curata da uno psicanalista o supposto tale per quasi dieci anni (...) Quando mi aveva comunicato questa nuova attività ero rimasta un po’ perplessa e le avevo detto: “Credi proprio che sia necessario andare fino laggiù per trovare un buon medico?”
MAR	1	Ilaria	2	mi aveva comunicato; Ilaria aveva deciso
BET	1	lei	2	Ilaria aveva deciso...
SIM	1	lei	2	suo stato
AND	1	lei	2	tua madre

*LUC	1	---	2	---
MIC	1	lei (tua madre)	2	dal suo stato di crisi
SAM	1	lei	2	suo
SIB	1	ella	2	Ilaria
T	1	lei	2	tua madre
VAN	1	tua madre	2	suo
Anonimo 1	1	ella	2	tua madre si è curata...
Anonimo 2	1	madre	2	si è curata
ALF	1	lei	2	tua madre
FLA	1	lei	2	tua madre si è curata da uno psicanalista, mi aveva comunicato, se Ilaria aveva deciso di domandare aiuto
FRA	1	essa (lei)	2	suo stato
STE	1	lei	2	sogg. espresso prima + suo

Da indizi suggeritori sono serviti agli informanti sia elementi preposti agli infiniti (“tua madre”, “mi aveva comunicato”), che elementi posposti (“suo stato”, “suo”, “Ilaria”, “Ilaria aveva deciso”). Da questo punto di vista, gli informanti si sono divisi in tre gruppi: quelli che si sono appoggiati solo a elementi preposti, quelli che si sono avvalsi solo di elementi posposti e il gruppo di coloro che hanno tirato in ballo indizi sia preposti che posposti.

Stavolta, a differenza delle risposte a proposito del rispettivo brano corto, nessuno dei madrelingua è ricorso a “decisione” come fattore lessicale in grado di indicare il soggetto degli infiniti.

Dall’analisi dei brani risulta evidente che:

- In mancanza di agganci grammaticali sicuri, i riceventi si servono, forse del tutto intuitivamente, ma abbastanza abilmente, di fattori di ordine semantico-logico. Questo fatto spiega perché mai come indizio suggeritore gli informanti applicano il fattore lessicale a proposito dei brani corti e raramente a proposito di quelli lunghi.
- Gli indizi più svariati e a volte strani che gli informanti offrono come elementi suggeritori vengono a dimostrare il lavoro di interpretazione che ha effettuato ognuno di loro. Di conseguenza i dati, ottenuti grazie all’analisi delle risposte degli informanti, sono preziosi perché gettano luce sul legame che esiste tra percezione e interpretazione constatato dalla Jansen: “**ogni** elemento di contenuto, per quanto sia “oggettivo”, viene naturalmente sempre filtrato dalla mente del locutore, dato che ogni atto di percezione implica sempre una dose di interpretazione.” (Jansen 1999: 157). E ancora: “Non va dimenticato che anche nell’interpretazione da parte di diversi lettori

L1 possono sussistere differenze notevoli, dipendenti da una svariata gamma di fattori (età, formazione, orientamento morale, politico, interessi ecc.)” (Skytte 2008: 358).

- Spesse volte nei brani lunghi offerti alla lettura degli informanti mancano sintagmi pieni in funzione di ripresa e per di più manca un capo-catena sotto forma di sintagma pieno. In questi casi in funzione di antecedente compaiono unicamente sintagmi Ø mentre le riprese successive risultano esili. Però, le risposte degli informanti fanno vedere che questa mancanza non ha rappresentato ostacolo alla comprensione del brano e all’identificazione infallibile del soggetto. Il capo-catena in questi brani è rappresentato da un sintagma Ø (gli esempi FV(28), FV(60), FV(110), ST(61a) e ADC(164)) che comanda l’accordo del verbo seguente il quale si comporta come se ci fosse un soggetto manifesto (Simone 2008: 412). Usando la terminologia di R. Simone si potrebbe sostenere che in questi casi il referente del soggetto dell’infinito è stato instaurato mediante un sintagma Ø (Simone 2008: 416). Quindi, perché risulti individuabile il soggetto dell’infinito a referenza ambigua non sono indispensabili le menzioni esplicite. Basta avere il contesto adeguato.
- Le risposte degli informanti, inoltre, sono una dimostrazione di come siano importanti le conoscenze enciclopediche condivise tra emittente e destinatario del messaggio.

ПРИЛОЖЕНИЕ 4

(Откъсите от корпуса, публикувани на български)

Откъсите МА(29) е МА(40/41) са извлечени от романа “Mal di pietre” („Лек за камъни“) на Милена Агус в превод на български на Нели Раданова.

МА(29)

Il Reduce (...) nonostante avesse una gamba di legno e la stampella era un uomo bellissimo. Nonna, dopo cena, appena arrivata in camera, subito si mise allo scrittoio a descriverlo nei particolari, così se non lo avesse visto più nell'albergo, non c'era pericolo di dimenticarlo.

Ветерана (...) въпреки дървения крак и патерицата бил много красив мъж. След вечеря баба, веднага щом се прибрала в стаята си, седнала на писалището да го опише подробно, та ако случайно не го видела повече в хотела, нямало опасност да го забрави.

МА(40/41)

Anche l'idea di nonna, pur non intendendosi di politica, era che non è possibile che tutti i Tedeschi invasori dell'Italia fossero cattive persone. (...) Suo marito, che invece di politica si intendeva (...) diceva sempre che non c'era ragione strategica per aver mutilato la città in quel modo, eppure tutti i piloti dei B17, le fortezze volanti, non potevano essere malvagi, no? Ci saranno state anche fra loro delle brave persone.

И баба, макар че не разбирала от политика, мислела, че не е възможно всички германци нашественици в Италия да са били лоши хора. (...) Мъжът ѝ, който разбирал от политика (...) казвал винаги, че не е имало стратегическа причина да се съсипе градът по такъв начин, и все пак не е възможно всичките пилоти на В-17, летящите крепости, да са били лоши хора, нали? Сигурно и между тях е имало добри хора.

Откъсите от FV(28) до FV(257) са извлечени от романа “Un posto nel mondo” („Кътче в света“) на Фабио Воло в превод на български на Румяна Сарайдарова.

FV(28)

Una sera avevamo appuntamento alle nove a casa mia, ma alle dieci e dieci non era ancora arrivato. Lo chiamo ma non risponde. Strano che non mi abbia avvisato. Fosse stata una serata qualsiasi non mi sarei preoccupato, ma era mercoledì (...) Il mercoledì se è in ritardo me lo dice. (...)

Lasciando stare il terremoto, quale sarà delle quattro possibilità **per non venire**? Si sarà ubriacato? Sarà andato a far vedere un appartamento a una cliente (...) ?

Една вечер имахме среща в девет часа в моя дом, но в десет и десет той още не се бе появил. Обаждам му се, но не отговаря. Странно, че не ме бе предупредил. Ако беше някоя обичайна вечер, нямаше да се безпокоя, но беше сряда (...) Ако имаше намерение да закъснява в сряда, винаги ме предупреждаваше. (...)

Като изключим земетресението, коя от четирите възможности ще е, за да не дойде? Напил се е? Отишъл е да покаже апартамент на някоя клиентка (...)?

FV(34)

Per questo motivo per me “cambiamento” era una brutta parola. Significava stare male. Ed è stato molto difficile **liberarsi** da questa paura che mi ha paralizzato per molti anni.

Поради всичко това за мен „промяна“ беше грозна дума. Означаваше да си зле. И бе много трудно да се освободя от този страх, който ме парализираше дълги години.

FV(60)

“Adesso sto con Sophie. L’ho conosciuta a Boa Vista, mi è piaciuta subito. Cercava qualcuno che l’aiutasse a trasformare una vecchia casa in una *posada*. Ho iniziato a lavorare per lei e di lì a poco ci siamo innamorati. Le ho chiesto **di diventare** socio, però. Dopo un po’ ha accettato. Non al cinquanta per cento, perché non me lo posso permettere: solo una piccola quota per il mio lavoro. Così ora eccomi qua a fare la mia parte. (...)”

- Сега съм със Софй. Запознахме се в Боа Виста, веднага ми хареса. Търсеше някой да ѝ помогне да превърне една стара къща във вила. Започнах да работя за нея и скоро се влюбихме. Поисках обаче да ѝ стана съдружник. След известно време прие. Не

с петдесет процента, защото не мога да си го позволя, само малка част, плюс работата ми. И така, ето ме тук да изпълня моята част.

FV(67)

“Una volta Michele mi ha raccontato che una sera tu gli hai fatto un discorso e che dopo un po’ hai cambiato totalmente vita e te ne sei andato, hai iniziato a viaggiare. Michele parla un sacco di te. Com’è stato cambiare così radicalmente la propria vita, trovare la forza di farlo?”

- Веднъж Микеле ми разказа, че една вечер си му държал някаква реч и малко след това си променил напълно живота си и си си отишъл, започнал си да пътуваш. Микеле страшно много говори за теб. Как стана така, че намери сили да промениш радикално живота си?

FV(89)

Nel pomeriggio, appena finito di lavorare, sono passato a prendere Federico perché dovevo accompagnarlo a Livorno per spedire il container con tutte le cose della *posada*. Il camion con la merce era già arrivato. La moto del padre era perfetta per i tragitti a breve raggio, città e provincia, ma non per andare fino a Livorno. Avrei potuto prestargli la mia auto, ma mi sembrava una buona occasione per fare un bel viaggio insieme, come ai vecchi tempi, visto che qualche giorno dopo sarebbe ripartito anche lui.

Следобед, щом свърших работа, минах да взема Федерико, защото трябваше да го закарам до Ливорно, за да изпрати контейнера с всички принадлежности за *posada*. Камionenът със стоката беше пристигнал. Моторът на бащата бе идеален за близките преходи, но не и за да се иде до Ливорно. Можех да му заема колата си, но ми се струваше добра възможност да направим хубаво пътешествие заедно, както в старото време, още повече че след няколко дни той щеше да си замине.

FV(110)

Mentre scrivevo l’articolo sulle diete è suonato il telefonino. Era il papà di Fede. Ultimamente mi chiamava spesso per parlare con lui. Ho pensato che volesse sapere dov’era.

«Pronto, Giuseppe, come stai? Se cerchi Federico non è con me.»

Giuseppe piangeva e non riusciva a parlare, diceva solo: «Federico Federico Federico...»

«Giuseppe, che c'è, perché piangi? Federico cosa? Cosa è successo?» (...)

«Federico ha fatto un incidente con la moto...»

Мобилният ми звънна, докато пишех статията за диетите. Беше бащата на Феде. Напоследък ми се обаждаше, за да говори с него. Помислих, че иска да разбере къде е.

- Ало, Джузепе, как си? Ако търсиш Федерико, не е с мен.

Джузепе плачеше и не можеше да говори, повтаряше само: „Федерико, Федерико, Федерико...“

- Джузепе, какво има, защо плачеш? Какво с Федерико? Какво е станало? (...)

- Федерико катастрофира с мотора...

FV(220)

Il bar sotto casa nel periodo che sono stato via ha cambiato gestione e quella nuova ha messo la pay TV per guardare le partite. Praticamente è come essere allo stadio, perché anche al bar la gente fa i cori. Spesso è fastidioso. Dopo un po' di tempo ho sviluppato la capacità di capire il risultato della partita in base alle bestemmie o alle grida di gioia.

Барът под дома ми беше сменил собственика си, докато ме нямаше, и новият бе сложил „платена ТВ“, за да се гледат мачовете. Практически е, като че си на стадиона, защото и в бара хората викат в хор. Често е досадно. След известно време развих способността да разбирам резултата от мача от псувните и радостните възгласи.

FV(257)

Chissà se anche mia figlia assomiglierà a me? Cerco di immaginarmi Alice a tutte le età. Quando la vedrò la prima volta, quando avrà cinque anni, poi venti, poi donna. Speriamo di esserci ancora per vederla donna.

Кой знае дали и моята дъщеря ще прилича на мен? Опитвам се да си представя Аличе на всяка възраст. Когато я видя за първи път, когато ще бъде на пет години, после на двайсет, после жена. Да се надявам, че още ще ни има, за да я видим жена.

Откъсите от ST(61a) до ST(67/68) са извлечени от романа “Va’ dove ti porta il cuore” („Върви накъдето те води сърцето“) на Сузана Тамаро, а преводът на български е на Бояна Петрова.

ST(61a)

Dopo la sua tragica scomparsa, per diversi anni non ho più pensato a lei. Alle volte mi rendevo conto di averla dimenticata e mi accusavo di crudeltà. C’eri tu da seguire, è vero, ma non credo fosse questo il vero motivo, o forse lo era in parte. Il senso di sconfitta era troppo grande per poterlo ammettere.

След трагичната ѝ смърт няколко години изобщо не мислих за майка ти. От време на време си давах сметка, че съм я забравила, и се обвинявах в жестокост. Наистина имах теб в наследство, но не смятам, че това беше действителната причина. Предизвикателството бе прекалено голямо, за да застана лице в лице с него.

ST(61b)

Soltanto negli ultimi anni, quando tu hai cominciato ad allontanarti, a cercare la tua strada, il pensiero di tua madre mi è tornato in mente, ha preso a ossessionarmi. Il rimorso più grande è quello di non avere mai avuto il coraggio di contrastarla, di non averle mai detto: “Hai torto marcio, stai commettendo una sciocchezza”.

Едва през последните години, когато ти започна да се отдалечаваш от мен, да търсиш своя път, мисълта за майка ти се върна, дори ме завладя изцяло. Най-голямото ми угризение е, че нито веднъж не се осмелих да ѝ се противопоставя, че нито веднъж не ѝ казах: „Вървиш по грешен път, готвиш се да извършиш лудост.“

ST(67/68)

Tua madre si è curata da uno psicanalista o supposto tale per quasi dieci anni (...) Quando mi aveva comunicato questa nuova attività ero rimasta un po’ perplessa e le avevo detto: “Credi proprio che sia necessario andare fino laggiù per trovare un buon medico?”

Da un lato la decisione di ricorrere a un medico per uscire dal suo stato di crisi perpetua mi dava una sensazione di sollievo. In fondo, mi dicevo, se Ilaria aveva deciso di domandare aiuto a qualcuno era già un passo avanti...

В продължение на близо десет години майка ти ходеше да се лекува при един, да го наречем психоаналитик (...) Когато ми съобщи за това свое ново занимание, малко се озадачих и я попитах: „Мислиш ли, че е толкова необходимо да ходиш чак до Падуа, за да намериш добър лекар?“

От една страна, нейното решение да се обърне към лекар, за да се измъкне от кризисното си състояние, ми носеше успокоение. Всъщност, казвах си, щом е решила да потърси помощ, това е крачка напред (...).